“Yardım edilmiş yoksullar istiyorsunuz...
bense ortadan kaldırılmış yoksulluk.”

Victor Hugo

JEAN ZIEGLER

UTANÇ İMPARATORLUĞU

Yoksulluk ve Baskıya Karşı Savaş

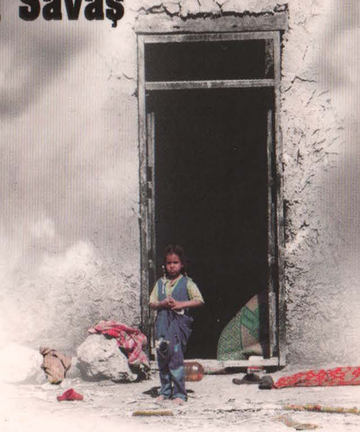

Günümüzde kıtaötesi dev şirketlerin güney yarımküre halklarını boyunduruğa almasıyla, dünyanın yeniden feodalleştirilmesi gibi korkunç bir harekete tanık olmaktayız. Bu tröstler iki kitlesel imha silahıyla vuruyorlar hedeflerini: borç ve açlık.

Borçlanma yoluyla devletler egemenliklerinden oluyor, bunun getirdiği açlıkla halklar can çekişiyor ve özgürlüklerinden vazgeçiyor. Evet, utanç imparatorluğu gezegenimizde hâkimiyetini usulca kurdu. Jean Ziegler, bu müthiş ezme ve boyun eğdirme makinesini parça parça söküyor.

"Ziegler, kitabında politika ve diplomasiyi bir kenara bırakıp, tamamen sosyal bir mantıkla dünyanın utanç tablosunu kendi hisleriyle irdeliyor."

Weltwoche

"Ziegler'in yeni kitabı, refah içinde yaşayan zengin ülkelerin pek görmek istemedikleri, hoş olmayan bir tabloyu göz önüne seriyor."

Amnesty International

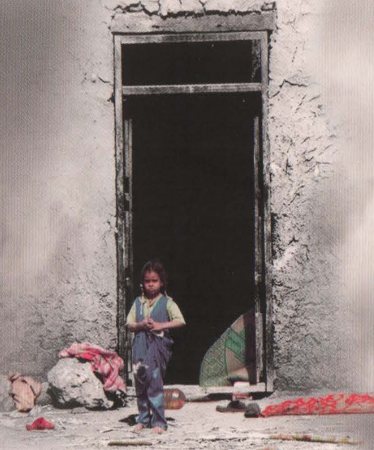

ISBN 978-975-21-1334-3
9 789752 113343

JEAN ZIEGLER

UTANÇ İMPARATORLUĞU

TÜRKÇESİ
Hüseyin Boysan

KİTABIN ORİJİNAL ADI
L'EMPIRE DE LA HONTE

YAYIN HAKLARI

© JEAN ZIEGLER
ONK TELİF HAKLARI AJANSI
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
VE TİCARET AŞ

KAPAK
GÜLHAN TAŞLI

BASKI
1. BASIM / HAZİRAN 2011
AKDENİZ YAYINCILIK AŞ
Göztepe Mah. Kazım Karabekir Cad.
No: 32 Mahmutbey – Bağcılar / İstanbul

BU KİTABIN HER TÜRLÜ YAYIN HAKLARI
FİKİR VE SANAT ESERLERİ YASASI GEREĞİNCE
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ VE TİCARET AŞ'YE AİTTİR.

ISBN 978 – 975 – 21 - 1334 - 3

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Göztepe Mah. Kazım Karabekir Cad.
No: 32 Mahmutbey – Bağcılar / İstanbul
Tel.: 0.212.446 38 88 pbx
Faks: 0.212.446 38 90

http://www.altinkitaplar.com.tr
info@altinkitaplar.com.tr

Yazarın Yayınevimizden Çıkan Kitabı

DÜNYANIN YENİ SAHİPLERİ

Bu kitap dostlarımın anısına adanmıştır:

George L. Mauner, Reginaldo Di Piero,
Sergio Vieira de Mello, Saddrudhin Aga Khan,
Yves Fricker, Gérard Pierre-Charles

İçindekiler

GİRİŞ

Gece kapkaraydı, aysız. Rüzgâr saatte 100 kilometreden fazla bir hızla esiyordu. On metrelik dalgalar korkunç bir gürültüyle cılız ahşap tekneyi dövüyordu. Tekne, on gün kadar önce Moritanya sahillerinde bir koydan 101 Afrikalı sığınmacıyla ayrılmıştı.

Mucize eseri fırtına, tekneyi Kanarya Adaları'ndaki küçük bir adaya, El Medano sahilindeki bir mercan resifine savurmuştu.

İspanyol Sahil Güvenlik görevlileri kayığın dibinde, şaşkın kazazedeler arasında, bir kadın ve üç çocuğun cesetlerini buldular, açlık ve susuzluktan ölmüşlerdi.

Aynı gece, köhne bir tekne birkaç kilometre uzaktaki El Hierro Plajı'nda karaya oturdu: İçinde 17'si çocuk olmak üzere 84 kişi vardı. Can çekişmenin sınırındaki yalpalayan hayaletler, kumlara yığıldılar.[1]

Aynı sıralarda, ama bu kez Akdeniz'de, bir başka dram daha yaşanıyordu: Malta'nın yüz mil güneyinde, Frontex[2] organizas-

(1) Bkz. *El Pais*, Madrid, 13 Mayıs 2007: 11 Mayıs Cuma'yı 12 Mayıs Cumartesi'ye bağlayan gece.

(2) İleride görülecek.

yonuna ait bir gözlem uçağı, 53 yolcuyla tıka basa dolu bir teknenin –muhtemelen motoru arıza yapmıştı– dalgalar arasında savrulup yalpaladığını gördü. Uçağın kameraları teknede kadınlar ve küçük çocuklar olduğunu tespit etti. Pilot durumu hemen Maltalı yetkililere haber verdi.

Yetkililer, tekne "Libya arama ve kurtarma bölgesine" doğru sürüklendiğinden müdahale edemeyeceklerini söylediler. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği delegesi Laura Boldini olaya el atarak Maltalılardan hemen bir yardım gemisi göndermelerini istedi. Gerekçesi şuydu: "Geçmişte teknelerin Akdeniz'de haftalarca sürüklendiği olmuştur."[1]

Hiçbir şey yapılmadı.

Avrupa kımıldamadı.

Kazazedelerin izine rastlanmadı.

Birkaç hafta önce, açlıktan kaçan yüz kadar Afrikalının bulunduğu bir tekne Kanarya Adaları'na ulaşmak isterken, Senegal açıklarında okyanusun dibini boylamış ancak iki kişi kurtulmuştu.[2]

28 Eylül 2005'te, İspanyol askerleri, Fas'taki Ceuta Kampı'nın etrafını çevreleyen elektrikli çite tırmanmaya çalışan beş genç Afrikalıyı vurmuşlardı. Sekiz gün sonra altı genç Afrikalı da aynı nedenle vuruldu.[3]

Kadınlar ve çocuklar dahil binlerce Afrikalı, çorak Rif Sıradağları'nın eteklerinde, Ceuta ve Melilla kamplarının önünde çadır kuruyorlar. Brüksel komiserlerinin buyrukları üzerine Faslı polisler Afrikalıları Sahra'ya sürüyorlar.

---

(1) *Libération*, Paris, 27 Mayıs 2007.

(2) *Le Courrier*, Cenevre, 10 Aralık 2006.

(3) Amnesty International, 6 Ekim 2005.

Susuz, yiyeceksiz.

Yüzlercesi, belki de binlercesi kamplarda ve çöl fırtınaları içinde can veriyorlar.[1]

Her yıl kaç genç Afrikalı ülkesini terk edip, canı pahasına Avrupa'ya ulaşmaya çalışıyor? Tahminlere göre, her yıl 2 milyona yakın kişi yasadışı yollarla Avrupa Birliği topraklarına girmeye çalışıyor ve bunların aşağı yukarı 2.000'i Akdeniz'de, bir o kadarı da Atlantik'te yaşamını yitiriyor. Amaçları Fas'tan yola çıkıp Cebelitarık'ı geçmek ya da Moritanya veya Senegal'den çıkıp Kanarya Adaları'na ulaşmak.

İspanyol hükümetine göre, 2006 yılında, 47.685 Afrikalı kaçak göçmen İspanya kıyılarına ulaştı. Bunlara Tunus ya da Libya'dan yola çıkıp Malta ve İtalya kıyılarına ulaşan 23.151 kaçak göçmeni de ekleyelim. Ötekiler de Mısır ya da Türkiye'den geçip İtalya'nın Adriyatik kıyılarına ve Yunanistan'a varmaya çalışıyorlar. Kızılhaç ve Kızılay Uluslararası Federasyonu Genel Sekreteri Markku Niskala bu dram hakkında şunları söylüyor: "Bu kriz sessizce geçiştirilmeye çalışılıyor. Ne kimse bu insanlara yardıma geliyor ne de herhangi bir örgüt günümüzün bu trajedisinin hesabını verecek istatistikler hazırlıyor."[2]

Afrika hükümetleri balıkçılık haklarını yabancı kuruluşlara sattılar. Japonya, Kanada, Portekiz, Fransa ve Danimarka'nın fabrika-gemileri kıtanın sularını altüst ediyorlar. Yoksulluğa itilmiş, umutsuz, saldırganlar karşısında silahsız, perişan balıkçılar kayıklarını, teknelerini ucuz fiyata mafyanın insan kaçakçılarına satıyor ya da kendileri kaçakçılık yapmaya çalışıyorlar. Kıta sula-

(1) Human Rights Watch, 13 Ekim 2005.
(2) *Tribune de Genève*, 14 Aralık 2006.

rında, kıyı balıkçılığı yapmak üzere inşa edilmiş tekneler genelde açık denizde seyretmek için yetersiz kalıyor.

Bir milyar insanın yaşadığı Afrika'da 1972 ila 2002 yılları arasında sürekli olarak yetersiz beslenenlerin sayısı 81 milyondan 203 milyona yükselmiştir.

Niçin? Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, Avrupa Birliği'nin müşterek tarım politikası.

OECD'nin sanayileşmiş devletleri, 2006'da, ziraat ve hayvancılık sübvansiyonu olarak 350 milyar dolar ödemede bulundular.

Avrupa Birliği, özellikle Afrika'da, acımasız ve kesintisiz bir tarımsal damping uyguladı.

Bunun sonucu olarak Afrika'nın tarımsal üretiminde sistematik bir düşüş görülmeye başlandı.

Batı Afrika'da tüketim mallarının en büyük pazarı olan Sandaga'yı örnek alalım. Sandaga, Dakar'ın bol renkli, kokulu, gürültülü merkezidir.

Ev kadını buradan, mevsimine göre, yerli ürünlerin üçte biri veya yarı fiyatına Portekiz, Fransız, İspanyol, İtalyan, Yunan ihraç mallarını, meyve ve sebzelerini satın alabilir.

Birkaç kilometre ileride Wolof köylüsü kızgın güneş altında karısı ve çocuklarıyla günde on beş saate yakın çalışır... ve yine de adil bir gelir elde edemez.

52 Afrika ülkesinden 37'si tamamen tarıma dayalı ekonomilere sahiptir.

Şu dünyada çok az insan Afrika köylüleri kadar zor şartlarda çalışır. Senegalli Wolof, Malili Bambara, Burkina Fasolu Mossi veya Kongolu Bashi.

Avrupa'nın tarımda damping politikası hem onların hem de çocuklarının hayatını mahvetmektedir.

* * *

Açlıktan kaçanlara karşı Avrupa'yı korumak için AB yarı-gizli bir askeri örgüt kurdu, adı Frontex.

Bu kuruluş "Avrupa'nın dış sınırlarını", yani kıta dışı sınırları denetliyor.

Emrinde, açık denizde iş görecek hızlı ve silahlı müdahale gemileri, savaş helikopterleri, son derece hassas ve gece görüşlü kameralar, radarlar, uydu bağlantıları ve her türlü uzak mesafeden izleme yapabilen elektronik, karmaşık araçlarla donatılmış bir uçak filosu var.

Frontex'in Afrika toprağında da "karşılama kampları" var. Buraya Doğu veya Güney Afrika'dan, Çad'dan, Kango'dan, Burundi, Kamerun, Eritre, Malavi, Zimbabve'den gelen, açlıktan kaçan sığınmacılar yerleştiriliyor.

Genelde, bu sığınmacılar bir ya da iki yıl boyunca kıtayı kat ederler, günübirlik geçimlerini sağlayıp, sınırlardan geçip, sürekli olarak bir sahile yanaşmaya çabalarlar. Orada da Frontex ajanlarına ya da yardımcılarına yakalanırlar; ajanların görevi bu insanların Akdeniz ya da Atlantik limanlarına ulaşmalarına engel olmaktır.

Frontex'in Afrika hükümetlerine verdiği paralarla yeni yeni kamplar kurulur.

Ama Cezayir bunun dışında kalmıştır.

Başkan Abdülaziz Buteflika'nın Cezayir'in şerefini kurtaran açıklaması aynen şöyledir. "Kampları reddediyoruz. Asla kardeşlerimizin zindancısı olmayacağız."

Brüksel komiserlerinin ikiyüzlülüğü nefret uyandırıcıdır: Bir yandan Afrika'da açlığa neden olurlar, öte yandan açlıktan kaçanları suçlayıp cezalandırırlar.

Aminata Traoré durumu şöyle özetliyor: "27'ler Avrupa'sının Afrika'dan gelen göç dalgasına karşı kullandığı mali, teknolojik ve

insana dayalı araçlar, aslında, bu küresel güç ile yapısal düzeltmeler içindeki ülkelerinde eğitim, ekonomik bilgiye ulaşma, çalışma ve beslenme hakları ihlal edilen köylü ve kentli, savunmasız genç Afrikalılar arasındaki bir savaşın araçlarıdır. Kesinlikle sorumlusu olmadıkları makroekonomik tercih ve kararların kurbanları olan bu insanlar güç yoluyla bir çıkış aradıklarında, kovuluyor, sıkıştırılıyor ve aşağılanıyorlar. 2005'teki Melilla ve Ceuta olaylarında canını kaybedenler, yaralılar, sakatlar ve her ay Moritanya, Kanarya Adaları, Lampedusa plajlarına ya da başka yerlere vuran binlerce ceset, suça dönüştürülmüş zoraki göçün kazazedeleridir.'"[1]

Haziran 2007'de, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Cenevre'deki Milletler Sarayı'nda dördüncü olağan oturumu için toplanmıştı.

11 Haziran Pazartesi: Konsey açlık nedeniyle sığınanların geri gönderilmemesi teklifini inceliyor.

Bir parantez açıyorum: Titiz bir biçimde, ekonomik nedenlerle sığınanlarla açlık nedeniyle sığınanlar arasında bir ayrım yapmak gerekiyordu. Ekonomik sığınmacılar daha iyi bir yaşam için göç eden kişilerdi. Açlık nedeniyle gelenler ise "zorunluluk" nedeniyle kaçıyorlardı.

Zorunluluk durumu uluslararası hukukta ve ulusal hukukların pek çoğunda iyi bilinen bir kavramdır.

Örnek: Bir yaralının yardımına koşabilmek için son sürat giden ve bunu yaparken de pek çok trafik kuralını çiğneyen bir ambulans, burada "zorunluluk" nedeniyle böyle hareket etmektedir. Trafik kurallarını hiç çiğnememiş olduğu kabul edilir.

---

(1) Aminata Traoré, Dünya Sosyal Forumu'ndaki konuşması, Nairobi, 20 Ocak 2007.

Aynı şekilde, Dünya Gıda Programı, her ay, doğal afetler (kuraklık, çekirge baskını vb.) ya da insani nedenler sonucu, yaşamın sürdürülemeyeceği yerleri, bölgeleri tespit eder.

Zorunluluk durumu objektif olarak doğrulanabilir.

Aç insan yaşamını sürdürebilmek için sınırları aşmak zorundadır. Bunu yasadışı yollarla yapar. Ama zorunluluk durumu nedeniyle, yasaları çiğnememiş olduğu varsayılmalıdır.

Fakat günümüzde hiçbir uluslararası hukuk aracı açlık nedeniyle sığınanlara böyle bir hak tanımıyor.

1951'deki, sığınmacıların korunmasıyla ilgili BM konvansiyonu sadece dinsel, ırksal ya da siyasal nedenlerle işkence gören kişilere sığınma hakkı tanıyor. Bu kriterler sınırlayıcı.

Göçmenlerin korunmasıyla ilgili konvansiyona gelince, buna da Uluslararası Çalışma Bürosu bakıyor (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği değil), o da açlık nedeniyle sığınanları suçlu saymayacak hükümlere sahip değil.

Bunu yasalaştırabilecek tek merci olan BM İnsan Hakları Konseyi, Genel Kurul tarafından seçilen 47 üye ülkeden oluşuyor ve üç yıllık bir süre için seçiliyor.

11 Haziran 2007 Pazartesi: Saat 18.00. BM Sarayı'nın doğu ek binasındaki XXII numaralı salon tıklım tıklım dolu ve çok sıcak. Gündem: Açlık nedeniyle sığınanlar için, geçici sığınma hakkı verilmesi teklifi.

Avrupa Birliği adına konuşan Anke Konrad konuyu gündeme almayı reddediyor.[1]

---

(1) 1 Ocak 2007'den 30 Haziran 2007'ye kadar AB'ye Almanya başkanlık ediyordu.

Sürekli bir kıtlığın hükmettiği utanç imparatorluğunda savaş geçici değil, sürekli var. Savaş bir kriz, bir patoloji oluşturmuyor, normalliğin ta kendisi oluyor. Horkheimer'in dediği gibi açlık, bu imparatorluğun varlık nedeni. Ekonomik savaşın efendileri gezegeni aralarında bölüşüyorlar. Devletlerin ve halkların egemenlik haklarını tanımıyorlar, demokrasiyi alaşağı ediyorlar, doğayı yağmalıyorlar, insanların yaşam haklarına ve özgürlüklerine saldırıyorlar. Kendi ekonomilerinin benimsenmesi, piyasanın "görünmez eli" olarak kozmogonilerini oluşturuyor ve nihai hedefleri de kârın en yükseğe çıkarılması.

Bu kozmogoni ve bu hedefe yapısal şiddet diyorum.

Borç ve açlık, dünyanın efendilerinin halkları, onların çalışma güçlerini, hammaddelerini, düşlerini denetim altına almak için kullandıkları iki kitlesel imha silahıdır.

Dünyadaki 192 devletten 122'si güney yarımkürede yer almakta ve dış borçlarının toplamı 2,1 trilyon doları aşmaktadır.

Dış borç boğaza geçirilmiş bir yağlı ilmiktir. Bir üçüncü dünya ülkesinin ihracat yoluyla kazandığı dövizlerinin en büyük kısmı borç taksitlerine ya da faizlerine gitmektedir.

Kuzey'in borç veren bankaları sülüklere benzer.

Borçlu ülke sürekli kan kaybeder.

Borç, sulama, yol, okul, sağlık altyapıları gibi birçok sosyal yatırımın ve sanayi girişimlerinin önündeki en büyük engeldir.

Açlık sınırındaki hiçbir ülke için sürdürülebilir bir kalkınma mümkün değildir.

Açlığın getirdiği dram insanın kanını donduracak bir şekilde seyreder. Her beş saniyede bir 10 yaşından küçük bir çocuk açlıktan ölmektedir. Her dört dakikada bir A vitamini eksikliğinden bir çocuk kör olmaktadır.

2006 yılı verilerine göre 854 milyon kişi –dünyadaki her altı kişiden biri– ağır derecede açlık sınırında yaşamaktadır. 2005 yılında bu sayı 842 milyon kişiydi.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı'nın (FAO) Dünya Açlık Raporu *(World Food Report)* bu sayıları verirken, ayrıca şu andaki üretim güçlerindeki gelişmeyle dünya tarımının normal olarak 12 milyar insanı besleyebilecek durumda olduğunu bildirmektedir. (Günde yetişkin başına 2.700 kalori.)

Oysa dünya nüfusu 6,2 milyardır.

Sonuç: Bu durum kader kısmet işi değil. Açlıktan ölen bir çocuk öldürülmüş demektir.

Vahşi kapitalizmin kurduğu siyasal, sosyal ve ekonomik dünya düzeni sadece öldürücü değildir. Saçmadır da.

Öldürüyor, hem de gereksiz yere öldürüyor.

Onunla kökten bir mücadele gerekmektedir.

Kitabım bu savaşta bir silah olmak istiyor.

Umut nerede?

Genelde beyaz ve çoğunlukla bilinçsiz bir azınlığın göreceli refahı için, çoğunluğun sürekli yoksulluk, sömürü, açlık, umutsuzluk içinde yaşamasına insanın aklını kullanarak dur demesindedir.

Ahlaki olgunluk hepimizde mevcuttur.

Önemli olan bunu uyandırmak, direnişi harekete geçirmek ve savaşı organize etmektir.

Ben ötekiyim, öteki de ben. Ötekine yapılan insanlık dışı davranış, bendeki insanlığı yok eder.

Karl Marx diyor ki: "Devrimci, otun büyüdüğünü hissedebilecek yetenekte olmalı."

5-7 Haziran 2007 tarihleri arasında, Almanya'da, Baltık Denizi kıyısındaki sayfiye şehri Heiligendamm'da, dünyadaki en güçlü sekiz devletin hükümet ve devlet başkanları toplandılar.

Baltık Denizi'ne muazzam bir metal çit çekilmişti, 12 kilometre boyunca uzanan dikenli teller, sualtı komandoları, bir Amerikan savaş gemisi, Apache helikopterleri, 16.000 polis, seçkin askeri birlikler, çevredeki bütün köylerin damlarına oturtulmuş keskin nişancılar G8'i korumakla görevliydiler.

Bütün dünyadan 5.000 gazeteci Kühlenborn köyüne yerleşmiş, zirveyi izliyordu.

Heiligendamm'da Vladimir Putin, Angela Merkel, George W. Bush, Nicolas Sarkozy, dünyanın efendileri rolündeydiler.

2006 yılı verilerine göre dünya üretiminin %52'sini 500 şirket kontrol ediyordu, yani bir yıl içinde dünyamızda yaratılan bütün zenginlikleri (sermayeler, hizmetler, mallar, patentler vb.).

Tartışmaların merkezinde Afrika yer alıyordu.

Gündemin iki ana maddesinden biri "özel yatırımların güvencesi", öteki de "patentlerin korunmasının evrenselleştirilmesi" idi. "Açlık" kelimesi Heiligendamm'ın gündeminde yer almıyordu.

Duvarın öte tarafında, Mecklenburg'un çorak düzlüklerinde G8 karşıtlarının çadırları ve uyduruk barınakları göz alabildiğine uzanıyordu.

Bizler 41 ayrı ülkeden gelmiş sendikaların, kiliselerin ve pek çok sosyal hareketin temsilcileri olarak 150.000 kişiydik. Zirve boyunca, 120 seminer, halka açık tartışmalar ve gece toplantıları organize edildi. Borç, açlık nedeniyle sığınanlar, içme suyuna ulaşma hakkı, genleriyle oynanmış tarımsal ürünlerle mücadele, fabrikaların ülke değiştirmeleri, kadınlarda ücret eşitsizliği, merkez bankalarının bağımsızlığı, sağlık şartlarına uygun meskenler, üçüncü dün-

ya ülkelerinin tek yanlı ekonomik kararları, terörizm, Dünya Ticaret Örgütü, kamu kuruluşlarının zorla özelleştirilmesi gibi konular işlendi.

Victor Hugo der ki: "Yardım edilmiş yoksullar istiyorsunuz... bense ortadan kaldırılmış yoksulluk."

Yeni bir kolektif bilinç, muhteşem bir gece kardeşliği, sınırsız sayıda yerel direniş cepheleri (koordinasyonları ileride yapılacak) doğmak üzere.

Bütün bu uyanan bilinçlerin koalisyonundan yeni bir evrensel sivil toplum doğacak.

Adalet, akıl ve mutluluğa adanmış bir dünya umut ediyoruz.

Mücadelenin sonu belirsiz.

Yine de emin olduğum bir şey var. Pablo Neruda şunu anımsatıyor:

"Poden cortar todas las flores,
Pero jamás detendrán la primavera."

"Onlar (düşmanlarımız) bütün çiçekleri kesebilirler,
Ama asla ilkbaharın efendileri olamayacaklar."[1]

Jean Ziegler
Cenevre, Eylül 2007

(1) Pablo Neruda, *Canto General* (Evrensel Şarkı), 1954.

AYDINLANMA

1776'da Benjamin Franklin, genç Amerikan cumhuriyetinin Fransa büyükelçisi olarak atandı. 70 yaşındaydı. Franklin, Paris'e 23 Aralık'ta geldi, *Reprisal*'le uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Nantes Limanı'na ulaşmıştı.

Büyük bilgin, Passy'de mütevazı bir eve yerleşti. Her hareketini gözleyen dedikoducular hemen faaliyete başlamışlardı. *La Gazette* muhabiri şöyle yazıyordu: "Kimse ona mösyö demiyor... herkes sadece Doktor Franklin diye hitap ediyor... Platon ya da Sokrates'e yaptıkları gibi." Bir başka gazeteyse şunları yazıyordu: "Proteus da sonuçta bir insandı. Benjamin Franklin de öyle... ama ne adamlar!" 84 yaşındaki Voltaire pek evinden dışarı çıkmasa da görkemli kabul töreni için Kraliyet Akademisi'ne kadar gitmişti.

4 Temmuz 1776'da Philadelphia'da imzalanan Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesi'nin Thomas Jefferson'la ortak yazarı olan Benjamin Franklin'in Paris'in devrimci çevreleri ve edebiyat fenomenleri arasında muazzam bir prestiji vardı. Bu bildirgede ne deniliyordu? Önsözünü okuyalım:

"Aşağıdaki gerçekleri kendiliğinden aşikâr buluyoruz: Bütün insanlar eşit doğar; Tanrı onlara başkalarına devredilemeyecek haklar vermiştir. Bunların başta gelenleri şunlardır: yaşam hakkı, özgürlük hakkı, mutluluk hakkı.

Bir hükümet, biçimi ne olursa olsun, bu amaçlardan uzaklaşırsa, halkın onu değiştirme, ortadan kaldırma ve yeni bir hükümet kurma hakkı vardır, onu da bu prensiplere göre kurar ve kendisine güvenlik ve mutluluk vereceğine en uygun gördüğü biçimde organize eder."

Saint-Germain semtinin orta yerindeki Café Procope genç devrimcilerin tercih ettikleri bir yerdi. Toplantılarını orada yapar, orada şenlikler düzenlerlerdi. Benjamin Franklin de ara sıra güzeller güzeli Madam Brillon'la oraya gelirdi. Bir akşam, yirmi yaşlarındaki genç bir avukat, Georges Danton, ona kaba bir biçimde seslendi: "Dünya adaletsizlik ve sefaletten ibarettir. Nerde ceza? Sizin bildirgenize nasıl saygı gösterilecek? Ne askeri ne adli bir güç..."

Franklin şöyle karşılık verdi: "Yanlışınız var! Bu bildirgenin ardında çok önemli, ölümsüz bir güç var: Utancın gücü *(the power of the shame)*."

Petit Robert sözlüğü utancı şöyle tanımlıyor: "Alçaltıcı bir ayıp. Başkasının karşısında insana kendini bayağı ve aşağılık durumda kaldığını hissettiren acı veren bir duygu. Başkalarının nazarında kendini alçalmış durumda hissetmek (şerefsizlik duygusu). Vicdani rahatsızlık hissettiren huzursuz edici bir duygu."

Bu duygu Brezilya'da yaşayanlar tarafından iyi tanınıyor: *"Preciso tirar la vergonha de catar no lixo..."* ("Çöp tenekelerini karıştırabilmek için utancımı yenmem lazım...")

Utancını yenemeyen aç insan ölür.

Okulda, Brezilyalı çocuklar kansızlıktan baygınlık geçiriyorlar. Şantiyelerde, yeterli beslenmediklerinden işçiler yığılıp kalıyorlar. Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın, Birleşmiş Milletler'in mahcup bir tavırla "sağlıksız meskenler" dediği teneke mahallelerinde, farelerin ev kadınlarıyla yiyecek için çekiştiği o yerlerde dünya nüfusunun %40'ı yaşıyor. Aşağılık duygusu insanları kahrediyor.

Güney Asya ve Kara Afrika'nın megapollerinin sokaklarında dolanan hayalet insanlar da utancın tekmesini yiyenlerden.

Aşağılık duygusu, paçavralar içindeki işsizin zengin mahallelerine girmesini engelliyor, oysa belki oralarda kendisini ve ailesini besleyebilecek bir iş bulabilir. Utanç, insanları iş bulmaktan bile alıkoyuyor.

Brezilya'nın kuzeyindeki *favela*'larda, anneler, akşamları, tencerelerine su koyup, taş kaynatıyorlar. Açlıktan ağlayan çocuklarına şöyle diyorlar: "Yemek yakında hazır olacak..." Bütün umdukları bu arada çocukların uyuyakalmaları. Açlık kurbanı çocuklarının önünde, onları beslemekten âciz anaların duyduğu utanç ölçülebilir mi?

Edmond Kaiser, Vichy polisinin eline düşüp kamplara gönderilmekten kurtulmuştu. General Leclerc'in ordusunda askeri soruşturma yargıcı olarak Alsace ve Almanya'daki Nazi kamplarının dehşetini gördü. Lozan'da, çocuklara yardım amaçlı uluslararası bir örgüt kurdu: İnsanların Dünyası. Yeni binyılın eşiğinde, 82 yaşında, Hindistan'ın güneyindeki bir huzurevinde öldü.

Edmond Kaiser şöyle yazıyordu: Dünya tenceresinin kapağını açarsak çıkacak gürültü yeri göğü inletir. Çünkü ne yer, ne gök, ne de aramızdan herhangi biri çocukların mutsuzluğunun çapını veya onları ezen güçlerin ağırlığını ölçebildi."[1]

---

(1) Edmond Kaiser, *Dossier Noir/Blanc*, Lozan, 1999.

Pakistanlı işsizlerin veya Afrikalı açların ıstıraplarından haberdar pek çok Batılı, dünyanın yamyam düzeniyle işbirliği içinde olmanın vicdan azabını yaşar. Utanç duysalar da bir süre sonra yapabilecekleri hiçbir şey olmadığını düşünerek bu duygudan sıyrılırlar. Ama içlerinden pek azı –Edmond Kaiser gibi– bu oldubittiye karşı çıkma kararlılığını gösterir. Gösteremeyenler ise kendilerini rahatlatan birtakım açıklamalara sığınırlar.

Afrika'nın borca batmış halkları "tembeldirler", "rüşvetçidirler", "sorumsuzdurlar", "bağımsız bir ekonomi kuracak yetenekte değildirler", "borçlu doğdukları için âcizdirler." Açlığa gelince, bunu da genellikle iklime dayanarak açıklamaya çalışırlar... Oysa kuzey yarımküredeki iklim şartları güneye nazaran çok daha ağırdır – ama orada insanlar yiyip içer, oysa burada insanlar açlıktan veya yetersiz beslenmeden ölürler.

Bazen efendiler de utanç duyar. Yaptıklarının sonuçlarını çok iyi bilirler: Ailelerin dağılması, düşük ücretli çalışanların çektikleri, halkların umutsuzlukları kimse için bilinmez değildir.

Duydukları rahatsızlıkların bazı sonuçlarını da görebiliriz. İsviçre ilaç sanayiinin devi Novartis'in prensi Daniel Vasella, Singapur'da, Novartis Institute for Tropical Deseases'i (NITD) kurdu; yoksul ülkelerde maliyet fiyatına satılmak üzere sıtma ilacı üretecek. Nestlé'nin efendisi Peter Brabeck-Lemathe, 86 ülkede çalışan 280.000 personeline, kendi eliyle yazdığı, sömürdükleri halklara karşı insanca davranmanın gereklerini anlattığı bir "İncil" dağıttı.[1]

***

(1) Peter Brabeck-Lemathe, *Die grundlegenden Management-und Führungsprinzipien von Nestlé*, Vevey, 2003.

Emmanuel Kant'a göre, utanç duygusu onursuzluktan kaynaklanır. "İnsan olma onuruna ters düşen" alçaltıcı, iğrenç, küçültücü niyet, eylem, durum ve davranışlara karşı bir başkaldırıdır. Bütün kabul gören anlamlarıyla utancı ifade etmek için Kant, başka dillere çevrilemeyecek iki terime başvuruyor: *die Schande* ve *die Scham*. Ötekine yapılan hakaretten utanıyorum *(Scham)* ve bu nedenle bu benim insan olma onuruma da yansıyor *(Schande)*.

Utanç imparatorluğunun ufkunda, benzerlerinin acısından kederlenen insanın hissettiği bir onursuzluk vardır.

4 Ağustos 1789 gecesi, Ulusal Meclis'i oluşturan milletvekilleri Fransa'da feodal sistemi yıktılar. Oysa bugün bizler dünyanın yeniden feodalleşmesini yaşıyoruz. Despot efendiler geri döndüler. Bundan böyle yeni kapitalist derebeyleri kendilerinden önce hiçbir imparatorun, hiçbir papanın sahip olamadığı bir güce sahipler.

Dünyanın en güçlü 500 özel şirketi –sanayide, hizmette, bancılıkta– 2006'da dünyanın gayrisafi hasılasının %52'sini kontrol ediyordu, yani gezegenimizde bir yıl içinde üretilen zenginliklerin yarısını.

Evet, açlık, sefalet, yoksulların ezilmesi, her zamankinden daha çok arttı.

11 Eylül 2001'de New York, Washington ve Pennsylvania'ya yapılan saldırılar bu yeniden feodalleşme sürecini dramatik bir biçimde hızlandırdı. Yeni despotların dünyayı ele geçirmelerine fırsat yarattı. İnsanlığın mutluluğu için gerekli kaynaklara, bölüşmeksizin el koydular. Ve demokrasiyi yok ettiler.

Uygarlığın son barajları da çökmek üzere. Uluslararası hukuk can çekişmekte. Birleşmiş Milletler ve onun genel sekreterine kara

çalındı, kötü duruma sokuldu. Kozmokrat barbarlık dev adımlarla ilerliyor. Bu kitap işte bu yeni realiteden doğdu.

Utanma duygusu ahlakı oluşturan unsurlardan biridir. İnsan denen varlığı oluşturan kimlik bilincinden ayrı tutulamaz. Yaralanmışsam, açsam, yoksulluğun aşağılayıcılığından üzüntü duyuyorsam, acı hissederim. Başka bir insana çektirilen acının seyircisi olarak ben de vicdanımda onun acısını biraz da olsa hissederim ve bu bende merhamet duygusu uyandırır, kaygı duyarım, aynı zamanda da utanç. Ve harekete geçmeye teşvik edilmiş olurum.

Aklımın çalışmasıyla, ahlaki ilkeler ve sezgilerimle biliyorum ki her insanın çalışmaya, karnını doyurmaya, sağlığa, bilgiye, özgürlük ve mutluluğa hakkı vardır.

Eğer her insanoğlunda bu kimlik bilinci varsa, kozmokratlar da bundan nasiplerini almışlarsa, o zaman nasıl oluyor da bu kadar yıkıcı davranabiliyorlar? Mutluluğun temel ihtiyaçlarına olan yönelimlerle nasıl oluyor da bu kadar zalimlikle, alaycılıkla, kurnazlıkla mücadele ediyorlar?

Şu temel ikileme tutulmuşlar: İnsan olmak, sadece bir insan olmak veya zengin olmak, piyasalara hâkim olmak, bütün gücünü kullanmak, her şeyin efendisi olmak. Olası rakiplerine karşı kendi ilan ettikleri, sürekli ekonomik savaş adına acil durum ilan etmişler. Ortak ahlaktan sapan olağanüstü bir rejim yerleştirmişler; ve bazen istemeyerek de olsa, temel insan haklarını (dünyadaki bütün uluslar tarafından benimsenmiş olsa da), ahlak kurallarını (oysa demokrasi tarafından kabullenmiş), sıradan duyguları (sadece aile ya da dostlar arasında uyguladıkları) askıya almışlar.

Eğer merhamet duyarsam, eğer ötekiyle dayanışma içine girersem, rakibim anında bu zayıflığımdan yararlanır. Beni yok eder. Dolayısıyla, istemesem de, büyük utanç (bastırılmış) duysam da, günün ve gecenin her anı, ödenecek insani bedel ne olursa olsun, kârı yükseltmek ve biriktirmeye, en kısa zaman dilimi içerisinde ve en düşük maliyetle en yüksek katma değeri sağlamaya mecburum.

Her savaş gibi, bu sözde sürekli ekonomik savaş da kurbanlar ister. Ama bu savaş asla bitmemek üzere programlanmıştır.

Pek çok uyduruk teori ve ideolojiler Batı'nın iyi niyetli insanlarının vicdanlarını karartır. Aralarından pek çoğu dünyanın bu güncel yamyam düzenini yerinden kıpırdamaz sanır. Bu inanış, vicdanlarının ta derinlerindeki gizli utancı, isyan ve dayanışma eylemleriyle değişime uğratmalarını engeller.

Önemli olan öncelikle bu teorileri yıkmak olmalı.

1793'te "Enragé"lerin[1] anımsattıkları gibi, devrimcilerin tarihi misyonları dünyadaki sosyal adalet uğruna mücadele etmek olmalı. Bunun için, dizginlenen öfkeleri uyandırmak, kolektif demokratik direniş düşüncesini harekete geçirmek gerekir. Dünyayı ayakları üstüne dikmeli, baş yukarıda, ayaklar aşağıda. Piyasanın görünmez elini ezmeli. Ekonomi doğal bir fenomen değildir. Sadece bir araçtır, onu tek bir amacın hizmetine, müşterek mutluluk arayışına sunmak yeter.

Kendini aşağılık, utanç verici bir durumda gören üçüncü dünya insanı, borcun da açlığın da kaçınılmaz olmadığını görüp bilinç-

---

(1) Devrim'den önce sık sık okunan Enragé Manifestosu'na atıfla Devrim'i gerçekleştirenlere Enragé (Kızgınlar) denir.

lenmeli ve ayağa kalkmalıdır. Onursuzluktan mustarip aç, işsiz, alçalmış insan, durumunu değişmez gördükçe utancını hep içine atar. Umut kendini gösterdiğinde, sözde kaderin de çatlakları olduğu ortaya çıktığında insan başkaldırır, asi ve mücadeleci kesilir. Kurban, kaderinin aktörü olur. İşte bu kitap bu sürece katkıda bulunmak istiyor.

İnsanın mutluluğu arama hakkını ilk kez Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson dile getirdiler. Bunu onlardan alan Jacques Roux'nun "Enragé"leri bu hak arayışını Fransız Devrimi'nin lokomotifi yaptılar. Onlara göre, bireysel ve kolektif mutluluk siyasal bir projenin özetiydi, bunun somut olarak ve hemen uygulanmasını istiyorlardı.

Bugün insanın mutluluğu arayış hakkının verilmesinin önündeki engeller nedir? Bu engeller nasıl aşılabilir? Müşterek mutluluk arayışına doğru özgürce bir koşuyu nasıl sağlama alalım? Bu kitap bu sorulara bir cevap bulmaya çalışıyor.

İşte plan.

Fikir dünyasının evrensel tarihine Fransız Devrimi radikal bir kopuş getirdi. Aydınlanma Çağı'nın felsefi öğretilerini ve özgürleştirici rasyonalizmi siyasal olarak somutlaştırdı. Belli başlı aktörlerin bazıları, özellikle de "Enragé"ler, dünya ölçeğinde bir sosyal adalet için bugün ve gelecekteki mücadeleleri dile getirdi. "Mutluluk Hakkı" başlıklı birinci kısım onlara söz verir. Ama aynı zamanda, kıtaötesi kapitalist şirketlerin bugünkü dünyayı tekrar feodalleştirme hareketlerini, kurumsallaştırmaya çalıştıkları yapısal şiddet rejimini ve bunlara karşı çıkan henüz belirsiz güçleri de betimler. Önemli bir kısmı da hukukun can çekişmesine ayrılmıştır.

İkinci kısım, borç ve açlık, en zayıflara uygulanan bu kitle imha silahları arasındaki neden ve sonuç ilişkilerinin genel tak-

dimine ayrılmıştır. Açlık? Bu silahları kullananlara karşı birtakım tedbirlerin uygulanmasıyla kısa vadede yenilebilir.

Kronik bir açlıkla ve karşılığı döviz olarak ödenmesi muhtemel tek ihracat ürününün –kahve– fiyatının çöküşüyle kavrulan Etiyopya halkı acı çekiyor ama örgütleniyor. Dünyanın öteki ucunda, Brezilya'da, sessiz bir devrim gerçekleşiyor; o da halkının büyük kısmı sürekli yetersiz beslenme kurbanı olan ve borç altında ezilen bir ülke ama yepyeni özgürleşme enstrümanları oluşturmakla meşgul. Üçüncü ve dördüncü kısımları bu yepyeni mücadele ya da direniş deneyimlerine ayırdım.

Kıtaötesi özel şirketler, insanlığın gördüğü en güçlü sermayelere, laboratuvarlara, teknolojilere sahipler. Onlar bu adaletsiz ve onur kırıcı düzenin belkemiğini oluşturuyorlar. Kitabımın beşinci kısmı bunların en yaygın uygulamalarına ışık tutuyor.

Bilgiden mücadele doğar, mücadeleden özgürlük ve mutluluğa ulaşmanın maddi şartları. Dünyanın yamyam düzenini yok etmek halkların işi. Régis Debray şöyle yazıyor: "Entelektüelin görevi mevcudu ilandır. Görevi tavlamak değil, silahlandırmaktır."(1) Şimdi de Gracchus Babeuf'ün Temmuz 1791'de Champ-de-Mars'taki yaylım ateşinden sonra attığı nutka kulak verelim:

"Kalleşler, aman sivil savaştan kaçınalım, halkın arasına nifak tohumları ekmeyelim diye bağırıp duruyorsunuz. Ama bir tarafta bütün katiller öte tarafta da bütün savunmasız kurbanları görmekten daha isyan ettirici sivil savaş mı olur!

Şu ünlü mülkiyetle eşitlik bahsinde açılsın savaş!

---

(1) Régis Debray, *Modeste Contribution à la célébration du dixième anniversaire*, Paris, Maspero, 1978.

Halk bütün eski barbar kurumları alaşağı etsin. Zenginle fakirin savaşı, bir tarafta bütün cüret ve cesaretin diğer tarafta da hıyanetin bulunduğu bir savaş olmaktan çıksın. Evet, yineliyorum, zaten tüm kötülükler zirveye ulaşmış, daha beter olacak halleri yok. Ancak toptan bir altüst oluşla tamir olabilirler."[1]

İşte bu altüst oluşa yönelik olarak vicdanları ve bilinçleri silahlandırmaya katkıda bulunmak istiyorum.

(1) Albert Soboul, *Inventaire des manuscrits et imprimés de Babeuf, Paris, Bibliothèque nationale*, 1966. A. Maillard, C. Mazauric, E. Walter, *Textes choisis*, Paris, Sorbonne yayını, 1995.

BİRİNCİ BÖLÜM

Mutluluk Hakkı

I

Özgürlüğün Hayaleti

Paris'te, 1792 yazında sefalet zirveye ulaşmış. Mahallelerde açlık kol geziyor. Les Tuileries, kralın sarayı, açların hayal dünyasına hükmediyor. Dedikodular ayyuka çıkmış. Sarayın her yanına ekmek ve yiyecekler dağ gibi yığılmış.

9 Ağustos'u 10'una bağlayan gece Belediye Sarayı ışıl ışıl. Yoğun bir hareket var. Kıyı köşe, bütün semt ve mahallelerden bölüm sorumluları üşüşüyorlar. Birbirlerine danışıyor, aralarında tartışıyorlar ve şafak sökerken Paris Komünü'nü ilan ediyorlar. Eski belediye lağvedilmiş.

Ulusal muhafızların kellesi koparılmış, komutanları Mandat öldürülmüş. Yerini Santerre almış.

İsyancılar Les Tuileries'ye saldırmaya karar veriyorlar. Ellerinde tüfekler, kazmalar, direnler, hançerler, *sans-culotte*'ların çevrelediği iki sıra kadın ve erkek saraya doğru yönelmişler. Kimi Seine Nehri'nin sağ kıyısından, Saint-Antoine'dan geliyor, kimi de sol kıyıdan.

171 İsviçreli paralı asker sarayı koruyor. Saray hemen hemen boş.[1] İsviçreliler son nefere kadar öldürülürler. Yağmacılar sarayda keşfettikleri hazineleri –mobilyalar, yatak takımları, tabak çanak– toplayıp götürürler. Sırtlarında ganimetleriyle çıkıp, Seine Rıhtımı'na ilk varanlar çoğu jakoben olan bölge milisleri tarafından durdurulur ve sokak lambalarının direklerine asılırlar. Yağma, özel mülke saldırı, isterse krala ait olsun, ölümle cezalandırılmaktadır. Bu düzenin korunmasıyla –özel mülkiyete kesin saygı– yükselen yeni sınıfın temel direği de artık belirginleşmeye başlar: Proto-endüstriyel, tüccar burjuvazi. Ve çok geçmeden devrime el koyacaktır.

Ve işte, rahip Jacques Roux'nun önderliğindeki "Enragé"ler çok geçmeden bu demokrat burjuvalara karşı dikileceklerdi.

Jacques Roux'yu dinleyelim: "Bir sınıf insan ceza görmeden başkalarını aç bırakırsa özgürlük nafile bir hayalet olmaktan öteye gidemez. Zengin, tekeliyle, benzerinin üzerinde yaşam ve ölüm hakkını kullanırsa eşitlik nafile bir hayalete dönüşür. Karşıdevrim harekete geçip, vatandaşların dörtte üçünün gözyaşı dökmeden ulaşamayacağı tarım ürünlerinin fiyatlarıyla oynarsa cumhuriyet nafile bir hayaletten başka bir şey olamaz."

Ve daha sonra söyledikleri:

"Tüccar aristokrasi, soy sopa ya da Kilise'ye dayanan aristokrasiden daha beter olur, cumhuriyetin hazinelerine ve bireysel servetlere el koyduğunda, haksızlıkta daha ne kadar ileriye gideceklerini de bilemiyoruz, çünkü malların fiyatı, akşamdan sabaha baş döndürücü bir hızla artıyor. Temsilci hemşeriler, bencilliğin toplumun en çalışkan sınıfına karşı yürüttüğü ölüm kalım savaşı bitmeli."

---

(1) XVI. Louis'nin ailesi ve dalkavukları o saatte atların eğitildiği alana sığınmışlardı.

Ve yine Roux:

"Montagne milletvekilleri, bu devrimci kentin evlerinin ilk katından dördüncü katına kadar çıktınız, çıplak ve ekmeksiz, bu muhteşem halkın gözyaşı ve iniltilerini duydunuz; yasalar yoksula zalimce davrandığı ve zenginler tarafından zenginler için yapıldıklarından dolayı istifçilik ve borsa oyunlarıyla bu halk bu yıkıma, bu felakete maruz kaldı... Öfkelenin, utanın! Kim derdi ki dışarıdaki tiranlara savaş açan Fransız halkının temsilcileri, kendi içindekileri ezmeyecek kadar alçak çıkacakmış?"(1)

Okuması yazması olmayana basın özgürlüğü ne ifade eder? Oy kullanma hakkından aç adama ne? Ailesinde yoksulluk ve hastalıktan ölenleri gören kişi düşünce ve toplanma özgürlüğünü ne yapsın?

Sosyal adalet olmadan cumhuriyet hiçbir işe yaramaz.

Saint-Just, Roux'ya eşlik ediyor: "Özgürlük ancak ihtiyaçları giderilmiş insanlar tarafından kullanılabilir."(2)

Mutluluk hakkı insan haklarının en başta gelenidir. Saint-Just şöyle söyler: "Devrim ancak mutluluk tamamına erdiğinde durur."(3)

Angola'da, yanıklar için tek bir hastane var, Luanda'daki Los Queimados Hastanesi. Oysa, on sekiz yıllık içsavaş boyunca, mevcut iktidara karşı savaşan silahlı eylem gruplarından biri olan Unita'ya bağlı oldukları gerekçesiyle "düşman" denilen sivil halka karşı kullanılan yoğun fosfor bombaları ve napalm nedeniyle pek çok yanmış insan var.

---

(1) Jacques Roux, *Manifeste des Enragés*, 25 Haziran 1793'te Konvansiyon'a sunuldu.

(2) Louis Antoine de Saint-Just, *Oeuvres complètes* ve sunuş olarak Michel Abensour'un yazdığı *Lire Saint-Just*, Paris, Gallimard, "Folio-Histoire", 2004.

(3) Aynı eser.

Los Queimados, yılda ortalama on yaşından küçük 780 çocuğa bakıyor, bunların %40'ı yanıklarının ağırlığı nedeniyle daha gelir gelmez ölüyorlar.

Öylesine acı çekiyorlar ki bazen pansumanlarını değiştiremiyorlar bile. Ama pansumanlar değişmeyince de yanıklar mikrop kapıyor.

Parasetamol, morfin ve düşük maliyetli tıbbi-cerrahi teknikler, yanıkların neden olduğu ağrılara karşı kullanabildikleri tek tedavi yöntemleri. Angola'da, bu ilaçlar ve teknikler eksik. 2002 ve 2006 yılları arasında 500'den fazla çocuk korkunç acılar içinde can verdi.

Dünyanın her yerinde kıtaötesi ilaç şirketleri fiyatlarını bulundukları yerin ekonomik durumuna göre ayarlarlar. Oysa, Kara Afrika'da ülkelerin pek çoğunun çok kısıtlı bir iç pazarı vardır: Nüfusun çok büyük bir kısmı her türlü kaynaktan yoksundur. İlaç tröstleri de fiyatlarını yerli yönetici sınıfa göre ayarlarlar. Az ama pahalı satmayı yeğlerler.

Hiçbir alım gücü olmayan yanıklı çocukların aileleri elbette gerekli ilaçlara ulaşamazlar. Angola devletine gelince, onun desteğini beklemek boşuna: Yarı iflas etmiş durumda.

Bugün, üçüncü dünya denilen 122 ülkede yaşayan 5 milyara yakın insan için, Gracchus Babeuf'ün 1791'de Paris'te söyledikleri korkunç bir güncelliği yansıtıyor.

Fransız Devrimi hareketi içinde, insanın mutluluğa kavuşma hakkı ve evrende sosyal adalet için mücadeleyi birinci öncelik olarak görenlere "ütopyacı" denirdi.[1] Bu insanların hepsi genç yaşta ve şiddet dolu bir biçimde öldüler. Saint-Just ve Babeuf giyotin-

(1) Resmi tarih ütopyacıların eylemlerini önemsememiştir. Bu konunun ciddi ve radikal bir eleştirisi için bkz. Olivier Bétoumé ve Aglaia I. Hartig, *Penser l'histoire de la Révolution française*, Paris, La Découverte, 1989.

le idam edildi. Saint-Just 27 yaşındaydı. Babeuf 37. Roux, devrim mahkemesince ölüme mahkûm edildiğini duyar duymaz kendini bıçakladı. Marat öldürüldü. Ama giyotin ve bıçak bedenlerini yok etse de, mücadeleleri sonucu dünyada sosyal adaleti kurmaya olan inançları yok olmadı. Bugün de düşünceleri milyonlarca insanın bilincinde, yeni bir ütopya olarak yer alıyor.

"Ütopya" sözcüğü çok eskilerden gelir.

Rönesans ustaları ile Erasmus'un dostu, İngiltere Şansölyesi Thomas More 6 Temmuz 1535'te kafası kesilerek idam edildi. Başlıca suçu neydi? İnançlı bir Hıristiyan olarak Kral VIII. Henry'nin eşitlik ve adaletten uzak İngiltere'sini kökten eleştiren bir kitap yazmış olmak. Adı: *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia.*[1]

Ondan önce, Joachim de Flore ve ilk Fransiskenler, Giordano Bruno ve çömezleri *ius gentium* etkisiyle birbiriyle barışık bir insanlık ve tüm insanların, yaşam, mutluluk ve güvenlik gibi elden alınamaz hakları için mücadele etmişlerdi.

Joachim de Flore, Giordano Bruno ve Thomas More'un dile getirdikleri bütün bu öğretilerin, vaazların ve kitapların merkezinde insanın mutlu olma hakkı yer alıyordu.

Yunanca *topos* (yer) sözcüğü ve *u-* önekinden (olumsuzluk belirten önek) yola çıkarak More bir yeni sözcük uydurmuştu: *U-Topia.* Olmayan yer. Ya da daha açıkçası: Dünyanın henüz mevcut olmadığı yer.

Ütopya başka bir şey arzusudur. Dünyadaki şu kısacık yaşamımızda eksiğimiz olan şeyi ifade etmektedir. İstenebilir adaleti kapsar. İnsan bilincinin gelişini ve konturlarını önceden sezdiği özgür-

(1) İlk baskı, Louvain, 1516. Patrick de Laubier, *La Loi naturelle, le politique et la religion*, Paris, Éditions Parole et Silence, 2004.

lük, dayanışma, paylaşılan mutluluğu ifade eder. Bu eksiklik, bu arzu, bu ütopya evrendeki sosyal adalet namına yapılan her türlü insani eylemin kaynağını teşkil eder. Bu adalet olmaksızın içimizden hiçbiri için hiçbir mutluluk mümkün değildir.

Ama ütopya –utançla birlikte– en kuvvetli güç ise de, tarihin en esrarengiz gücüdür. Nasıl çalışır?

Ernst Bloch cevap veriyor: " (...) Taşıdığımız en küçük arzu anlamlı bir işarettir. Eğer içimizden bir şey bizi kışkırtmasa yetersizliklerimizden dolayı bu kadar acı çekmeyiz. Bize rehberlik etmeye çalışan, bedenimize dokunan ve etrafımızdaki dünyadan daha ötelere götüren içimizin ta derinliklerinden gelen o sesler (...) Şeyleri çocuklar gibi hissedebiliriz ve kökenlerimizin sırlarını taşıyan kilitli kutunun bir gün açılacağını umarız (...) Bizim burada hareket halinde gördüğümüz arzuların bastırılamaz gücü, algılanabilir ve iradi eğilimlerin tamamlanmamış geniş kitlesidir, harekete geçmiş gerçek ütopyacı ruhun özü."[1]

İnsan, temelinde, tamamlanmamış bir varlıktır.[2] Varlığın en derininde ütopya yer alır. "Ölüm anında, her birimizin hayatla hesabını kesmesi için, daha çok hayata ihtiyacı olacaktır."[3] Bu hayat fazlası, buna elbette bu dünyada sahip olamayacağız. Yapacak ne kalıyor bizlere? Ütopyaya başvurmak. Ya da, bizden sonra geleceklerin her birinin içinde yer alacak arzuların yerine kendimizi koymak.[4]

---

(1) Henri de Lubac, *La Postérité spirituelle de Joachim de Flore*, 2 cilt, Paris, Le Sycomore, 1979 ve 1980.

(2) Emst Bloch, *Geist der Utopie*, Berlin, Éditions Cassierer, 1923.

(3) Aynı eser: *"Das unvollendete Sein."*

(4) E. Bloch, *Geist der Utopie.*

Bloch: "Can çekişmemiz sırasında, isteyelim ya da istemeyelim, başkalarınınkine eklemeliyiz –yani kendi ben'imizi– hayatta kalanlara, bizden sonra gelen milyarlara, çünkü onlar, sadece onlar, bitmemiş hayatımızı sonlandırabilirler."[1]

Bir paradoks yönetiyor ütopyayı; ütopya içkin bir entelektüel, sosyal ve politik uygulamayı yönetiyor. Felsefi eserlerin, sosyal hareketlerin doğumuna neden oluyor. Somut bireylerin kavgalarını yönlendiriyor. Ve aynı zamanda, etkin öznenin ufkunun çok ötesinde kendi gerçeğini elde ediyor.

Jorge Luis Borges bu paradokstan şöyle söz ediyor: "Ütopya ancak iç gözle görülebilir."

Çifte paradoksal bir paradoks. Borges kördü. Metninin başlığı şöyle: "... İyice kapanmış gözlerle."

Ütopya yıkıcı bir güçtür, ama kimse bunu görmez. Tarihidir, çünkü tarihi yapar. "Zaman," diyor Borges, "benim yapıldığım cevherdir. Zaman beni götüren nehirdir, ama o nehir benim."[2]

Henri Lefebvre, *Hegel, Marx, Nietzsche ya da Gölgenin Krallığı* adlı ünlü eserini 1970'li yıllarda yazdı.[3] Radio-France'tan bir muhabir soruyor: "Sizi kızdırmak istemiyorum... ama sizin için bir ütopisttir deniyor..." Ve Lefebvre'in cevabı: "Bilakis... beni onurlandırıyorsunuz... Evet, ütopyayı hak görüyorum... Bakışlarını ufukla sınırlayıp, sadece gördükleriyle yetinenler, pragmatizmi üstlenip, sadece eldekiyle yetinenlerin dünyayı değiştirmek konusunda hiç-

(1) Aynı eser.

(2) Jorge Luis Borges, *El Hacedor, Obras completas*, Buenos Aires, 1953.

(3) Henri Lefebvre, *Hegel, Marx, Nietzsche ou le Royaume de l'ombre*, Paris, Casterman, 1975.

bir şansları yoktur... Yalnızca gözle görünmeyene doğru bakanlar, ufkun ötesine bakanlar gerçekçidirler. Bunların dünyayı değiştirme şansları vardır... Ütopya ufkun ötesinde olandır... Analitik aklımız kesinlikle neyi istemediğimizi, neyin mutlaka değişmesi gerektiğini kesinlikle bilir... Ama gelecek olanı, bizim istediğimizi, tamamen başka dünyayı, yeniyi, sadece bizim iç bakışımız, sadece içimizdeki ütopya bize gösterir."

Ve daha sonra: "... Analitik akıl boyna geçirilmiş bir halkadır... ütopya ise surları yıkan koçbaşı."[1]

Kendisini yargılayacak olan Paris Halkın Kurtuluşu Komitesi üyelerinin önünde Saint-Just şöyle haykırıyordu: "Sizinle konuşan, beni oluşturan tözü küçümsüyorum. Bana işkence edilebilir ve bu töz susturulabilir. Ama asırlara ve göklere kendimi verdiğim, bu bağımsız yaşamdan koparılmama meydan okuyorum..."[2]

Ertesi gün, 27 Temmuz 1794'te Paris'te, Concorde Meydanı'ndaki (o dönemde Devrim Meydanı) giyotine tırmanıyordu.

Ütopyacıları muzaffer kahramanlar arasına katmak zor. Onlar zafer mitingleri, yarınlar bizim şarkılarından çok, giyotin, darağacı, alev topu, idam sehpalarına yakındırlar. Ama yine de, onlar olmasaydı, evrenimizden bütün insanlık, bütün umutlar çoktan kaybolmuş olurdu!

(1) 21 Mayıs 2004 tarihinde Radio-France Culture'de tekrar yayımlanan söyleşi.
(2) Louis Antoine de Saint-Just, *Oeuvres complètes*, Michel Abensour ve Anne Kupicc tarafından düzenlenen baskı.

II

Organize Edilmiş Kıtlık

Bugün, eskilerinden çok daha kurnaz, çok daha kaba, çok daha kinik ve çok daha güçlü yeni feodaliteler oluştu. Bunlar sanayi, bankacılık, hizmet ve ticaret alanlarındaki özel kıtaötesi şirketler. Bu yeni despotların, Jacques Roux, Saint-Just ve Babeuf'ün mücadele ettikleri borsa düzenbazları, hububat spekülatörleri, tahsis dalaverecileriyle alakaları yok. Kıtaötesi kapitalist özel şirketlerin iktidarı evrensel.

Bu yeni feodal efendilere ben kozmokratlar diyorum. Utanç imparatorluğunun ustaları bunlar.

Yarattıkları dünyayı bir inceleyelim.

Elbette, açlık da borçlanma da tarih sahnesine yeni çıkmış değiller. Ezelden beri güçlüler borç yoluyla zayıfları avuçlarında tuttular. Feodal dünyada, ücretli işçilik mevcut değildi, senyörler serflere borçlanma yoluyla boyun eğdiriyordu. Tarımsal üretimin en eski biçimi bugüne kadar hayatta kaldı. Ekvadorlu, Paraguaylı veya Guatemalalı *latifundia*'lar uyguladıkları "kupon" sistemiyle tarım işçisini aynı şekilde köle gibi kullanıyorlar.[1]

---

(1) Para yerine kupon alan işçi *latifundia*'nın mağazasında bunları mallarla değişir. Kuponlar ailesinin geçimini sağlamakta yetersiz olduğundan işçi ömür boyu borçlu kalır.

Açlık da, insanoğlu dünyada belirdiğinden beri ona eşlik etmektedir. Bilinen en eski egzogam gruplardan olan Afrikalı neolitik toplumlar toplayıcılıkla yaşamlarını sürdürürlerdi. Üyeler, bir yağmur mevsiminden diğerine topladıkları kökler, otlar ve yabani meyvelerle beslenirlerdi. Ne tarımdan ne de hayvanların ehlileştirilmesinden anlar, ancak küçükbaş hayvanları avlarlardı. İlk sosyal kurumları çocuk öldürmek oldu. Her kuraklık döneminin başında (hiçbir toplamanın mümkün olmadığı, av hayvanlarının da ender bulunduğu aşağı yukarı yedi ay süren bir dönem) eskiler beslenecek ağızları ve eldeki erzakı sayarlardı. Belirli bir değerlendirme sonucu sayısı sürekli değişen yeni doğmuş bebekler ailelerinden koparılırdı.(1)

Karl Marx'ın muazzam eserinin başlıca ilgi konusu kıtlığın, yoksunluğun tanımıydı. Son nefesine kadar, Marx daha yüzyıllar boyu insanın ihtiyaç sıkıntısı içinde yaşayacağına inandı. Ve efendi ile köleden oluşan lanetli çift de kolaykolay yok olacak gibi değildi.

Marx bu sorunu irdelemek için başka dillere zor çevrilebilecek bir ifadeye başvurdu: *"Der objektive Mangel"* ("nesnel kıtlık"). Bu sözcük dünyadaki mevcut bütün maddi değerlerin insanların azaltılamayacak temel ihtiyaçlarını tatmine nesnel olarak yetersiz kaldığı bir durumu ifade etmektedir. Marx'ın sağlığında(2) (ve daha önceki yüzyıllarda da) dünyadaki mevcut değerler insanların hayati gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kaldıklarından nesnel eksiklik evreni yönetmiştir. Sosyal sınıflar, işbölümü, devletin kökeni, sınıf mücadeleleri gibi Marksist teoriler değerlerin nesnel eksikliği hipotezine dayanmaktadır.

---

(1) Bkz. Roger Bastide, *Anthropologie appliquée*, Paris, Payot, 1971.
(2) Marx 1818-1883 yılları arasında yaşadı.

Ama Marx'ın ölümünden beri ve özellikle de yirminci yüzyılın ikinci yarısında bir dizi bilimsel, teknolojik ve endüstriyel devrim, üretici güçleri daha dinamikleştirdi. Bugün, gezegenimiz, zenginlikten yıkılıyor.

Günbegün çocuklar ölüyor ama bu zorunlu hiçbir ihtiyacın sonucu değil.

Utanç imparatorluğunun efendileri bile bile organize ediyorlar kıtlığı. Ve bu da kâr maksimizasyonu mantığına boyun eğiyor.

Bir malın değeri bulunabilirliğine bağlıdır. Bir mal ne kadar ender bulunursa fiyatı da o kadar yüksek olur. Bolluk, kozmokratların korkulu rüyasıdır. Sadece az bulunurluk kârı garantiler. Öyleyse bunu örgütleyelim!

Kozmokratlar doğanın "bedava" ürünlerinden de nefret ederler. Hilekâr ve çekilmez bir rakip olarak görürler doğayı. Canlıyla ilgili patentler, genleri değiştirilmiş bitki ve hayvanlar, su kaynaklarının özelleştirilmesi bu dayanılmaz kolaylığa bir son vermelidir. Buna da değineceğiz.

Bu şartlar altında, hizmetlerin, sermayenin ve malların az bulunurluğunu organize etmek, utanç imparatorluğu ustalarının öncelikli faaliyetlerindendir. Ama bu organize edilmiş kıtlık dünyada her yıl milyonlarca yetişkinin ve çocuğun hayatına mal olmaktadır.

Üçüncü binyılın başında, yoksulluk tarihin hiçbir devrinde görülmemiş derecede korkutucu bir boyuttadır. Böylelikle her yıl, yetersiz beslenme, salgınlar, kirli sular ve sağlıksız şartlar nedeniyle 5 yaşın altında 10 milyon çocuk ölmektedir. Bu ölümlerin %50'si, dünyanın en yoksul 6 ülkesinde gerçekleşmektedir. Güney ülkelerinin %42'si, kurbanların %90'ını kapsar.[1]

(1) Robert E. Black, "Where and why are 10 millions children dying every year?" *The Lancet*, "The World's forgotten children" başlıklı özel sayı, Londra, 12 Temmuz 2003.

Bu çocuklar, maddi değerlerin nesnel eksikliğinden değil, bunların eşitsiz dağılımından ölmektedirler. Dolayısıyla yapay bir eksiklikten.

14-18 Haziran 2004'te Brezilya'nın Sao Paulo kentinde BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) toplandı. UNCTAD'ın kuruluşunun 40'ıncı yılı kutlanıyordu.[1] Aynı zamanda, Genel Sekreter Rubens Ricupero'ya veda ediliyordu.

BM'nin kapalı ve karanlık evreninde Ricupero'nun yeri apayrıdır. İp gibi incecik bir vücudu, tatlı bir sesi, buzulları delen mavilikte gözleri vardır. Gençliğinde Brezilya askeri diktatörlüğüne direnmiş; şimdi ise kozmokratların çılgın muhalifi, boyun eğmiş ve kararlı bir Hıristiyan, bir tür çağdaş Jacques Roux'dur.

BM örgütüne üye 191 ülkenin 86'sının ihracat gelirlerinin temelini tarımsal ürünler teşkil eder. Ama bugün bu ürünlerin alım gücü UNCTAD'ın kurulduğu yıllardakinin üçte biri ya da daha aşağısına inmiştir.

122 üçüncü dünya ülkesinde dünya nüfusunun %85'i yaşar ama bunların uluslararası ticaretteki payları sadece %25'tir.

Bugün dünyadaki 1,8 milyardan fazla insan, günde bir dolardan az gelirle tam anlamıyla sürünmektedir, oysa en zenginlerin %1'i yeryüzündeki en yoksul kişilerin %57'si kadar kazanmaktadır.

850 milyon yetişkinin okuma yazması, okul çağındaki 325 milyon çocuğun ise okula gitme şansı imkânı yoktur.

Özellikle de güney yarımküredeki ülkelerde, tedavi edilebilecek hastalıklar her yıl 12 milyon kişinin ölümüne neden olmaktadır.

---

(1) 1964'te Latin Amerikalı ve Arap ekonomistlerin teşvikiyle kuruldu. Arjantinli Raoul Prebisch (ilk genel sekreteriydi), Güney ülkelerinin dünya pazarında kurban gittikleri mübadele terimlerinin eşitsizliğini (ve hâlâ da öyledir) gidermeyi hedeflemişti. UNCTAD Cenevre'deki Milletler Sarayı'nda yer alır. Yıllık yayını *Trade and Development Report*, sözü geçen bir yayındır.

UNCTAD kurulduğu sırada, 122 üçüncü dünya ülkesinin dış borcu 54 milyar dolardı. Bugün bu rakam 2 trilyon doların üstündedir.

2004'te 152 milyon bebek doğumda yeterli kiloya sahip değildi, bunların yarısı psikomotor gelişimlerindeki yetersizlik nedeniyle acılara mahkûm oldu.

Dünya ticaretinde dünyanın en yoksul 42 ülkesinin payı 1970'te %1,7'ydi, 2004'te ise %0,6. 40 yıl önce, 400 milyon insan sürekli yetersiz beslenme çekiyordu. Bugünse 854 milyon kişi aynı durumda.

Yeni binyılın başlangıcından beri her biri birbirinden beter saldırılar, felaketler dünyamızı sarsmakta. New York'tan Bağdat'a, Kafkaslardan Bali'ye, Kazablanka'dan Madrid'e binlerce insan parçalandı, yandı, on binlercesi yaralandı.

Güney yarımküredeki ülkelerde toplu mezarlar giderek daha çok sayıda açlık ve salgın kurbanıyla doluyor. Batı'daysa işten atılma ve işsizlik kol geziyor.

Diğer yandan yeni kapitalist feodaliteler giderek daha zenginleşiyorlar. Dünyanın en güçlü 500 kıtaötesi şirketinin 2001'den beri kendi fonlarının randımanı %15'i buldu.

Bu şirketlerin finansal bütçeleri fazla veriyor ve ihtiyaçları için yatırım yapıyorlar. Böylelikle otofinansman oranı Japonya'da %130, ABD'de %115, Almanya'da %110'a yükseldi. Bu şartlarda yeni feodal efendiler neler yapıyorlar? Borsada kendi hisse senetlerini satın alıyorlar. Hisse sahiplerine muazzam paylar ödüyor, yöneticilere de astronomik primler veriyorlar.(1)

Ama bu da yetmiyor! Gereğinden fazla şişirilmiş kârlar artmaya devam ediyor.

---

(1) 20 Temmuz 2004'te Microsoft, 2004-2008 dönemi için hissedarlarına 75 milyar dolar kâr payı dağıtacağını ilan etti.

Monopolizm ve çokulusçuluk kapitalist üretim biçiminin temel vektörleridir. Pek çok tarihçi, kapitalizmin özerkleşmesi, dünya çapında güçlü finans gruplarının doğuşu, devletin normatif buyruklarına ve genel çıkara meydan okuyabilecek bu yeniden feodalleşme sürecinin, Fransız Devrimi'nin tam ortasında başlamış olduğunu kabul ediyor.

Yabancı tehdide karşı ulusal birliği korumak endişesinde olan Maximilien Robespierre siyasal fırsatçılık nedeniyle Devrim'in normatif ve uygarlaştırıcı eyleminden özel sermaye hareketlerini çıkardı. İşte bu nedenle Jacques Roux, Gracchus Babeuf, Jean-Paul Marat –ama asla Saint-Just onlara katılmadı– şiddetle Robespierre'e karşı çıktılar. Ulusal temsilciler Just'e hak verdiler. Roux, Marat, Babeuf paranın gücüne karşı yürüttükleri aşırı muhalefetlerini canlarıyla ödediler.

Nisan 1793'te Fransız Ulusal Meclisi önünde Robespierre şöyle diyordu: "Servet eşitliği gerçekleşmeyecek bir düştür..." Salondaki spekülatörler, yeni zenginler, halkın yoksulluğundan ustaca yararlananlar, devrimcilerin her şeyi alaşağı etmesinden önemli maddi kazançlar elde edenler derin bir soluk aldılar. Robespierre onlara şöyle sesleniyordu: "Servetlerinize dokunmak istemiyorum."[1]

Amaçları ne olursa olsun, bu beyanıyla Robespierre özel sermayeye dünyaya hükmetme yolunu açıyordu.

Standard and Poor's'ta sıralanan 374 en büyük kıtaötesi şirket, bugün 600 milyar dolardan fazla bir rezerve sahipler. Bu rakam 1999'dan beri iki katına çıktı. 2003'ten beri %13 arttı. Dünyanın en büyük kuruluşu Microsoft'un kasasında 60 milyar dolardan fazla bir servet yatıyor. 2006'nın başından beri her ay 1 milyar dolar artıyor.

(1) Bkz. Jean-Philippe Domecq, *Robespierre, dernier temps*, Paris, Seuil, 1984.

Éric le Boucher ölçülü bir biçimde şu tespitte bulunuyor: "Çokuluslular önemli ölçüde altın yığınlarının tepesinde oturuyorlar (...) ve bunları ne yapacaklarını da bilemiyorlar."[1]

İyi niyetli insanlar için sağduyulu bir çözüm yolu beliriyor: Neden ürünlerin satış fiyatları indirilmesin? Kozmokratların kâr marjlarında eskiyi yakalamaları için kolay bir yol. Maaşları ve primleri de artırabilir ve yeni istihdam olanakları sağlayabilirler. Hem, güney yarımküredeki ülkelerde öncelikli olmak üzere, neden sosyal yatırımlarda da bulunmasınlar?

Ama, bu serbest pazar oyununda, kozmokratlar gönüllü müdahalelerde bulunmak gibi fikirlerin her türlüsünden dehşete düşerler. Bu fazladan kazançlarının birazcığını yeniden dağıtmak yerine yüz binlerce kişiyi işinden atıyor, ücretleri kısıyor, sosyal harcamaları azaltıyor ve ücretlilerin sırtından yeni birleşmelere girmeye devam ediyorlar.

Vahşi kapitalizm Jacques Roux'nun da, Saint-Just'ün de, Babeuf'ün de hayal bile edemeyecekleri yeni bir döneme girdi: Yeni istihdam olanakları yaratmadan, işçilerin ücretlerini artırmadan, tüketicilerin alım güçlerini yükseltmeden hızlı ve sürekli bir büyüme devri.

2003'te, dünyadaki dolar milyonerlerinin sayısı 7,7 milyon kişiye ulaşmıştı. 2002'ye nazaran bu rakam %8'lik bir büyüme gösteriyordu. Bir başka deyişle, bir yıl içinde 500.000 yeni dolar milyoneri ortaya çıktı.

2004'ten 2005'e ve 2005'ten 2006'ya bu ilerleme daha da arttı. 2007'de dolar milyonerlerinin sayısı 12 milyon kişiyi buldu.

Her yıl, Capgemini danışma bürosunun ortağı Merrill Lynch "zenginlerin", yani bir milyon dolardan fazla şahsi servetleri olan ki-

(1) *Le Monde*, 6 Eylül 2004.

şilerin sayısını tespit eder. Çıkan sonuca göre yine zenginlerin çoğu ABD ve Avrupa'da olmakla birlikte Çin ve Hindistan'da da bunların sayıları artmaktadır. Hindistan'da bir yılda sayıları (2002'den 2003'e) %12, Çin'de %22 artmıştır. Her iki ülkede de 2004 ila 2007 arası artış daha da hızlanmıştır.[1]

Ya Afrika'da? Kıtadaki ülkelerin çoğunda bildiğiniz gibi, sermaye birikimi zayıftır, vergi gelirleri hemen hemen yok gibidir, kamu yatırımları zarardadır. Ama bir yılda (2002-2003 arası) Afrika kökenli dolar milyonerlerinin sayısı %15 artmıştır. Bugün bunların sayısı 100.000'dir. Bugün zengin Afrikalılar 2002'deki 500 milyara karşılık 600 milyar özel servete sahiptirler. Afrika'da da, 2004 ila 2007 yılları arasında çok zengin Afrikalıların servetleri ve sayıları önemli bir miktarda artmıştır.[2]

Kıtadaki ülkelerin pek çoğunda açlık ve salgınlar insanları kırıp geçirmektedir. Çocuklar okul vasfını taşıyabilecek kurumlardan yoksundurlar. Kitlesel ve sürekli işsizlik aileleri dağıtmaktadır. Ama çok zengin Afrikalılar elbette, kendi ülkelerine çok az yatırım yapmakta, paralarını getirinin en yüksek olduğu yerlere yatırmaktadırlar. Zengin bir Faslı, Beninli ya da Zimbabveli ya New York Borsası'nda oynamakta, ya da Cenevre'den gayrimenkul almaktadır. Vatandaşlarının ihtiyacı olan sosyal yatırımlar onlara vız gelmektedir.

Afrika ekonomisinin yırtıcıları arasında büyük bir çoğunluğu devlet başkanları, bakanlar, yüksek bürokratlar teşkil etmektedir. Merrill Lynch/Capgemini listesindeki Afrikalı dolar milyoneri sayısı apaçık rüşveti ortaya koymaktadır.

Cenevre'de, eskiden bankacı olan, şimdi bireysel yatırımları yöneten bir dostum var. Özellikle Fas'la çalışır. Eski müşterileri arasındaki –yirmi yıldan fazla– önemli bir kişi ona her yıl Batı'da

(1) Merrill Lynch ve Capgemini, *World Wealth Report*, New York, 2007.
(2) Aynı yayın.

yatırım yapması için aşağı yukarı bir milyon dolar getirirmiş. Arkadaşım her ne kadar bu duruma isyan etse de, iş iştir deyip ses çıkarmazmış. O da bir aile geçindiriyor ve bana şöyle diyor: "Bu müşteriyle ilişkimi kesersem ülkesini soymayı bırakacak değil... sadece yatırımcısını değiştirecek."

12 milyon dolar milyonerinin toplam servetleri 2007'de 32 trilyon dolara yükselmişti. 18'inci yüzyıl sonunda Jacques Roux'nun karşı çıkıp savaş açtığı borsa dalaverecileri, hububat spekülatörlerinin özel servetlerinden ne kadar farklı! İki yüz yıldan biraz daha fazla bir süre içinde eşitsizlik astronomik boyutlara yükselmiş. Ama "Enragé"lerin döneminde olduğu gibi zenginlerin servetlerindeki çoğalma fakirlerin çocuklarını öldürüyor. Onlar için özgürlük ve mutluluk boş hayaller.

Manila'dan Karaçi'ye, Nouakchott'tan Sao Paulo'ya ve Quito'ya, güney yarımkürenin bütün megapollerinde yüz binlerce evsiz ve ailesiz çocuk sokaklarda sürünüyor. Ellerinden geldiğince yaşamlarını sürdürmeye gayret ediyorlar: Tezgâhlardan yiyecek çalarak, bedenlerini satarak ya da polisler hesabına hırsızlık yaparak. Bazıları "uçak", Rio de Janeiro *favela*'larında onlara bu ad veriliyor: Yerel mafya babası hesabına kokain taşıyorlar.

Hayatlarının beş paralık değeri yok. Bazı tüccar dernekleri işgüzar polislere bunları vursun diye para veriyorlar. Suç şebekeleri küçük kızları fahişelik yapmaya zorluyorlar. Bazen de sadist polisler sırf keyif için bunlara işkence ediyorlar. Bu "terk edilmiş ergen olmayan çocuklardan" pek azı ergenlik yaşına ulaşıyor.

Ufak tefek, sıska, ince çerçeveli gözlüğünün ardında derin bakışları olan Helio Bocaïuvo 1990'ların başından beri Brezilya'nın milli kahramanlarından biri. Rio de Janeiro savcısı olarak "Candelaria Katliamı" denen davayı iyi yönetti. Askeri polisler, kent merkezindeki Candelaria Katedrali'nin kapısının önünde uyumakta olan

13 çocuğu makineli tüfeklerle tarayıp öldürmüşlerdi. Kurbanlardan dördü 6 yaşın altında, 5'i de kızdı.

Küçük bir oğlan çocuğu kaçabilmişti. Bocaïuvo onu Avrupa'ya (Zürih'e) kaçırmış, korumuş ve davada tanıklık ettirmişti.

İnanılır gibi değil: Mahkeme görüldü. Biri yüzbaşı rütbesinde beş polis hüküm giyip hapse atıldılar.

Başka bir mucize: Tehditlere ve iki suikast girişimine rağmen korkusuz savcı hâlâ hayatta.

Onu Mart 2003'te Cenevre'de, İşkenceye Karşı Uluslarası Organizasyon'un konsey toplantısı vesilesiyle gördüm: Temel direklerden biriydi. Bana şöyle dedi: "Geçen yıl 4.000'den fazla sokak çocuğu öldürüldü. Çoğu da polisler tarafından (...) Bunlar çocuk mahkemelerine bakan yargıçların verdikleri rakamlar (...) Aslında kurbanların sayısı en aşağı iki katıdır."

Azgelişmişlik insanlara bir hapishane etkisi yapıyor. Onları umutsuz bir yaşama kapatıyor.

Hapis hayatı sürüp gidiyor, firar hemen hemen imkânsız, azap ise sonsuz. Parmaklıkları eğeleyenler çok nadir. Fortaleza, Dakka, Tegucigalpa, Karaçi'nin teneke mahallelerinde daha iyi bir hayatı düşlemek gerçekdışı bir rüyayla eşdeğerde. İnsan onuru bir kuruntudan ibaret. Bugünün acısı sonsuza kadar sürecek bir acı. Hiçbir umuda izin vermiyor.

Bu insanlar için, hiç savunmasız, kozmokratların buyruklarına boyun eğen, azgelişmiş üretim güçlerine sahip bir toplum gerçeği, birkaç durumla özetlenebilir: Okul yok (dolayısıyla sosyal hareket de yok), hastane yok, tıbbi yardım yok (dolayısıyla sağlık da aksıyor), düzenli beslenme yok, ücretli çalışma, güvenlik, kişisel özerklik, bütün bunlar yok.

"Yoksulluk cehennemdir," diyor Charles Dickens.[1]

---

(1) Charles Dickens, *Oliver Twist*.

III

Yapısal Şiddet

Organize kıtlığın yönettiği utanç imparatorluğunda, savaş ara sıra olmaz, süreklidir. Bir patoloji oluşturmaz, olağanlıktır. Bir akıl tutulmasıyla eşdeğer değildir. İmparatorluğun mevcudiyetinin sebebidir.

Bu kozmogoni ve bu yeni uygulamaları yapısal şiddet diye adlandırıyorum.

İnsanlık tarihi uzun süre şiddete bir patoloji, uygar toplumu kuran ahlaki ve örgütsel kuralların ani ve gerileyen çöküşü olarak baktı. Max Horkheimer bu patolojiyi inceledi. Ona "akıl tutulması" (Die Verfinsterung der Vernunft)[1] adını verdi, en önemli denemelerinden birinin de adıdır bu.

Tarihte, aşırı şiddet örnekleri pek boldur. İşte bir tanesi. İsa'nın doğumundan 140 yıl önce, Scipio Aemilianus son Kartacalı savaşçıların direnişini kırdı. Zaferden önce acımasız bir sokak muhare-

(1) ABD'de sürgündeyken yazılan kitabın ilk baskısı da 1947'de bu ülkede yapıldı. *The Eclipse of Reason.* Frankfurt'a döndükten sonra Horkheimer metin üzerinde tekrar çalıştı ve *Die Verfinsterung der Vernunft* adıyla yayımladı.

besi gerçekleşti. Romalı fatih 700.000 kişinin yaşadığı bir şehre girdi. Orayı yerle bir etmeye karar verdi.

Yüz binlerce şehirli kaçtı. On binlercesi de gırtlaklandı.

Scipio Aemilianus bir zamanlar Kartaca'nın kurulu olduğu yeri tarla gibi sabanla sürdü. Sabanın açtığı oyuklara tuz döktürdü.

Kartaca'nın yok edilişi Horkheimer'in akıl tutulmasıyla (burada Roma'nın) neyi kastettiğini çok iyi canlandırır. Çünkü Roma'ya döndüğünde Scipio Aemilianus, yeniden imparatorluğu ve öteki halklarla olan ilişkilerini düzene sokan sistemin, *ius gentium*'un parçası olacaktır.

Buna karşılık, bugün aşırı şiddet uygulaması kültür haline gelmiştir. Her yerde sürekli hükmetmektedir. Kapitalist derebeyliklerin sıradan –ideolojik, askeri, ekonomik, politik– ifade biçimidir. Dünya düzeninin içindedir.

Geçici bir akıl tutulmasına tanıklık etmek yerine, kendi kozmogonisini ve kendi meşruluk teorisini üretmektedir. Orijinal bir evrensel kolektif üst-ben biçimi oluşturmaktadır. Uluslararası toplum örgütünün tam ortasındadır. Yapısaldır.

Aydınlama Çağı'nın kurucu değerlerine kıyasla apaçık bir gerileme göstermektedir – ve muhtemelen de geri dönüşü yok.

Kongolu köylülerin kadidi çıkmış bedenlerinde, aileleri için bir parça ekmek peşinde dolanan Bengalli kadınların yarı deli bakışlarında, Rio de Janeiro'da La Candelaria Meydanı'nda dilenen, bir de polisten dayak yiyen dilencinin aşağılanmasında kendini göstermektedir.

Jean Paul Sartre, organize edilmiş kıtlık dünyasında ortaya çıkan yapısal şiddetin saklı mekanizmalarını çok güzel açıklar:

"Kıtlığın dönüştürdüğü karşılıklılıkta Öteki bize bir karşıinsan olarak görünür, çünkü radikal olarak Öteki, kavram olarak

görünür. Yani bizim için bir ölüm tehdidi taşır. Ya da şöyle diyelim: Kabaca algılarız amaçlarını, bizimkilerle aynı; bizim sahip olduklarımızla aynıdır; eylemlerinin diyalektik yapılarını anlarız ama onları adeta bizim şeytani ikizimiz olan bir başka türün nitelikleriymiş gibi anlarız."[(1)]

Karşılıklılığın kopması felaketlere yol açar.

"Aslında şiddet mutlak bir eylem değildir (...) Birçok sürecin içinde eylem olarak yer almaz (...) Doğa'nın bir özelliği ya da gizli bir sanallık da değildir (...) İçselleştirilmiş kıtlık olarak insan koşullarının sabit insanlık dışılığıdır, kısacası herkesin herkeste Öteki'ni ve Kötülük'ün ilkesini görmesine yol açar (...) Kıtlık ekonomisinin şiddet olması için hapislere atılmalar, katliamlar, gücün gözle görülebilir bir kullanımı gereklidir, bu gücü kullanmanın tasarısı değil. Üretim ilişkilerinin kurulmuş olması ve bir korku ve karşılıklı kuşku ikliminde sürdürülmesi yeterlidir. Bu ilişkilerin, Öteki'nin karşı-insan olduğuna ve yabancı bir türe ait olduğuna inanan bireyler tarafından kurulması yeter. Bir başka deyişle, Öteki her kim olursa olsun, diğer Öteki'lere "başlatan kişi" olarak davranması yeterli (...) Bu da demektir ki madde tarafından insanda insanın inkârı olarak kıtlık, diyalektik anlaşılırlığın bir ilkesidir."[(2)]

Yapısal şiddet soyut bir kavram değildir. Gezegendeki kaynakların dağıtım sistemi içinde ortaya çıkar.

1959 ila 1971 yılları arasında BM genel sekreter yardımcılığı görevinde bulunan 1950 Nobel Barış Ödülü sahibi Ralph Bunch şöyle yazıyor: *"Peace, to have a meaning for many who have known only suffering in both peace and war, must be translated into bread*

(1) Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique* (Diyalektik Aklın Eleştirisi), Paris, Gallimard, 1960.
(2) Aynı eser.

or rice, shelter, health and education as well as freedom and human dignity." (Barışın, şimdiye kadar sadece acıları tanımış olan yığınlarca insan için bir anlamı olabilmesi ancak onlara ekmek veya pirinç, sağlıklı bir mekân, sağlık, eğitim, insanlık onuru ve özgürlük getirmesiyle mümkündür.")[1]

New York'taki BM gökdeleninin birinci katında, Güvenlik Konseyi Salonu'nun girişinde, ziyaretçi galerisinin üstündeki muazzam bembeyaz duvarda bir tablo asılıdır. Tersine çevrilmiş bir piramidin, üstteki üçte ikilik bölümünde bir yıllık askeri harcamalar, alttaki üçte birlik bölümünde BM'nin yıllık kalkınma, çevre ve sosyal programlarının yıllık giderleri yer almaktadır. Tablo, 1 Ocak 2000'de hazırlanmıştı. Bu arada rakamlar değişti ama küresel bütçe yapısı aynı kaldı.

Bunch'ın özlemlerinden çok uzaktayız.

Tüm dünya ülkelerinin silahlanma harcamaları 2004'te 1 trilyon dolara yaklaştı. Ve o zamandan beri de artmaya devam ediyor. Bugün, bu harcamaların %47'si ABD tarafından yapılıyor.

Bu artışı, bir önceki yıl olduğu gibi, her şeyden önce başta ABD olmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin marifet hanesine yazalım. SIPRI'ye (Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü) göre bu eğilim en aşağı 2009'a kadar sürer.

Bugünkü ABD hükümetinin sürdürdüğü "terörizme karşı küresel savaş" kozmokratlar düzenindeki yapısal şiddetin kusursuz bir resmidir.

***

(1) New York'taki Birleşmiş Milletler Sarayı'nın zeminine kazılmış metin.

Bir yılda dünyadaki askeri harcamalar:
780 milyar dolar

Alternatif enerjileri geliştirmek
50 milyar

En yoksul 49 ülkenin borcunu silmek
30 milyar

Erozyonla mücadele etmek
24 milyar

AIDS tedavisinde triterapiyi yaygınlaştırmak, salgın hastalıklara karşı aşı dağıtmak
19 milyar

Gecekonduları yok etmek
20 milyar

Yetersiz beslenmeyi, açlığı yok etmek
19 milyar

Dünya nüfusunu dengede tutmak
10,5 milyar

Herkesin içilebilir suya kavuşmasını sağlamak
19 milyar

Asit yağmurlarıyla mücadele etmek
8 milyar

Küresel ısınmanın önüne geçmek
8 milyar

Nükleer silahları ve sistemlerini imha etmek
7 milyar

Ormanların yok olmasını durdurmak
7 milyar

Ozon tabakasını korumak
5 milyar

Sığınmacıları yerleştirmek
5 milyar

Okuma yazma bilmeyen kalmamasını sağlamak
5 milyar

Demokratik kurumların inşasına yardım
2 milyar

Antipersonel mayınları yok etmek
2 milyar

Project Billboard tarafından Manhattan'daki Times Meydanı'na konulan dev elektronik sayaç her gün Irak Savaşı'nın maliyetini göstermektedir. 47'nci Cadde'yle Broadway'in kesiştiği yere konan sayaç 25 Ağustos 2004 tarihinde işlemeye başladığında, tabloda yazılı rakam 134,5 milyar dolardı. Rakamlar günde 177 milyon, saatte 7,4 milyon ve dakikada 122.280 dolar artmaktadır.[1] Sadece Irak Savaşı ABD'ye ayda 4,8 milyar dolara mal olmaktadır. (Hesaplama dönemi: 2003 eylülünden 2004 eylülüne.)

Erasmus ilginç bir fikir ileri sürmüştü: Barışın bir bedeli vardır. Barış satın alınabilir. Bir başka deyişle, karşılığını verirseniz savaş dünyadan silinir. *Ausgewählte Werke*[2] adlı eserinde şöyle yazıyor: " (...) Ben burada silah tedarikçileri ve adamlarının elleriyle generallerin elleri arasında akıp giden paralardan söz edecek değilim. Bütün bu masrafların hesabını yaparsanız ve bunun onda biriyle barışı satın alabileceğiniz sonucuna varmazsanız, her yerden kovalanmanın acısına katlanırım."[3]

George W. Bush, Ariel Şaron ve Vladimir Putin'in işledikleri suçlara, fanatikleşmiş kanlı terörist grupçuklar karşı çıkıyor. Devlet terörüne karşı terörist gruplar. Ve yöneticileri Suudi Arabistan, Mısır ya da başka ülkelerin zengin sınıflarından çıkmış olsalar bile, "askerler" genelde Karaçi'nin barakalarından, Kazablanka'nın gecekondularından ya da Hindukuş Dağları'nın ıssız köylerinden çıkmışlardır. İşte o zaman askeri harcamaların saçmalığı karşınıza çıkıyor: Yoksulluk terörist grupların yetiştiği toprağın gübresi oluyor; aşağılanma, sefalet, gelecek endişesi, büyük ölçüde kamikazelerin eylemlerine yol açıyor.

(1) *Le Monde*, 28 Ağustos 2004.
(2) Erasmus von Rotterdam, *Ausgewählte Werke*, 1517, Münih, Holborn, 1934.
(3) Aynı eser.

"Terörizme karşı küresel savaşa" yatırılan miktarların bir bölümü dünyadaki ihmal edilmiş halkları etkileyen belaları yok etmeye yeter. BM Kalkınma Programı'nın 2006 yılı raporunda on yıl süreyle her yıl 85 milyar dolarlık bir harcama, herkesin temel eğitim, temel sağlık, uygun beslenme, içme suyu ve sağlıklı altyapı sorunlarını halledebilir, buna kadınların jinekolojik ve doğumla ilgili sorunları da dahil...

Ama "terörizme karşı dünya savaşı" bunu yürütenlerin gözünü de kör etmiş.

Bu savaşın açık seçik tanımlanmış düşmanları yok. Öngörülen bir sonu da yok. Bin yıllık bir savaş bu.

30 Ocak 1948'de, Naturam Godse tarafından katledilmesinden az önce Mahatma Gandhi son kez büyük bir kalabalığa hitap etmişti. Hindularla Müslümanlar arasındaki savaş Kalküta'da 5.000 kişinin yaşamına mal olmuştu.

Kalabalıklar intikam istiyordu.

Gandhi onlara şöyle dedi: "İntikam mı istiyorsunuz? Göze göz mü? (...) Tamam, yapın öyle, ileride bütün insanlık kör olur."

Kozmokratlar ve onların Beyaz Saray, Pentagon ve CIA'deki yardımcıları, kısaca "terörizme karşı küresel savaş" sorumlularının hepsi ontolojik bir kötülük kavramı geliştirmişler. Terörist olarak gördüklerini, özgürce, bizzat kendileri tanımlıyorlar. Bu tanımlamada hiçbir objektif unsur yok. Yöneticilerin (ABD, İsrail ve Rusya) öyle dedikleri kimse teröristtir. Önleyici savaş uyguluyorlar.

ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e kulak verelim: "Bana göre savaştayız, teröre karşı dünya çapında bir savaş, bu konuda hemfikir olmayanların çoğu da teröristtir."[1]

(1) Donald Rumsfeld'in 1 Temmuz 2003'te Associated Press'e yaptığı açıklama.

Kozmokratlar, BM Sözleşmesi'nin, kolektif güvenliğin, insan haklarının, uluslararası hukukun prensiplerine karşı kendi öznelliklerini, yani kendi çıkarlarını tercih ediyorlardı.

Muhteşem ikiyüzlülük! Dünyada barışı, adaleti kurmak için mücadele ettiklerini (bombalamalar, katliamlar) iddia ediyorlar ama sadece kişisel, özel çıkarlarının peşindeler. Çünkü Amerika'nın önleyici savaşlarının ardında, herkesin bildiği gibi –ilk motivasyon– kıtaötesi kapitalist şirketlerin finansal çıkarları vardır.

Amerika'nın Mart 2003'te başlattığı Irak Savaşı'na dönelim.

Mezopotamya coğrafyası dünyada bilinen petrol rezervlerinde ikinci sıraya sahiptir: 112 milyar varile eşdeğerdir aşağı yukarı. Bir varil 159 litredir. Kerkük'le Basra arasındaki Irak rezervleri 18 trilyon litreyi bulur. Ve uzmanlara göre daha keşfedilmemiş dev petrol yatakları mevcuttur.

2003'ten önce Irak 1.821 petrol kuyusu işletiyordu. ABD topraklarında da 800 petrol kuyusu vardır, fakat on Amerikan kuyusu ancak bir Irak petrol kuyusu kadar rezerve sahiptir.

Ama petrol alanlarının genişliğinden de önemli olan, Irak petrolünün jeolojik konumudur. Ülkenin hem kuzeyinde hem de güneyindeki yataklar yüzeye yakındır. Birkaç metrelik bir sondaj petrolün yüzeye fışkırmasına yetiyor. Ve bir varil petrolün maliyeti Teksas'ta 10 dolar, Kuzey Buz Denizi'nde 15 dolarken, Irak'ta 1 dolardan daha düşüktür.

Kıtaötesi şirketler Halliburton, Kellogg and Root, Chevron ve Texaco elbette Amerika'nın Irak petrol bölgelerinde yaptığı silahlı soygunun hazırlığında önemli rol oynamışlardır. Başkan Yardımcısı Dick Cheney Halliburton'a başkanlık etmiştir, Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Chevron'u yönetmiştir, eski savunma bakanı Donald Rumsfeld de öyle. Başkan George W. Bush'a gelince, o da önemli kişisel servetini Teksaslı petrolcülere borçludur.

Bir başka örnek: Silah üreticisi kıtaötesi şirketler ve askeri elektronik finansmanında uzmanlaşmış yatırım fonları (Carlyle Group gibi), "terör tehdidi" bahanesiyle giderek büyüyen askeri harcamalardan her gün yararlanmaktadırlar. Bir başka tespit: Günde on milyonlarca insanın seyrettiği büyük Amerikan televizyon kanallarından bazıları silah üreticilerine aittir. Örneğin NBC, General Electric tröstünün malıdır, dünyada askeri elektronik alanında üretim yapan en büyük firmalardan biridir...

Bu şartlar altında, küçük gündelik yalandan devlet yalanına sıçrayan "terörizme karşı küresel savaşın" insanları korkuyla maniple ederek ötekini dışlama, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa neden olmasına kim şaşar?

Richard Labévière şöyle yazıyor: "Bu manipülasyon totaliter rejimlerin tipik bir özelliğidir.

Terörizme karşı sonu gelmeyen savaş, sadece askeri operasyonları (tüm kıtalarda) kapsamaz, tastamam bir apartheid politikası olan tecrit yaklaşımını da beraberinde taşır."[1]

İyi de, kozmokratlar, stratejilerini dünya halklarına ve devletlere nasıl kabul ettiriyorlar? Eylemlerinin temelinde yorulmadan yinelenen denklem yatıyor: barış arayışı = terörizme karşı savaş. Herkes barış istiyor, dolayısıyla herkes kozmokratların taleplerine boyun eğecek.

Bu totaliter şiddetin ideolojik kaynakları çok sayıda ve çeşittedir. Hahambaşı Marc Raphaël Guedj, Pastör Albert de Pury'yle birlikte Cenevre'den bunların birkaçını sayıyor: "Vicdanları yakalamak için bir söyleme mutlak bir değer biçmek, bir toprağı kutsal saymak, kurtuluşun tekelinde olduğunu iddia etmek, üstün bir

---

(1) Richard Labévière, *Les Coulisses de la terreur*, Paris, Grasset, 2003.

yaradılışa sahip olduğunu söylemek, ötekilerin ortak malının yasal mirasçısı olarak kendini görmek, kutsal savaşı öğütleyen metinlere harfi harfine uymak ya da insani girişimleri Mesihleştirmek, işte bunlar şiddetin potansiyel kaynaklarıdır.'"[1]

13'üncü yüzyılda, Töton Şövalyeleri, Polonya ve Litvanya'daki zavallı köylü ailelerine baskı yapıp yağmaya girişmeden önce, uzun uzun, yoğun bir biçimde ve de özellikle halkın önünde dua ederlerdi. Haham Guedj'in sözleriyle, "kurtuluşun sadece kendilerinde olduğunu" ileri sürerlerdi.

"Tanrı'nın ordusu, Tanrı'nın evinde, Tanrı'nın cennetinde (...) Böyle bir misyon için yetiştirildik (İslami terörle mücadele). Müslümanlar bizden nefret ediyorlar, çünkü biz Hıristiyan bir milletiz (...) Düşman Şeytan adında biri (...) Benim Tanrım onlarınkinden büyük (...) Biliyorum ki benim Tanrım gerçek bir tanrı, onlarınkiyse bir idol."

Kim diyor bunu?

Bu ölümsüz sözlerin sahibi ABD ordusunun en prestijli generallerinden biri. Somali'de Delta Komandoları'yla görev yapmış elit bir asker. Haziran 2003'te Başkan George W. Bush onu savunma sekreter yardımcısı tayin etti. Adı: General William G. Boykin.[2]

International Herald Tribune'de yayımlanan ve Başkan George W. Bush ve baş yardakçılarının, Kabine Odası'ndaki muazzam maun masaya dirseklerini dayamış, eller bitişmiş, gözler kapalı, Afganistan ve Mezopotamya'nın kalabalık şehirlerini bombalarken başarılı olmaları için Tanrı'nın kutsamasını istedikleri anı gösteren resimleri görünce insanın damarlarından kanı çekiliyor.

---

(1) Kökler ve Kaynaklar Vakfı seminer tutanakları.

(2) William G. Boykin, *The Los Angeles Times* gazetesi, 16 Ekim 2003.

IV

Can Çekişen Hukuk

Sonu gelmeyen önleyici savaşı, sürekli saldırganlığı, keyfiliği, yeni despotların yapısal şiddetini, bütün bunların hiç kesintisiz hüküm sürmelerini nasıl açıklayabiliriz? Bugün uluslararası hukukun bariyerlerinin pek çoğu devrildi. Bizzat BM organizasyonu kan kaybediyor.

Maximilien Robespierre'in güzel formülüne göre hukuk "özgürlüklerin bir arada var olmasını" organize etmek için vardır. Bu işlevi yerine getirme becerisini yitiren uluslararası hukuk bugün can çekişmektedir. Bu çöküşün nedeni nedir?

Uluslararası hukukun belli başlı amacı güçlülerin keyfi şiddetini engellemektir. Uluslararası hukuk halkların ilkesel iradesini ifade eder. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi şu sözcüklerle başlar: *"We, the people of the United Nations..."* (Bizler, Birleşmiş Milletler halkları...")

Ama aslında, bildiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler bir devletler organizasyonudur. Eteklerinden doğan bütün büyük uluslararası or-

ganizasyonlar –Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb.– gibi. Kısacası uluslararası hukuk öncelikle ve şimdiye kadar sadece devletleri bağlar.

Ancak öncelikle insan hakları için vardır. 10 Aralık 1948 tarihli BM Evrensel Bildirgesi bunu ilan eder. BM'ye girmek isteyen her ülke önce bu bildirgeyi kabul etmek zorundadır. Demek ki insan hakları teorik olarak bağlayıcıdır. Ama aslında öyle de değildir, çünkü dünya ölçeğinde bir insan hakları mahkemesi yoktur.[1] Genel Kurul tarafından seçilmiş (üç yıl için) 53 ülkenin oluşturduğu İnsan Hakları Komisyonu bu haklara saygı gösterilmesini gözetir. İhlal durumunda tek silahı, mahkûmiyet kararının oya sunulmasıdır.

1776'da Philadelphia'da ilan edilen Amerikan Bildirgesi ve 1789 Fransız Bildirgesi geleneğinde yazılmış olan BM Evrensel Bildirgesi (ve başlıca redaktörleri olan René Cassin ve Eleonore Roosevelt'in yorumlamaları) temelde politik ve sivil haklara ağırlık vermektedir (basın, ifade, dernekleşme özgürlükleri, dini özgürlükler gibi). Elbette 25. maddesinde sosyal ve ekonomik birtakım hakların uygulanmasından da söz edilmektedir (annelik hakları, beslenme hakkı, işsizlik, dulluk, yaşlılık, sakatlık durumunda sigortadan yararlanmak, çocuğun korunması, tıbbi yardımlara ulaşmak, barınma hakkı vb.). Ama Soğuk Savaş, özellikle de 1948'de Çekoslovakya'daki hükümet darbesinden sonra uluslararası insan hakları müzakereleri dondurularak ekonomik ve sosyal hakların tanınmasına engel olundu.

Ağustos 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar dünyadaki her üç insandan biri komünist rejimde yaşıyordu. Oysa ko-

(1) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisi bölgeseldir.

münist rejimler çoğulcu demokrasiyi, halkoylamasını ve onları kuran halkın özgürlüklerini kullanmasını reddediyorlardı. Halkın iradesinin ifadesi ve öncüsü olarak tek parti sistemini uyguluyorlardı. Komünist rejimler kesin önceliği halklarının sosyal gelişmesine tanıyorlardı. İşte bu nedenle siyasal ve sivil haklara nazaran, insanın sosyal, kültürel ve ekonomik haklarının somutlaştırılmasına öncelik tanıyorlardı.

Evrensel Bildirge'yi hazırlamakla görevli komisyon ilk kez 1947 ilkbaharında toplandı. İşin başlangıcında İngiltere büyükelçisi saldırıya geçti: "Bizler özgür insanlar istiyoruz, iyi beslenmiş köleler değil!"

Ukrayna büyükelçisi cevap verdi: "Özgür insanlar da açlıktan ölebilirler."

Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren bir sağırlar çekişmesi, hatta bazen küfürleşmelere kadar vararak, dünyanın iki yarısını karşı karşıya getirdi. Batı, demokrasinin yükselişini ve özgürlüklerin hayata geçirilmesini önlemek amacıyla komünist dünyanın siyasal ve sivil hakları reddettiğini ileri sürüyordu. Komünist hükümetler ise, Batılıların göstermelik bir demokrasi uygulayarak sosyal adalet lehine olacak mücadelelere boş verdiklerini iddia ediyorlardı.

1992-1995 yılları arasında BM genel sekreterliği yapan Butros Gali, Viyana Konferansı fikrini ortaya attı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden iki yıl sonra Avusturya'nın başkentinde insan haklarıyla ilgili ilk uluslararası konferansa davet çıkardı. Enerjisi, sabrı, ustalığı sayesinde iki insan hakları vizyonu arasında bir barışma sağlandı. Bu sayede Viyana Bildirgesi yasal ve sivil haklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik haklar arasında bir denklik sağladı.

"Oy pusulası açı doyurmaz," demişti Brecht.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olmadan siyasal ve medeni haklar büyük ölçüde etkisiz kalıyordu. Ama bireysel özgürlük ve demokrasi olmaksızın hiçbir sürdürülebilir sosyal gelişme mümkün değildir.

Bundan böyle bütün insan hakları evrensel, bölünmez ve karşılıklı olarak bağımlı kabul edildiler. Aralarında hiçbir hiyerarşi söz konusu değildir.

1948 Evrensel Bildirgesi'ne altı büyük anlaşma eklendi: işkenceye karşı; kadın ayrımcılığına karşı; ırkçılığa karşı; çocuk hakları için; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar için; medeni ve siyasal haklar için. Devletlerin çoğu bunları onayladılar.

Bazı anlaşmalarda ek protokoller vardır, zarar gördüklerine inanan kişiler ilgili anlaşmanın uygulanmasıyla yükümlü komiteye doğrudan başvurabilirler. İşkenceyle mücadele anlaşmasını örnek alırsak, İşkence gören kişi ya da ailesi komiteye başvurabilir.

On yıllar boyunca, birçok başka anlaşma değişik sayıdaki devletler tarafından imzalandı: Antipersonel mayınların üretim ve ihracına karşı, biyolojik ve kimyevi silahlara karşı, atmosferin kirletilmesine karşı, iklimin, suların, biyolojik çeşitliliğin korunması için vb.

Uluslararası Ceza Mahkemesi de savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçların sorumlularını izlemektedir.[1]

Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul sürekli uluslararası hukuku yaygınlaştırmaya çalışırlar. Ne BM Sözleşmesi ne de herhangi başka bir şey onlara bu yetkiyi vermiştir. Ama yine de yaparlar ve

(1) 1949'da imzalanan dört Cenevre konvansiyonunun (ve onların iki katma protokolünün) herhangi birindeki hükümlerin ağır ihlallerine savaş suçu denir, insanlık suçu ise Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsünde geniş bir biçimde tanımlanmıştır.

kararları bir örf ve âdet hukuku oluşturur. Örnek: Müdahale hakkı Güvenlik Konseyi'nin bir kararından doğmuştur. Bir hükümet ağır bir biçimde halkının haklarını ihlal ediyorsa (ya da bu halkı oluşturan bir azınlığın) uluslararası toplumun bir müdahale hakkı ve bir koruma hakkı vardır. Irak Kürtleri yaşamlarını böylesi bir karara borçludurlar.[1]

1945'ten beri Genel Kurul 700'den fazla böylesi büyük kararı oylamıştır, Güvenlik Konseyi de 130'dan fazla.

Uluslararası hukukun dışında bir de geniş bir insan hakları yelpazesi vardır. Bunun temeli 1949'daki dört Cenevre konvansiyonu ve onların katma protokolleriyle atılmıştır. (Savaş esirlerine nasıl davranılacağı, işgalci güçlerin yükümlülükleri, devletler dışı çatışmalarda tarafların sorumlulukları vb.)

Kısacası, metin ve içtihat açısından uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuk sürekli ve hızlı bir gelişim halindedir. O zaman neden uluslararası hukukun kuralcı kapasitesinin çöküşüyle karşı karşıyayız?

Elbette, her şeyden önce, dünyanın belli başlı kıtaötesi özel şirketlerinin yöneticileri ile kozmokratların diktasına boyun eğmiş, küreselleşmiş bir ekonominin çoğalan etkileri ölçülüyor burada. Sermayelerine en kısa zamanda en yüksek kârı sağlamak için yeni feodallerin ne devletlere ne de BM'ye ihtiyaçları var. Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonu onlara yetiyor: Stratejilerinin sadık uygulayıcıları yaptılar onları. Oysa başta da söylediğim gibi, uluslararası hukukun başlıca konuları devletlerdir, yani küreselleşmiş ekonomi çerçevesinde egemenlik hakları güneşte kar gibi eriyen devletler. Kurallara ya da anlaşmalara bağ-

---

(1) 1991'deki Güvenlik Konseyi kararıyla Bağdat hükümetinin 36. paralelin kuzeyine yapacağı uçuşlar ve her türlü askeri müdahale yasaklanmıştır.

lı uluslararası hukukun kuralcı etkinliğinin yetersizliğinin göstergelerinden biridir bu.

Ama uluslararası hukukun, dolayısıyla da BM'nin can çekişmesinin bir başka nedeni daha var. Bunu fark etmek daha da zor.

Tüm uluslara mensup kozmokratların başlıca silahlı kolu olan Amerikan devlet çarkında bir dönüşüm oluştu.

1957'de ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, doktora tezini yayımladı, adı: *A world restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812-1822.*[1] Burada geliştirdiği yayılmacı teoriyi daha sonraları, 1969-1975 yılları arasında Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi olarak, 1973-1977 yılları arasında dışişleri bakanı olarak uygulamaya koydu. Tezin anafikri şuydu: Çok yanlı diplomasi sadece kaos doğurur. Sadece devletlerin egemenliğine ve halkların self-determinasyon haklarına saygı duymak barışı garantilemeye yetmez. Kriz anında sadece her yere yetişebilecek kapasitesi ve maddi imkânları olan evrensel bir güç barışı empoze edebilir.

Henry Kissinger elbette utanç imparatorluğunun en utanmaz paralı askerlerinden biriydi. Ama yine de 1999'da Cenevre'de, President Wilson Otel'in bodrum katında toplanan Uluslararası Yüksek Araştırmalar Enstitüsü Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği konferansta Bosna'daki ölümcül çatışmayı son derece derin bir biçimde analiz etti. Onu dinlerken içimde bir kuşkunun uyandığını hissettim. Ya haklıysa?

21 ay süreyle Saraybosna, Sırplar tarafından sarılıp bombardımana tutulmuştu: 11.000 ölü, on binlerce yaralı ve hemen hemen hepsi de sivil halktan. Çoğunluğu çocuk. Birleşmiş Milletler ve Av-

---

(1) Boston, Houghton Mifflin Yayınevi.

rupa ülkeleri Miloseviç'in katillerini akıl yoluna getirebilmekten uzaklar. Ta ki emperyalist Amerikan gücü, Saraybosna'nın etrafındaki Sırp topçularını bombalayıp, Dayton Konferansı'nı dayatıp, güç kullanarak Balkanlara barış getirene kadar.

Kissinger'ın teorisinin hepten absürd olmadığı görülüyordu: Çünkü çok yanlı diplomasinin işlemediği ayan beyan ortadaydı. 1993-2003 yılları arasında düşük yoğunluklu (yılda 10.000 ölüden az) diye adlandırılan 43 savaş dünyamızı altüst etti. BM hiçbirini önleyemedi. Ne olursa olsun, Kissinger'ın yayılmacı teorisi ABD'nin hâkim ideolojisi oldu.

Kissinger'ın anlatımında üstü kapalı bir varsayım yer alıyordu: İmparatorluğun moral gücü, barış iradesi, sosyal organizasyon kapasitesi tüm öteki güçlerinkinden daha fazlaydı. Oysa, şimdi bu varsayım, Amerikan siyasi-askeri çarkında sistemli olarak başarısızlığa uğruyor ve söylenenin tersi çıkıyor.

İşkenceye Karşı İnsan Hakları Komisyonu özel raportörü Theo van Buren, 27 Ekim 2004'te, New York'taki BM Genel Kurulu'nda söz aldı. Dehşete kapılmış bir salon dolusu insanın mutlak sessizliği içinde Irak ve Afganistan'daki işgal gücünün savaş esirlerine veya sıradan şüphelilere uyguladıkları işkence metotlarını bir bir saydı: Uzun süreler boyunca uykusuz bırakmak, esirin ne oturabileceği, ne ayakta durabileceği, ne de uzanabileceği kafeslerde kapalı tutulması; tutukluların gizli hapishanelere ya da en korkunç sakatlama metotlarının uygulandığı ülkelere götürülmeleri; tecavüz ve cinsel aşağılamalar; sahte infazlar; köpeklere ısırtmak vb.

18 Eylül 2004'te Amerikan başkanı her türlü ulusal ve uluslararası yasaların dışında hareket edebilecek komandoların eğitimi-

ne izin veren bir başkanlık emrini imzaladı. Komandoların görevi neydi? Dünyanın her yanında "teröristleri" tutuklamak, sorgulamak, sonra infaz etmek. *New York Times*'ın eski röportajcılarından Seymour Hersh, *Chain of Command: From September 11 to Abu Ghuraib* adlı kitabında bu komandoların eylemlerinden kesin örnekler veriyor.[1]

Daha da şaşırtıcı olanı, Amerikan başkanı, bundan böyle Amerikalı yetkililerin yakaladığı hangi tutukluların Cenevre konvansiyonlarından, katma protokollerinden ve insan haklarının genel prensiplerinden yararlanabileceği –ve hangilerinin "yasal olarak" yakalayanların keyfine bırakılacağı– konusunda özgürce karar verebilmektedir.

7 Haziran 2004'te *Wall Street Journal*, Pentagon hukukçularının hazırladığı yüz sayfalık bir memorandumun ana hatlarını yayımladı. Bu metnin belirttiğine göre Başkan'ın yetkisiyle hareket eden ve ulusal güvenliğe hizmet eden bütün hükümet ajanları (askerler, denizciler, havacılar, gizli ajanlar, hapishane gardiyanları vb.) tam bir hukuksal dokunulmazlıktan yararlanmaktadırlar. Tutukluları aşağılasalar, tecavüz etseler, sakatlasalar, yüzlerini parçalasalar, hatta öldürseler bile takibata uğramayacaklardır.[2]

Ya BM'nin işkenceyle mücadele anlaşması veya Cenevre konvansiyonlarını imzalayıp onaylayan ABD? Başkan'ın hizmetinde olan gizli ajanlar, gardiyanlar, polisler ve askerler fütursuzca bunları görmezden gelebileceklerdir.

---

(1) Seymour M. Hersh, *Chain of Command: From September 11 to Abu Ghuraib*, New York, HarperCollins, 2004.

(1) Bu memorandumu Başkan George W. Bush ve Adalet Bakanı Alberto Gonzales hazırlamıştır.

Pengagon hukukçularının ileri sürdükleri argüman şuydu: BM'nin işkenceye karşı olan tüm yasa ve anlaşmaları kadük olmuştur: "Amerikan halkını korumak amacıyla hareket eden, Başkan'ın sahip olduğu anayasal yetki tarafından." *("The inherent constitutional authority to manage a military campaign to protect the American people.")*

Ve devam ediyor: *"Bans on torture must be construed as inapplicable to interrogations undertaken pursuant to his authority as commander in chief."* ("Görevli komutanın yetkisi altında sürdürülen sorgulamalar için işkence yasağı kaldırılmıştır.")

Afgan çölündeki toplama kamplarında ve Bağdat'taki Ebu Garip'in işkence hücrelerinde Amerikalı görevlilerin işledikleri savaş suçları, her türlü emperyalist teorinin içerdiği, emperyalizmin ahlaki üstünlüğü iddiasına korkunç bir yalanlama getirmektedir; bu suçlar yargılansa bile. Aynı emperyalist güç tarafından korunan ve cesaretlendirilen Ariel Şaron hükümeti aynı biçimde 4 milyon insana Filistin'de zulmetmektedir. Kozmokratların bir başka müttefiki Vladimir Putin on binlerce Çeçen'i katletmiştir. 1995'ten beri işgalci Ruslar 180.000 sivili öldürmüştür, yani Çeçenistan'ın toplam nüfusunun %17'si.

Peki bu yeni feodal despotlar ve onların siyasi-askeri örgütleri BM'nin eylemlerini felce uğratmak için neler yapıyorlar?

Washington hükümeti BM'nin çalışma bütçesinin %26'sını, ayrıca barışı koruma operasyonlarının (18 ülkede aktif durumda olan 72.000 Mavi Bereli) özel bütçesinin ve 22 uzman örgütün bütçelerinin büyük kısmını sağlamaktadır. 2004'te 91 milyon kişiyi doyurmuş olan Dünya Gıda Programı'na gelince, Washington çoğunluğu

Amerika'daki tüketim fazlası mallardan olmak üzere %60 civarında bir katkıda bulunmaktadır.

Eylül 2000'den beri, BM beslenme hakkı özel raportörlüğü görevini sürdürmekteyim. Bu statü beni bir memur yapmıyor. Bana dokunulmazlık ve mutlak özgürlük garanti ediyor.

Mekanizmayı gözlemliyorum. Gördüğüm kadarıyla P-5 derecenin üstündeki hiçbir memur –yaygın ve karmaşık BM sisteminin neresinde olursa ve kökeni hangi milletten olursa olsun– Beyaz Saray'ın rızası olmaksızın terfi edemiyor.

Burada bir parantez açıyorum: AB hükümetleri ve özellikle de Fransa, BM sistemindeki kendi vatandaşları ya da müttefiklerinin terfi ve işe girişleriyle neredeyse hiç ilgilenmiyor ve çok beceriksizce davranıyor. Bu yüzden Fransa, Güvenlik Konseyi'nde veya Genel Kurul'da bazen saldırgan ve bağımsız bir rol sergilese de, çarkın içindeki etkisi sıfıra yakındır.

Buna karşılık, Beyaz Saray'ın bodrumunda yüksek memurlar ve diplomatlardan oluşan özel bir ekip yer alır. BM'nin ya da uzmanlaşmış örgütlerinin[1] belli başlı yöneticilerinin yaptıklarını ve kariyerlerini izlemekle yükümlüdürler. Doğru yolda yürümeyenin sistem içinde hayatta kalabilmesi zordur. Er veya geç bir buyrukla ihraç edilecek ya da sözü geçen hücrenin hazırladığı tuzaklardan birine düşecektir.

---

(1) Birleşmiş Milletler'de üç tip memur vardır. En alt kategori olan *General Services*'te tüm teknik çalışanlar yer alır (sekreterler, şoförler, polisler, bakım uzmanları vb.). *Professionals* kategorisini "kadrolar" oluşturur (ekonomistler, hukukçular, bilimadamları vb.), bu da beş alt sınıfa bölünmüştür. P-1'den P-5'e. 17 genel sekreterin asistanları, genel sekreter yardımcıları, I. sınıf ve II. sınıf direktörleri ile bizzat genel sekreter üçüncü bir kategoriyi oluştururlar. Beyaz Saray'ın gözü kulağı her şeyden önce bunların üzerindedir.

Bir örnek verelim: Kosova bugün uluslararası koruma altındadır.[1] 2001'de Sırp istilacılara karşı güç kullanmaya (NATO aracılığıyla) izin veren BM bugün bir tür geçici egemenlik uygulamaktadır. Ama askerler oraya yerleşmiştir, sivil yönetim ve Kosova'nın bütçesel kaynakları AB'den sağlanmaktadır.

Priştine'deki uluslararası topluluğun yüksek temsilcisi, uluslararası askeri güçlere ve sivil yönetime hükmetmektedir. AB Bakanlar Konseyi tarafından kimin yüksek temsilci olacağına dair BM'ye teklif götürülür. BM genel sekreterinin bu seçimi onaylaması sadece bir formalite gereğidir.

2003'te Şansölye Schröder'in eski dış politika danışmanı Michael Steiner'in yüksek temsilcilik görevi sona ermişti. AB bu mevkiye Pierre Schori'nin getirilmesini teklif etti.

Schori, Olof Palme'nin en yakın dostu ve sırdaşıydı. İşbirliği ve göç bakanlığı, Avrupa milletvekilliği ve nihayet New York'ta, BM nezdinde İsveç büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştu. Avrupa'nın en yetkin ve saygıdeğer diplomatlarından biriydi.

Beyaz Saray'daki bodrum hücresi öfkeye kapıldı!

Pierre Schori gençliğinde –Olof Palme ve İsveçli sosyalist yöneticilerin hemen hepsi gibi– Amerika'nın Vietnam'a saldırısına karşı çıkmıştı. Hücre tarafından "anti-Amerikancılık" damgası yediğinden dolayı Beyaz Saray tarafından adaylıktan geri çekilmesi istendi. Ve Kofi Annan, dört kez peş peşe Colin Powell'ı kabul etti.

Tehdit gayet netti: Eğer genel sekreter Avrupa'nın seçimini onaylayacak olursa ABD Priştine'deki yüksek temsilcilikle her türlü teması kesecekti.

---

(1) Kosova Savaşı'nın kökenlerini bilmek için bkz. Wolfgang Petritch, *Kosova*, Klagenfurt, Wiesner, 2004.

Sık sık yaptığı gibi Kofi Annan şantaja boyun eğmiş olmalı. Schori'nin tayinini reddetti.

Yapısal şiddet diye adlandırdığım "terörizme" karşı yürütülen savaşa ya da uluslarası hukuk ihlaline karşı her türlü eleştiri, hücrenin teklifiyle Beyaz Saray tarafından acımasızca cezalandırılıyordu.

Böylece, sadece teknik faaliyetleriyle sınırlanan –salgınlarla mücadele, gıda dağıtımı, yoksul çocukların okula erişmesine yardım vb.– BM bugün adamakıllı zayıflamıştır.

Haziran 2007'de, 62'nci yılını kutladı. Ama yaşamını daha fazla sürdüremeyebilir.

V

Barbarlık ve Aynası

Kozmokratların ve onların siyasi yardımcılarının imparatorluğuna bugün İslami Cihat, El Kaide, Cezayirli ve Mısırlı silahlı İslamcı gruplar ile Selefi hareketi ve benzer organizasyonların terörizmi karşı çıkmaktadır. Bugün bu eylemlerle –özellikle de askeri planda– kozmokratların ve onların paralı askerleri Amerikan ordusunun uyguladığı yapısal şiddete karşı çıkılmaktadır.

Régis Debray durumu şöyle özetliyor: "İnsanı öfkelendiren bir imparatorluk ile dayanılmaz bir ortaçağ arasında seçim yapmak."[1]

Buraya bir açıklık getirmek gerek: "İslamcı" terimine başvuruyorum, çünkü bu hem Batı'da hem de Arap dünyasında kullanılır oldu. Çocuk, kadın ve adamların körcesine katledilmesinin, teokrasi tutkusunun, Yahudi ve Hıristiyan ırkçılığın İslam inancına ve Kuran öğretilerine tamamen ters düştüğünü söylemeye bile gerek yok.

İlk çağlardan beri halklar isyan eder.

---

(1) Régis Debray, "Birleşik Batı Devletleri, Her Şey Yolunda", *Marianne*, Paris, 14 Haziran 2004.

Birinci yüzyılda Trakyalı eski bir çoban, Romalılara esir düştü, gladyatör oldu, Capua'daki hapishane-kışlasından yetmiş yoldaşıyla birlikte kaçtı. Spartaküs Roma İmparatorluğu'nun esirlerini başkaldırmaya çağırdı. On binlerce isyancının başına geçip pek çok Roma ordusunu yendi. *Latifundium*'ları yaktı, yoluna çıkan esirleri özgürlüklerine kavuşturdu ve Sicilya'ya ulaşmaya çalıştı. Ama 71 yılında, zafer yürüyüşü, Lucania'da, Silare kasabasında Licinius Crassus'un yönettiği ordular tarafından durduruldu. Hapse düştü, Spartaküs ve binlerce savaşçısı Appia yolu boyunca çarmıha gerildiler.

1832'de tek bir gecede Varşova sokakları afişlerle donandı, Polonya'daki Rus kasabı Feldmareşal Paskiyeviç'in pencerelerinin altına bile yapıştırıldı. Kiril ve Latin harfleriyle şunlar yazıyordu: "Bizim ve sizin özgürlüğünüz için." Rus işgal ordusu askerlerinin pek azı mesajı aldı. Başkaldırı kanlı bastırıldı. (Rus sömürgeciliğinin Polonya'yı terk etmesi için 1989'u, Solidarnosc'un barışçıl zaferini beklemek gerekti.)

Daha yakınlara bakarsak Cezayir Kurtuluş Cephesi'nden Salvador'un Farabundo Marti Cephesi'ne ve Güney Afrika'nın ANC'ına, Kamerun'un UPC'sinden Nikaragua'nın Sandinist gerillalarına kadar kurtuluş ordularının listesi etkileyici bir biçimde uzar gider. Bunların çoğu düşmanları tarafından ezildi. Bazıları zafere ulaştılar ama bir kez iktidara geldiklerinde bürokrasi ve yolsuzluk nedeniyle epey yıprandılar. Daha başkaları da –Eritre'nin Özgürlüğü İçin Halk Cephesi gibi– Bonapartist sapmalara uğradılar. Ama hepsi de kendi benzerlerine umut taşıdılar.

Bütün bu saydığım hareketler ve en başta da Fransa'nın 1789 devrimcileri kendilerini evrensel bir misyonun taşıyıcıları olarak görüyorlardı. Hepsi, sadece kendi topraklarının özgürleşmesi için değil, bütün insanların onur ve mutluluğu için mücadele ettikleri-

ne inanıyorlardı. Fedakârlıklarına ilham veren değerler tüm insanlığı kapsıyordu.

Yine Robespierre'i dinleyelim: "Fransızlar, ölümsüz bir zafer sizi bekliyor! Ama onu büyük çabalar sonucu satın almaya mecbursunuz. Bize kalan, köleliğin en iğrenci ile kusursuz bir özgürlük arasında seçim yapmaktır (...) Tüm ulusların geleceği bizimkine bağlıdır. Fransız halkının dünyanın ağırlığını kaldırması ve aynı zamanda onu, tiranlara karşı savunması lazımdır (...) Herkes uyansın, herkes silahlansın! Özgürlük düşmanları karanlıklara girsinler! Paris'te çalan alarm çanı her yandan duyulsun!"[1]

Ağustos 1942'de MOI (göçmen emekçiler) gönüllülerinin başına Boris Holban'ı takiben Misak Manukyan geçti. Nazi işgalciler, Paris'e kırmızı afişler asmışlardı. Bu afişlerde bazı grup üyelerinin fotoğrafları ve isimleri vardı. Bunların hepsi yabancı kökenli, çoğunlukla Ermeni ve Polonyalı olduklarından, Naziler, teröre karşı silahlı direnişin yabancıların işi olduğunu göstermek istiyordu.

Kasımda bir hain, grubu Gestapo'ya gammazladı. Manukyan ve altmıştan fazla kadınlı erkekli arkadaşı –ki bunların yirmi üçü Kırmızı Afiş'te yer alıyorlardı– tutuklandılar.

Almanlar tarafından korkunç işkencelere tabi tutuldular ve Valérien Tepesi'nde 21 Şubat 1944'te kurşuna dizildiler.

İnfazından bir gece önce Manukyan karısına şöyle yazıyordu: "Alman halkına karşı nefret duymuyorum."

Hayatını kaybettiği Matanzas Çarpışması'ndan önce José Marti de defterine şu notu düşüyordu: *"Patria es humanidad."* ("Vatanımız insanlıktır.")[2]

---

(1) 9 Ağustos 1792, Jakobenler Kulübü'ndeki söylev. Bkz. Jean-Philippe Domecq, *Robespierre, derniers temps.*

(2) José Marti'nin not defterleri, Küba Kitap Enstitüsü tarafından 19 ciltte toplanmıştır.

Augusto César Sandino ilk Nikaragua ulusal kurtuluş halk savaşını yönetmiştir. Ocak 1934'te son Amerikan denizcisi Managua kentini terk etmişti. 22 Şubat 1934'te hükümet sarayından çıkan Sandino kentin katedraline yöneldi. Pedro Altamirano ona refakat ediyordu. Somoza'nın katilleri onları Vitoria dört yol ağzında bekliyorlardı. Ölümcül yaralar alan Sandino yıkıldı. Altamirano üzerine eğildi. Sandino şöyle mırıldandı: "Dünyaya ışık getirmek istedik."[1]

Uzak zamanlardan, 1972 martından bir günü anımsıyorum. Şili'de Santiago'daydım. Dönem, Vietnamlı devrimcilerin 17'nci paralele saldırdıkları dönem. Bir sabah otelin holüne inerken, Crillon çalışanlarının gece yaptıkları muazzam bir afişle karşılaştım. İri, kırmızı harflerle şu soruyu soruyorlardı: "İnsan zekâsının gücünün bu saldırıdan daha güzel bir delili var mı?" Kıyıma uğramış, napalm yemiş, bombardımana tutulmuş, köyleri yakılmış, hastaneleri yıkılmış, çocukları sakatlanmış, ülkeleri dünyanın en güçlü ordusu tarafından saldırıya uğramış Vietnamlı savaşçılar saldırıya geçecek cesareti bulmuşlardı. Eylemlerinin şok dalgası denizleri aştı. Pasifik'in batı kıyısındaki on binlerce emekçinin bilincine ulaştı. Umutlarını besledi, Şilili kamyon sahiplerinin (Ocak 1972) demokratik olarak seçilmiş Salvador Allende hükümetine karşı giriştikleri ilk sabotaj kampanyasından sonra kapıldıkları geçici cesaretsizliğe karşı onlara güç verdi.

İslamcı hareketler insanlara düş kurdurtuyor mu? Elbette hayır.

Neler teklif ediyorlar? Şeriat, hırsızların ellerinin kesilmesi, zina yaptığından kuşkulanılan kadınların taşa tutulması, kadınların alt-insan statüsüne indirilmesi, demokrasinin reddi, entelektüel, sosyal, zihinsel gerilemenin en ürkütücüsü.

---

(1) *La Pensée vivante de Sandino: lettres, textes et correspondances*, Jean Ziegler'in takdimi, Sergio Ramirez'in giriş yazısıyla, Paris, Éditions La Brèche, 1981.

Otuz yıldan fazla bir süredir Filistin'in kurban halkı, son derece yırtıcı ve küstah bir askeri işgalin acısını çekiyorlar. Devlet terörizmine dayalı Şaron sömürgeci rejimine karşı direnen Filistinlilerin en etkinleri kim? Hamas ve İslami Cihat militanları. Bu insanlar da, zafere ulaştıklarında çok dinli, çok kavimli Filistin toplumunu fundamentalizmin en korkutucusuna mahkûm edecekler.

1995'teki ilk Rus saldırısından beri Çeçen halkının %17'si Vladimir Putin'in katilleri tarafından öldürüldü. Tam bir dokunulmazlığa sahip Rus birlikleri cinayetlerin en korkunçlarını işliyorlar: Tutuklulara ölesiye işkence ediliyor, keyfi tutuklamalar, gece infazları birbirini izliyor; "kayıplar" sadece gençler, çocuklarının sakat bedenini almak isteyen ailelerden fidye isteniyor.

Putin'in maşalarının en etkili hasımları kim? Güneyin dağlarına yerleşmiş direnişçiler, *Boiviki*'lerin üslerine komuta eden Şamil Basayev'in Vahabileri (Ürdünlü, Suudi, Türk, Çeçen).

Vahabiler mi kurtuluşu getirecek? Eğer Grozniy'e yerleşecek olsalar Çeçen halkını teokrasinin korkunç boyunduruğuna vuracaklar.

Ya Nebil Sahrayi (takma adı Mustafa Ebu İbrahim), Amara Saif (Abdürrezzak el-Para da deniyor) ve Abdülaziz Abbi (diğer adıyla Okada el-Para) gibi Selefi hareketinin üç önemli şahsiyetinin vaazlarının, Afrikalı ve Mağribilerin kolektif bilincinde bıraktıkları anılara ne demeli? Birincisi 1966 Konstantin doğumlu bir teoloji âlimi, bilgisayar meraklısı, diğer ikisi Cezayir ordusundan kaçak, kanlı kişiler. Bu üç adamın adı da Sahra'nın iki tarafındaki köylülerin, çobanların uğradıkları yağma, işkence ve cinayetlerle birlikte anılır.

Abdülaziz el-Mükrin, Arap Yarımadası'ndaki El Kaide'nin lideriydi. Talihin cilvesi Nebil Sahrayi'yle aynı günde, 18 Haziran

2004'te öldürüldü. El-Mükrin, Riyad'ın zengin bir semtinde, Sahrayi bir ormanda öldürüldü.

El-Mükrin belleklerde bir Arap Lumumba'sı ya da Che Guevara'sı olarak mı kalacak? Elbette hayır. Tek mirası, kin dolu karmaşık vaazlarla dolu kasetler, el yapımı çivi dolu bombalar ve bombalı kamyonların patlamasından sonra Suudi kentlerinin kaldırımlarında yatan ezilmiş cesetler.

İslamcı terörizm, utanç imparatorluğunun temelinde yer alan sürekli savaş ve yapısal şiddeti besliyor. Organize edilmiş kıtlığa destek veriyor. Bir anlamda onu meşrulaştırıyor.

İmparatorluk da, kendi cephesinden, İslamcı terörü müthiş bir ustalıkla sömürüyor. Silah tüccarları, önleyici savaş ideologları bundan kesin yararlanıyorlar.

Cihatçılar ile evrende sosyal adalet isteyen savaşçılar birbirinden adeta ışık hızıyla uzaklaşıyor. Cihat düşü, intikam, çılgınlık, yıkım ve ölüm düşüdür. Jacques Roux'nun (Saint-Just'ün, Babeuf'ün) oğulları ve kızlarının düşleriyse müşterek mutluluk ve özgürlük ütopyasıdır.

Cihatçıların akıldışı şiddeti kozmokratların barbarlığının bir aynasıdır. Bu ikili çılgınlığı ancak demokratik hareket yenebilir.

Aydınlanma Çağı'nın en güzel fethi bilinç özgürlüğüdür. Gruplaşan, koalisyon kuran bu bilinçler utanç imparatorluğunu süpürüp yok edecek dipten gelen dalgayı yaratmaya muktedirdirler.

Özgürlüğün silahları, 18'inci yüzyılın sonlarında Fransız ve Amerikalı devrimcilerden miras kalan silahlardır: İnsanların hak ve özgürlükleri, herkese oy hakkı, geri alınabilir bir yetkiyle iktidarın kullanılması. Bu silahlar elinizin altındadır. Tersine çevrilebil-

me ve dayanışma terimleriyle dünyayı düşünen herkes çok geçmeden bunları eline almalı. "Köklere doğru, ileri!" diyor Ernst Bloch.[1]

Ahlaki zorunlulukları her daim içimizde taşırız. Emmanuel Kant şöyle der: "Her an, kendi iradenle, evrensel bir yasa olmasını istediğin özdeyişe göre hareket et."[2] Çünkü Kant "özü bambaşka olan bir dünya" düşlüyordu. *("Eine Welt von ganz anderer Art.")*[3] Ve bu dünya bir araya gelmiş özgür bilinçlerin başkaldırısından doğabilir.

Bugün en acil zorunluluk halkın egemenliğini restore etmek ve müşterek mutluluk arayışı yolunu açmaktır.

(1) Emst Bloch, *Droit naturel et dignité humaine*, Paris, Payot, 1976.

(2) Emmanuel Kant, *Kritik der Vernunft*, Gesamtausgabe, Preussische Akademie, 1902, Cilt 2, IV. bölüm.

(3) Aynı eser.

İKİNCİ BÖLÜM

Kitle İmha Silahları

I

Borç

Yoksul ülkelerin halklarının, zengin ülkelerin kalkınmasını finanse etmek için canları çıkar. Güney Kuzey'i finanse eder, özellikle de Kuzey ülkelerinin hâkim sınıflarını. Bugün Kuzey'in Güney'e hükmetme araçlarının en güçlüsü borç hizmetidir.

Güney'den Kuzey'e sermaye akışı Kuzey'den Güney'e olandan çok daha fazladır. Yoksul ülkeler her yıl zengin ülkelerin yönetici sınıflarına, yatırım, işbirliği kredileri, insani yardım ya da (sözde) kalkınma yardımı adıyla aldıkları paraların çok daha fazlasını aktarırlar.

2006'da Kuzey'in sanayileşmiş ülkelerinin 122 üçüncü dünya ülkesine verdikleri kalkınma yardımı 58 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yıl içinde Kuzey bankalarının kozmokratlarına borç ödemesi olarak 501 milyar dolar transfer etmişlerdir. Bu da bugünkü dünya düzeninin yapısal şiddetinin tam ifadesidir.

Halklara boyun eğdirmek, onları köleleştirmek için makinelilere, zırhlılara, napalmlere gerek yok. Bugün borç aynı işi görüyor.

Jubilé 2000, değişik Avrupa ülkeleri kaynaklı yaygın bir Hıristiyan derneğidir. Yeni bir binyıla geçiş vesilesiyle bu insanlar, borç adına işlenen suçları Batı vicdanına olanca saydamlığıyla göstermek amacıyla son derece etkin bir kampanya düzenlediler.

Bu derneğe göre, alacaklıların (IMF, özel bankalar) Afrika, Güney Asya, Karayipler ve Latin Amerika'nın sıska kadınlarına, adamlarına, çocuklarına uyguladıkları baskı, bir egemenlik yadsımasıdır.

Borç vesilesiyle hükmetme çağı, arada hiç geçiş dönemi olmaksızın, doğrudan sömürgecilik çağını izlemektedir. Borcun ince şiddeti, kent iktidarının kabalığıyla göz önüne çıkar. Bir örnek: 1980 başlarında, IMF Brezilya'ya çok katı bir yapısal ayar planı empoze etti. Hükümet kitle halinde masrafları kısmak zorunda kaldı. Bu arada, ulusal kızamık aşısı kampanyasını da yarıda kesmek zorunda kaldı. Brezilya'da korkunç bir kızamık salgını patlak verdi, 1984'te. Aşılanmamış on binlerce çocuk öldü.

Onları borç öldürdü.

Jubilé 2000'in hesaplarına göre borç yüzünden, her beş saniyede bir 10 yaşından küçük bir çocuk ölmektedir.[1]

Borç iki sınıfa yarar sağlar: Kozmokratlara (yabancı borç verenler) ve yerli hâkim sınıf üyelerine. Önce şu borç verenlere bir göz atalım.

Borç alan ülkelere çok ağır şartlar kabul ettirirler. Üçüncü dünya hükümetleri, aldıkları borç için finans piyasalarında uygulananın beş ila yedi katı fazla faiz ödemek zorunda kalırlar. Ama kozmokratlar başka şartlar da ileri sürerler: Az sayıdaki yatırımların,

---

(1) Jubilé 2000'in doğumu ve stratejisi için bkz. Brezilya Piskoposlar Konferansı (CBB), *A vida acima da divida*, Rio de Janeiro, CBB, 2000.

madenlerin, kârlı kamu kuruluşlarının (telekomünikasyon vb.) özelleştirilmesi ve yabancılara satılması (hem de borç verenlere), kıtaötesi şirketlere aşırı vergi kolaylıkları, ülke ordusu için zoraki silah alımları gibi.

Ama borç doğrudan borç alan ülkenin egemen sınıflarına yarar. Böylece güney yarıküredeki hükümetler çoğunlukla halkının çok az bir bölümünü, "komprador" denilen sınıfları temsil ederler. Bu kelimenin anlamı nedir? İki tip kompradordan söz edebiliriz.

Birinci tip: Sömürgecilik döneminde yabancı efendinin yerli yardımcılara ihtiyacı vardı. Onlara birtakım ayrıcalıklar tanır, bazı görevler verir, çarpık bir sınıf bilinci aşılardı. Çoğunlukla bunlar, sömürgeci ülkeyi terk ettikten sonra, sömürge sonrası devletin yeni yönetici sınıfını oluşturdular.

İkinci tip: Güney yarıküredeki ülkelerin çoğu bugün ekonomik olarak yabancı sermayenin ve kıtaötesi özel şirketlerin hâkimiyeti altındadırlar. Yabancı güçler o ülkeye yerel müdürler ve kadrolar yerleştirirler, bunlar yerel avukatları, gazetecileri vb. finanse ederler. Çok gizlice olmakla birlikte belli başlı generalleri ve polis şeflerini de maaşa bağlarlar. İkinci bir komprador bütünlüğü oluştururlar.

Komprador, satın alan kişi anlamına gelen İspanyolca kökenli bir sözcüktür. Komprador burjuvazi, yeni feodaller tarafından "satın alınmış" burjuvazi anlamına gelir. İçinden çıkmış olduğu halkın değil de yeni feodallerin çıkarlarını savunurlar.

Hüsnü Mübarek, Mısır'ın lideri, kokuşmuş ve rüşvetçi bir rejimin başındaydı. İç ve dış politikası tamamen Amerikalı vasilerinin çıkarları ve emirleriyle yürütülüyordu. Pervez Müşerref Pakistan'da hüküm sürüyor. Amerikan gizli servisleri onu koruyup kolluyorlar. Her gün emirleri doğrudan Washington'dan alıyor. Ya Honduras ve

Guatemala'daki *latifundia* sınıflarına, Endonezya ve Bangladeş'teki yönetici sınıflara ne demeli? Çıkarları ülkelerindeki kıtaötesi şirketlerin çıkarlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Halklarının hayati ihtiyaçlarına, en temel çıkarlarına hiç aldırış etmezler.

Sudan'da farklı petrol konsorsiyumları, yönetici komprador sınıfın farklı fraksiyonlarının finansal ihtiyaçlarını giderirler. Gabon'da Ömer Bongo ve Brazzaville'de Sassou N'Guesso, Fransız kökenli kıtaötesi petrol şirketi ELF'in sağladığı para, koruma ve danışmanlık olmasa uzun süre iktidarda kalamazlar.

Bazı üçüncü dünya ülkeleri elitlerinin kültürel yozlaşmalarının derinliği şaşırtıcıdır.

Abuja'da, Asokoro mahallesinde, Kwame N'krumah Crescent' in muhteşem villasındaki bir daveti anımsıyorum. Nijerya Federasyonu'nun önemli bir bakanlığının müsteşarının verdiği ziyafetin konuğuydum. Haussa kökenli adam, kültürlü, konuşkan ve sempatikti. Başkan Olusegun Obasanjo'nun bir yakınıydı.

Adam iş yükünün ağırlığından yakınıyordu – belki de haklıydı. Birden Kano kökenli eşi sözünü kesti: "... Evet. Doğru, çok çalışıyorsun. Ama neyse ki çok yakında *home leave*'e gidiyoruz. Açık seçik anlamı: Birkaç güne kadar "evimizde" olacağız, Londra'nın göbeğindeki Montagu Place'ta huzurlu bir tatil. Hanımefendi durmadan küçük bir meydana ve ağaçlara bakan Londra'daki balkonunun manzarasından, Soho'daki sinemaların programlarından, Derby at yarışlarında duyduğu heyecandan söz ediyordu...

Home leave tipik bir sömürgeci deyimidir. Bir yüzyıl süreyle Colonial Office'in İngiliz memurları arasında çok kullanılırdı. Oysa bugün Nijeryalı yöneticiler arasında pek moda. Marbella, Algesiras, Cannes, Sen-Jan Yarımadası Fas'ın komprador sınıfının ayrıcalıklı yerleri, ülkeyse güney yarıkürenin en yoksul, en rüşvetçi

ülkelerinden biri. Miami'nin en lüks semtlerinden bazıları Kolombiya ya da Ekvador kaynaklı, çokuluslu yabancı şirketlerin müdürleri ya da iş davalarına bakan zengin avukatların aileleriyle doludur. Brickell Bay Drive'da Karayipli komprador sınıfın restoranları, kulüpleri, barları yer alır.

Kızılderili hizmetçilerinden ya da sahildeki *finca*'larındaki *peon*'larından söz eden Salvadorlu ya da Guatemalalı zengin hanımların kendi aralarındaki konuşmalarını dinlemek lazım! Bütün cümlelerinde kendi halklarına duydukları derin horgörüyü sezebilirsiniz.

Şekil olarak iktidarda olan komprador sınıflar, gerek kafa yapıları gerekse ekonomik olarak tamamen yabancı hükümetler ve kıtaötesi şirketlere bağlıdırlar. Ama tabii bu halklarına hitap ettiklerinde en ateşli, en vatansever nutukları atmalarını önlemez.

Dünya Ticaret Örgütü, Cenevre'de, Lozan Sokağı 157 numarada yer alır. Mesleki nedenlerden dolayı, bazı toplantılarına katılmam gerekir. Honduras temsilcisi, Honduras muzlarının ihracat kotalarıyla ilgili olarak Honduras milletinin "kutsal hakkından" söz eder. George Danton bundan daha etkileyici vurgular yapamazdı. Aslında gerçek şudur: Honduras'ın muz sanayii tamamen Kuzey Amerikalı Chiquita (eski adı United Fruit) şirketinin elindedir. Ve büyükelçi de muhtemelen, bu şirketin New York'taki genel merkezinden halkla ilişkiler departmanının hazırladığı bir metni –doğrusu büyük bir başarıyla– okumaktadır...

Honduras dünyanın en yoksul ülkelerinden biridir: Halkın %77,3'ü mutlak bir yoksulluk içinde yaşamaktadır.[1] 2003 şubatıyla 2004 ağustosu arasında, sanayi merkezi San Pedro Sula ve baş-

(1) Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu, *Synthèse – panorama économique de l'Amerique latine 2002-2006*, Ciudad de Mexico, 2007.

kent Tegucigalpa'da ölüm mangaları 700'den fazla sokak çocuğunu öldürmüşlerdir.[1] Bu sokak çocuklarının durumu bugün daha vahimleşmiştir. (Bkz. Honduras Raporu, Terre des Hommes, Osnabrück, 2007.)

Komprador sınıflar arasında yerli subaylar kastı da önemli bir yer işgal eder. Honduras bunun güzel bir örneğidir. 1980'li yılların genelkurmay başkanı General Gustavo Álvarez, o bıyıklı ayı, o dönemlerde demokratik muhalefet kaynaklarına göre Tabur 316'nın gizli başkanıydı. Bu tabur ülkenin ABD'nin "uçak gemisi" olarak kullanıldığını iddia eden 200 muhalif Honduraslıyı öldürmekten sorumludur. Álvarez, 1981-1985 yılları arasında Tegucigalpa'daki ABD büyükelçisi olan John D. Negroponte'yle sıkı bir ilişki içindeydi. Reagan yönetimi, "demokrasiyi teşvik ettiğinden" dolayı General Álvarez'e 1983'te madalya takmıştır. John D. Negroponte'ye gelince, Haziran 2004'te Bağdat'a büyükelçi tayin edilmiştir.

Komprador sınıflar onca yıldır yerlerinde olduklarından ve son derece saldırgan, hamaset dolu nutuklar attıklarından halk bunları "doğal" egemenler olarak kabullenir. Kozmokrat efendilerinin yanında oynadıkları rolün farkına varmazlar.

Boyunduruk altındaki ülkelerin egemen sınıfları için borç pek çok avantaj sağlar. Meksika, Endonezya, Guatemala, Kongo, Bangladeş hükümetleri altyapılarını mı güçlendirmek istiyorlar, barajlar, yollar, limanlar, havaalanları mı yapmak istiyorlar? Az sayıda da olsa okul ve hastane mi açmak istiyorlar? Karşılarına iki seçenek

(1) Amnesty International belgesi, Fransa şubesi, Paris, 6 Eylül 2004. Ayrıca bkz. Raphaella Bail, "Honduras, hiç ceza almaksızın, paryalarını yok ediyor", *Le Monde diplomatique*, Ekim 2004.

çıkar. Ya kademeli artan vergiler çıkaracaklar ya da yabancı bankaların oluşturduğu bir konsorsiyumla temasa geçip borç alacaklar.

Vergi ödemek mi? Ne iğrenç!

Borçlanmak? Bundan kolay ne var!

Üçüncü dünya hükümetlerinin büyük bir çoğunluğu tamamen komprador sınıfların emri altında olduklarından, bir metronom düzeniyle ikinci yolu seçerler. Ve en ufak bir işarette yabancı bankacılar ülkeye üşüşüverir.

Ama borçlanma, yerli egemen sınıflara daha pek çok güzellikler getirir. Her şeyden önce borçla finanse edilen ağır altyapı yatırımlarından öncelikle onlar yarar sağlarlar. Yabancı kredilerle devlet öncelikle kendi *latifundia*'larına ulaşım yolları açar, kahve, şeker, pamuk ihracatını kolaylaştıran limanlar inşa eder – ama aynı zamanda, havayolları için yeni iç hatlar açar, kışlalar ve hapishaneler inşa eder.

Borçlarla ilgili hizmetler (faizlerin ve taksitlerin ödenmesi) borçlu ülkenin kaynaklarının çoğunu adeta emer. Daha sonra sosyal yatırımları (devlet okulları, devlet hastaneleri, sosyal sigortalar vb.) finanse edebilmek için hiç para kalmaz.

Ödeyememe durumu belirince, gırtlak iyice sıkılmaya başlanır. Alacaklılar baskı yaparlar. Washington'dan IMF'nin kabadayıları gelir. Ülkenin ekonomik durumunu inceleyip bir *letter of intent* (niyet mektubu) yazarlar. Gırtlağı sıkılan ülkenin hükümeti "özgürce" bir ilmek daha sıkılmasını kabul eder.

Bütçeden yeni kesintiler mi yapmak lazım? Nereden kesilecek?

Ordunun, gizli servislerin, polisin bütçesinden asla olmaz. Yabancı yatırımcının güvenliğini garanti altına almak için bu kurumlar esastır. Ordu, ajanlar ve polisler, tehdit nereden gelirse gelsin,

leşçi kozmokratları ve kurumlarını her zaman korumak zorundadırlar. IMF vergilendirmeye de asla dokunmaz. Dolaylı vergiler ve öncelikle de tüketimden alınanlar, tamam... Zaten bunlar önce yoksulu vurmazlar mı? Ama kademeli olarak artan bir gelir vergisi (veya servet vergisi) ne çılgınlık! IMF'nin görevi ulusal gelirin yeniden dağılımına yardımcı olmak değil. O, vidaları daha sıkıştırmak, gırtlakları daha sıkmak ve bu yolla borç taksitlerinin düzenli olarak ödenmesini sağlamak için kurulmuş.

Güney yarıküredeki ülkelerin pek çoğu rüşvet kangrenine uğramışlardır. Her şeyden önce yabancı bankaların devlet hazinesine verdikleri krediler üzerinden Honduraslı, Faslı, Bangladeşli, Kamerunlu bakanlar, generaller ve yüksek memurlar birtakım paralar kaldırmakta ve bunları New York ya da Londra'daki büyük bankalara veya Cenevre'deki kişisel hesaplarına transfer etmektedirler.

Şu meşhur niyet mektubuna dönelim. Ödeyememe tehlikesi göründüğünde, borçlu ülke (IMF zorlamasıyla) devlet bütçesindeki giderleri kısmak zorundadır. Bunun ucu kime dokunur? Elbette önce dar bütçelilere. Brezilyalı *latifundia*'larla Endonezyalı generale okulların kapanması vız gelir.

Onların çocukları Fransa, İsviçre ya da ABD'deki okullarda okumaktadırlar. Ya hastanelerin kapanması? Gülerler: Aileleri Cenevre hastanelerinde, Neuilly'deki Amerikan hastanesinde ya da Miami veya Londra'daki kliniklerde tedavi olurlar.

Borcun ağırlığı sadece ve sadece yoksulları ezer.

Güney ülkelerindeki borç durumunu gözünüzün önüne getirmek için bazı tabloları buraya aldım. Bunları Üçüncü Dünya Ülkelerinin Borçlarının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nden (CADTM)

aldım. Bu Belçika kaynaklı, hükümetler dışı bir organizasyondur, kuran ve bugüne kadar yöneten Éric Toussaint'dir. Matematikçi, sendikacı ve profesör olan Éric Toussaint üçüncü dünya ülkelerindeki borç gelişimini bir papaz sabrı ve titizliğiyle incelemektedir. Onun ve genç yardımcılarının sayesinde CADTM bugün, Paris Kulübü ve Bretton Woods anlaşmalarından kaynaklanan kurumların karşısına gerçek bir karşıt güç olarak çıkmıştır.[1] Toussaint ve araştırmacılar ekibi gerçek bir pedagojik yetenek sergilemektedirler.[2] Örnek olarak Éric Toussaint'in 2003'te hazırladığı tabloları sunuyorum. Buradaki ülkelerin dış borçlarının yapısı –Brezilya ve Arjantin değişmiş olabilir– hemen hemen aynı kalmıştır.

Bunu incelediğimizde sadece en yoksul, ekonomisi gelişmemiş, gelirleri kırılgan ülkelerin borçtan boğulduklarını sanmanın yanlış olduğunu görebiliriz. 240 milyar dolardan yüksek dış borcuyla, ki bu gayrisafi iç hasılasının %52'sine tekabül eder, Brezilya, güney yarıkürenin en çok borcu olan ikinci ülkesidir. Aynı Brezilya dünyanın on birinci ekonomik gücüdür. Uçakları, otomobilleri, tıbbi ilaçları bilimsel ve teknolojik gelişmenin en uç noktalarına ulaşır. Pek çok devlet ve özel üniversitesi dünyanın en iyileri arasında sayılır. Yine de 176 milyon Brezilyalının 44 milyonu kronik yetersiz beslenme çekmektedir. Kötü beslenme ve açlık her yıl dolaylı ya da dolaysız on binlerce Brezilyalı çocuğun ölümüne neden olmaktadır.

(1) 1956'da kurulan Paris Kulübü, en güçlü 19 borç veren ülkenin temsilcilerinden oluşur. Bercy'deki Maliye Bakanlığı'nda toplanırlar.

(2) Éric Toussaint, *La Finance contre les peuples*, Brüksel, Éditions CADTM, 2004. CADTM'nin üç ayda bir yayımlanan dergisine de bakabilirsiniz, *Les Autres Voix de la planète*, özellikle 2004'ün 22 numaralı sayısı ve yazarın Avrupa Birliği desteğiyle yayımladığı, *La Dette du tiers-monde*, Brüksel, 2004.

Üçüncü dünya ve eski Sovyet Bloku ülkelerinin dış borçları (2003)		
	Borç tutarı (milyar dolar olarak)	**2003'teki mecburi amortisman ve faiz tutarı (milyar dolar olarak)**
Latin Amerika	790	134
Sahra Altı Afrika	210	13
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	320	42
Güney Asya	170	14
Doğu Asya	510	78
Eski Sovyet Bloku	400	62
Toplam	2.400	343
Kaynak: CADTM		

Bu borcun alacaklıları kimler?

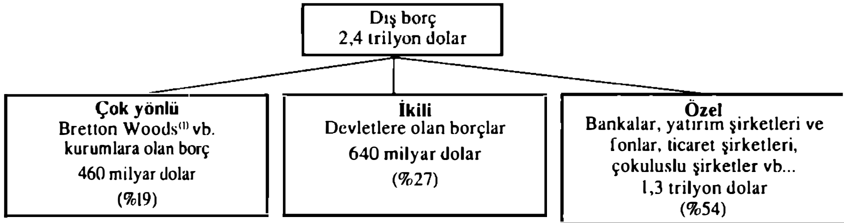

(1) Bretton Woods kurumları özellikle Dünya Bankası ve IMF'den oluşur. Bretton Woods, New Hampshire'a (ABD) bağlı bir kasabadır; 1944'te bu kurumlar orada oluşturulmuşlardır.

İlgili ülkelerin büyük çoğunluğu taksitlerini düzenli olarak ödeseler de dış borçları artmaya devam ediyor.

Son yirmi yılın rakamlarını inceleyelim:

Yıllar	**Borç tutarı (milyar dolar)**	**Yıllık borç hizmetleri (borcun faiz ve amortismanı)**
1980	580	90
1990	1.420	160
1996	2.130	270
1997	2.190	300
1998	2.400	300
1999	2.430	360
2000	2.360	380
2001	2.330	380
2002/2003	2.400	395

Bu olayı nasıl açıklamalı? Pek çok nedeni var. Birincisi, borçlu ülkelerin çoğu hammadde üreticisi, özellikle de tarım ürünleri. İhtiyaç duydukları sanayi mallarının esasını (makineler, kamyonlar, ilaçlar, çimento vb.) ithal etmek zorundalar. Oysa dünya piyasasında son yirmi yılda sanayi mallarının fiyatı altı kat arttı.[1] Buna karşılık tarımsal hammaddelerin fiyatı (pamuk, şekerkamışı, araşit, kakao vb.) boyuna düşüyor. Kahve ve şekerkamışında olduğu gibi bazı fiyatlar tamamen taban yaptı. İşte bu nedenle borçlarının faizini ödeyebilmek, iflastan kaçınmak ve temel sanayi mallarını alamayacak durumda kalmamak için borçlu ülkeler yeni borçlar almak zorunda kalıyorlar.

Bir başka neden: Üçüncü dünya ülkelerinin (ve de bazı eski Sovyetler Birliği ülkelerinin) kamu hazinelerinin yağmalanması,

(1) Sabit dolar kuruyla.

tırmanan rüşvet, bazı özel Amerikan, Fransız ve İsviçre bankalarının suç ortaklığıyla düzenlenen yolsuzluklar ülkeleri mahveder. Bugünkü Kongo Cumhuriyeti eski Zaire'nin diktatörü Mareşal Joseph Désiré Mobutu'nun kişisel serveti aşağı yukarı 8 milyar doları bulmaktadır. Bu ganimet birtakım Batı bankalarında gizleniyordu. 2006'da Kongo Cumhuriyeti'nin dış borcu ise 15 milyar dolara yükselmişti.

Haiti Latin Amerika'nın en yoksul, dünyanın da en yoksul üçüncü ülkesidir.[1] 24 yıldan fazla süren saltanatları döneminde Duvalier klanı devletin kasalarını soymuş, Batı bankalarındaki özel hesaplara 920 milyon dolar transfer etmişlerdi. Haiti'nin bugünkü dış borcu da hemen hemen aynı miktara erişmiştir.

Üçüncü neden. Tarıma dayalı gıda üreten kıtaötesi şirketler, uluslararası bankalar, kıtaötesi hizmet, sanayi ve ticaret şirketleri bugün güney yarıküredeki ülkelerin ekonomilerinin büyük kısmını kontrol etmektedirler. Çoğunlukla astronomik kârlar elde ederler. Bu kârların büyük kısmı da Avrupa, Kuzey Amerika ya da Japonya'daki merkezlere gönderilir. Bunların sadece bir kısmı ülke parasıyla yerinde yatırıma ayrılır.

Bu ülkelerle kıtaötesi şirketler arasında yapılan sözleşmelerde genelde kârların döviz olarak "tekrar transferi" öngörülür. Örnek: Peru'ya yerleşmiş bir yabancı şirket kârını Peru parası sol ile gerçekleştirir, ama sol olarak transfer etmeyi reddeder. Müdür Lima'ya, merkez bankasıyla görüşmeye gider. O da şirketin emrine serbestçe transfere hazır dolarları verir.

Dördüncü neden: Üçüncü dünya ülkeleriyle çalışan kıtaötesi şirketlerin çoğu, şirketin bağlı olduğu holdinge ait patentleri kulla-

(1) Sınıflandırma kriteri olarak kişi başına düşen geliri alırsak.

nırlar. Örneğin böylece, Nestlé'nin Peru ve Şili'deki şirketleri Perulac ve Chiprodal, İsviçre'de, Zoug Kantonu'ndaki küçük Cham kasabasının ticaret siciline kayıtlı Nestlé Holding'e bağlıdır. Bu patentlerin *royalty* (imtiyaz) denen bir bedeli vardır. Şirket kârları gibi bu *royalty*'ler de Avrupa, ABD, Japonya ya da Karayiplerdeki vergi cennetlerine transfer edilir, hem de ulusal parayla değil dövizle.

Ve nihayet son neden: Dünya sermaye piyasasına göre, üçüncü dünya devletleri (şirketler vb.) yüksek riskli borçlulardır. Mantıksal olarak da büyük Batılı bankalar Güneyli borçlulara, Kuzey'le kıyaslanamayacak yükseklikte faiz oranları uygularlar. Bu çılgın faizler de Güney ülkelerinin uğradığı kan kaybına katkıda bulunur.

Nasıl ki insan bedeni bir saldırı ya da ağır bir yaralanma sonucu kan kaybederse güney yarıküredeki ülkeler de alacaklılar ve işbirlikçileri, komprador sınıfların yağmasıyla kan kaybederler. İşte epey dikkat çekici bulduğum bir örnek.

1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin borcu aşağı yukarı 60 milyar dolardı. 1980'de 240 milyarı buldu. On yıl sonra bu miktar iki katını da geçti: 483 milyar dolar. 2001'de Latin Amerika'nın dış borcu 750 milyar dolar civarında geziniyordu.(1) Bu borç otuz yıldır, her yıl alacaklılara ortalama 24 milyar doların transfer edilmesinin nedeniydi. Kısacası otuz yıl boyunca kıta, mal ve hizmetlerinin ihracından elde ettiği gelirlerin %30 ila 35'ini borcunun karşılığı olarak ödüyordu.(2)

(1) Değişik Güney Amerika ülkelerinin dış borçlarının kökenleri ve gelişmeleri üzerine bkz. Marcos Arruda, *External Debt*, Londra, Pluto Press ve Transnational Institute, 2000.

(2) Maurice Lemoine, "Ulusal Devlet ve Kalkınma", 2-4 Ağustos 2001 tarihleri arasında Rio de Janeiro'daki Uluslararası Sosyalist Ülkeler Konferansı'nda sunulan görüş. Maurice Lemoine, *Monde diplomatique*'in başyazarıdır.

Prensip olarak, bir kredi elde edilmesi o ülkeye yatırım yapma imkânı, genel olarak üretim güçlerinin ve altyapılarının gelişmesini finanse etme fırsatı sağlar. Bu kalkınma sayesinde de borcunu öder. Ama bu mantık kat ettiği güzergâh boyunca yolundan sapar. Ve bugün, üçüncü dünya ülkeleri hâlâ çok yüksek faiz ödüyorlar, borçlarını kısmen kapatabiliyorlar ve giderek daha yoksullaşıyorlar.

Dış borç tedavi edilemeyen bir ur gibi. Boyuna büyüyor. Gözünün yaşına bakmadan. Bu ur üçüncü dünya halklarının sefaletten kurtulmalarını engelliyor. Onları can çekişmeye sürüklüyor.

Bir ülke Kuzeyli bankacılara ya da IMF'ye borcunu ve faizlerini ödemeyi reddederse ne olur?

Borcunu ödemeyen ülkeler için iflas prosedürleri (ödemenin durdurulması vb.) mevcut değil.

Bu alanda uluslararası hukuk dilsiz. Ama uygulamada, borcunu ödeyemeyen bir ülke, aynen borcunun tamamını ya da bir kısmını ödeyemeyen özel bir şirket veya birey muamelesine tabi tutuluyor.

Bir örnek verelim. Bundan yirmi yıl önce, Alan García yönetimindeki Peru hükümeti ülkenin mali durumunun berbat olduğu, dış borçlarını ödeyemeyecek halde olduklarını ilan ederek, Bretton Woods kurumları ve yabancı özel bankalara olan borçlarının ancak %30'unu ödeyebileceklerini ilan etti. Sonuçları ne oldu?

Peru bandıralı bir gemi Hamburg Limanı'na yanaşır yanaşmaz Alman bankaları konsorsiyomunun başvurusu üzerine gemiye el koyuldu. O dönemde, Peru Cumhuriyeti'nin uluslararası kalitede bir hava filosu vardı. Peru'nun borcunun taksit ve faizlerinin ödenmesinde tek taraflı indirim yaptığını ilan etmesinden hemen sonra Madrid, Londra, New York'a inen ilk uçaklarına alacaklıların başvurusu üzerine el kondu.

Kısacası, kendi kendine yeterli olup kabuğuna çekilmedikten sonra –böyle yapmakla bütün uluslararası mübadeleden de elini eteğini çekmiş olursun– hiçbir borçlu üçüncü dünya ülkesi borçlarını bile bile ödememezlik yolunu seçemez.

122 güney yarımküre ülkesinin pek çoğunda, bütçenin sosyal harcamalara ayrılan payıyla borç ödemelerine ayrılan kısmı arasında büyük bir orantısızlık mevcut. İşte birkaç örnek:[1]

Bütçenin sosyal hizmetlere ve borçlara ayrılan kısmı

Ülke	**Sosyal hizmetler**	**Borçlara ayrılan**
Kamerun	% 4,0	% 36,0
Fildişi Sahili	% 11,4	% 35,0
Kenya	% 12,6	% 40,0
Zambiya	% 6,7	% 40,0
Nijer	% 20,4	% 33,0
Tanzanya	% 15,0	% 46,0
Nikaragua	% 9,2	% 14,1

Sosyal hizmetlerin (ve istihdamın) yokluğu aileler için sefalet ve aşağılanma demektir. Yarın endişesi bazen bir oğul, bir kız veya göçmen bir akrabanın yolladığı paralarla biraz hafifler. Ama bu kaynak da problemi çözmeye yeterli olmaz. Bugün, dünyada, her otuz beş emekçiden biri göçmendir. 1970'te göçmenler ailelerine 2 milyar dolar transfer ettiler. 1993'te bu rakam 93 milyar dolara yükseldi.[2] Tabii bu, problemi çözmekte son derece yetersiz kalıyor.

(1) Analizin kapsadığı dönem 1992-1997 yılları arasıdır. Kaynak: CADTM.

(2) Uluslararası Göç Organizasyonu (Cenevre) bu rakamları veriyor, sadece resmi transferler (bankalar yoluyla, Western Union vb.) esas alınmış. Resmi olmayan transferleri (elden ele vb.) dikkate alırsak bu rakam iki katına çıkar. Bkz. Brunson McKinley, "Make the best of the money that migrants send home", *International Herald Tribune*, 12 Ağustos 2004.

On milyonlarca çocuğun sürekli olarak okul dışında kaldığını göz önüne alırsak sosyal altyapılardaki bu bozulma insanı isyana sevk ediyor. BM'ye üye 191 ülkede 15 yaşın altındaki 113 milyon çocuk ilkokul eğitimi alamıyor. Bunların %62'si kız.

Avrupalılar tatillerini Marakeş, Agadir, Tanca ya da Fez'de geçirmeyi pek severler. Fas Krallığı'ndaki yetişkinlerin %42'sinin okuma yazması yoktur. 6 ila 15 yaş arasındaki çocukların %32'si her türlü okul eğitiminden mahrumdur.

UNICEF şöyle bir hesap yaptı:[1] Dünyadaki tüm 6-15 yaş arasındaki çocukların ilgili devletlerin tümünde okula erişebilmesi için, on yıl boyunca, her yıl ek 7 milyar dolara ihtiyaç vardır. Bu miktar, ABD'de yaşayanların her yıl kozmetik ürünleri satın almak için harcadıkları paradan düşüktür. Ya da Avrupalıların (Mayıs 2004'ten önce Avrupa Birliği üyesi olan 15 ülkede yaşayanların) dondurma almak için bir yılda harcadıkları miktardan düşüktür.

Cenevre Kantonu, Rhône Nehri'nin ve daha uzaktaki Alplerin buzullarının beslediği bir gölün kenarında kurulmuş küçük ama güzel bir yerleşimdir. 1536'da kurulan kantonda, 185 değişik ulustan 400.000 kişi yaşar burada. 247 kilometrekaredir. Ben de orada yaşıyorum ve sık sık hoş rastlantılara şahit olurum. Ama kısa bir süre önce endişe verici bir olaya tanık oldum.

Günlerden 7 Mayıs 2004 Cuma'ydı, akşamüstüydü. BM ve UNESCO arasındaki irtibat bürosunun yöneticisi Georges Malempré, Moynier Köşkü'nde geçireceği emekliliğini kutluyordu. Çiçekler, nutuklar, insan sıcaklığı...

Yüksek balkon kapılarının ardında rüzgâr Léman Gölü'nün siyah sularını dalgalandırıyordu. Malempré son derece sempatik ve

(1) UNICEF, *La Situation des enfants dans le monde*, New York, 2003.

cesur bir adamdır: Kırk yıl boyunca en yoksul ülkelerdeki çocukların okula kavuşmalarını sağlamak için uğraş vermiştir. Hemen hemen dünyanın her yanından gelen dost kalabalığı Georges, eşi ve kızlarını kutluyorlardı. Eski UNESCO başkanı Federico Mayor, her zamankinden daha canlı, incelikle dolu bir nutuk attı. Belçika Büyükelçisi Michel Adam ve eşi de oradaydılar.

Kalabalığın biraz uzağında, genç, sağlıklı, zarif, hafif alaycı bakışlı bir adam gördüm. Besbelli ki Cenevre kabilelerinin örf ve âdetlerini bilmiyordu. Yanına sokuldum.

Kırklarındaki adam Fransız'dı. Washington'dan birkaç gün önce gelmişti. Topluluk içindeki davranışları, giyim kuşamı ve konuşma biçimiyle yüksek bir teknokratı andırıyordu. Görevi, Cenevre'deki uluslararası kuruluşlar nezdinde IMF çıkarlarını temsil etmekti.

Hemen beni uyardı: "Ben sadece Dünya Ticaret Örgütü'yle ilgileniyorum." Dünya Sağlık Örgütü'nün salgın hastalıklarla mücadelesi? Dünya Gıda Programı'nın açlıkla mücadelesi? ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve yöneticisi Juan Sommavia'nın çalışma şartlarının düzelmesi için yaptıkları çabalar? Göçmenler için didinen Uluslararası Göç Organizasyonu? İşkenceyi önlemek için savaşan İnsan Hakları Yüksek Komiserliği? Sığınmacıların haklarını savunan Sığınmacılar Yüksek Komiserliği?

Belli ki bunlarla ilgilenmiyor. Bu şık paralı asker için her şeyden önce kamu mallarının özelleştirilmesi, piyasaların liberalizasyonu, malların, sermayenin ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde kıtaötesi şirketlerin verdikleri patentlerin serbest dolaşımı geliyor.

Zeki, yetkin ve analizlerinde başarılı C. (beyaz Cenevre şarabının da etkisiyle) yavaş yavaş Washington tutukluğundan sıyrılıyor. Benim adımı duymuş, belki de bazı kitaplarımı karıştırmış. Washington'da, Northwest'te H Street 18181 numaradaki beton sığınağında oturan müşterek bir dostumuz da var.

Birden duruyor, hiç de sıcak olmayan bakışlarını bana yöneltiyor. Ellerini tavana doğru kaldırıyor. Kahverengi gözlerinde sitem var. Aşağı yukarı şöyle bir şeyler söylüyor: "Bakın... yaptığınız iyi değil... Sizi dinleyen bütün bu kızlar, oğlanlar heyecana kapılıyorlar. Dünyayı değiştirmek istiyorlar... Onları anlıyorum... Ama bu tehlikeli... Özellikle de dünya ekonomisinden ve onun baskılarından hiç haberi olmayanlar için... Size inanıyorlar... Ya sonra?"

Bir iki sevimli itirazda bulunuyorum.

O zaman açık balkon kapılarına ve göle doğru dönüyor. Batmakta olan akşam güneşinde, ıslak yaprak kokuları arasında şunları ekliyor: "Piyasanın kuralları değişmez, etrafından dolaşılmaz. Hiç... hiç düşlere kapılmaya gerek yok."

Adam tam bir iyi niyet timsaliydi. Ama bu kendine güveni beni dehşete düşürmüştü. Özellikle de bir ekiple birlikte, yüz milyonlarca Güney Amerikalı, Afrikalı, Asyalının yaşamları üzerine uyguladığı kör ve sağır güç.

IMF sadece niyet mektupları, yapısal düzeltmeler, tekrar finanse etmeler, moratoryumlar ve finansal yeniden yapılandırmalar vasıtasıyla borcu yönetmez. Aynı zamanda yabancı spekülatörlerin kârlarının da güvencesidir. Nasıl yapıyor bu işleri?

Tayland örneğini ele alalım. Temmuz 1997'de, yabancı spekülatörler, zayıf paradan hızlı ve önemli kârlar elde edebilmek amacıyla, ülkenin parası bahta saldırdılar. Bangkok Merkez Bankası rezervlerinden yüz milyonlarca dolar kullanarak piyasadan baht topladı. Parasını kurtarmaya çalışıyordu.

Boşuna zahmet. Üç haftalık mücadeleden sonra kanı tükenen Merkez Bankası havlu atıp IMF'ye başvurdu. O da hükümete yeni borçlar sundu. Ama Bangkok bu yeni kredilerle, öncelikle özel spekülatörlere olan borçlarını ödeyecekti. Böylelikle yabancı spekülа-

törlerin (gayrimenkul timsahları, borsa kurtları) hiçbiri Tayland'da tek kuruş kaybetmedi.

IMF aynı zamanda hükümeti yüzlerce okul ve hastaneyi kapatmaya, kamu harcamalarını kısmaya, yeni yolların yapımını ertelemeye ve kamu bankalarının Taylandlı girişimcilere açtıkları kredileri iptal etmeye zorladı.

Sonuç? İki ay içinde yüz binlerce Taylandlı ile göçmen işçiler işlerini kaybettiler. Binlerce fabrika kapandı.

Mon-Repos Parkı'na akşam çöküyor. Son kuğular da kıyıya yanaştılar. Benim paralı asker bildiğinden şaşmıyor: "Bugün Tayland'a gidin... ekonomi patlıyor!"

Ya yüz binlerce insanın dokuz yıl boyunca çektiği acılar, endişeler?

C. cevap vermiyor. Yine de dilinin ucuna gelen cevabı ben verebilirim: "İnsanın duyduğu endişe rakamla ölçülemez, makroekonomik analizin bir unsuru sayılmaz. Ölçülemediğine göre de IMF için yok sayılır."

Lozan yoluna kadar karanlıklara gömülmüş parkta yürüyorum, her zamankinden daha güçlü düşmana karşı savaşın uzun süreceğine inanıyorum. Yüz milyonlarca insan yıkımla karşı karşıya, hem de uzun bir süre için.

Ve sakın bana borcun iptalinin imkânsız olduğunu, aksi takdirde bunun bütün dünya bankacılık sistemini iflas tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağını söylemeyin! Ne zaman ki bir ülke borcunun altında ezilip ödeyemez duruma düşer (2002'deki Arjantin gibi) *Wall Street Journal* ve *Financial Times* eğer bu felakete neden olan sistemi sorgularsak kıyametin kopacağını yazar. Bu yorumlar gazetecilerin psikolojik kırılganlıklarıyla açıklanabilir mi?

Elbette hayır. Ustalıklı bir stratejiye boyun eğiyorlar. Avrupalı televizyon izleyicileri, ne kadar pasif olurlarsa olsunlar, her gün borcun neden olduğu tahribata tanık oluyorlar. Sorular soruyorlar. İsyan ediyorlar, endişelere kapılıyorlar. Üçüncü dünyanın kadın, erkek ve çocuklarına gelince bunlar tenlerinde hissediyorlar bu sistemin etkilerini. Demek ki borcu "meşrulaştırmak" gerek. Ne yapmalı? Onu "kaçınılmaz" kılmalı...

Şu kaçınılmazlık iddiasını biraz inceleyelim. Bugünün neoliberal yırtıcıları 19'uncu yüzyıl ve 20'nci yüzyılın ilk yarısındaki öncülerinin karşılaşmadıkları bir sorunla mücadele etmek zorundalar. Sömürgeciliğin muzaffer olduğu dönemlerde, ırkçı argüman her şeye bol bol yetiyordu: "Siyahlar tembeldir, sadece zordan anlarlar... Araplar geri kalmışlardır, ne kendi aralarında organize olabilirler ne de çağdaş ekonomiyi organize edebilirler... Ya And Dağları'nın veya Guatemala ormanlarının yerlilerine ne demeli? Kahveleriyle ilgilendiğimiz için şanslı sayılan vahşiler. "Ama bugün durum değişti. Bir tür sibernetik âlem dünyayı birleştirdi. İletişim evrenselleşti. Gerçek zamanda iş görülüyor. İnternet sayesinde dünyadaki milyarlarca habere aynı anda ulaşılıyor. Üstelik bütün hatalarına rağmen, televizyon da sürekli dünyadan imgeler ulaştırıyor bizlere. Kitle turizmi de kısa bir zaman için de olsa, sürekli olarak yüz milyonlarca beyaz (ve Japon'u) egzotik yerlere götürüyor. Orada sefaleti, aşağılanmayı, açlığı görüyorlar. Bu yeni şartlar altında ırkçılığın yapabileceği bir şey kalmıyor. Dünyadaki sermaye ve zenginliğin dağılımının eşitsizliğini kendince meşrulaştıramıyor artık.

Demek başka bir şey bulmak gerek. Ve böylelikle zalim avcılar sermayenin akışına hükmedebilecek "doğal yasalar" teorisini ileri sürüyorlar. Ama, üçüncü dünya ülkelerinin borçlanma sorununu

çözmenin imkânsız olduğuna dayanan bu sözde teori analize dayanamıyor. Biraz daha yakından bakalım.

Son on yılda 122 üçüncü dünya ülkesinin Batı bankalarına ödedikleri miktar, borç veren ülkelerin ulusal gelirlerinin %2'sinden azına tekabül etmektedir.

2000'den 2002'ye kadar olan dönemde, şiddetli bir borsa krizi finans piyasalarının hemen tümünü salladı, yüz milyarlarca dolarlık para değerini kaybetti. İki yıl içinde, borsaya kayıtlı kâğıtların çoğu değerlerinin %65'e yakınını kaybettiler. Nasdaq'a kote ileri teknoloji kâğıtlarında bu bazen %80'lere ulaştı. Neticede bu dönemde borsada yitirilen değerler, 122 üçüncü dünya ülkesinin dış borç kâğıtlarının yetmiş katı oldu.

Yine de, eriyip giden sermayenin büyüklüğüne rağmen, 2000-2002 borsa krizi dünya bankacılık sistemini çökertmedi: Oldukça kısa sayılabilecek bir sürede finans piyasaları toparlandı. Ve dünya bankacılık sistemi, varsayımsal çöküşüne Kuzey ülkelerinin tasarruf, istihdam ve ekonomilerinin tümünü sürükleyeceğine, bu krizi tamamen sindirdi. Hiçbir Kuzey ülkesi –dünya ekonomisinin bütününden söz etmeyelim– sıkıntıya düşmedi. 2007 ağustosunun ilk yarısında bir başka kriz dünya borsalarını sarstı. 3 trilyon dolar yok oldu. Dünya finans çevreleri bu kaybı da sorunsuz şekilde sindirdi.

O zaman niye borcun iptaline kalkışmayalım?

Yoksul ülkelerin dış borçlarının tek yanlı, şartsız ve bütünüyle silinmesi hiçbir Batı ekonomisini mahvetmeyecek –bu kesin– borç veren bankaların çökmesine neden olmayacaksa da Avrupa ve Amerika'daki bazı özel veya kamu kuruluşları bundan zarar görebilirler. Ama bunlar da sınırlı kalır, dolayısıyla bu durum sistemin bütünü tarafından kabul edilebilir.

Jean-Paul Marat, 1 Ekim 1789'da yayımladığı "Millet Meclisi Delegelerimizin Seçimiyle İlgili Temel Gözlemler" başlıklı değerlendirmesinde şöyle yazıyor: "Halkın bir tek gün birkaç evi yağmalaması, tüm ulusun on beş asır boyunca üç kral sülalesi tarafından soyulmasının yanında nedir ki? Milyarlarca insanın mültezimler, vampirler, halkın parasını çarçur edenler tarafından soyulmasının yanında birkaç kişinin servetini kaybetmesi nedir ki? (...) Önyargıları bir kenara koyalım ve önümüze bakalım.[1]"

Evet, tekrar söyleyelim: Üçüncü dünya halklarının dış borçlarının tümünün iptalinin, sanayileşmiş devletlerin ekonomisine ve orada yaşayanların refahına pratikte hiçbir etkisi olmaz.

Zenginler çok zengin kalırlar ama yoksullar biraz daha az yoksul olurlar.

Soru elbette dilimizi yakıyor: O zaman, bu şartlar altında, neden yeni kapitalist feodaliteler ve onların Bretton Woods kurumlarındaki uşakları, vadesi geldiğinde en küçük borcun tek kuruşuna kadar ödenmesi gerektiği konusunda çelik kadar sert oluyorlar? Motivasyonlarının herhangi bir bankacılık akılcılığıyla ilgisi yok ama dünya halklarına empoze ettikleri sömürü düzeni ve hükmetme sisteminin mantığıyla bağlantısı var.

Borç ödemek boyun eğmenin göze görünen yüzüdür.

Köle, IMF'nin niyet mektubu ya da bir yapısal düzeltme planını kabul ettiğinde diz çöker. Oysa, ayaktaki köle, her ne kadar elleri, ayakları, boynu ağır ve paslı zincirlerle bağlı olsa da yine de tehlikeli sayılır. Bolivya örneğini ele alalım.

---

(1) Jean-Paul Marat, *Textes choisis*, Lucien Scheler'in takdimi, Éditions de Minuit, 1945; "Temel Gözlemler", 1 Ekim 1789'da *L'Ami du peuple*'de yayımlandı.

Bolivya en ufak bir finansal özerkliğe, en ufak bir ekonomik egemenliğe, siyasal onura sahip olsaydı, yabancı efendinin yararına, skandal niteliğindeki maden sözleşmelerini, Amazon topraklarındaki imtiyazları, silah satışlarını, vergi imtiyazlarını, kârlı kamu kuruluşlarının gülünç rakamlara özelleştirilmesini pazarlık konusu eder miydi?

Venezuela'da, Küba'da, birkaç ülkede daha –ve belki yarın Arjantin ve Brezilya'da– küreselleşmiş finans sermayesinin efendileri direnişlerle karşılaşıyorlar. Ama başka her yerde önleri açık. O zaman ekonomik ablukayla Küba hükümetini devirelim, Caracas'ta PDVSA ulusal petrol şirketini sabote ederek Hugo Chavez Frias'ın başkanlığının istikrarını bozalım, Arjantin'de Başkan Kirchner'e iftiralar atalım, Brezilya'nın gırtlağını sıkalım. Kısaca: Alçaktakileri alçakta tutmak gerek. Kozmokratlar bunu becerirler. Sistemin hükümranlığını sürdürebilmesi ve elde ettikleri astronomik kârlar onlara bağlı.

Gırtlaktaki borç ilmeğini gevşetmek için üçüncü dünya ülkelerinin üç stratejik imkânı var.

1. Köle durumundaki halkların sosyal eylemlerinin yöneticileri, kuzey yarımküredeki güçlü dayanışma örgütleriyle, özellikle de Jubilé 2000 derneğiyle temas kurabilirler. Bu derneğin enerjik faaliyetleri sonucu İngiltere ve Almanya'da bazı borç veren gruplara –hatta IMF'ye– baskı yapılarak çok az da olsa birtakım tavizler elde edilebilmiştir. Bu sayede Debt Reduction Strategy Papers doğmuştur. Bu neyin nesiymiş?

Otuz yıl kadar önce Birleşmiş Milletler *least developed countries* (en azgelişmiş ülkeler) kavramını ileri sürdü. Bu ülkelerde yaşa-

yanların gelirleri çok düşük seviyededir. Karmaşık bir kriterler bütünü bu ülkeleri tanımlar. 49 ülke (1972'de 27'ydi) bugün bu kategoriye girmektedir. 650 milyon kişiyi kapsar, yani dünya nüfusunun %10'undan fazlasını. Bu 49 ülke hep bir arada dünya gelirinden %1 pay alırlar. Bu ülkelerden 34'ü Afrika'da, 9'u Asya'da, 5'i Pasifik'te ve biri de Karayiplerdedir.

En azgelişmişler kategorisine kimi ülkeler girer, kimileri çıkar. Örnek: Tarım reformu ve yatırım poltikaları sayesinde Botsvana gruptan çıktı. Senegal yeni girdi.

Jubilé 2000 kampanyası, söz konusu 49 devletin toplam dış borcunun, gayrisafi milli hasılalarının %124'ünü[1] kapsar durumda olmasına dayanmaktadır. Demek bu ülkeler sosyal hizmetleri geliştirmek için ayırdıklarının çok daha fazlasını borç ödemek için harcamaktadırlar: Çoğu, her yıl bütçe harcamalarının %20'den fazlasını borca yatırmaktadır.[2] Üstelik, 1990'dan beri, bu ülkelerin her birinde brüt iç hasılanın büyümesi ortalama %1'den aşağıda kalmakta, buna karşılık nüfus artışı %2,7 oranında olmaktadır, bu da tabii ki her türlü sosyal politikanın, içeride sermaye birikiminin önündeki en büyük engeldir. Sarhoş gemiler gibi bu ülkeler yalpalayarak geceye karışır ve yoksulluk okyanusunda kaybolurlar.

Bu kampanyaya cevap olarak, Debt Reduction Strategy Papers, IMF'den borçlarında indirim isteyen borçlu en azgelişmiş ülkelerden, bu isteğin yanında indirim sonucu kalacak parayla ülkelerinde bir veya daha çok yatırım projesi sunmalarını istemektedir. Ama sistem hiç de tatmin edici çalışmamaktadır. IMF doğrudan, ulusal

(1) Jubilé 2000 Kampanyası.

(2) Dünya Bankası, *Rapport 2000 sur le développement dans le monde. Combattre la pauvreté* (Dünyada Kalkınma 2000 Raporu. Yoksulluğu Yenmek), Paris, Éditions de la Banque mondiale, Eylül 2000.

kalkınma planlarına hükmeder duruma geldiğinden bu ülkelerde bir aşağılanma hissi uyanmaktadır. Diğer yandan, IMF kendine has "piyasalara açılma" ve daha az önemli olmayan "fiyatların doğruluğu" kavramına uymayan bir yeni koşullara uydurma projesine asla onayını vermemektedir. Örneğin, istekte bulunan ülke, "serbest bırakılan" paraların bir miktarını en önemli gıda maddelerini sübvanse etmekte –ve böylece yoksullar için daha ulaşılabilir hale getirmekte– kullanmaya kalksa bile IMF kesin bunu reddediyor.

Buna karşılık, borçlu ülke, havaalanı ile başkent arasında yeni bir otoyol yapmaya kalksa IMF hiç kuşkusuz bunu hemen onaylayacak ve otoyol inşası için gereken para miktarında bir *debt reduction* sağlayacaktır.

Yani bu yolda ciddi ilerlemeler kaydedebilmek için daha yapılacak çok şey var.

2. Borç Denetimi

Borçlu bir ülkenin hükümeti her zaman kendisinden öncekilerin yabancı kredileri nasıl kullandıklarına dair inceleme isteyebilir – her fatura, yatırım, işlem incelenir. Bu etkin ama karmaşık metot Brezilyalı ekonomistler tarafından tasarlandı ve uygulandı.

1932'de, ilk denetleme Brezilya parlamentosu tarafından gerçekleştirildi. Bunun sonucunda hükümet "gayrimeşru" gördüğü her miktarı yabancı bankalara geri ödemeyi reddetti. Sahte belgeler, şişirilmiş faturalar, her türlü dolandırıcılık ve rüşvete dayanan ilişkiler böyle nitelendirildi. Tefeci faizlerine dayanan bir borç da hiç olmamış kabul edildi.

Bu operasyon Brezilya için çok yararlı oldu. Buna yine değineceğim.

3. Bir "Borçlular Kartelinin" Kurulması

Borç her zaman bir güç ilişkisini de içerir. Zengin kendi iradesini yoksula empoze eder. Faizlerin ve taksitlerin ödenmemesi durumunda, hemen, tamamen alacaklıların hizmetinde olan uluslararası hukuk düzenine başvurulur. Borçlu ülkelerin oluşturacağı homojen bir cephe bu güç dengesini değiştirir. Sendikalarda olduğu gibi, toplu pazarlık güçsüzün pazarlık marjını yükseltir.

Sosyalist Enternasyonal'in yürütme konseyi, çoğu sosyalist fikirlere sahip Avrupalılar olan ekonomistlerin ve bankacılık uzmanlarının bilgi birikimlerine dayanarak, borçta indirim yapılması için toplu pazarlık mekanizmalarını oluşturdular. Buna da temas edeceğim.

2003-2004 kış sezonu boyunca, Claus Peymann ve Jutta Ferbers, Schiffsbauerdamm'da, Berlin Brecht Tiyatrosu'nda *Mezbahaların Azize Jeanne*'ının insanı altüst eden modern bir versiyonunu sahneye koydular. Meike Droste de çok hoş bir Azize Jeanne canlandırdı. Prömiyerine gitmiştim.

Jeanne, Chicago mezbahalarının zafer kazanmış efendilerinin ve öldürülmüş grevcilerin cesetlerinin önünde final konuşmasını yaptığında salondan bir alkış tufanı yükseldi.

Jeanne şöyle diyordu:

Yukarıda ve aşağıda iki ayrı dil,
Çifte standart.
Adamların yüzleri aynı,
Ama birbirlerini tanımıyorlar.

Aşağıdakiler,
Aşağıda tutuluyorlar.
Yukarıdakiler,
Yukarıda kalsınlar diye.

Ekonomik azgelişmişlik, kurbanlarını umutsuz bir yaşama hapsediyor, çünkü bu hapis sürüp gidiyor. Ömür boyu mahkûm olmuş gibi hissediyorlar kendilerini. Kaçış imkânsız görünüyor: Yoksulluğun parmaklıkları daha iyi bir yaşama kavuşmalarının önünü tıkamış ve daha da acısı çocuklarının da.

Dünya Bankası'nın mahcup bir biçimde "son derece yoksullar" diye adlandırdıkları, günde bir dolardan daha az bir parayla geçiniyorlar – hatta pek çoğu daha da azıyla. Bugün sayıları 2 milyara yakın. 10 yıla yakın bir zamanda sayıları 100 milyon arttı.[1] Onları bu zindandan kurtarabilmek için ülkelerinin dış borçlarının hemen ve karşılıksız silinmesi vazgeçilmez.

İşte "iğrenç borç" dedikleri.

Ruanda çay, kahve, muz üreten küçük bir köylü cumhuriyeti. 26.000 kilometrekare, yeşil tepeler, derin vadilerle kaplı. Orta Afrika'da, Büyük Göller Bölgesi'nde yer alıyor. 1960'tan beri bağımsız.[2] İki halka mensup –Bahutular ve Batutsiler– 8 milyon kişi yaşıyor. Ruanda'nın batısında Kongo, güneyinde ve doğusunda Tanzanya, kuzeyinde Uganda yer alıyor.

1994'te nisandan hazirana kadar Ruanda tepelerinde düzenli ordunun askerleri ve *interhamwe*[3] milisleri sistemli bir şekilde Batutsi kadın, erkek ve çocukları ile rejime muhalif binlerce Bahutu'yu öldürdüler. Ülkenin kent ve köylerini yorulmadan dağ tepe dolaşarak, ellerinde özenle hazırlanmış isim listelerine başvurarak, Bin Tepe Radyosu tarafından sürekli kışkırtılarak, katiller gece gündüz genelde ellerindeki *machette*'lerle adam doğrayıp durdular.

---

(1) Bu rakam 1990-1998 arası 1,7 milyar kişiden 1,8'e çıktı. Bkz. Dünya Bankası, *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, Washington, 2000.

(2) Üçüncü bir etnik halk olan Batwa'lar, orman halkı, çok küçük bir azınlıktır.

(3) Banyarwanda dilinde *interhamwe* "birlikte öldürenler" anlamına geliyor.

Öldürmeden önce genelde işkence yapıyorlardı. Kurbanlar soğuk bir öfkeyle düzenli bir biçimde doğranıyorlardı. Kadın ve genç kızlara gelince, onlar da öldürülmeden önce yine sistemli bir biçimde tecavüze uğruyorlardı.

Manastırlara, kiliselere ve dini okullara sığınan Batutsi aileleri Bahutu rahibeleri ve papazları tarafından ihbar ediliyor, eleveriliyorlardı.

Üç ay boyunca, gece gündüz, Kagera ve Nyabarongo ırmakları, işkenceye uğrayanların kesilmiş uzuvları ve kafalarını taşıdılar. Genositçilere göre, söz konusu olan, Batutsi azınlığına mensup olan insanların kökünü kazımaktı.

O devirde, Birleşmiş Milletler'in Ruanda'da 1.300 kişilik bir Mavi Bereliler kontenjanı vardı. Bunların çoğu Ganalı, Senegalli, Bangladeşli ve Belçikalılardan oluşuyordu. Kanadalı general Romeo Dallaire'in emri altındaydılar ve ülke içinde oraya buraya dağılmış dikenli çitlerle çevrili askeri kamplarda yaşıyorlardı.

Katliam zamanı, on binlerce Batutsi Mavi Berelilerden yardım dilendi, güvenlikli kamplarına sığınmak istedi. Ama BM subayları bunu sürekli olarak reddettiler. Emirler New York'tan, Güvenlik Konseyi'nden geliyordu.

Barışın sürdürülmesi için Genel Sekreter Yardımcısı Kofi Annan aracılık ediyordu.

Tam genosit başlamıştı ki, Güvenlik Konseyi'nin 21 Nisan 1994 tarih ve 912 sayılı kararı Ruanda'daki BM askerlerinin sayısını yarıya indirdi.

Tepeden tırnağa silahlı olmalarına rağmen, elleri bıçaklı, mızraklı, çivili sopalı katil çetelerini engellemesi gereken BM askerleri pasif bir biçimde katliamı seyrettiler, sadece titiz bir şekilde olayları, Batutsi kadın, erkek ve çocuklarının nasıl öldüklerini not almak-

la (ve New York'a iletmekle) yetindiler. Kısacası katillerin emirlerine boyun eğdiler.[1]

Böylece üç ay içinde 800.000 ila 1.000.000 arası bebek, çocuk, genç ve yetişkin Batutsi (ve güneyli Bahutu) katledildi. BM'nin Mavi Berelilerinin soğuk bakışları altında.

1990-1994 yılları arasında, Ruanda'ya silah satan ve kredi açan ülkelerin başında Fransa, Mısır, Güney Afrika, Belçika ve Çin Halk Cumhuriyeti geliyordu. Mısır silahlarının teslimatı Crédit Lyonnais'nin garantisi altında gerçekleşiyordu. Doğrudan para yardımı özellikle Fransa'dan geliyordu. 1993-1994 arası Çin Halk Cumhuriyeti Kigali rejimine 500.000 *machette* temin etti. Fransız kredisiyle parası ödenmiş, kamyonlar dolusu *machette* kasaları Mombasa Limanı ve Kampala'dan gelirken katliam çoktan başlamıştı bile...

Uganda diasporası kaynaklı, genç Batutsilerin oluşturduğu Ruanda Vatansever Cephe Ordusu sonunda soykırımcıları bozguna uğrattı. 1994'te Kigali ele geçirildi. Yine de Fransa, Kivu Gölü'nün doğu kıyısına sığınmış son soykırımcılara Goma ve Kuzey Kivu vasıtasıyla silah göndermeyi sürdürdü.

François Mitterand'ın Fransa'sı, Ruanda'da uğursuz bir rol oynadı. Fransız subaylar soykırımcıları ve onların siyasi siparişçilerini desteklediler, hezimete uğradıklarında da kaçmalarına göz yumdular. François Mitterand'ın tutumu şaşırtıcıdır. Yetkili analistler bunu şöyle açıklıyorlar. Başkan Habyarimana'nın Bahutu diktatörlüğü Fransızlara yakın bir rejimdi; galip Ruanda Ulusal Cephesi ise çoğunlukla Uganda'da doğmuş, dolayısıyla İngilizce konuşan Batutsi sığınmacılarının çocuklarından oluşuyordu. Yani François Mitte-

---

(1) BM örgütünün vicdan azapları bazen geç ortaya çıkar: Bkz. Roméo Dallaire, *J'ai serré la main du diable*, Toronto, Random House, 2003.

rand, ülkede Fransızca konuşulmasını savunmak amacıyla soykırımcı katillere kesintisiz bir destek verdi.(1) Üstelik, Fransa cumhurbaşkanının Ruanda'nın Bahutu diktatörü Juvénal Habyarimana'yla da dostluk bağları vardı, onun bir uçak kazasında ölümü barutu ateşlemişti.

Yeni hükümete bir milyar dolardan biraz fazla bir dış borç miras kaldı. Tamamen yakılıp yıkılmış bir ülkede iktidara gelenler, analarını, babalarını, kardeşlerini kesen bıçakların parasını ödemek konusunda kendilerini hiçbir ahlaki yükümlülük altında hissetmediklerinden yeni yöneticiler, alacaklılardan borç ödemesinin ertelenmesini, hatta iptalini istediler. Ama, uluslararası para fonları ve Dünya Bankası yönetimindeki alacaklılar karteli her türlü yeni düzenlemeye karşı çıktı ve işbirliği kredilerini bloke edip Ruanda'yı, finansal açıdan izole ederek dünyada tek başına bırakmakla tehdit ettiler.

Böylece Ruandalı köylüler, soykırımdan kurtulan ender kişiler, bugün hâlâ katliamları finanse eden paraları yabancı güçlere geri ödemek için didinip duruyorlar.

"İğrenç borç" lafını ilk söyleyen Éric Toussaint olmuştur. Daha sonra evrensel sosyal adalet için mücadele eden sosyal kuruluşlar ve hükümetler dışı organizasyonların çoğu tarafından kullanılır oldu. Ama –ne sürpriz– 2004 baharında, ilk kez bir büyük borç veren güç tarafından, hem de en büyüğü tarafından kullanıldı. Bağdat'taki bir basın konferansı sırasında, koalisyon güçlerinin temsilcisi Paul Bremer, Saddam Hüseyin rejiminin dış borcundan söz ederken "iğrenç borç" lafını kullandı. İlk hedefte Fransa ve Rusya Federasyonu var-

(1) Colette Braeckman, "Rwanda, retour sur un génocide", *Le Monde diplomatique*, Paris, Mart 2004. Patrick de Saint-Exupéry, *L'Inavouable. La France au Rwanda*, Paris, Les Arènes, 2004.

dı, çünkü bunlar Irak'a borç verenlerin başında geliyorlardı. Bremer aynı gün, Irak'ın borcunun iptalinden de söz etti, çünkü, diyordu, bunlar cani bir rejim tarafından alınmışlardır. Yeni Amerikan korumacılığının ekonomisini kâra geçirmekte acelesi vardı.

Paris Kulübü'nde 2005 yılında 19 alacaklı ülkenin tartışmaları çok canlı geçti. 1980'de Irak hükümetinin 36 milyar dolarlık döviz rezervi vardı. 10 yıl süren İran Savaşı Irak'ı borçlu ülke haline getirdi. Bugün borcu 120 milyar dolara yükselmiştir; bunun yarısı da bölge ülkelerine, geri kalanı Paris Kulübü'nü oluşturan ülkelere. Ama bu borca, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in istediği 350 milyarlık tazminatı da eklemeli. Bunu 1990'daki işgalde gördükleri zarara karşı istemektedirler.

Kozmokratlar ve onların siyasi uşaklarının karanlık ikiyüzlülüğü: "Rantabl olmayan" halkların borç silme isteklerini reddediyorlar, ama az çok kontrolleri dahilindeki zengin ülkeleri ezen kredileri "iğrenç borç" (dolayısıyla geri ödenemez) ilan ediyorlar.

Kanımca, asıl "iğrenç borç" olarak görülmesi gerekenler, ekonomik azgelişmişliğe neden olan, halkları köleliğe sürükleyen ve insanların açlıktan ölmelerine neden olan üçüncü dünya ülkelerinin tümünün dış borçlarıdır.

II

Açlık

Yetersiz beslenme ve açlıkla milyonlarca insanın kıyıma uğratılması, bu üçüncü binyıllık dönemin başlangıcında rastlanan en büyük rezalettir. Hiçbir aklın onaylamayacağı, hiçbir politikanın meşrulaştıramayacağı bir saçmalık, bir yüz karasıdır. Sürekli tekrar edilen, insanlığa karşı işlenen bir suçtur.

Bugün, daha önce de söylediğim gibi, her beş saniyede, 10 yaşın altında bir çocuk açlıktan ya da yetersiz beslenmeden ölmektedir. Böylece, 2007 yılında, aynı yıl içindeki bütün savaşların toplamından daha fazla insan açlıktan ölecektir.

Açlıkla mücadelenin neresindeyiz? Evet, mücadelenin gerilediği ortada. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün raporuna göre 2001'de her yedi saniyede bir 10 yaşın altındaki bir çocuk açlıktan ölüyordu.[1] Aynı yıl, 826 milyon kişi, vahim ve kronik yetersiz beslenme sonucu sakat kalmıştı. Bugün bu rakam 854 milyona ulaşmıştır.[2] 1995-

(1) FAO, *State of Food Insecurity in the World*, Roma, 2001, 2004 ve 2006.
(2) Aynı yayın.

2004 yılları arasında kronik yetersiz beslenme kurbanlarına 28 milyon kişi daha eklenmiştir.

Açlık borcun doğrudan ürünüdür. Çünkü yoksul ülkelerin tarımsal, sosyal, ulaşım ve hizmet altyapısını gerçekleştirecek fonları yatırıma yönlendirme imkânlarından mahrum bırakmaktadır.

Açlığın anlamı bedenin derin acılar çekmesi, hareket ve düşünce kapasitelerinin zayıflaması, aktif hayattan dışlanma, sosyal marjinalleşme, yarın endişesi, ekonomik özerkliğinin kaybı demektir. Ölümle sonuçlanır.

Yetersiz beslenme, insanın tükettiği besinlerin içeriğindeki enerji katkılarının yok olmasıdır. Kaloriyle hesaplanır – kalori, vücudun yaktığı enerji miktarının ölçüm birimidir.[1]

Parametreler yaşa göre değişir. Bir bebeğin günde 300 kaloriye ihtiyacı vardır. Bir ila iki yaş arasındaki bir çocuk günde 1.000 kalori ister, beş yaşındakinin ise günde 1.600 kaloriye ihtiyacı vardır. Yaşam gücünü her gün yenileyebilmek için bir yetişkinin günlük ihtiyacı 2.000 ila 2.700 kaloridir; bu yaşadığı bölgenin iklimine ve yaptığı işe göre değişir.

Dünyada her yıl, aşağı yukarı 62 milyon insan, yani insanlığın %1'i çeşitli nedenlerle ölür. 2006'da 36 milyondan fazla insan açlıktan ya da mikro-beslenmenin neden olduğu yetersizliklerin doğurduğu hastalıklardan öldü.

Demek ki açlık dünyamızdaki ölüm nedenlerinin en belli başlısı. Ve bu açlık insan eliyle meydana geliyor. Açlıktan ölen bir kimse öldürülmüş demektir. Ve bu katilin adı da borçtur.

---

(1) Değerlendirme metodu için, Jean-Pierre Girard, *L'alimentation*, Cenevre, Goerg, 1991.

FAO "konjonktürel" açlıkla "yapısal" açlık arasında bir ayrım yapıyor. Konjonktürel açlık, bir ülke ekonomisinin tamamen ya da kısmen aniden çöküşü nedeniyle ortaya çıkmaktadır. "Yapısal" açlığa gelince, bu ülkenin azgelişmişliğinin sonucudur.

İşte bir konjonktürel açlık örneği: 2004 temmuzunda son derece şiddetli bir muson Bangladeş'i altüst etti. 116.000 kilometrekarelik ülkenin %70'inden fazlası sular altında kaldı. Orda yaşayan 146 milyon insanın 3 milyonu ölüm tehdidi altında kaldı. Bangladeş, Bengal Körfezi'ne dökülen birçok nehrin oluşturduğu bir deltadan oluşmuştur. Bu nehirler Himalayalardan (Bhutan, Ladakh, Nepal) gelmektedir. Muson geldiğinde bunlar son derece şiddetli ve beklenmedik taşkınlara neden olurlar. Dalgalar ağaçları, evleri kökünden söker, barajları yıkar, tarım alanlarındaki yüz binlerce hektarı yeşil bir suyla kaplar, kentlerin nehir kıyısındaki mahallelerini harabeye çevirirler.

Normal zamanlarda, diyebilirsek, Bangladeş'te 10 yaşın altındaki aşağı yukarı 30.000 çocuk A vitamini eksikliğinden kör olur.

Konjonktürel açlık gibi yapısal açlık da borcun doğrudan sonucudur. Yapısal açlık konusunda bu durum zaten ortada. Borçla konjonktürel açlık arasındaki nedensellik biraz açıklama gerektiriyor.

Bangladeş'te 2004 yılındaki olağandışı açlığa geri dönelim. Temmuzdaki su baskınının sorumlusu iki ana hidrografik havuz Brahmaputra ve Ganj'dadır. Ben 2002 yılında, BM'nin isteğiyle Bangladeş'e görevli gittim. Amaç, bu tip afetlerin tekrarlanmasını engellemek için neler yapılabileceğini görmekti. Dakka'da, su kaynakları bakanının geniş çalışma odasında saatlerce grafikleri, istatistikleri, projeleri inceledim. Bu araştırmanın sonucu olarak çağdaş teknolojinin, büyük bir sorun çıkmadan, Bangladeş nehirleri-

nin bütününe hâkim olabileceği kanısına vardım. Teknolojik açıdan, musonun neden olduğu su baskınları tamamen denetim altına alınabilirdi.[1] Ama Bangladeş, Güney Asya'nın en borçlu ülkelerinden biri olduğundan nehirleri zapt edip, akıntıyı engelleyecek para bulunamadı.

Şimdi de FAO'nun yapısal açlık dediğine bir örnek.

4 Şubat 2003, Planalto'da, Brezilya cumhurbaşkanının çalışma salonundan gece geç vakit çıktığımda, neşe dolu sarışın bir dev yolumu kesti. Yaşam coşkusu bulaşıcıydı. Uzun yıllardan beri tanıştığımızdan birbirimize sarıldık.

Her yanından zekâ ve hayat fışkıran João Stédilé, Santa Catarina'ya göç etmiş Tirollü köylülerin torunuydu. Topraksız Kırsal Alan Çalışanları Hareketi'nin[2] dokuz ulusal yöneticisinin en etkin olanıdır bugün. Başkan Lula ve tarım bakanıyla çekişmeleri dillere destan olmuştur.

"Yarın sabah ne yapıyorsun?" diye sordu bana.

"Önce Rio'ya uçuyorum, oradan da Cenevre'ye."

"Katiyen olmaz!" dedi Tirollü. "Yarın *lixo*'ya[3] gideceksin. Yoksa ne bu hükümeti ne de burada olup bitenleri anlayabilirsin... Şafak vakti gitmek gerek... Resmi araban ve yanında BM'den refakatçiler olmadan... taksiyle... tek başına."

Şafağı kaçırdım tabii. Uyandığımda güneş epey yükselmişti; kahvemi içip bir taksiye atladım. Brasília'da sabah trafiği Paris'ten

(1) Bu tedbirleri BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 60. oturumunda sunduğum raporda ayrıntılı olarak belirttim.
(2) MST: *Movimento dos trabalhadores rurais sem terra.*
(3) Çöplerin biriktirildiği alan.

beter. Kurşun rengi kapalı gökyüzünden sıcaklık yayılıyordu. Kaldığım Hotel Atlantica kentin batı yakasında olduğundan, başkentin doğu sınırına yakın belediye çöplüğüne ulaşmam iki saatten fazla sürdü.

Brasília'da iki milyondan fazla insan yaşar. Sıra sıra kamyonlar yirmi dört saat durmaksızın çöpleri buraya taşırlar. Üç kilometrekareden büyük bir alanda çöpten piramitler göğe doğru yükselir. Çöplüğe giriş kesin kurallara bağlıdır. Askeri polisin gözetimi altındadır. Koyu mavi üniformalı askerlerin ellerinde makineliler ve kara kauçuktan uzun coplar vardır.

Son gökdelenlerle çöplük arasında, 20.000 ailenin yaşadığı bir *favela* uzanır. Kartondan kulübeler, tahta barakalar, teneke kaplı izbelerden oluşan bir okyanus... Burada açlıktan sığınanlar, *latifundia* ve tarıma bağlı gıda maddeleri tröstlerinin kurbanları yaşar. Bunlar Goiás topraklarını tekellerine almış ve ortakçıları, gündelik çalışan tarım işçileri ve ailelerini kovmuşlardır.

Favela'da yaşayan altı yüz civarında kişiye her gün çöplüğe girme kartı verilir. Hangi kriterlere göre? Bunu bilemeyeceğim. Ama askeri polisin âdetlerini bildiğimden sanırım bu kartların dağıtımında rüşvetin de büyük bir payı vardır.

İri kara gözlü, neşeli ve besbelli yetersiz beslenen çocuklar sürü halinde, teneke mahallenin sokaklarında, açık hava lağımları, sıska köpekler ve karton kulübeler arasında koşuşuyorlar. Taksinin etrafını çevirdiler. Gülerek el çırpıyorlar. Çemberi yarıp nöbetçi kulübesine doğru ilerledim. Yüzbaşı beni eşikte karşıladı. Yüzünde koca bir tebessüm. Stédilé bir gün önce telefon etmiş.

"Sizi daha erken bekliyorduk," dedi.

Analarının kucağındaki bebeklerin gözleri, ağızları, burunları, mor renkli, vızıltılı sineklerle dolu. Her tarafı bok götürüyor. Si-

nek sürüleri bok kümeleriyle bebek gözleri arasında gidip gidip geliyorlar.

Brezilya'da, askeri polis Fransa'daki jandarmanın görevini yapar. Birliği oluşturan her eyaletin valisine bağlıdır. Buradaki yüzbaşı otuzlarında... İnce hatlı bir yüzü, kömür karası melez gözleri var. Hareketli ve işini iyi biliyor. Ama nöbetçi kulübesinin etrafında dolanan ve bariyerin öte tarafındaki çamurlarda yuvarlanan "bitlilere" karşı duyduğu horgörüyü pek saklayamıyor.

Konuşması kibarca, konuğunun sorularına cevap veriyor. Ama ziyaretime de şaşmıyor değil.

"Siz Avrupalılar, sizler zenginsiniz! Bizim burada işler öyle değil, biz yoksul bir ülkeyiz... Çöplük, bu zavallıların bazılarına iş veriyor... Hiçbir şeyi yakmıyoruz... her şey işe yarayabilir... Hem bizim *favelado*'larımızın bir tahta parçası, biraz alüminyumla neler becerdiklerini bir görseniz şaşarsınız!... Kartonu toptancılar alır... Alüminyum kutular, bira kutuları düzleştirilir ve satılır... Toplanan cam da satılır. Usta bir *lixeiro* günde 5 reale kadar kazanabilir.[1] Yiyecek artıkları, sebzeler, meyveler, hayvan atıklarıyla domuzlarını beslerler... *Lixo*, önünüzde gördüğünüz şu mahallenin tümünü besler..." Koluyla, çöplük ile uzaktaki beyaz gökdelen siluetlerinin arasındaki sahayı kapsayan bir daire çiziyor.

Askeri polis çöp piramitlerinin göğe uzandığı geniş alana asla girmiyor. "Bizim buradaki görevimiz sabahları kartları dağıtmak, çöplüğe girişi kontrol etmek ve çocukların içeri sızmalarının önüne geçmek. Onların sağlığı için kötü olur."

Yüzbaşı bana, altmışlı yaşlarda, sağlam yapılı, dişsiz, kahverengi ceket ve pantolonu yağ lekeleriyle kaplı bir adamı tanıştırdı.

(1) 2007'deki kura göre 1 euro civarında olmalı.

Adamın tek bacağı vardı ve bir koltuk değneğine dayanıyordu. Kafasına rengi atmış bir hasır şapka giymişti. Benzi adamakıllı soluktu. Alnından ter tanecikleri damlıyor, çok da kötü kokuyordu. Cansız bakışları ama yağcı bir tavrı vardı. Görür görmez sevimsiz buldum.

"İşte *feitor*...[1] Bu bey *lixeiro* sorumlusu. Herkese nerede çalışacağını gösterir... Otorite lazım, bildiğiniz gibi... kavgalar çok sık olur..."

Hasır şapkalı adam iki *pistoleiro* çağırdı yanına, iki siyah, besbelli korumaları. Birlikte tepelere doğru uzanan yola koyulduk. Yürüyüşümüz, değneğine dayanarak zar zor yürüyen tek bacaklı yüzünden, yakıcı güneş altında yirmi dakika kadar sürdü.

İğrenç koku soluğumu kesiyordu.

Litrelerce terliyordum.

Sürekli gelip geçen kamyonlar yüzünden yol –aslında geniş ve iki yanında lağım niyetine oyuklar açılmıştı– adamakıllı çukurlaşmıştı. Her tarafı dev tekerleklerin izleriyle delik deşikti. Kamyonlar ağır yükleri nedeniyle yalpalıyorlardı.

Uçlarında demir çengeller olan uzun sopalarıyla ihtiyarlar ve çocuklar piramitlere tırmanıyorlardı. Yaşlıların ayaklarında siyah kauçuk çizmeler, başlarında çöpün girişindeki Coca-Cola bayiinin dağıttığı kırmızı şapkalar vardı. Kedi kadar fareler delikanlıların çıplak bacakları arasında koşuşuyorlardı. Gençlerin çoğu iskelet sıskalığında ve dişsizdi. Kauçuk sandaletler giymişler, bacakları yara bere içindeydi. Çıplak elleriyle çöpleri ayırıp belirli yerlere koyuyorlardı. Bir kardeş, bir kuzen, bir baba, bir eşeğin çektiği tahta arabayı

(1) Kölelik zamanında ve 1988'e kadar *feitor* şekerkamışı tarlalarında çalışan köleleri gözleyen kişiydi. Bugün bu terim kâhya ile eşdeğerdir.

yürütüyordu. Bunlar eski otomobil lastiklerinden iki tekerleğin yürüttüğü basit arabalardı.

Her arabada farklı bir yük vardı: Kimileri kâğıt ve kartonlardan yıkılıyordu. Bazıları madeni parçalarla doluydu. Pek çoğundaysa şişeler ve kırık camlar. Tüccarların aracıları, bariyerin ardındaki boş arsada çıkışlarını bekliyorlardı.

Arabaların çoğu yiyecek yüklüydü. Gri plastik kovalarda pis kokulu, rengi belirsiz bulamaçlar taşınıyordu. Kovalarda un, pirinç, çürük sebzeler, et parçaları, balık kafaları, kemikler –hatta bazen bir tavşan ya da fare leşi– birbirine karışıyordu. Çoğundan dayanılmaz iğrençlikte kokular yükseliyordu.

Arabaların hepsi mor sinek sürülerinin işgali altındaydı. Sürekli bir hareket ve vızıltı... Sineklerin çoğu çocukların mikrop kapmış gözlerine ya da ihtiyarların derisi soyulmuş bacaklarına dadanmıştı.

Feitor'a bu kovaların kimlere gittiğini sordum.

"Domuzlara" dedi, pek de inanmaksızın. Eline bir on real sıkıştırdım.

"Ben turist değilim. BM'de çalışıyorum ve insanların beslenme hakkıyla ilgili bir rapor hazırlıyorum. Burada olup bitenleri öğrenmek istiyorum," dedim biraz da komik kaçan kasıntı bir edayla.

Benim misyonum *feitor*'a vız geliyordu. Ama paranın yüzü sıcaktır. "Çocuklarımız aç, anlasanıza," dedi onların kusuruna bakmayın der gibi. İki *pistoleiro* korumasıyla bu tatsız adamı neredeyse sevimli bulacaktım.

Ciddi ve kronik yetersiz beslenme bedeni yavaş yavaş yok eder. Onu zayıflatır, bitkin düşürür. Sonra da en küçük bir hastalıkta öldürür. Bir şeylerin eksik olduğu duygusu sürekli mevcut.

Ama yetersiz beslenmenin kışkırttığı en büyük acılar endişe ve aşağılanma duygusudur. Aç adam, onuru için sürekli olarak umutsuz bir mücadeleyi sürdürmek zorundadır. Evet açlık utancı getirir. Baba ailesini beslemeyi beceremez. Açlıktan ağlayan çocuğunun karşısında annenin elleri böğründe kalır.

Gece gündüz, peş peşe gelen açlık babanın direncini zayıflatır. Sokağa bile çıkacak hali kalmayacağı günlerin gelişini görür, çöp tenekelerini karıştıramayacak, dilenemeyecek ya da biraz manyoka, bir kilo pirinç alacak parayı bulabileceği işlere koşturamayacak –az da olsa– ailesini besleyemeyecek. Endişe içini kemirir. Eskimiş sandaletleri, yırtık pırtık giysileri, hastalıklı bakışlarıyla dolanır. Karşısındakinin bakışlarında istenmediğini okur. Artık o da, onunkiler de, burjuva evlerinin ya da restoranların çöplerini karıştırıp, buldukları pisliklerle beslenirler.

Sosyolog Maria do Carmo Soares de Freitas ve Bahia Federal Universitesi'ndeki (Brezilya) meslektaşları El Salvador'un Pela Porco mahallesinde uzun süren bir araştırma yapmışlar, amaçları açların neler yaşadıklarını anlamak. *Alagado*'lar ile Pela Porco, kuzeyin metropolü, Brezilya'nın Lusitan Kraliyet Naipliği'nin başkentinin en sefil *bairro*'larından biri.[1] Rüşvet ve yolsuzluğun, polisin keyfiliğinin, silahlı çetelerin şiddetinin, yerleşik işsizliğin kol gezdiği, her türlü okul, sağlık, sosyal ve düzgün konut altyapılarının hiç bulunmadığı bir yer. Aşağı yukarı 10.000 aile yaşıyor. Henüz yayımlanmamış kitabın adı *Os textos dos famintos*. Bütün ekip bu kitaba açların söylediklerini aktarmışlar.[2]

---

(1) *Bairro*, mahalle demektir.

(2) Bahia Federal Üniversitesi'nin Kamu Sağlığı Enstitüsü'nde kopyası bulunmaktadır.

Şeytan kovarcasına utancı kovmak için, kronik yetersiz beslenme kurbanları şunlara benzer cümlelere başvuruyorlar: *"A fome vem de fora do corpo."* ("Açlık vücudun dışından gelir.") Açlık saldırgandır, bana saldıran bir hayvandır. Hiçbir şey yapamam. Durumumdan sorumlu değilim. Giydiğim paçavralardan, çocuklarımın ağlamalarından, zayıf düşen bedenimden, ailemi beslemekte yetersiz kalışımdan utanmamam gerekir.

Beyaz kumlu Itapoa Plajı'nı çevreleyen lüks otellerin ya da kent merkezindeki evlerin çöp tenekelerinden topladıklarıyla beslenmek zorunda kalanlar şöyle derler: *"Preciso tirar a vergonha de catar no lixo, porque pior é roubar."* ("Çöp karıştırmaktan duyduğum utancı yenmek zorundayım, çünkü çalmak daha da beter.")

Kendileriyle konuştuğum insanların çoğu açlığa *"a coisa"* ("şey") diyorlar. *"A coisa bater na porta."* ("Şey kapımı çalıyor.") Bazıları da şöyle diyorlar: *"Sentem-se perseguidos, ou pela polícia ou pela fome"* ("Kendimi işkenceye uğramış gibi hissediyorum, ama polis tarafından, ama açlık tarafından.") [...] *"A fome e sempre um sofrimento que fere o corpo."* ("Açlık hep vücudu yaralayan bir acıdır.") Hayvan saldırıyor, ben ne yapayım? *"Porque ela é mais de que eu."* ("Çünkü hayvan benden güçlü.")

"Perseguidos pela fome." ("Açlığın işkencesine maruz kalmak.") Bu, hemen hemen bütün cevaplarda karşıma çıkıyor.

Konuştuğum bazı kişiler, özellikle yeniyetme kız ve oğlanlar hayvana karşı isyan ediyorlar. Saldırıya karşılık vermek, direnmek istiyorlar. *"A persõa tem ser forte, tem que fazer qualquer negócio; não ter vergonha, não ter medo; pedir a um e a outro, bulir no lixo, tem uns que até rouba, assalta, bole nas coisas dos outros; não pode ficar esperando as coisas cair do céu; tem que ter muita fé pra ficar*

com força, se levantar e andar, andar..." ("Güçlü olmalı, karşılık vermeli, bir şeyler yapmalı; ne utanç duymalı ne de korkmalı; birilerinden yardım istemeli; çöpleri eşelemeli. Bazıları çalıyorlar, başkalarına saldırıyorlar, onların mallarını gasp ediyorlar. Kimse gökten bir şeyler yağmasını beklememeli. Gücünün tükenmemesi için insan çok inançlı olmalı, ayağa kalkmalı, ilerlemeli, ilerlemeli...")

Maria do Carmo ve öteki anketçilerin ısrarla sordukları birçok soru da "*la fome nocturna*" ("gece açlığı") ile ilgiliydi. Soruların sorulduğu kişilerin hemen hemen tümü, hangi cinsiyet ya da yaştan olursa olsun, rüyalarında, üzerleri etler, meyveler, pastalarla dolu bembeyaz örtülü sofralar gördüklerini söylediler. Bunlar telafi edici rüyalardı. Bu halüsinasyonlar fiziksel yoksunlukları, endişe ve acıyı teselli ediyorlardı.

Sorgulanan genç bir kadın şöyle diyor: "*No tempo da noite, quando as crianças choram ou a violência assusta ainda mais, são produzidas insõnia e visões.*" ("Gece çocuklar ağlarken ve polis veya silahlı çetelerin şiddeti kol gezerken uykusuzluk çekiyor, hayaller görüyorum.")

Onu dışlayan ve aç bırakan topluma karşı aç insan boş düşlere dalıyor. İmgelemle kendini doğrultuyor, özgür insan onuruna kavuşuyor.

İki milyar insan BM'nin *hidden hunger*, görünmeyen açlık dediği kötü beslenmeden mustarip. Bu durum, mikro-besleyicilerin (madeni tuzlar, vitaminler) eksikliğiyle kendini gösteriyor. İşte bu eksiklikler çoğu öldürücü olan hastalıklara neden oluyor.

Lima'nın *callampa*'ları, Sao Paulo'nun *favela*'ları, Manila'da, *smoky mountains*'taki iğrenç gecekondular, bunlar öldürücü hasta-

lıkların kol gezdiği yerler. *Smoky mountains*'ta yarım milyon insan yaşar, havada iğrenç bir koku vardır. Fareler yeni doğmuş bebeklerin yüzünü ısırır. Teneke kulübelerde kadınlar, adamlar, çocuklar çöp dağlarından topladıkları yiyecek atıklarıyla karınlarını şişirirler. Aldıkları kalori bazen yeterli olabilir. Ama yenilen şeyler çoğunlukla tehlikeli hastalıklara neden olur.

Kronik kötü beslenme durumundaki bir çocuk karnını doyursa da, mikro-besleyicilerin eksikliğinden dolayı hastalanıp ölebilir.

Yine hatırlatayım, dünya nüfusunun %80'inin yaşadığı 122 üçüncü dünya ülkesinde mikro-besleyicilerin eksikliği insan kırımına neden oluyor.[1]

Bu yetersizliğin neden olduğu en yaygın hastalıklar arasında kwashiorkor, Kara Afrika'da yaygın anemi, raşitizm, körlüğü sayabiliriz. Kwashiorkor'a tutulmuş çocukların karınları şiş, benizleri sarı ve saçları kızıl olur. Dişlerini kaybederler. Sürekli A vitamini eksikliği çekenler kör olur. Raşitizm çocuğun kemik yapısının normal gelişmesini engeller.

Anemiye gelince, vücudun dolaşım sistemini bozar, kişi her türlü enerjiden yoksun kalıp, konsantrasyon bozukluğu yaşar.

Yeni bir örnek verelim. Dünya Bankası'nın 2006 martındaki raporuna göre, Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan 10 yaşın altındaki çocukların %15'inden fazlası sürekli olarak ve ağır bir biçimde beslenme bozukluğu yaşamaktadır. Filistin'in tarıma uygun arazilerinin yok edilmesi, su kaynaklarının yollarının değiştirilmesi ve Filistin'in tüm kent ve köylerinin İsrail tarafından ablukaya alınması, 2000 eylülündeki ikinci İntifada'dan beri Filistin gayrisafi iç hasılasının %50 düşmesine neden olmuştur.

---

(1) UNICEF ve Dünya Bankası, müşterek rapor, *Vitamin and Mineral Deficiency. A Global Assessment Report*, New York, Cenevre, 2004.

Han Yunus, Rafah ve Beyt Hanun'daki UNRWA (BM Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu) okullarında, öğrenciler sık sık anemi nedeniyle bayılıp düşmektedirler.[1]

Çocuklara has beslenme bozukluğu sonucu, binlerce Filistinli bebek kalıcı beyin hasarlarına uğramaktadır.

Mikro-besleyicilerin eksikliğinin neden olduğu hasarları biraz daha detaylı inceleyelim.[2]

Demir eksikliği, görünmez açlığın neden olduğu hasarların en yaygınıdır. Kan için demir vazgeçilmez bir unsurdur. Yokluğu anemiye neden olur, hemoglobin eksikliğiyle ortaya çıkar. Dünyada 1,3 milyar kişi anemi hastasıdır. Bunların aşağı yukarı 800 milyonu demir eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca anemi bağışıklık sistemini bozar.

Elbette daha zararsız anemiler de vardır. Bunlar hastaların çalışma ve üreme kapasitelerini düşürür. Güney ülkelerinde kadınların %50'si, erkeklerin %20'si şu veya bu biçimde demir eksikliğinin neden olduğu anemilerden mustariptir.

6 ila 24 aylık bebeklerin beslenmesinde demir çok önemlidir. Eksikliği beyin nöronlarının oluşumunu engeller. En yoksul 49 ülkenin bebeklerinin %30'unun durumu böyledir. Yaşamları boyunca zihinsel bozukluklar gösterirler.

Yılda aşağı yukarı 600.000 kadın hamilelikleri sırasında demir eksikliği sonucu ölür. Doğum sırasında ölen kadınların %20'ye yakınının ölüm nedeni demir eksikliğidir.

---

(1) UNRWA (United Nations Relief and Work Agency) 1948'den beri, Yakındoğu'nun 5 ülkesinde yaşayan Filistinli mültecilere yardımla (öncelikle okul ve sağlık) yükümlü bir BM örgütüdür.

(2) UNICEF ve Dünya Bankası, müşterek rapor, *Vitamin and Mineral Deficiency. A Global Assessment Report.*

Diğer bir başka önemli mikro-besleyici A vitaminidir. Güney yarımkürede yaşayan yoksul sınıflarda A vitamini eksikliği nedeniyle körlüğe sık rastlanır. Her dört dakikada bir, A vitamini yokluğu yüzünden bir kişi kör oluyor. 5 yaşından küçük 40 milyon çocuk A vitamini eksikliği çekiyor. Her yıl bunlardan 13 milyonu görme yetisini yitiriyor.

Dünya Sağlık Örgütü, *populations at risk* kategorisine, dolaylı yoldan A vitamini eksikliğinin neden olduğu birtakım hastalıklara (solunum yolları ya da mide-bağırsak sistemi enfeksiyonları gibi) maruz kalabilecek halkları almıştır. Bunların sayısı da aşağı yukarı 850 milyon kişiyi bulmaktadır.[1]

İyot da insan vücudunun dengesi için önemlidir. Oysa iyot eksikliği çeken yetişkin ve çocukların sayısı bir milyardan fazladır. Bunlar genelde kırsal kesimlerde yaşayan kişilerdir, çünkü hiç değilse on yıldır, kentte yaşayanlar iyot katılmış sofra tuzu kullanmaktadırlar. İyot eksikliği annenin (ve fetüsün) bedeninde tahribata neden olur. 2006'da, 20 milyona yakın bebek telafi edilemez zihinsel sakatlıklarla dünyaya geldi.

Ya B vitaminine ne diyelim? Gündelik öğünlerinde belli bir miktarı alamayan insanlar, sinir sistemini usul usul mahveden beriberi gibi bir belaya uğrarlar.

C vitamininin uzun süren eksikliği skorbüte neden olur.

Folik asit de yeni doğanlar ve anneler için temel bir unsurdur. Ama BM her yıl bu mikro-besleyicinin eksikliği nedeniyle ağır zararlara uğrayanların sayısını 200.000 olarak belirliyor. Üçüncü dünya ülkelerinde folik asit eksikliğinin kardiyovasküler ölümlerin %10'una neden olduğu da görülmektedir.

---

(1) Aynı rapor.

Olayların pek çoğunda beslenme bozukluğunun bu kombine eksiklikler sonucu ortaya çıktığı görülmüştür. Pernambouc *sertão*'sunda, büyük bir feodal arazinin sınırında, bir kulübede doğan, babası *boia frio* ve annesi gündelikçi olan bir çocuğun iyot, demir ve değişik vitaminlerin eksikliğinden mustarip olması kaçınılmaz sayılır. Mikro-besleyicilerin eksikliğinden mustarip kişilerin çoğu kümülatif yoksunluklar yaşar.

Yetersiz beslenmiş yüz binlerce annenin çocuk doğururken ölmesi, zihinsel sakatlığa uğramış milyonlarca çocuğun doğması, on milyonlarca kişinin çalışma kapasitelerinin düşüklüğü toplumlara ağır bir bedel ödetir. Üstelik, çocukluklarından beri çektikleri bu eksiklikler nedeniyle bu insanlar kendilerinden doğacak nesillere de, anemi ya da beslenme bozukluğunun başka lanetlerini taşıyan "kötü bir kan" bırakırlar.

Oysa beslenme bozukluğu, çözülecek büyük teknik problemler olmadan, baş döndürücü maliyetler de gerekmeden yeryüzünden çabucak silinebilir. Üçüncü dünyada tüketilen gıdalara Batı'dakilere uygulanan reçeteleri uygulamak yeter. Cenevre'de aldığım tuz, yürürlükteki yasalar nedeniyle iyotla zenginleştirilmiştir. Bu nedenle Batı'da demir eksikliğinin neden olduğu anemi ortadan kalkmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde gıdayla ilgili mevzuatta satışı yapılan ürünün mikro-besleyiciler taşıması konusunda kesin kurallar vardır. Güney yarımküredeki ülkelerde bu tür mevzuata çok ender rastlanır.

Evet, milyarlarca insanı görünmeyen açlığın pençesinden kurtarmak hiçbir büyük zorluğa neden olmaz. Finansal durum hariç. Çünkü bu kurbanların çoğunun alım güçleri elverişsizdir. Hükümetlerinin de, dışarıdan gelen ya da içeride üretilen gıda maddelerini mikro-besleyicilerle zenginleştirme konusunda imkânları –ve de

genelde iradeleri– yoktur. Uluslararası örgütlerin de beslenme bozukluğunu evrensel ölçüde yok edecek programlar sunacak fonları yoktur.[1]

Yetersiz beslenme ve kötü beslenme, doğrudan Dünya Sağlık Örgütü'nün *hunger-related diseases* kategorisine girmese de, virüslere bağlı pek çok önemli hastalığın patlamasında önemli bir rol oynarlar.

Açlığın kurbanı bir vücut enfeksiyonlara dayanamaz, çünkü bağışıklığı çökmüştür. En ufak bir virüs saldırısı onun için ölümcül olur.

Asya ve Afrika'da tüberkülozun önlenemez yükselişi büyük ölçüde yetersiz ve kötü beslenmenin yaygın olmasından dolayıdır.

Aynı şey Kara Afrika'da AIDS'in korkutucu yükselişi için de geçerlidir. Bugün dünyada 39 milyon kişi bu hastalığı çekmektedir. Bunların 27 milyonu Kara Afrika'da yaşar. AIDS virüsü taşıyan Afrikalı yetişkinler ve çocuklar triterapi tedavisinden yoksundurlar. Paraları yoktur.[2] Evet AIDS HIV virüsüyle geçer, vitamin ya da kalori eksikliğiyle ilgisi yoktur. Açları da tokları da vurur. Ama yine de yetersiz beslenme bu pandeminin yayılmasına yardımcı olmuştur. Özellikle Kara Afrika'da, yetersiz beslenmiş ve enfekte olmuş bedenler her türlü bağışıklık direncinden de yoksun kalırlar.

(1) Cenevre'de 2003'ten beri İsviçre hukukuna bağlı bir vakıf vardır (GAIN), Global Alliance for Improved Nutrition. Amacı üçüncü dünya ülkelerinde yerel olarak tüketilen besinleri mikro-besleyiciler vasıtasıyla güçlendirmektir.

(2) Lesotho'da tarımda çalışanların yarısı AIDS'ten öldü. Her yıl Zambiya ve Zimbabve'de binlerce mısır üreticisi ölmektedir. Uganda'da AIDS her yıl on binlerce köylüyü öldürmektedir. Devlet, küçük yaştaki yüz binlerce yetimin sosyal ve finansal yükünü çekmektedir.

AIDS'e karşı küresel savaşla yükümlü bir BM uzmanlaşmış örgütü olan UNAIDS'in direktörü Peter Piot, Güney Afrika'ya yaptığı bir yolculuğun sonunda şöyle yazıyor: *"I was in Malawi and met with a group of women living with HIV. As I always do when I meet people with HIV/AIDS and the other community groups, I asked them what their highest priority was. Their answer was clear and unanimous: food. Not care, not drugs for treatment, not relief from stigma, but food."* ("Malawi'deydim, bir grup HIV virüsü taşıyan kadına rastladım. AIDS'li kişilerle ya da başka cemaat gruplarıyla her karşılaştığımda yaptığım gibi önceliklerinin ilk sırasında ne olduğunu sordum. Cevapları gayet açık ve bir ağızdan oldu: Yiyecek. Tedavi değil, hastalığa karşı ilaç değil, dışlanmanın sona ermesi değil, sadece yiyecek.")[1]

Şimdi de Virginia Maramba'nın hayatına bir göz atalım. Zimbabve'de, Mashonaland Eyaleti'ndeki Muzarabani'de yaşayan genç bir kadın. Kocası Andrew 2003'te AIDS yüzünden ölmüş, elbette miras bırakmamış (tarım işçisiymiş). Virginia'nın iki küçük çocuğu var. Beyazlara ait büyük çiftliklerde gündelikçi işçi olarak çalışma peşinde.

İş bulamadığı zamanlar, büyük malikânelerin yanındaki ormanlardan kökler, otlar topluyor ve bunlarla çocuklarına çorba kaynatıyor. Komşuları da onun kadar fakir.

Virginia ve çocuklarının sağlıklarını tehdit eden birinci unsur ne AIDS ne de başka bir virüs, yalnızca yetersiz beslenme. 2003 sonunda küçücük bir toprak parçası elde ediyor. Mısır, fasulye, havuç, manyoka ve tatlı patates ekiyor. Ama yağışlar düzensiz. Virginia'nın

(1) Peter Piot, *The First Line of Defense. Why Food and Nutrition Matter in the Fight Against HIV/AIDS*, Dünya Gıda Programı yayını, Roma 2004.

gübre alacak parası da yok. 2004'te sadece 20 kilo mısır elde edebiliyor, bu da aileyi bir ay beslemeye ancak yeter.(1) Virginia aç. Bir enfeksiyon kapıyor ve yetersiz beslenmiş bedeni buna dayanamıyor.

Açlıkla ilgili uluslararası tartışmalarda yazgı sözcüğü hiç eksik olmaz. 1974'te, bağımsızlığını elde ettikten üç yıl sonra Bangladeş'in başına tarihinin en büyük felaketlerinden biri geldi: Ganj ve Brahmaputra'nın taşmaları sonucu su baskınından 4 milyon kişi açlığa kurban gitti. Henry Kissinger *basket case* kavramını ortaya attı: Bazı ülkeler öylesine umutsuz bir biçimde "sepetin" dibinde, uçurumda yer alırlar ki bulundukları yerde hiç ümit olmaz. İklimsel ve topografik şartları nedeniyle bu ülkelerin halkları için açlık kaçınılmaz olur ve ekonomik yaşam bir türlü düzelmez. Orada yaşayanlar uluslararası bir dilencilik ve endişe yaşamına mahkûm edilmişlerdir.(2) Hem de müebbet olarak.

Kissinger'ın bu karamsar kehaneti kabullenilebilir mi? Her zaman "sepetin" dibine tıkılı kalmaya mahkûm ülkeler var mı? Şu yazgı konusunu inceleyelim hele bir.

Her yıl PAM (Dünya Beslenme Programı), *World Hunger Map*'i (Dünya Açlık Haritası, ki bence Avrupa'nın bütün okullarına asılmalı) yayımlar. Değişik ülkeleri kapsayan değişik renkler vahim ve sürekli yetersiz beslenme alanlarını gösterir. Koyu kahverengi, nüfusun %35'inden çoğunun yetersiz beslendiğini gösterir. Bu renk Afrika ve Asya'nın büyük kısmını kaplar ve de bazı Karayip ülkelerinin. Ama 2001'den beri bu ürkütücü listede sürekli yer alan üç ülkeden biri Moğolistan'dır.

***

(1) Virginia Maramba'nın anlatısı için bkz. *The first Line of defense.*
(2) Christopher Hitchens, *The Trial of Henry Kissinger*, Londra, Verso, 2001.

Moğolistan, Asya'nın bağrında yer alan, stepler, çöller, dağlar ve tundralardan oluşan muhteşem bir ülkedir. Bir buçuk milyon kilometrekare bir alana yayılmış 2,4 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Halkın çoğu Moğollar olmak üzere, Kazaklardan ve Buryatlardan oluşur. Nüfusun %50'sinden fazlası göçebedir.

Yaz mevsimi iki buçuk ay sürer, haziranın on beşinden eylül başına kadar. Sonrası sonbahar ve kış. Ekim sonundan itibaren sıcaklık -20°C'a iner. Aralık ayında -50°C'u bulur. Yılın dokuz ayı Moğol göğü saydam bir açık mavidir. Güneş parıldar.

Sibirya, Kazakistan ve Çin'le çevrili ülke inanılmaz bir güzelliktedir. Kuzeyde taygalar. Batıda Altay Dağları. Güneyde Gobi Çölü'nün rüzgârlarıyla dalgalanan kayalık platolar, kum tepecikleri. Merkezde ve doğuda sonsuz dalgalar gibi sık bir ot tabakasıyla kaplı tepeler uzanır.

600 kilometrelik, tek bir asfalt yol, başkent Ulan Batur'u Sibirya sınırındaki Selenge'ye bağlar. Demiryolu ülkeyi güneyden kuzeye kat eder: Ünlü Transsibirya, Pekin'i Sen Petersburg'a bağlar.

Steplerden geçen delik deşik yolların kesiştiği yerlerde, açık mavi bayrakların dikildiği taş yığınları yer alır. Şamanların ve Tibet Budistlerinin rengi. Eski bir Şaman âdetine göre yolcu bu küçük taş yığınlarının çevresinden üç kere dolaşır ve etraftan topladığı üç taşı oraya atar.

Yazları, stepte sürekli hafif bir rüzgâr eser. Ekimden itibaren sert rüzgârlar ortalığı birbirine katar. Kasım ile mart arası kar fırtınaları toprakları süpürür, insanları ve hayvanları gömer.

Yazın, hayat adeta patlar. Evlilikler hep bu zamanda olur. Bütün oymaklarda okçuluk, akrobasi ve güreş yarışmaları, at yarışları düzenlenir. Ağırbaşlı, hoş nağmeli uzun yakarılara benzeyen Moğol şarkıları havada uçuşur.

Moğollar çok eski ve canlı bir kolektif belleğe sahiptir. Geçmişlerinin simgeleri her yerde mevcuttur. 12'nci yüzyılın sonundan 15'inci yüzyıl başına kadar insanlığın bildiği en geniş imparatorluğa hükmettiler. Macaristan'dan Java'ya kadar uzanıyor, hemen hemen bütün Asya'yı (Japonya hariç) kapsıyordu.(1) İmparatorluğun kurucusu Cengiz Han 1227'de öldü. Adının anlamı "savaşçı kral"dı. Torunu Kubilay Han başkent Karakurum'u terk edip Pekin'i kurdu.

Ger'lerinde –koyunlarının yünlerinden yapılmış, kalın fötr örtülerden oluşan, rüzgâra ve soğuğa dayanıklı bir tür yuvarlak çadır– yaşayan Moğollar 30 milyon baş hayvandan oluşan sürülere sahiptirler: Keçiler (Çin'e ihraç edilen değerli kaşmir yününü verirler), koyunlar (tüm ırklardan), inekler (kadidi çıkmış), çift hörgüçlü develer (Gobi gemileri diye adlandırılırlar) ve özellikle de hızlı, gürbüz, soylu atlar, inanılmaz bir süratle koşan, güzel hayvanlar.

Kısrak sütü, at eti ve Rusya'dan ithal edilmiş tahıllardan damıtılmış votka Moğolların tercih ettikleri yiyecek ve içeceklerdir.

Binlerce yıllık geleneklerinin zenginliği, misafirperverlik ve yardımlaşma değerleri ne kadar göz kamaştırsa da göçebe toplum son derece kırılgandır. 1999 ve 2002'de alışılmıştan daha sert kışlar, peşinden gelen kurak yazlar ve çekirge istilaları 10 milyona yakın hayvanın telef olmasına neden oldu.

PAM haritasında Moğolistan %43'lük bir kronik ve ciddi yetersiz beslenme oranıyla yer almaktadır. Bugün besinlerin %70'i Çin, Güney Kore ve Rusya'dan ithal edilmektedir.

Nüfusun %40'a yakını aşırı yoksulluk eşiğinin altında yer almaktadır. Bunlar ayda 22.000 *tugrik*'le yaşamak zorundadırlar (22

(1) 1225 yılında, 140.000 askerden oluşan bir Moğol ordusu Japonya'ya başarısız bir çıkarma girişiminde bulundu.

dolardan az). Oysa hükümet verilerine göre Ulan Batur'da yaşayabilmek için en az 30.000 *tugrik* gereklidir.

Başkent nüfusun yarısından fazlasını barındırır. Bu nüfusun %30'u son yıllarda steplerdeki açlık ve doğal afetlerden dolayı göç edenlerden oluşur.

Moğolistan çocuk ölüm oranı dünyada en yüksek olan ülkelerden biridir. 2003 yılında yeni doğan her 1.000 bebekten 58'i ölmüştür.

Yoksulların durumu giderek bozulmaktadır.

Tarım yapmak son derece güçtür, çünkü yaz mevsimi ekip biçmek için çok kısadır. Susuzluk nedeniyle ülkenin dörtte üçünde sulama imkânsızdır. Et ve süt dışında Moğolistan hemen hemen bütün yiyeceklerini ithal eder. Oysa ithal Rus ve Çin ürünlerinin fiyatları sürekli artmaktadır. 2004 ağustosunda ben oradayken Rusya'dan gelen yiyeceklerin –buğday, patates vb.– fiyatı birden ortalama %22 oranında artıverdi.

1921'den 1991'e kadar Moğolistan, Sovyet baskısı altında yaşadı. Görünüşte bağımsız ama yine de SSCB uydusu olarak ülke çok acılar çekti: Toplama kampları, mutlak hâkim KGB, geleneksel toplum yaşamına sürekli saldırılar... 1930'lu yıllarda 30.000 lamaist ve Budist rahip Stalin'in uşakları tarafından katledildi.

Ama Moğol toplumu buna direndi. Klanların hemen hemen hepsi ayakta kaldı. Bunda dayanışmanın büyük rolü vardır: Kışın stepte, ısı eksi 50 derecenin altına indiğinde ya da kurak geçen yazlarda susuzluk çekildiğinde, stepin *ger*'lerinde ya da kentin yoksul mahallelerinde oturanlar eğer dayanışma olmasaydı sağ kalamazlardı.

Bu dayanışmayı her yerde her zaman görebilirsiniz. Moğol toplumu onunla nefes alır.

***

Karşımdaki iki katlı binanın harap duvarları sarıya boyanmıştı. Dundgobi yolunun geçtiği, ağaçsız tepelerin eteklerindeki Ulan Batur'un uzak güney banliyösündeki çorak bir arsanın kenarına inşa edilmişti. Küçük bir merdiven demir kapıya çıkıyordu.

Dış duvarın eteklerini süsleyen Moğolca yazıyı tercüme ettirdim: Çocukların adreslerinin tanımlanmasıyla görevli belediye merkezi.

Elli yaşlarında, sivil kıyafetli, tıknaz bir adam, biraz şaşkın, hafiften endişeli, bize doğru geldi. Albay Bayarbyamba, merkezin müdürü. Arkasından beyaz önlüklü, orta yaşlı bir kadın geliyordu, Doktor Enkhmaa. Bir de mavi üniformalı genç bir polis. Güneş tam tepemizdeydi. Rüzgâr usul usul evin önündeki tek ağacın yapraklarını hışırdatıyordu.

Vakit sabah, ama sıcaklık 35 derece.

Terk edilmiş çocukları barındıran bir merkezin müdürü üst rütbeli bir polis mi? Bir an merdiveni tırmanmakta duraksadım. Ama demir kapı açılmıştı... Çocukların şakımalarını duyuyordum.

Başka herhangi bir ülkede, süslü püslü mavi üniformalı bir polisin görüntüsü gerisingeri gitmeme yeterdi. Yabancı ziyaretçilere yapılan bir maskaralık addederdim. Ama Moğolistan'da her şey farklı. Evet devletin polisi sıcak hava tünellerinden bu çocukları topluyor, onları yeryüzüne çıkarıyor, sığındıkları kapı eşiklerinden alıp buraya getiriyor... Poliste de Moğolları bir arada tutan dayanışma duygusu mevcut. Devletin polisi tünellerde yaşayan bu çocuklara bir çatı, duş, tuvaletler, biraz giysi, yiyecek ve bakım sağlıyor; o olmasa çocukların çoğu ölüp gidecek. Sonra da bunların ebeveynlerini bulmaya, çocuklara bakacak aileden birilerini tespite çalışıyor. Ama genelde bu araştırmalar sonuçsuz kalıyor.

Burada kalan, her yaştan kız erkek 132 çocuk madeni kaplarda yemeklerini yiyorlar. Haşlanmış koyun eti ve patatesten oluşan doyurucu bir yemek.

Buraya gelen çocukların %80'i hasta ya da yaralı. Büyük kısmı "tünel çocukları." Geldiklerinde son derece kötü beslenmiş oluyorlar; en çok rastlanılan hastalıklar mide ve cilt hastalıkları.

Ulan Batur elli yıl önce, o zamanın Sovyet mimarisinin kurallarına göre inşa edilmiş. Tundrada bol bulunan kömürle beslenen muazzam bir fabrika bütün kente elektrik ve ısı sağlıyor. Kolektif ısınmayı sokakların altından geçen bitmez tükenmez borular sağlıyor: Evlerdeki radyatörlere kaynar su ulaştırılıyor.

Ve işte her yıl eylül sonundan itibaren, yoksulların en yoksulları –özellikle de terk edilmiş çocuklar– bu tünellere sığınıyorlar. Mayısta yüzeye çıkıp, eylülde tekrar yeraltına dalıyorlar. Kent polisi onları arıyor ve bulduklarını bu merkezlerden birine getiriyor.

Demir bir merdiven yardımıyla bu tünellerden birine girdim. İçerisi dışkı doluydu. Fare sürülerine rastladım. Dayanılmaz bir koku vardı.

Çocukların çoğu aile içi şiddete maruz kalmışlardı. 2004'te kentte işsizlik oranı, faal nüfusun %47'sine ulaşmıştı. Bu durumda votka da yıkıcı etkisini gösteriyordu. Umutsuzluk da. Çocuklar kıyasıya dayak yiyor, yaralanıyor, cinsel istismara maruz kalıyorlardı. Geceleri evden kaçıp tünellere sığınıyorlar, gündüz, çöpleri karıştırıyorlardı.

Ulan Batur'da kaç kişiydiler bunlar?

"4.000 civarı," dedi Albay Bayarbyamba.

"En aşağı 10.000," dedi Prasanne da Silva, Moğolistan'da World Vision'ın operasyonlarını yürüten, epey Amerikalılaşmış genç Hint-

li. World Vision Presbiteryen kökenli bir Amerikan sivil toplum kuruluşudur. %59'u bireysel bağışçılar tarafından finanse edilen, yıllık bütçesi 1 milyar dolardan fazla olan bir kuruluş. World Vision, başkentteki, sokak çocuklarını barındıran 39 merkezin bazılarına yardım ediyor.

Çocuklarla birlikte yemeğe davetliydim. Yanımdaki on yaşlarındaki küçük kız, on sekiz aylık sıska bir bebeğe yemek yedirmeye çalışıyordu. Küçük et parçalarını önce kendi çiğniyor, sonra çocuğa veriyordu. Çocuk çok mutlu gibiydi.

Dulgun on dört yaşında bir çocuk. Sıcak nedeniyle şortla dolaşıyor. Sırtında izler var. Omurgasının iki tarafında iri kırmızı çürükler taşıyor.

Daha küçük bir başka oğlanın suratı kabuk içinde.

Bazı çocuklar bize gülücükler atıyor. Bazıları korkuyor. Ama usul usul, hepsi gelip ellerimizi sıkıyor.

Zaya adlı, çiçekli pijamalı, on iki yaşındaki bir kız çocuğu, öylesine açlık çekmiş ki beyni hasar görmüş. Ara sıra anlaşılmaz çığlıklar atıyor. Bakışlarında acının ve deliliğin belirtileri. Ancak bir başkasının yardımıyla hareket edebiliyor.

Yemekten sonra çocuklar uslu uslu kalkıp bir halka oluşturdular. El ele tutuşup şarkı söylüyorlar: "Aşçıya teşekkürler!" Sahne doğrudan bir Brecht piyesinden çıkmış gibi. Daha sonra başka şarkılara sıra geliyor. Ayakta duramayan Zaya'yı çemberin ortasına almışlar.

Çocuklarla daha uzun konuşmak istediğimi söylüyorum. Kentin sosyal hizmetler sorumlusu Bat Şoimpong tercümanlık edecek.

Çocukların anlattıkları son derece sıradan, dünyanın her tarafında rastladığımız sefalet, düşkünlük, yıkım öyküleri.

Sondor, iri kahverengi gözlü, tatlı bakışlı, yedi yaşında bir oğlan. Yanaklarında ve kollarında iyileşmeye yüz tutmuş yara izleri. Şimdilik dayaktan uzakta; iki aydır merkezdeymiş. Bir okula gitmeyi çok istiyormuş. Dediğine göre anne babası hapisteymiş.

Tuguldur, on beş yaşındayım, diyor. Üç yıldır sokaklarda, daha doğrusu tünellerdeymiş. Ailesi baş edemedikleri bir borç nedeniyle *ger*'lerini satmak zorunda kalmış. Onlar da sokakta ve tünellerde yaşıyorlarmış. Tuguldur nerede olduklarını bilemiyor.

Byamba, bembeyaz, neredeyse saydam tenli, sıska bir oğlan. On iki yaşında. Güneyden, Umgobi oymağından gelmiş. Öksüz. Altı yaşındayken anne babası ölmüş. Ulan Baturlu büyükannesi yanına almış. Kısa süre sonra o da ölmüş. O zaman Byamba tünellere sığınmış. Geçen mayıs ayına kadar, beş yıl oralarda sürünmüş. Odadan çıkarken, küçük oğlan ceketime yapıştı, asla bulamadığı aile şefkatini arıyordu.

Beyaz sandaletleri ve rengi atmış gök mavisi elbisesiyle Şirov, on beş yaşında, güzel ama kederli bir kızdı. Umutsuzluk ve votkanın canına okuduğu annesi onu terk etmiş. İşsiz babası tecavüze kalkışmış. Kız da bu yılın şubatında tünellere sığınmış.

17 Ağustos 2004 Salı, Ulan Batur'da, Partizanlar Sokağı 6 numaralı gri büyük evde, Afetlerle Mücadele Ajansı Müdürü Tuğgeneral Purev Daş'ın karşısında oturuyorum. Tuğgeneral koyu yeşil üniformasına takılı Sovyet ve Moğol nişanlarını iftiharla ışıldatıyor. Fırça gibi siyah saçları, çelik çerçeveli gözlükleri var. Orta boylu, enerji dolu bir adam. Moğolların çoğu gibi alaycı, neşeli.

General, üniversite okumuş, doktora yapmış bir aydın. Yardımcısı Uijin Odkhuu da tuğgeneral, o da doktora yapmış bir üniversite-

li. Kısa boylu, üstüne karşı saygılı – ve ta uzaklardan gelen konuklara karşı çok meraklı.

Daş, bana, mücadele etmek zorunda olduğu felaketleri sayıp döküyor.

İlk kâbusu, yaz aylarında yüz binlerce hektarlık alanı mahveden step yangınları ve elbette orman yangınları. Moğolistan'ın %8,3'ü taygayla kaplı; Sibirya'yı da aşan bu kuzeye has orman ta kuzey kutbuna kadar uzanıyor. Tayga dünyanın en büyük ve kesintisiz orman bölgesini oluşturur. Step ve orman yangınları, 1990'dan beri giderek vahimleşen kuraklığın eseri. 1980'li yılların sonunda yıllık yağış ortalaması 200 milimetreyken, 1999 ve 2003 kuraklıklarıyla bu daha da azalmış. Oysa, alevlerle mücadele, halkı tahliye ve hayvanları kurtarmak için Daş'ın elinde ne helikopter ne de yangın söndürme uçağı var.

İkinci takıntısı ise keçileri, koyunları, atları, develeri ve hatta insanları kırıp geçiren salgın hastalıklar. Hayvanların en büyük belası şap hastalığı. 2002 ve 2003'te yüz binlercesi telef olmuş. Veterinerlerin ellerinde hiçbir şey yok: ne aşı, ne vitamin, ne de antiparazit ilaçlar. Tek çare hasta hayvanları öldürüp yakmak – ve böylece göçebe ailelerin mahvına sebep olmak.

İnsanları etkileyen salgınlara gelince, generali en çok korkutan şey veba. Hastalığı taşıyan pireler köstebeklerin tüylerinin arasına yerleşiyorlar. Oysa antilop, yabaneşeği ve köstebekler Moğolların en sevdiği av hayvanları. Hem yağlarından yararlanıyorlar hem de kürklerini pazarda satıyorlar.

Vebayla mücadele zor. Tuğgeneral boyuna radyo vasıtasıyla avcılara acil çağrılarda bulunuyor: "Ölü hayvana bir süre dokunmayın. Vücudu soğuyunca pireler kendiliklerinden ölürler."

Bir başka dert ise SARS salgını, Çin'den gelip Moğolistan'ın tepesinde Demokles'in kılıcı gibi asılı duruyor. Bu konuda sadece, Dünya Sağlık Örgütü'nün Moğolistan temsilcisi, enerjik ve nazik bir doktor olan Danimarkalı Robert Hagan biraz yüreklere su serpiyor. Onun sayesinde Moğolistan kısa bir süre önce BM'nin Asya Kıtası'nda kurduğu salgın gözleme sistemine dahil oldu.

Kar fırtınaları ekimde başlar diyorlar, ama bazen eylül sonunda da başlayabiliyor. Tuğgeneralin hayvanlara kış barınağı kurmak için acil kredilere ihtiyacı var. Üstelik samanların sekiz ay süren kış boyunca yetecek miktarda olması gerek. Ama 2003 sonundaki çekirge istilasından sonra yüz binlerce hektarlık tarım alanı mahvoldu. Üstelik bu böcekler steplerdeki yaz otlarını da bitirdi, dolayısıyla yetiştiriciler yeterli saman bulamadılar.

Hayvan sürülerini kurtarmak için Sibirya'dan kamyonlarla binlerce ton saman getirtmek gerekiyor.

2003'te İsviçre Kalkınma İçin Teknik İşbirliği Örgütü, Rus yardım ajansıyla birlikte, kamyonlardan oluşan ve 3.000 kilometre uzaktan gelecek, karlar altında mahsur kalan on binlerce *ger*'e ulaşacak bir yardım konvoyu düzenlediler. Ama 2004'te bunun için para yok.

Soruyorum: "Ne yapacaksınız?"

Tuğgeneral bakışlarını göğe çeviriyor. "Umut edeceğiz... Umalım kış hafif geçsin."

Moğolistan'da hafif geçen kış demek, ısının eksi 30 derecenin altına düşmemesi demektir.

Ajans, açlığı engellemek için ithal tohum depoluyor. Ama suyu depolayamaz. Hem tesis hem de kredi yok. Oysa kuraklık yeraltı sularını da tüketiyor.

Tuğgeneral Purev Daş'ı ziyaretimden birkaç gün sonra, epey güneyde, Gobi bölgesinde buluyorum kendimi. Mandalgobi kenti 1942'de kurulmuş. Sovyet stili, korkunç bir beton blokta Vali Jançovdoporjin Adiya'nın çalışma odası bulunuyor. Bu toplu ve neşeli adam Dundgobi oymağını yönetiyor (51.000 kişinin göçebe halde yaşadığı 76.000 kilometrekarelik bir bölge).

Oymağındaki, 50 metre derinlikten az geleneksel kuyular bundan böyle kullanılamıyor. Çok daha derin kuyular kazmak gerek, ama sondaj makineleri ve elektrikli pompalar yok. Yazın insanlar su birikintilerine, derelere koşuyorlar. İshalden ölenler, özellikle de çocuklar, çoğalıyor.

Moğolistan, Henry Kissinger'ın kriterlerine göre bir basket sepeti mi? Moğol çocuklarının felaketini, esrarengiz bir "yazgı" açıklayabilir mi?

Elbette hayır. Bu acıların bir adı var: Borç 2006'da iki milyar dolara yükselmiş. Bu sayı gayrisafi iç hasılaya eşit, yani bir yıl içinde Moğolistan'ın ürettiği zenginliklerin toplamı.

Moğolistan boğulmuş. Onu tehdit eden bütün tehlikeler, uğradığı bütün felaketler uygun bir teknolojiyle önlenebilir ya da alt edilebilir. Ve Batı pazarlarında bu teknoloji mevcut. Ama bir bedeli var.

Ve uygulamada Moğolistan'ın bütün parası alacaklılar tarafından emiliyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Etiyopya: Tükeniş ve Dayanışma

I

Alem Tsehaye

Tigre'nin yüksek yaylalarında sürekli rüzgârlar eser. Gök saydamdır. Sabah, birkaç beyaz bulut usul usul batıya, Sudan ormanlarına doğru yolculuk eder. Hava sıcak. Güneş gri bir disk gibi, ışığı gözleri kör edici. Kuraklık mevsiminin sonunda, 2004 yılı şubat ayının son günlerindeyiz.

Tigre'nin rakımı 2.000-2.500 metre arasında değişiyor. Tozlu toprak, koyu kahverengi gözlü, ince hatlı, atletik vücutlu, mat tenli insanlar tarafından binlerce yıldır işleniyor. Adamlar sıska, işe dayanıklı.

4'üncü yüzyılın ortalarında, İskenderiye'den gelen rahipler yavaş yavaş Nil boyu ilerlediler. İlk şelaleyi aştılar, sonra da ikincisini ve böylece Tana Gölü'ne, nehrin kaynağına ulaştılar. Gondar'da, Amhara ülkesinde ve Tigre platolarında İncil'i tanıttılar. Hemen hemen aynı dönemde, güney-Arap dillerini, Geez ve Filistin Arami dilini konuşan başka vaizler de geldi. Bunlar din değiştirmiş Yahudiler, tüccarlar, Kızıldeniz'in batı kıyılarına aşina denizcilerdi. Bu-

gün bazı Hıristiyan cemaatlerde, Addigrat bölgesindeki Ortodoks Etiyopya Kilisesi'ne mensup manastırlarda hâlâ Siriak dili konuşulduğu duyulur ve eski Musevi cemaatlerden artakalmış uygulamalara şahit olunur.

Rus hempalarının desteklediği Mareşal Haile Mengistu'nun askeri diktatörlüğünün çöküşünden, 1991 mayısında, TPLF'nin(1) muzaffer gerillalarının Addis Ababa'ya girişinden sonra Etiyopya dokuz bölgeden oluşan bir federasyon olmuştur. Hepsinin kendi hükümetleri, kendi parlamentoları, kendi bütçeleri, bölgesel yasaları ve bilhassa kendi bürokrasileri vardır.

Birkaç istisna dışında, bu bölgesel yönetimlerin sınırları binlerce yıldır Habeşistan topraklarında hüküm süren eski uygarlıkların dil ve kültürlerinin sınırlarıyla eştir. Ülkenin yüzölçümü bir milyon kilometrekareyi aşar, 71 milyon da nüfus vardır.

Tigre, en kuzeydeki bölgeyi oluşturur. Doğuda yaylalar dev boyutlu bir çukurda son bulur: Büyük Afrika Çöküntüsü. Bu, kahverengi bir yara izi gibi hemen tüm Doğu Afrika'yı, Kızıldeniz'in güney kıyılarından Nyassa Gölü'ne kadar ortadan yarar.

Danakil Çöküntüsü, Etiyopya'nın kuzeyi boyunca, Eritre sınırına kadar uzanır, yeryüzünün en kıraç topraklarından biridir. Deniz seviyesinin 100 metre kadar altındadır. Kireçleşmiş ağaç gövdeleri, tuz madenleri, sıcağın çatlattığı taşlar, birkaç kuru ot, orada burada göçebe çadırları, gündüzleri kör edici bir ışık, gece korku veren zifiri karanlık birkaç kuyu, çok az vaha, on iki ay boyunca kızgın bir gök. Asla yağmur adına bir şey yok.

Bu ay çölünden, büyük tuz tüccarları, develi göçerler, Afar halkı geçip gider.

(1) TPLF: Tigrean People's Liberation Front: Tigre Halk Kurtuluş Cephesi.

Geldiğimiz gün, Etiyopya'nın kuzey platolarında, Mekele'ye bağlanan yolda, Addigrat'ta iki tuz kervanına rastladık. Her birinde tek hörgüçlü, otuz ila elli arası deve vardı, Danakil Tuz Gölü'nden gelen koyu gri plakalar halindeki tuzları, her bir deveye yüz kilo kadar olmak üzere yüklemişlerdi. Birbiri arkasından, ağır aksak, ta Addis Ababa pazarlarına, hatta bazen daha ileriye, güneye, Kaffa'nın alçak topraklarına kadar binlerce kilometre yürüyorlardı.

Genç Afarlar, karmaşık dövmeleri, gülen gözleri ve çıta gibi vücutlarıyla kervan boyunca ıslık çalarak koşuyorlardı. Ellerindeki koca sopalarla develeri yol kenarına itmeye çalışıyorlardı. Boşuna! Adamakıllı yüklü, kayıtsız, muhteşem hayvanlar, Afarları hiç takmıyor, onlara tepeden bakıyorlardı. Ve biz arazi taşıtlarımızı kenara çekmek zorunda kalıyorduk. Binlerce yılın ritmiyle hareket eden deve kervanıyla karşı karşıyaydık.

Tigre sarp, kayalık, kupkuru bir yüksek platodan ibaretti. Ama batı ucunda, Tigre Platosu hafif bir eğimle muz bahçelerine, mısır tarlalarına, ekvator altı bahçe ve ormanlara ulaşıyordu. Burada Tigre, Sudan'la sınırdaş. Topraklar son derece verimli. Domatesler, soğanlar, hintdarısı, hintpatatesi bol bol yetişiyor. Meyve ağaçları, özellikle de portakal ağaçları her tarafta. Mango ağaçları olağanüstü kaliteli meyveler veriyor.

Mekele bölgesel hükümeti köylüler ve ailelerini batının alçak topraklarına ve ekvator altı plantasyonlara göçe teşvik ediyor. Son derece akıllıca! İki yıl boyunca kamu güçleri göçmene ormandan tarla açıp, ekip, evini kurmaya yardım ediyorlar. Bütün bu süre boyunca ailesi –eskiden olduğu gibi– geldiği yerdeki toprağında oturup ondan yararlanma hakkına sahip. İki yıl sonra yeni yerdeki deneyimi başarılı olursa yine geldiği platoya dönüp ailesini getirebili-

yor. Eğer ekim başarısız olursa öncü köylü, temelli olarak eski yerine dönüyor. Macera da bitmiş oluyor.

Ama, ta atalardan gelen bir lanet Tigre halkının peşini bırakmıyor. Ekvator altı bölge ve batıdaki topraklarda salgın hastalıklar kol geziyor. Yöneticilerin bütün gayretlerine rağmen, sıtma, sarı humma, bilharziyoz çalışanları kırıp geçiriyor. Özellikle de tripanasoma diye bir parazit çok tehlikeli. Çeçe sineği taşıyor bunu. Beyne nüfuz edip öldürüyor.

Ama Tigre'lilerin iradesi güçlü, bütün bu aşırı zorluklara rağmen giderek daha çok aile taş evlerini terk edip batıya göç ediyor.

Merkezi Tigre'nin yüksek, kayalık platosunda, kayalara oyulmuş pek çok kilise varlığını sürdürüyor. Sadece Gueralta civarında yüz yirmi tane var. Abreha, Atsebha ve Debra Nagast (Kralların Kilisesi) kiliselerini ziyaret ediyoruz. Bu son kilise adını 4'üncü yüzyıl başlarında, güçlü ve zengin, kozmopolit Aksum Krallığı'nda hüküm sürmüş iki kardeşten alıyor.

Manzara inanılmaz bir güzellikte. Kırmızı kumtaşından yarın dibinde, tamamı taştan yapılma köy muazzam firavuninciri ağaçlarının gölgesinde uyukluyor. Garip biçimli dağ zirveleri ufku kesiyor. Kırmızı granitten, rüzgârın aşındırdığı bir merdiven ana kapıya ve kayanın içine giren tünele çıkıyor. Yüksek kubbenin altında Cebrail, Mikail gibi baş meleklere ve Kutsal Bakire'ye adanmış üç sunak var. Doğrudan kayanın içine oyulmuş, mumların kızıllaştırdığı sütünlar kubbeyi taşıyorlar.

Alem Tsehaye Adane, ellilerinde bir savaşçı dulu,[1] güçlendirilmiş ana kapının birkaç yüz metre ötesinde yaşıyor. Kocası Si-

---

(1) Etiyopya'da kadınlar için yaşam süresi genelde 42 yıldır.

mon Neguesse, Tigre Halk Kurtuluş Cephesi savaşçılarından; batıdaki bir siperde kavrulmuş. 1980 sonlarına doğru belirsiz bir tarihte, bir Sovyet Antonov bombardıman uçağının attığı napalm bombasının kurbanı.

Kadın zayıf ve dimdik. Gri pamukludan bir entari giymiş, renkli kumaşlardan bir kuşak sarmış, ayaklarında sandaletler. Koyu mavi dövmeler ellerini, gözlerinin etrafını ve alnını ince çizgiler halinde kuşatmış. Kendinden emin, gülüyor, hareketleri çok canlı. Taş evinin ikinci avlusuna buyur ediyor bizi. Dev merdivenin sağındaki yar, sürekli rüzgâr ve taşıdığı kumlardan, birkaç muz ağacını, kuyuyu ve kümesi koruyor.

Neden bu ikinci avlu? Çünkü Alem Tsehaye'nin gururunu barındırıyor: Tuvalet!

Bu sabah erken saatlerde, Addis Ababa'dan Ethiopian Airlines'ın Fokker'iyle Mekele'ye geldiğimizde bizi Tigre bölgesel hükümetinin başkan yardımcısı Abadi Zemu Gebru ve REST'in (Relief Society of Tigray – Tigre Yardım Cemiyeti) başkanı Teklewoini Asefa karşıladılar. Arazi arabalarına bindik, delik deşik yollardan Gueralta'nın kızıl yarlarına doğru, doğuya yöneldik.

Ben BM misyonu için gelmiştim. Yerel hükümet ve REST'in bana örnek vatandaşları tanıtmaları son derece yasaldı. İşte ben de Alem Tsehaye Adane'ye geldim.

REST 1978 isyanının başlarında, yaralı gerillalar ve özgürlüğüne kavuşturulmuş köylerin beslenme sorunlarıyla ilgilenmek üzere kurulmuştu. Örgüt, ağır yaralıları Kassala (Sudan), hatta Kızıldeniz'deki Sudan Limanı'na taşıyordu. Orada Avrupa'dan, dayanışma amaçlı gelmiş İsveçli, Norveçli, Fransız, İtalyan, İsviçreli doktorlar yirmi dört saat kesintisiz, şarapnel yemiş, napalmle yanmış, patlayıcılarla delik deşik olmuş kadın erkek, Cephe'nin genç

savaşçılarına bakıyorlardı. Antonov bombardıman uçaklarının yaktığı köylerdeki kadın ve çocukları da cerrahlar ameliyat ediyorlardı. REST bugün Tigre'deki en önemli kamu yararına yardımlaşma kurumudur. Alem Tsehaye'nin kulübesine kubur yerleştirilmesini de o finanse etmiştir.

Abadi Zemu Gebru ve Teklewoini Asefa orada oturmuşlar: Yaşamaları mucize. Altmış yaşın üstünde inanılmaz bir esneklik ve hareketliliğe sahipler. İkisi de kel kafalı; Cephe'nin hayatta kalmış birkaç kurucusundan ikisi. Sudan'ın ormanlarında bulunmuşlar, dediklerine göre uzun bir güç toplama dönemi geçirmişler, sonra dağlarda bitmek tükenmek bilmez yürüyüşler ve nihayet yayladaki kentlerde korkunç sokak savaşları.

Abadi Zemu Gebru miyop, iri gözlükler taşıyor. Çıplak kafasını beyaz saçlardan bir çelenk çevreliyor. Ceketinin sağ kolu boş. Rüzgârda sallanıyor. Yirmi küsur yıl önce bir Rus top mermisi omzunu koparmış. Kangren tehlikesi baş göstermiş. Bir başka arkadaşının da yardımıyla Teklewoini odun ateşinde bir bıçak bilemiş. Sarkan etleri kesmiş, kalan kasları yarmış, kemiği kesmiş, kolu omuz hizasından çıkarmış. Anestezisiz.

Tigre'liler, Etiyopya nüfusunun tümünün %7'sini oluşturuyorlar. Ama 1991'de başlarındaki zorbayı onlar devirmiş. Bugün de iktidarın yapısının neredeyse tümü onlardan oluşuyor. Nasıl beceriyorlar?

Marksist kökenli, bu arada (sırf siyasi fırsatçılık nedeniyle) Amerikalıların müttefiki olan TPLF, kurumları oluşturmaya karar vermiş. Böylece Etiyopya Federasyonu'nu oluşturan dokuz bölgenin hükümetlerinde Tigre'liler bazen bakan, daha çok da gölge danışmanlar olarak rol oynuyorlar. Federal seviyeye gelince, TPLF 1991'den beri ve herhalde uzun bir süre için, kilit noktalara sahip:

Başbakan, dışişleri bakanı, ekonomik kalkınmadan sorumlu başbakan yardımcısı, silahlı kuvvetlerin önemli birimlerinin komutanları, güvenlik güçleri başkanları.

Abadi Zemu Gebru sevimli bir yol arkadaşı, oldukça hareketli; mizah ve kendisiyle de dalga geçme yeteneğine sahip. Marksist, ama yaylaların binlerce yıllık eşitlikçi ve anti hiyerarşik kültürüne de sahip; sözünü sakınmıyor. "Meles? Onunla tanıştınız mı? Daha değil mi? Gerek yok zaten. Biz burada hepimiz Meles'iz, ben de bir Meles'im."[1] Ve kahkahayı basıyor...

Bir sürü neşeli çocuk, ciddi ve inceleyen bakışlı, meraklı yeniyetme çok geçmeden avluyu istila ediyorlar. Alem Tsehaye'nin kucağında, kısacık tişörtlü, kıçı açık küçücük bir çocuk var. Onu gururla sallıyor. Dul kadının 18 ila 25 yaşları arasında altı çocuğu, biri kucağındaki olmak üzere üç torunu var. En küçükten en büyüğe doğru adları, köye tepeden bakan Debra Negast Kilisesi rahiplerinin aileyi ne kadar etkilediklerinin ispatı: Gebremariam, Amanuel, Shenun Negesse, Yosef, Tsiduk, Zasbia, Kushed.

Belli ki açık hava tuvaletlerini kullanan olmamış. Fosseptiğin üzerine kenarları beton çevrili bir platform yapılmış, ortasında da üç delik. Bu muhteşem abide, ailenin REST'in kararlaştırdığı kalkınma stratejilerini ne kadar benimsediğinin tanığı.

Durmak bilmeyen rüzgârın altında Alem Tsehaye sorularımızı memnuniyetle cevaplıyor. Cephe'nin merkez komitesi üyeleri, bölgesel yönetimin yöneticileri olmuş bu iki eski mücahidin neden bizleri öncelikle, dev hintinciri ağacının altındaki bu avluya getir-

(1) Meles Zenawi eski TPLF genel sekreteri ve şimdiki başbakan.

diklerini anlıyorum. 2004 "iyi hasatlar" yılı olarak görülüyor. Bunun Tigre'deki anlamı, bölgesel idaredeki 4,9 milyon kişinin sadece 1 milyonunun Cibuti Limanı'na gelecek uluslararası gıda yardımına muhtaç olacaklarıdır. Oysa, Alem Tsehaye, kendi âlemini doyuruyor. Köydeki 82 aile arasında –bunların on ikisinin reisi kadınlar– onun ailesi en varlıklısı... Tabii bu sözcüğü Tigre'nin rüzgârlı platolarında telaffuz etmeye cesaret edersek...

Yüzyıllardır Etiyopya'nın başına gelen felaketlerle kıyaslandığında 2004 "iyi bir yıl" olarak görülebilir. Ülkenin tümünde, sadece 7,2 milyon kişi hayatta kalmalarını gıda yardımına borçlu kalmış.

Oysa biliyoruz ki Etiyopya muson bölgesinde yer alıyor. Ve musonlar giderek daha düzensiz olageliyorlar. Kıtlık yaklaşıyor: Giderek daha hızlı bir ritimle vuruyor.

1973'te bu yaylalarda milyonlarca kişi açlık ve susuzluktan ölmüş. 1984'te kurbanların sayısı hâlâ yüz binleri buluyor. O yıllardan sonra doğrusu, ön alarm mekanizmaları daha iyi işliyor. Cenevre'de, Lozan'da pek bilinmeyen ama göz kamaştırıcı sorumluluklara sahip bir organizasyon, kasırgaları, kuraklıkları, fırtınaları önceden haber verebiliyor: Dünya Meteoroloji Örgütü. Uyduları BM'ye ait. Bu sayede, ufukta beliren bir felakete karşı daha çabuk önlem alınabiliyor, 1973 ve 1984'ten daha hızlı hareket ediliyor.

Ne olursa olsun, 2004 yılının şubat ayında, gözlemci akıl almaz bir durumla karşılaşıyor. Ülkenin 18 üretim bölgesinde, tahıl ürünleri fazlası var. Yol altyapısı ve taşıma imkânları yetersiz olduğundan yüz binlerce ton buğday, mısır, Etiyopya'ya özgü bir tahıl olan tef bitkisi çürüyor. Üstelik, tüccarların spekülasyonlarına göre oluşturulan fiyatlar iyice yoldan çıkmış. Bir ton mısırın üretim masrafı ortalama 70 dolar. Oysa, benim ülkeyi gezdiğim sırada köylüler

bir tona 23 dolar alıyorlardı. Dünya Beslenme Programı (PAM), bir ton mısırın Cibuti Limanı'ndan dağıtım yerine kadar olan nakliyesini 140 dolar olarak finanse ediyordu.

Bir yıl boyunca tüm kaynaklarından mahrum kalmış 7,2 milyon aç insan için PAM uluslararası bir acil yardım çağrısında bulunuyor, devletler 100 milyon dolar verip Etiyopya'dan 300.000 ton hintdarısı, buğday ve mısır alsınlar diye.

Çağrı hemen hemen cevapsız kalıyor.[1] On binlerce ton hintdarısı, mısır ve buğday, açlıktan ölen insanların bulunduğu köylerden birkaç yüz kilometre uzakta, güneş altında çürümeye devam ediyor.

Kuzeyden güneye, doğudan batıya, yaygın Etiyopya topraklarında sıtma, tüberküloz, tifo ve sarı humma düzenli olarak korkunç kıyımlarını sürdürüyor.

Sıtma tabletleri, bölgesel hükümetin yerel memurları, "kalkınma ajanları" tarafından yetersiz miktarda dağıtılıyor. Tüberküloz yetersiz beslenmenin sonucu. Tifonun yayılma nedeniyse, hem hayvanların hem de kuyusu olmayan insanların içtikleri su birikintilerinin, nehirleri kirletmesi.

Sıtma hemen hemen her kulübeye girmiş. Alem'in evi hariç. Gözleri parlayarak bana şöyle diyor: "Kimseyi kaybetmedim... bir çocuğumu bile." Kollarındaki ufaklık debelenmeyi sürdürüyor.

---

(1) ABD Dünya Gıda Programı'na en çok katkıda bulunan ülkedir. 2004'te Etiyopya'da dağıtılan tüm tahılların %60'ı Amerikan üretim fazlasıdır. Bunlar da genellikle geniyle oynanmış ürünlerden oluşmaktadır. Ama ABD yerinde alımı finanse etmeyi reddeder. Iowa'lı, Kansaslı, Indiana'lı köylüler aynı zamanda seçmendirler. Tahıllarını satan gıda sanayii tröstleri de Washington'daki güçlü lobicilerdir. Onlar için her kıtlık bir nimettir: Hükümet, federal sübvansiyonlar sayesinde ürün fazlalarını altın değerinde fiyatlarla satın alıp Etiyopya'ya gönderir.

Şubatta Büyük Perhiz başlıyor. Ortodoks paskalyasından önce geliyor. Bu muhteşem bayram Etiyopya Hıristiyanlarının hayatında önemli bir yer tutuyor. Nüfusun yarısı Ortodoks Hıristiyanlardan, diğer yarısı da Müslümanlardan oluşuyor. Büyük Perhiz döneminde köylüler oruç tutuyorlar. Bu kronik yetersiz beslenme topraklarında tam bir paradoks. Oysa durduğumuz küçük kasaba lokantalarında düzenli olarak iki mönü sunuluyor – yumurta, tavuk ya da et soslu tef galetası ve manevi baskı olsun diye kalın siyah harflerle yazılmış, fasten-food (perhiz menüsü). Bunda et yemekleri yok. Bu restoranlarda rastladığımız hemen tüm Tigre'liler perhiz mönüsü yiyorlardı.

Etiyopya ay takvimine göre yaşıyor. 2004'te Büyük Perhiz 55 gün sürüyordu, 16 Şubat'tan 14 Nisan'a kadar.

Bu dönemde canlı renklerle boyanmış (sarı, kırmızı, yeşil) madeni kutular yol ağızlarına, üçayaklar üzerine konulmuştu. Amaç, ruhlarının kurtuluşundan emin olmayan Hıristiyanları dehşete düşürüp bu kutulara sadaka attırmaktı.

Alem kaç *birr* atmış bu kutulara?[1] Cevap vermeyi reddediyor. Ama tebessümünden anlıyorum ki papazların bu numaralarını pek yutmuyor.

26 Şubat 2004: Addis Ababa Üniversitesi'nin girişinde herkesin üstü iyice aranıyor. Sebep "terörist tehdidi." *Ethiopian Herald* gazetesini alıyorum. Baş sayfadaki bir haber beni çarpıyor. Bugünden itibaren PAM, Etiyopya topraklarındaki mülteci kamplarında dağıtılan gündelik tayınları %30 kısacakmış. Buralarda Sudan,

(1) *Birr* Etiyopya'nın para birimidir.

Eritre, Somali kökenli mülteciler, kokuşmuş bir yaşam sürüyorlar. Gündelik yeni tayın 1.500 kalorilik olacak. Yani BM'nin açlık sınırı olarak belirlediği tayının bile altında.[1]

Ve doğal olarak, kamplarda uygulanmaya başlanan bu yeni kriterler genelleştirilecek ve BM'nin Etiyopya'da dağıttığı gıda yardımının tümüne yayılacak.

Bu sert indirimi nasıl açıklamalı? PAM 2004 şubatında, bağışçılara yeni bir çağrıda bulundu: Gerekli olan 142 milyon doların ancak 37 milyonu toplanmıştı. Başlıca Batı ülkelerinin cevabı şöyle oldu: Önceliğimizi terörizme karşı güvenlik politikamıza vermek zorundayız.

"Terörizme karşı savaşa" indirgenmiş bu güvenlik takıntısı BM'nin üye devletlerinin çoğunu yoksullukla mücadeleden uzaklaştırdı. Fonlar eriyordu. Mali imkânsızlıklar nedeniyle BM, Etiyopya'daki açlığı geriletemedi.

---

(1) Dünya Sağlık Örgütü, yetişkinler için minimum gıda katkısını günde 1.900 kalori olarak hesaplar.

II

Yeşil Kıtlık

Etiyopya'nın dokuz federal bölgesinin hemen hemen tümü etnik açıdan homojendir: Bunların her birinde kendine mahsus bir halk (az bir azınlık nüfus dışında) yaşar. Biri hariç: SNNPR (Southern Nations, Nationalities and People's Region). Burası 45 kavmi kapsar, en büyük beşi eşit öneme sahiptir.

Bu bölge federasyonun güney ucunda yer alır, ekvator altı iklimine, verimli topraklara sahip olup, Kenya ve Sudan sınırlarının yanı başındadır. 100.000 kilometrekare yüzeyi ve 14 milyon nüfusu vardır. Başkenti Avasa'dır, aralara birkaç beton binanın serpilmiş olduğu tenekeden bir köy. Beyaz çiçekli pamuk tarlalarıyla çevrili yakındaki bir göle, Suudi Arabistan Vahabilerinin armağanı, yeşile boyalı, yepyeni bir caminin yansıması düşer...

Hava ağır. Fırtına homurdanıyor. Havada kızarmış mısır kokusu. Yol boyunca kadınlar torbalar içinde odunkömürü satmaya çalışıyorlar.

Güney'de çokeşlilik yaygın bir durum.

SNNPR federal bölgesinin ortasında, Avasa Gölü'nün etrafında Sidamoların ülkesi mevcut. Kahve üreticisi Sidamolar aşağı yukarı 3,5 milyon kişiler. Buralılar inanılmaz bir doğurganlığa sahip.

Bjorn Ljungqvist inatçı bir Lutherci. Orta boylu, tıknaz, muzip bakışlı, şakacı, uzun saçlı, açık renk gözlü, enerji dolu. Hayatlarını çocuklara adamış şu İskandinavlardan biri. Tanzanyalı doktor eşi ona üç çocuk vermiş. Ljungqvist otuz yıldır hemen hemen hiç Afrika'yı terk etmemiş. Bugün UNICEF Etiyopya ulusal koordinatörü.

53 yaşında, müthiş bir deneyim depolamış. Ama onunla siyasi bir tartışmaya kalkışmak boşuna. Kulak asmıyor. Ethiopian Airlines'ın iki Fokker'inden biriyle yaptığım fırtınalı geçen hava yolculuğum sırasında onu sorguluyorum: "Dünyayı nasıl görüyorsun? Etiyopya nereye gidiyor? Bu kararlılığın nereden kaynaklanıyor?" Uçak adamakıllı sallanıyor ve itiraf edeyim çok korkuyorum. Ama Bjorn kaya gibi sakin. Besbelli ne sorduklarımdan ne de o an duymakta olduğum korkudan bir şey anlıyor. "Motivasyonum mu? Ailem bana çok küçük yaşlarda neyin adil olduğunu ve neyin kabul edilmez olduğunu öğretti (...) İnsanlara saygı duymak lazım." Cevap bana pek üstünkörü geldi ama ısrar etmedim. Birden Bjorn gözlerini gözlerime dikti. *"You have to help this kids... don't you?"* ("Bu çocuklara yardım etmek lazım... değil mi?")

Elbette yoldaş Bjorn!

2003 haziranında Bjorn Ljungqvist, Sidamo Eyaleti, Dale bölgesindeki Yirga Alem Beslenme Merkezi'ni kurdu. 2004 şubatında güzel bir sabah bu merkezin parmaklıklı giriş kapısının önüne dikildim. Bir önceki yıl, bunun gibi onlarcası kapatılmıştı.

Güney halklarının geleneksel duruş biçiminde, bağdaş kurmuş insanlar tozlar içinde oturuyorlardı. Boğucu bir sıcak vardı. Aralar-

da köpekler koşuşuyordu. Her kadın, her erkek, kollarının arasında ölmek üzere olan bir çocuk taşıyordu. Kadidi çıkmış çocukların yorgun gözlerine sinekler saldırıyordu. Büyükler ağır el hareketleriyle onları kovuyordu.

Kibrit çöpü kollu bacaklı çocuklar. Bakışları yanıyor. Bazıları paçavralara sarılmış. Ara sıra o paçavralar arasından bir hırıltı yükseliyor.

Alev alev çiçekler, akasyalar, okaliptüsler kızgın meydana gölge veriyorlar. Merkez sorumlusu Doktor Endale Negessau. Ara ara yardımcısı, şef hastabakıcı Etaferahu Alemayehul giriş parmaklığını açıyor. Yeni bir aile içeri alınıyor. Üç büyük çadırın içinde şilteler, kamp yatakları.

Marta Shallama, otuz yaşında; üç çocuğu ağır bir yetersiz beslenme kurbanı, biri ise sağlam. İlk çadırdaki yatağın etrafına sıralanmışlar. Adları: Belynesh Kayemo, Kafita Kayemo, Mamush ve Mengeshe.

Sağlıklı çocuğun dışındakilere günde iki kez bir çanak "terapötik süt" veriliyor. Bu içeceği Bjorn ve meslektaşları geliştirmişler. İçinde proteinler, lipitler, vitaminler, mineraller (A, D, E, C, B1, B2) ve Niacine'den oluşan bir kokteyl var.

Aslında bu kaymağı alınmış bir süttozundan oluşuyor. Bu acil gıda alüminyum poşetlerde taşınıyor. Adı biraz ukalaca: "Terapötik süt F-1000 B-O-Nutriset." Kaynar suyla karıştırılıp kaşıkla ağza veriliyor. İki litre sudan 2,4 litre "terapötik süt" elde ediliyor. Poşetin içindeki açıldıktan sonra en geç üç saat içinde tüketilmeli. Ölmek üzere olan çocukları hayata döndürmek oldukça karmaşık bir operasyon: Sürekli doktor gözetimi gerekiyor. Genelde çocuklar dudaklarında bir apseyle ya da ciddi solunum şikâyetleriyle yahut da

koma halinde geliyorlar. Ağızdan oksijen vermek mümkün olmuyor. Önce onlara canlandırıcı bir vitamin iğnesi yapılıyor.

Hayata döndükten, merkezden çıktıktan sonra da bu çocukların ilaç katılmış besinlerle beslenmeleri lazım. Peki ya sonra?

UNICEF her zaman ve her yerde anne sütüyle beslenmeyi tavsiye ediyor. Ama Sidamo'nun bu alçak tropikal topraklarında açlık çeken kadınların çoğunun memeleri çakıltaşı gibi. Kendileri de sürekli ve ciddi bir yetersiz beslenmeden mustarip olduklarından bebekleri beslemeye yetecek sütü üretemiyorlar.

Hastabakıcılara yardım olsun diye, sağlık görevlileri ve çıplak ayaklı doktorlar (çoğu Kübalı) beslenme merkezinden çıkan bu çocukları hayatta tutmaya çalışıyorlar. Bjorn Ljungqvist ve meslektaşları bir elkitabı hazırlamışlar. Adı: *The Management of Severe, Acute Malnutrition, a Manual for Ethiopia.* 160 sayfalık bu kitapta birçok çizim eşliğinde, besin poşetlerinin nasıl saklanacağı, bebeğin kilosunun ölçülmesi, ev hijyeni, yetersiz beslenmenin neden olduğu belli başlı hastalıklarla mücadele, ishaller nedeniyle vücudun susuz kalması, hipoglisemi vb. konularda pratik bilgiler veriliyor. Bu elkitabı önemli yerel dillere çevrilmiş. Ama bunların yaygınlaşması çok önemli bir engele tosluyor: Annelerin çok azı okuma yazma biliyor.

Aileler merkezde ortalama sekiz gün kalıyorlar. Ağır hasta (tüberküloz) çocukların aileleri daha da çok kalabiliyor.

Üç çadır tedavinin üç safhasına tekabül ediyor. Çocuklar ve büyükler birinden ötekine geçiyorlar, gereken tedaviyi görüyorlar; amaç düzelmiş bir organizma ve metabolizmayla oradan çıkabilmek. Ljungqvist ve adamlarının geliştirdiği terapötik besin muci-

zeler yaratıyor: Yirga Alem'den yüzlerce çocuk ve yetişkin geçiyor. Sadece %10'u kurtarılamamış.

Üç numaralı çadırda taburcu edilmek üzere olanlar kalıyor. Merkezden ayrılırken onlara terapötik süt poşetleri veriliyor, gelecek haftalar için. Sonra da görevli hemşire onlara son tavsiyelerde bulunuyor.

Güler yüzlü hemşire Etaferahu, endemik bir belayla uğraşıyor: Anneler sık sık, aynı çocukla, yine yetersiz beslenme şikâyetiyle geri geliyorlar. Hemşire soruyor: "Neden bizim dediğimiz gibi düzenli olarak süt vermediniz bu çocuğa?" Mahcup kadın cevap veriyor: "Poşetleri kocama verdim." Hemşirenin kendisini azarlayacağını biliyor. Onun için hemen bir solukta ekliyor: "Tanrı bana başka çocuklar da verir... ama kocam bir tane."

Marta Shallama, çocukları ve binlerce Sidamolu köylü ailenin yaşadıkları akıldışı duruma uygun benzetmeyi yine Bjorn buldu. Bunların hepsi "yeşil kıtlık" kurbanı, dedi.

Yirga Alem Beslenme Merkezi'nin çadırlarının etrafında muhteşem bir doğa var. Sık dallar arasında begonvillerin kırmızı-mavi çiçekleri parlıyor. Akasya yaprakları da şahane bir yeşil. Hiçbir yerde kuraklıktan eser yok. Toprak kırmızı ve nemli. Yabani otlar adam boyu yükseliyor. Yol kenarları çiçekli çalılıklar, muz ve portakal ağaçlarıyla dolu. Yirga Alem'in birkaç yüz metre ötesindeki dere koyu kahverengi akıyor. Akıntı öyle güçlü ki toprakları taşıyor, çalıları söküp götürüyor. Pazaryerlerindeki –daha uzakta, kuzeydeki Hosanne ve Ziwy'ye kadar– tezgâhlar sorgho, fasulye, mercimek, incir, hintpatatesi dolu.

Geldiğimiz gece çadırlara birkaç damla yağmur bile yağdı.

Öyleyse Sidamo'da, kıtlığın, insanı bitiren yetersiz beslenmenin, ölümün işi ne?

Cevabı birkaç kelimede gizli: Dünyada kahve fiyatlarının ani ve feci düşüşü.

Sidamo'ya komşu, güneybatı ekvator altı topraklar üzerindeki Kaffa bölgesi kahvenin beşiği.

Zaten bu kahverengi çekirdeklere adını veren de Kaffa bölgesi (Etiyopya hariç, orada kahveye *buna* deniyor.)

Ezelden beri Etiyopya halkının sosyal hayatında kahve temel bir rol oynuyor: "Kahve seremonisine" hemen hemen tüm evlerde rastlanıyor. Önce bir karşılama, bir misafirperverlik simgesi. Sonra kötü ruhları kovma, bir tür şeytan çıkarma görevi de var: "Kahve seremonisi" evi düşmanlara karşı koruyor.

Ev sahibesi çekirdekleri dövüyor, sonra küçük bir ızgarada kavuruyor. Bu ızgara zengin evlerde gümüşten, fakirlerde dökümden. Bir mangalın üzerine monte edilmiş. Kokusu kömüre karışıyor. Birden odayı hoş bir koku kaplıyor...

Kahve daha sonra pişmiş topraktan bir sürahiye boşaltılıyor. Üç kez demleniyor. Sonra da küçük fincanlara konulup, ilki yabancı misafire sunuluyor.

Seremoni sessizlik içinde, ihtişamla icra ediliyor; hareketler son derece zarif. Konuk üç fincanı da peş peşe içmek zorunda. Gelenek böyle emrediyor. Riayet edilmezse lanet konuk ve ailesinin üzerine çökecek, tabii ev sahibinin de.

Kahve Etiyopyalıların belli başlı ihracat ürünü. Hayvan derileri ve birkaç narenciye türüyle birlikte Etiyopya'ya döviz getirecek tek yol. İşte bunun için burada ona "kahverengi altın" diyorlar. Oysa

2000'den beri dünya piyasasında kahvenin durumu içler acısı: Üreticiden alım fiyatı iyice dibe vurmuş. 2004 martında, yüz yıldır görülen en düşük fiyat.

Etiyopya'da kahve çekirdeklerinin %95'i köylülerin küçük aile işletmelerinde üretiliyor, bu durumun sonuçlarını tahmin etmek zor olmasa gerek!

Oxfam (Oxford Commitee for Famine Relief) hesaplamış, buna göre üç yılda (2000'den 2003'e) bir kilo çekirdeğin alım fiyatı 3 dolardan 86 sente düşmüş.[1] Addis Ababa'nın maliye bakanı düşüşten sonra ülkenin ihracatında 830 milyon dolarlık bir kayıp meydana geldiğini söylüyor. Ve işte bu nedenle 2004 yılında geleneksel kahve üreticisi olan köylülerin çoğu çekirdek toplamaktan vazgeçmişler, satış fiyatı üretim masrafını (uzaktan bile olsa) karşılamıyormuş.

Birkaç rakam: 1990'da kahve üreticisi ülkelerin tümü 11 milyar dolarlık çekirdek ihraç etmişler. Aynı yıl, kahve tüketicileri 30 milyar dolar civarında kahve tüketmişler. 2004'te kahve üreten köylülerin ihracat gelirleri 5,5 milyar dolara düşmüş. Ama zincirin öteki ucundaki tüketiciler 70 milyar dolarlık kahve tüketmişler...[2]

Bütün dünyada 25 milyon kahve üreticisi var. Bunların çoğu bir ila beş hektarlık küçük aile işletmelerinde çalışan küçük veya

---

(1) Söz konusu fiyat "*farm gate prices*", yani tüccarın çiftliğin kapısında ödediği fiyat.
(2) Burada yazılan rakamlar aşağıdaki üç kaynağın birinden gelmektedir: G. de Boeck, *Café Commerce. La bourse ou la vie*, Belçika, Magasin du Monde-Oxfam, Aralık 2002; *Une tasse de café au goût d'injustice*, Oxfam International, Eylül 2002; Stefano Ponte, *The Late Revolution? Winners and Losers in the Restructuring of the Global Coffee Marketing Chain*, CDR Working Paper, Haziran 2001, Center for Development Research, Kopenhag.

orta boy üreticiler. Dünya kahve üretiminin %70'i on hektardan küçük işletmelerden çıkmaktadır. 2003'te bütün bu köylüler bir arada, aşağı yukarı 119 milyon çuval (bir çuval 60 kilo kahve çekirdeği içerir) ürettiler.

Dünya kahve piyasasında her zaman yerel üreticiden alım fiyatları çok dalgalı olmuştur. Ama şimdi üreticilerin içinde bulunduğu durum gibi bir felaket neyse ki çok enderdir. 1980-1990 yılları arasında International Coffee Organization'ın (ICO) rakamlarına göre kahve yerel üreticiden ortalama 1,2 dolara alınıyordu. Bugün bu 50 sente düşmüştür.

Kahvenin %94'ü üretici ülkelerden "yeşil çekirdekler" biçiminde çıkar, yani daha kavrulmamış çekirdekler. Bu kavurma işlemi üretici ülkenin dışında gerçekleşir. Dünya pazarına Noam Chomsky'nin "ölümsüz dev yapılı insanlar" diye adlandırdığı bir avuç kıtaötesi şirket hâkimdir. Gerçekten de, Honduras'tan Etiyopya'ya, Vietnam'dan Brezilya'ya kadar, 70 ülkeye dağılmış on milyonlarca köylü ailesinin yaşamasına ya da ölmesine bunlar karar verir. Bu "ölümsüz dev insanların" başında tarım ürünleri gıda endüstrisi tröstü Nestlé gelir.

Dünya kahve pazarının efendilerinin sayısı giderek azalmakta. Aralarında acımasız bir savaş var, büyükler küçükleri yutuyor. 2004'te en güçlü beş efendi şunlardı: Nestlé, Sara Lee, Procter and Gamble, Tchibo ve Kraft (Philip Morris'e ait). Birlikte, ortalama yıllık dünya brüt kahve ürününün %45'ini satın alıyorlardı, bütün kategoriler bir arada. Üstelik, neredeyse tümüyle, kahvenin kavrulması, transformasyonu ve satışa sunulması da bunlara aitti.

Avrupa'nın süpermarketlerinde tüketicinin karşısına çeşitli markalarda bol bol çekirdek, çekilmiş ve paketlenmiş kahve sunu-

lur. Ama bu markaların belli başlıları bu beş büyük kıtaötesi şirkete aittir. Maxwell ve Jacobs, Kraft'a; Nescafé ve Nespresso, Nestlé'ye bağlıdır. Procter and Gamble, Folgers'e; Sara Lee, Douwe Egberts'e sahiptir. Tchibo devine gelince, o da Tchibo ve Eduscho adlarıyla piyasadadır.

Otuz yıldan fazla bir süre kahve piyasası International Coffee Agreement (ICA) tarafından düzenlendi. Bu sayede belli başlı üretici ülkeler ve tarım ürünleri gıda sanayiinin devleri köylülere, nispeten istikrarlı fiyatlar sunduklarını umuyorlardı. Chicago'nun spekülatif manevraları dışında, iklimsel olasılıklar (kıtada bir yıl bol hasat, ikinci yıl felaket), bazı bitki hastalıklarının yarattığı hasarlar ve diğer başka nedenler fiyatların sürekli olarak oynamasının nedenleriydi. Tek çözüm, bunların yapay bir biçimde düzenlenmesi. Ama nasıl yapmalı?

ICA üretici ülkelere katı ihracat kotaları koyuyordu. Bunun için de petrol üreten ülkeleri çatısı altında toplayan OPEC'in metotlarından esinleniyorlardı. Bu ihracat kotaları sınırlı bir fiyat değişikliği garantiliyordu; brüt kahvenin yarım kilosu 1,20 ila 1,40 dolar arasında oynuyordu.

Ama 1989'da ICA, kıtaötesi kahve şirketleri tarafından tasfiye edildi. Hangi nedenlerle? Cevabı Oxfam veriyor.

Kahve genelde fakir köylüler tarafından üretilir, ama bunların bulunduğu ülkeler önemli jeostratejik konuma sahiptirler. Dünyada iki kutupluluk sürdüğü sürece, yani yeryüzünde iki politik ve ekonomik antinomik sistem bulundukça, milyonlarca yoksul üretici ailenin gidip komünistlere oy vermeleri ya da komünist olmaları önlenmeliydi. Kozmokratların en büyük kâbusu bir gün bir Kolombiya, bir Brezilya, bir Salvador, bir Ruanda'nın komünist bloka katıl-

malarıydı. Ve işte ICA'nın karmaşık mekanizmaları sayesinde, üreticiden alım fiyatının yapay istikrarı bu tehdidi frenliyordu. Ama 1989'da Sovyet imparatorluğunun batı sınırları çöktü. Çok geçmeden de Sovyetler Birliği dağıldı. Böylece dünya kahve piyasası bundan böyle en güçlünün hâkimiyetine girdi. Yani beş büyük kıtaötesi şirketin.

Avasa, Sidamo'nun başkentidir. Bu kentte 2000 yılında, köylüler, 60 kiloluk *arabica* kahve taneleri çuvalını 670 *birr*'e satıyorlardı. 2004'te bu fiyat 150 *birr*'e düştü.

Bölgede, 2,8 milyon aile sadece kahveden geçiniyordu. Ve Sidamo 2000 yılına kadar zengindi: Ne 1973'teki ne de 1984'teki öldürücü kuraklık dokunmuştu. Ama bugün, kahve getirisi üretim masraflarını karşılamıyor, hatta yanına bile yaklaşamıyor. Elle, tek tek, doğanın ritmine göre büyüyen kahve çekirdeklerini toplamak büyük bir el becerisi, bir enerji ve önemli bir bilgi birikimi gerektiriyor. Oysa bugün bu çalışma karşılığını alamıyor.

Hiçbir şey kazanamayan köylü aileler yerel pazardan yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçları olan şeyleri alamıyorlar (yemeklik yağ, ilaçlar, tuz, giysiler vb.).

Tahmin edilebileceği gibi çocukların okula gidebilme imkânları da çok kısıtlı; bir sömestr boyunca bir çocuğu okutabilmek bir aileye 20 *birr*'e mal oluyor: Ne kitaplar ne de okul formaları bedava. O nedenle bugün okullar bomboş.

Köylülerden evi olanlar onu satıp kente göç ediyorlar. Ve hemen hemen asla düzenli ve uygun kazançlı bir iş bulamıyorlar. Ve bu yoksulluğa düşmüş ailelerin temel gelir kaynakları fuhuş ya da dilencilik oluyor. Çoğunlukla da sefalet onları yok edip gidiyor.

Hans Joehr, Nestlé'nin "Tarım Bölümü" yöneticisidir. Kahve yetiştiricilerinin üzerine çöken kâbusu da en iyi bilenlerdendir. Bundan üzüntü de duyar. Ama o da suçu "pazarın küresel güçlerine" atıyor.

Ya Nestlé (ve öteki tarıma dayalı gıda sanayii tröstlerinin) *arabica* ve *robusta* türü kahveler üzerindeki spekülasyonları? Joehr hiç bunları duymamış. Hayır, adam ısrarcı: Bunlar kimsenin haberi olmadan pazarı harekete geçiren nesnel güçler. İnsanların bunda bir suçu yok.

Ama Hans Joehr kurbanlara acıyor ve onlara yardım etmek istiyor. Parlak bir teklifi var: Bugün dünyada kahve üreten 25 milyon aile var, en aşağı 10 milyonu "yok olmayı kabul etmeli." Yani anladığımız kadarıyla pazarı biraz temizlemeli.

Joehr fazla gördüğü üreticilere "yok olmayı" tavsiye ediyor.

Evet, yok olmak.[1]

(1) Hans Joehr, Bemard Herold'un kitabında bahsi geçiyor: "Nestlé: Initiative zur Nachhaltigkeit", *Kaffee fertig? Wie die Kaffeekrise die Kleinbauern in den Ruin treibt*, yayımlayan La Déclaration de Beme, ONG, Zürih, 2003.

III

Direniş

Etiyopya'da kimse toprağının sahibi değil. Geleneksel olarak sadece yararlanma hakkına sahipler. Dağların tepesindeki kalelerinde yaşayan keşişler ve papazlar da (genelde aile babaları, bakırdan bir haç takılı uzun bir sopa taşırlar ve beyaz bir türban giyerler) bunlara dahil.

Onlar da önderlik ettikleri topluluk mensupları gibi yakıcı güneş ya da sürekli rüzgâr altında küçük topraklarını işlerler.

Ülkenin bazı bölgelerinde, özellikle de Wollo ve Tigre'de, hükümet bugün tarım topraklarının özelleştirilmesi konusunda ürkek adımlar atmaktadır: Toprakların "sertifikasyonunu" organize etmektedir, yani Dünya Bankası'nın baskısıyla bunlardan yararlananları kayda geçirmektedir.

Hükümetin özel mülkiyeti kurmayı reddedişini tarih emretmektedir. Çok eski çağlardan beri ve 1 Eylül 1974 sabahı son imparatorun devrilişine kadar, Etiyopya yırtıcı bir feodal rejimle yaşamıştır. Kökeni çoğunlukla amharalardan oluşan aristokratlar, manastırlar ve piskoposlarla birlikte, hemen hemen tüm ekilebilir toprakların, ormanların, akarsu ve otlakların tek sahibi sayılırdı.

Ras'lar (prensler), derebeyleri ve amhara rahipleri, kendi kullanımları ve ticaret için, köylünün hasadını bölgelere göre bazen üçte iki fiyatına kadar alırlardı.[1] Bu el koymalar üreticileri mahvederdi ama yine de feodal sınıflara, hoş bir edebiyat, mimarlık ve resim kültürü geliştirmeleri imkânı vermiştir. İmparatorlukta hemen hemen bütün köylüler tarım işçisiydiler.

Kırsal feodalite ve haksız el koymalar kolektif bellekte derinlerde durmaktadır. Albay Hailé Mariam Mengistu'nun yönettiği bir askeri klikin çabucak sahiplendiği 1974 ihtilali, Marksizme dayalı olduğunu ilan ediyordu, bütün toprakları devletleştirdi. Ama Mayıs 1991'de Addis Ababa'nın kuzeyinde, Mengistu'ya sadık son alayları da zaferle yenen Tigre'nin Kurtuluşu Halk Cephesi, toprağın kolektif sahipliğini muhafaza etti.

Belay Ejigu tarım bakanıdır. Gürültücü, neşeli, şişman bir adamdır. Geleneksel kahve fincanları eşliğinde bir saattir, Etiyopya'nın tarım üretiminde karşılaşılan çoklu problemleri sakin sakin tartışıyoruz. Yanımda tarım konularında uzman iki iş arkadaşım var. Toprağın özel mülkiyeti sorununa değindiğimde bakan koltuğunda dikiliyor, aniden sehpaya vurarak, "Asla! Anladınız mı? Asla toprağı spekülatörlere vermeyeceğiz!" diyor. Bakan şöyle bir argümanla savunuyor fikrini: Sürekli açlık sınırında yaşayan köylüler toprak parçalarını karşılarına ilk çıkan Somalili ya da Yemenli tüccara satma eğilimine kapılabilirler...

***

---

(1) Bkz. Alan Hobben, *Land Tenures among the Amhara of Ethiopia*, Chicago, University of Chicago Press, 1973; Mesfin Wolde Mariam, *Rural Vulnerability to Famine in Ethiopia, 1958-1977*, Vikas Publishing House, Addis Ababa Üniversitesi'nin işbirliğiyle, 1984.

Etiyopyalıların %82'si aşırı yoksulluk içindedir.[1] 5 yaşından küçük çocukların %50'si anormal düşük kiloya sahiptir (*underweight*, UNICEF kriterlerine göre). 2006'da 5 yaşında ölen çocukların %59'unun ölüm nedeni yetersiz beslenmedir. 1997 ila 2000 yılları arasında çocuk ölümü %25 oranında artmıştır.

Etiyopyalılar Afrika Kıtası'nın en düşük kalori tüketimine sahip halkıdır: Ortalama 1.750, yetişkin birey ve gün başına. Ciddi iyot, demir ve A vitamini eksikliği görülmektedir.[2]

Bütün Etiyopyalıların %69'u sürekli temiz ve içilebilir suya ulaşamamaktadır. Kırsal bölgede bu oran %76'ya çıkmaktadır. Sidamo'da çocukların hiç tedbir almadan, kara domuzların işediği, öküzlerin debelendiği, durgun derelerin kahverengi sularını içtiklerini gördüm. Orta ve kuzey platolarda milyonlarca kadın ve genç kız her gün 10 kilometre yürüyüp bir dere ya da kuyuya ulaşıp, su dolu ağır kovalarını evlerine taşırlar.[3]

2 milyon Etiyopyalı AIDS virüsü taşımaktadır, nüfusa oranlandığında, Güney Afrika ve Hindistan'dan sonra dünyadaki en yüksek oranlardan biridir bu.

Yaşam süresi, kadın-erkek karışık, 45,7 yıldır; nüfusun sadece %2,9'u 65 yaşına ulaşabilir.

15 yaşından büyük Etiyopyalıların sadece %40,3'ü okuryazardır. Nüfusun sadece %12'si tıbbi yardıma ulaşabilir.

Genelde çarpıcı bir güzelliğe sahip olan genç kız ve kadınlar, acımasız bir sosyal ve cinsel ayrımcılıktan mustariptirler. Hemen

---

(1) Yani günde 1 dolardan az bir parayla yaşarlar (Dünya Bankası, *Country Assistance Strategy for Ethiopia*, Washington, 2003).

(2) FAO/PAM, *Crops and Food Supply Assessment Ethiopia*, Roma, 2004.

(3) Feinstein International Famine Center, *Risk and Vulnerability in Ethiopia*, New York, 2003.

hemen tüm kavimlerde, buluğ çağına ancak varmış olan kızlar evlendirilirler. Neredeyse ilk aybaşılarıyla ilk cinsel temaslarını yaşamaları bir olur. Küçücük genç kızlar 12, 14 ya da 15 yaşlarında anne olurlar. 25 yaşına vardıklarında 8 ila 10 çocuk doğurmuş olurlar...

Etiyopyalı kadın üç cepheden sömürülür: Evde, tarlada ve cinsel olarak. Zorla evlendirilen 15 yaşında bir kız elbette, tam bir okul eğitimi alamaz. Asla özgürce dostluklar kuracağı, dünyayı keşfedeceği, özgün bir kişilik geliştireceği bir ergenlik dönemi yaşayamaz. Baba evinde annesi ve kız kardeşleriyle en ağır ev işlerinde çalışır ve oradan doğrudan kocasının buyuracağı ağır işlere geçer.

UNICEF, Somali kökenli klanların yerleştiği ülkenin doğu bölgelerinde bir anket gerçekleştirdi. *Infibulation* yöntemiyle sünnet kızların %70'ten fazlasına uygulanmış. Öteki bölgelerde de kadın sünneti hâkim.

Otuz yıl önce, fistülden mustarip kadın ve çocuklar için, İngiliz kadınlarının yardımıyla, Etiyopyalı bir kadın doktor tarafından en büyük ve en eski hastane kurulmuş. Bugün tüm kıta için örnek olarak gösteriliyor. Bu derdi çeken milyonlarca kadın var.

Fistül çok ıstıraplı ve aşağılayıcı bir derttir: 12 ya da 14 yaşında gebe kalan bir genç kızın vajinası dar olduğundan doğum sırasında vajinayla rektum arasında yırtık oluşur. Bu nedenle hem idrar hem de dışkının atılmasının kontrolü zorlaşır.

Etiyopya'da, kadın ayrımcılığının yıkıcı sonuçları – aslında bu tüm kültürler için geçerli– büyük kentlerin sokaklarında göze çarpar: UNICEF'e göre sadece başkentte 60.000 terk edilmiş çocuk mevcut. Örgüte göre, ülke bütününde terk edilmiş ergen olmayan çocuk sayısı 300.000'den fazladır.

Dilencilik, AIDS, sayısız istismar ve erken ölüm düşer onlara hayat piyangosundan.

Her yandan yoksullar başkente akarlar. Addis Ababa gerçek bir dilenciler diyarıdır, ülkeyi büyüleyen bir ayna. Bıkmadan, yorulmadan, gece gündüz, yoksullar volkanın dibine inerler. Kamyonlar, ta uzaklardan, paçavralar içinde aileler taşırlar. Yaklaşık olarak bile kimse başkentte yaşayanların sayısını bilemez. Belediye başkanı 2004 martında, 5 milyon gibi (muhtemel) bir rakamdan söz etmişti.

1892'de İmparator II. Menelik, Addis Ababa köyünde sönmüş bir volkan kraterinin dibine yerleşti. O zamana kadar imparatorluk saray erkânı (aynı zamanda imparatorluğun birleştirdiği değişik etnilerin kraliyet erkânı) göçebeydiler. Bu sürekli göçebeliğin siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerinden özellikle biri çok zorlayıcıydı: Bu maiyet, binlerce yüksek görevli, aileleri, askerler, kâtiplerden oluşuyordu ve ısınıp yemek pişirmek için kullanılan odun çabuk bitiyordu. Dolayısıyla göç etmek gerekiyordu.

Yabancı danışmanları sayesinde Menelik, Avustralya'da çok hızlı büyüyen bir ağaç keşfetmişti: Okaliptüs. Tohumlarını getirtti. Hızlı ormanlaşma, inşaat ve yemek pişirmek için gerekli odunun temini problemi çözülmüştü. Böylece Addis Ababa daimi başkent oldu.

Bugün Addis Ababa can çekişenlerin son sığınağı olmuştur. Bir paslı tenekeler okyanusu, bir bitmez tükenmez gecekondular dizisi, kraterin dibini kaplamıştır. Sıska öküz sürüleri, çorak arsalarda, teneke kulübeler ile gürültücü ve neşeli çocuklar arasında başıboş dolanmaktadır.

Hiçbir sosyal yardımdan yararlanamayan dilencilerin sayısı belli değildir. Su kaybından mustarip çocukları taşıyan sıska anneler, paçavralara bürünmüş kadidi çıkmış adamlar başkentin kaldırımlarına yığılmaktadır. Kırmızı ışıkta duran yabancı arabalara saldırırlar. Sürekli mırıldanan bu alacalı bulacalı topluluk üç bü-

yük katedrali çevreleyen, okaliptüs ağaçlarıyla bezeli geniş avluları, merdivenleri ve caddeleri doldurur.

Ne belediyenin ne de merkezi hükümetin bir şey yapabilme imkânı vardır. Ancak yoldan geçen birinin uzatacağı bir sadaka, dilencinin can çekişmesini bir nebze hafifletir.

Konumundan dolayı, Etiyopya'nın başkentinin ortalık yerinden sıcak su kaynakları fışkırır. Bunlar borularla, kamuya açık bir kaplıca tesisine ulaştırılır. Mercato (İtalyanca adını muhafaza eden, tepeye kurulmuş muazzam bir pazaryeri) tüccarları, yüksek rütbeli subaylar, memurlar ve yabancı diplomatlar dışındaki Addis Ababa halkı, eski püskü sandaletleri ya da çıplak ayaklarıyla, yoksul giysileriyle buraya giderler. Çoğu paçavralar içindedir. Yetersiz beslenmiş, çoğu sakat ya da kör ihtiyarlar değneklerine dayanarak zorlukla yürürler. Bir belediye otobüsü görmek mucize kabilindendir: Döküntü otobüs saatlerdir durakta bekleyen insanların saldırısına uğrar.

Krateri çevreleyen 3.000 metreden yüksek dağların doruklarında okaliptüs ağaçları büyür. Yağmur mevsiminde bu platolar inanılmaz güzelliktedir: Hafif bir buğunun yükseldiği nemli, kızıl topraklar ve çiçeklerin canlı renkleri ile tepelerin üstünde sürüklenen ağır bulutlar tam bir kontrast oluştururlar. Hava birbirinden farklı kokularla yüklüdür. Gök gürültüsü homurdanarak, şimşekler göğü yırtarak yeni bir sağanağı haber verdiklerinde insanlar gülüşerek, telaşla sığınacak bir yer aramaya başlarlar; genellikle sokaklarda yan yana dizili küçük kahve-kerhaneler olur bu da.

Saat 19.00'a doğru gün biter. Usuldan alacakaranlık bastırır. San Giorgio Katedrali'nin parkından bir çan sesi duyulur. Dilenciler kalabalığı hareketlenir, birden rüzgârın rahatsız ettiği sakin bir su gibi dalgalanır. Dilenciler, yanlarında çocuklarıyla, alelacele ayaklanıp ana kapıya çıkan devasa merdivenlere yönelirler. Sütunlar bo-

yunca, yüksek tavanların altından sessizce, kayarcasına ilerlerler. Binlerce gırtlaktan bir mırıltı yükselir, dua sesi. Etiyopyalılar ne kadar yoksul ve fakir olsalar da etkileyici bir ağırbaşlılık, bir edep ve onura sahip kişilerdir. Dua bitince –yerine göre iki ya da üç saat sürebilir– papazlar yan yana dizilirler.

Bunlar ince sakallı, uzun siyah ipek giysiler giyen, ayakkabıları altın işlemeli, yaşlı, ulu kişilerdir. Aralarında genç diyakozlar da vardır. Çan bir kez daha çalar: Papazlar Kıptilerin çifte haçını göz hizasına kaldırırlar. Papazlar, haç kalabalığa dönük, vakarla sağ kollarını kaldırırlar. Tek kelime edilmez. Bakışları kalabalığın üstünden katedralin gölgeleri arasında kaybolur. Birkaç mum belli belirsiz bir ışık saçar. Halk yürümeye başlar. Hepsi, peş peşe, haçı öper. Sonra, son papazın önüne geldiklerinde, gümüş tepsiye gün boyu dilenerek topladıklarının önemli bir kısmını bırakırlar.

Artık, gece katedralin üstüne çökmüştür. Son mumlar da söner. Son dilenciler, en yaşlılar, ayaklarını sürüye sürüye çekilirler. Gecikenlerin gidişlerini hızlandırmak için bekçiler gelir, çivili sopalarını mermer döşemeye vura vura... Ağır kapı gürültüyle kapanır ve sürgüler çekilir. Dışarıda yağmur yine başlamıştır. Yaşlılar, yetimler, aileler uyumak için bir yerlere yerleşirler. Soğuk, sis ve çamurun içinde. Yırtık pırtık giysili, bitli çocuklar duvarların yakınına kümelenir – sonra da usulca sızarlar. Yine bu gece bazıları ölecek.

Kuraklık ve öteki iklimsel felaketler, erozyon doğal olaylardır. Kıtlık değil! Neden kıtlık? Etiyopya tarımı üretkenlik açısından skalanın en altlarındadır. Kuzeyde güneyde haftalarca gezindim. Addis Ababa ve Avasa arası, yedi saat boyunca bir tek traktöre rastlamadım. Bu yaylalara çağdaş teknoloji hiç uğramamış – ovalara da. Saban çoğunlukla hâlâ tahtadan. Köylülerin birbirlerine kiraladıkları iki yorgun öküz, taşlı toprağı yarmak, ekime hazır hale getirmek için dört beş kez geçiyor aynı yerden.

Gübre de ender bulunur. Piyasa fiyatına devletten almak gerek. Köylülerin çok azında o kadar para olduğundan toprak göz göre göre verimsizleşir. Her yeni kuraklık incecik humus tabakasını biraz daha yok eder.

AB'nin Addis Ababa'daki misyon şefi, enerjik Jean-Claude Esmieu bana açıklıyor: "Ailelerin büyük kısmı, korkunç 1984 kıtlığından sağ kalanlar bugüne kadar eski seviyelerine (sosyal, ekonomik) ve üretim kapasitelerine ulaşamadılar."

Tigre'deki birkaç askeri yol ve asfaltlanmış Addis Ababa-Avasa karayolundan başka ulaşım altyapısı hemen hemen hiç yok. Ortalama olarak, köyler en yakın yola 10 km uzaklıktalar. Pek çok bölgede, pazaryerine ulaşabilmek büyük marifet.

Etiyopya, Doğu Afrika'nın büyük su deposudur. Mavi Nil'in dışında, on iki önemli nehir buradan kaynağını alır. 2003 yılında Belay Ejigu ve mühendisleri 4.000 hektar toprağı sulamayı öngörmüşlerdi. Sadece dörtte birini gerçekleştirebildiler, yani 1.000 hektar. Neden? Parasızlıktan. Ama aynı zamanda, köylülerin kanallara, rezervuarlara, su havzalarına kuşkuyla bakmalarından. Çeçe sinekleri oralara yerleşir. "Kanallar ölüm getirir," demişti bana Addigrat'lı bir köylü.

Kısacası, Etiyopyalının geçimini sağlayan tarım, onlara ancak eğreti bir yaşam sunuyor. Otuz yıldır Afrika'da AB delegasyonlarını beceri ve kararlılıkla yöneten Jean-Claude Esmieu'nün 2006'da verdiği rakamlara göre Etiyopya çiftliklerinin %53'ü ayakta kalabilecek durumda değildir.

Oysa, bütün bu rekabetçi didişmelere rağmen, Etiyopya toplumu ayaktadır. Rastladığım köylülerin kararlılıkları, yaşamı sürdürebilme iradeleri ve onurları beni derinden etkilemiştir. Bu dayanıklılığın sırrı nedir?

Toplumu damarlarından besleyen yoğun bir dernekler ağı, ortaklaşma şebekesi. Bunun binlerce çeşidi var: Komşuluk dayanışması, üyeler o meşhur kahve seremonisinde bir araya gelirler; ekonomik yardımlaşmalar, meslekler arasında organize olurlar; belirli bir azize adanmış dini cemaatler (Hıristiyan veya Müslüman); avcılar birliği, yasalara dayanmaktan çok gizli cemiyet havasında; müştereken bir kuyuyu işleten köylülerin oluşturduğu birlik; kamu hizmetlerinin (çöpler vb.) iyi işlemesini sağlamak amaçlı kamu yararına kurulmuş dernek ya da bunun mahalle ölçeğindeki örneği (kebele) vb.

Özellikle bu ortaklaşmaların üç türü çok önemli. Bunlara her yerde rastlanılıyor: *idir*, *iqub* ve *deba*.

Idir cenaze işleriyle görevli bir kuruluştur. Sosyal yaşamda ölüm en önemli olgudur. Güçlü ritüelleri vardır. Yaşayanların sosyal yaşamında cenaze törenleri önemli bir andır. Bir ferdini kaybeden aile, yedi gün sürecek törenler için uzak yakın tüm akrabaları, komşuları, ölenin arkadaşlarını davet eder. Aynı tören, aynı davetlilerle kırk gün sonra tekrarlanır; ve de bir yıl sonra.

Matemdeki aile bu ziyaretçi kitlesinden teselli bulur, rahatlar. Ağırbaşlı kalabalık, içdünyasına çekilir. Ölünün yakınları alçak sesle konuşur onlarla. 7 gün 7 gece boyunca, boğuk bir mırıltı çitle çevrili bahçeyi ve evi kaplıyor. Ama cenaze törenleri çok masraflıdır. Hıristiyan mezarları son derece sadedir. Müslüman mezarları da öyle. Buna karşılık aile bütçesini yıkan, tesellicilere sunulan bitmez tükenmez matem yemekleridir. Idir, ölüm vukuunda, bir tasarruf sandığı rolü de oynar. Bu insanlar bütün yaşamları süresince, bir yakınları öldüğünde cenaze masraflarını karşılamak amacıyla bir kenara para koyarlar.

2003'te, yağışlar normal seyrettiğinden, ekonomik hayat toparlandı. 2004 martı başlarında, Gueralta bölgesinde düzenlenen iki cenaze törenine tanık oldum. Her birine binlerce kişi katılmıştı ve biri 12 biri 10 yıl önce ölmüş kişilere veda ediliyordu. Neden bu gecikme? Çünkü önceki yıllar kötü geçtiğinden, biriken paralar yeterli olmamıştı. İdir kasaları boştu ve bu nedenle cenaze törenleri gerçekleştirilememişti.

Iqub banka rolü oynayan bir kuruluş türüdür. Çünkü kırsal bölgelerde tam anlamıyla banka denilebilecek kuruluşlar yoktur (ne kalkınma bankası, ne tarım kredisi, ne de köylülerin hizmetindeki herhangi bir kuruluş). İşte bu nedenle kırsal alan ve kebelelerde tefeciler cirit atar.

Iqub bir tür mikrokredi ağı gibi işler. İki üç tavuk, bir eşek, tohum ya da dam için gerekli kiremit alabilmek için düşük bir miktarda borç alınır. BM Kalkınma Programı'nın Avrupalı ve Amerikalı uzmanları şaşıp kaldılar: Bütün yoksulluğa ve zorluklara rağmen borçlular düzenli olarak ödeme yapıyorlardı. Saptanan gün ve saatte, hem anapara hem de faiz ödeniyordu.

Andreas Eshente, meslekten filozof, yaşamının yarısını ABD' de sürgünde geçirmiş. Heyecanla hükümeti eleştirmekten çekinmiyor. Bugün, Addis Ababa Üniversitesi rektörüdür kendisi. Rektörlük ve Hukuk Fakültesi'nin, Hailé Sélassié'nin eski bir sarayında yer aldığı başkentteki hariç Etiyopya'da 7 bölgesel üniversite daha vardır. Öğrenci sayısı 60.000 civarındadır. Bunların sadece %16'sı kızdır. Addis Ababa Üniversitesi'nde 12.000 öğrenci eğitim görmektedir.

Andreas Eshente akıllıca bir sistem kurmuş. Öğrenciler, üniversitenin kurduğu bir kredi sistemi vasıtasıyla eğitimlerini (lojman ve beslenme masrafları dahil) kendileri finanse etmektedir. Krediden yararlananlar, meslek hayatlarının ilk yedi yılında, eği-

tim masraflarının en az %42'sini geri ödemek zorundadırlar. Sistem mükemmel işliyor. Ödemeden sapmalar hemen hemen hiç olmuyor. Çünkü Etiyopya uygarlığının en önemli vasıflarından biri ahde vefadır. İşte bu nedenle Etiyopyalılar aksatmadan borçlarını ödüyorlar.

Iqub da Idir gibi tarihin derinliklerinden geliyor. Bu mikrokredi zincirinin hiçbir halkası kopmamış şimdiye dek (en azından bunu bana söyleyen BM Kalkınma Programı uzmanlarının bildikleri kadarıyla).

Deba, daha çok sendika ya da korporatist bir organizasyona benzer bir dernek. Kahve yetiştiricileri, deri işçileri mesleki çıkarlarını, devlet memurları, spekülatörler ve tüccarlara karşı birlikte savunuyorlar.

İşte bütün bu dayanışmaya dayanan dernekler, kuruluşlar, üyelerinin sayısı ya da sosyal amaçları ne olursa olsun, bütün "yönetici şeflerin" aynı haklardan yararlandıkları meclisler tarafından yönetilir. Bir grup çok büyükse –Addis Ababa, Dire Dava, Harar veya bir başka önemli kentin kebelesinin kamuya yararlı derneği– periyodik olarak toplanan mecliste, delegeler kararları alır, hesapları onaylar ve geleceğe yönelik faaliyetleri planlarlar. Demokrasiye dayanan temel ve sıkı bir sosyal dayanışma, sosyal ve psikolojik açıdan bütün bu yardımlaşma şebekelerinin etkinlik ve sürekliliğinin sırrıdır.

Üçüncü dünyanın her yerinde, atalardan gelen büyük kültürler, ticari akılcılık tarafından küçümsense de, halklara anlamlarla dolu, değerli bir birikim sunarlar. Kolektif bellek, akrabalık ilişkilerinin sağlamlığı, özel kozmogoniler, kişiler arasındaki çok çeşitli dayanışma yükümlülükleri Güney toplumlarında kendine güven ve tutarlılık sağlar. Etiyopya vakası bunun örneğidir. Yine de, olağanüstü hayatiyetine, direnişine ve cesaretine rağmen Etiyopya halkı bugün dayanma gücünün sınırına varmıştır.

Borç, usul usul gırtlağını sıkmaktadır.

2006'da borç hizmeti Etiyopya devletine 167 milyon dolara mal olmuştur: Bu, bir yıl içinde, ulusal, bölgesel, kentsel sağlık hizmetleri harcamalarının tümünden yüksektir. Gayrisafi milli hasılanın %12'si borç faizleri tarafından yutulmuştur. Milli gelirin sadece %6'sı gübre, sulama, kırsal altyapı mühendisliği ya da tarımsal ürünlerin satılabilmesi alanına yatırılmıştır.

Etiyopya halkının yüzü ne zaman gülecek? Herhalde borç sürdükçe değil.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Brezilya: Özgürlüğün Yolları

I

Lula

Antikapitalist, barışçı, müthiş bir demokratik devrim süregelmektedir bugün Brezilya'da. Çıkış yolu sadece 180 milyonluk bir halkın kaderini değil, bütün bir kıtayı etkileyecektir. Bir anlamda, dünya ölçeğinde demokratik, halkçı ve antikapitalist bir hareketin geleceğine karar verilecektir.

Latin Amerika milletlerinin çoğu gibi Brezilya da kıtaötesi özel şirketlerin tekellerinden mustariptir. 240 milyarı aşan dış borç gayrisafi milli hasılanın %52'sini kapsamaktadır. Ülkenin ulusal zenginliğinin yarısından fazlası (sanayi, ticaret, madenler, yollar, topraklar, barajlar) Kuzey'in efendilerine aittir.

Bu devrim Avrupa'da neredeyse hiç bilinmemektedir. Ve çıkış yolu da belirsizdir.

Brecht'in piyesi *Galile*'nin en önemli sahnesini hatırlayalım. 22 Haziran 1633'te Roma'dayız; o gün Galile engizisyon mahkemesi ve Kardinal Bellarmin'in önüne çıkıyor. O sırada Floransa Cumhuriyeti buyükelçisinin sarayında, mürit Andrea Sarti, işçi Federzo-

ni ve Virginia olayları tartışıyorlar. Galile'ye duydukları hayranlıkla dopdolular, kahramanları, onlara göre dünyaya bilimin ışığını taşıyarak tarihin akışını değiştirmekte. Birden eşikte Galile beliriyor. Yorgun ve yarı kör. Oradakilerin heyecanına şu sözlerle karşı çıkıyor: "Kahramana ihtiyaç duyan ülkenin vay haline!"[1]

Brecht elbette haklı. Ama yine de özel kişilerle halk arasında, bazı öznel iradeler ile kolektif bilinç arasında esrarengiz bir diyalektik mevcut. Bazı konjonktürel durumlarda, bu diyalektik olayların akışını değiştirebiliyor.

Luiz Inácio Lula da Silva –kişisel yörüngesi, aile tarihi, kişisel acıları, inatçılığı– olmasa Brezilya'nın güncel devrim süreci bugünkü yönüne sapmazdı. Ve her şeyden önce bu bölümde Lula'nın sesi ve kaderi patlama yapacak.[2]

Bu yaz aylarında, Goiás'ın yüksek yaylalarında ender görülen fırtınalar patlıyor. Birden gök, kalın ve koyu bir bulut tabakasıyla kaplanıveriyor. Az sonra göğün karanlık tavanı yırtılıyor. Bir sağanağa yol veriyor. Yolların ve bahçelerin kızıl toprağı, yürüyenin ayağını hapseden kalın bir çamura dönüşüyor. Ama şimşekler ve gürültüler çok sürmüyor. Birden öğleden sonranın yaldızlı ışığı katedralin bakırlı damına geri dönüveriyor. Başkanlık Sarayı, Planalto Meydanı'ndaki su birikintilerini aydınlatıp, uzun caddeler boyunca kayarak yol alan siyah limuzinlerin gösterişli karoserlerini parlatıyor.

Kızıl güneş, beton ve cam siluetlerin ardında alçalıyor. Yazın Brasília'ya akşam saat 19.00'da çöküyor. Kızıl ışıkların panjurla-

---

(1) Orijinal metin: *"Nein, unglücklich das Land, das Helden nötig hat."* Bertolt Brecht, *Das Leben des Galilei*, Frankfurt-am-mein, Suhrkamp Verlag, 1978.

(2) Burada kişisel notlarıma başvuruyorum, bunları Lula'yla konuşurken not almadım, ama çoğunlukla aynı gün toparladım.

rın arasından sızdığı, cumhurbaşkanlığının geniş çalışma odasında toplantı iki saattir sürüyor. Luiz Inácio Lula da Silva, açlık ve yokluğun iz bıraktığı çocukluk ve yeniyetmeliğinden söz ediyor.[1]

Tıknaz yapılı, çoğunlukla alaycı, parlak bakışlı, gözlerini ziyaretçilerine dikmiş. Sağlam ve sabırlı, yanık *Nordestino* yüzünü gri bir sakal çevreliyor. Sesi ateşli. Sakat sol eliyle –bir parmağı eksik– pekiştirerek, söylediği, önemli bulduğu sözlerin altını çiziyor. Karakteri kararlılık ve şefkati kapsıyor. Son derece sempatik bir adam.

Brezilya'da, toprak sahiplerinin %2'si, ekilebilir toprakların %43'üne sahipler. Bu toprakların pek çoğu nadasa bırakılmış ya da düzensiz işletiliyor. Kolonizasyon ve Tarım Reformu Ulusal Enstitüsü INCRA'ya göre 90 milyon hektar kullanılabilir arazi ekilmemiş. Sömürge döneminden kalma arkaik *latifundia*, çağdaş tarım (ve hayvancılık) işletmesiyle bir arada yaşıyor, önemli sermayeler yatırılmış ve etkin bir makineleşmeye sahip. Bu büyük işletmelerin birçoğu kıtaötesi şirketler tarafından yönetiliyor, genelde, Amerika, Avrupa ve Japonya kökenli.

Ama, Brezilya bugün dünyanın en önemli tahıl ihracatçılarından biri olmasına rağmen, halkının on milyonlarcası vahim ve sürekli bir biçimde yetersiz besleniyor.

Lula 1945'te Pernambuco Eyaleti, Garanhuns kazası, Caetes kasabasında doğmuş. Nordeste'nin kurak topraklarında yaşayan milyonlarca aile gibi, onun anne babası da bir avuç toprağını eker, bir kulübede oturur ve şekerkamışı hasadı zamanı emeklerini kazada yaşayan büyük toprak sahiplerine kiralarlarmış.

(1) Bugün çocuk ölümleri oranı Lula'nın doğum yılı olan 1945'teki kadar yüksektir: 2006'da, yeni doğan her 1.000 çocuğun 119'u beş yaşına ulaşamadan ölmüştür.

Aristide Inácio da Silva ve karısı Euridice Ferreira de Melo, ki genelde Dona Lindu diye hitap edilir, 8 çocuk sahibiymişler. Lula en küçükleri.

Dün olduğu gibi bugün de, Pernambuco'da 27 aile 25 milyon hektarlık kırmızı toprağı kontrol ediyor. Bu ailelerin çoğu, mülkiyet belgelerini 16 ve 17'nci yüzyıllarda, bizzat Portekiz krallarının elinden alan eski esir tüccarlarının ve derebeylerinin soyundan geliyorlar. Devletin 80 milyon hektar ekilebilir toprağı var. Oysa şekerkamışı plantasyonları ve *engheno*'lar (şeker değirmeni) büyük toprak sahiplerinin mülkiyetinde, en verimli topraklar tekellerin elinde.

Recife'nin 50 kilometre dışından itibaren şekerkamışının yeşil okyanusu başlıyor. Kamışın yetiştiği verimli, nemli, kırmızı toprak halkın laneti. Demir bir çember gibi köyleri ve küçük kentleri çevreliyor. Çünkü şekerkamışı plantasyonları doğrudan beslenmeye yarayan ekimleri engelliyor. Bu nedenle Pernambuco'da gıda ürünlerinin %85'i ithal ediliyor. Çocuk ölümleri dünyadaki en yüksek oranlardan biri (Haiti'ninkine yakın). Yüz binlerce çocuk küçük yaştan itibaren sakat kalıyor. Protein eksikliği, beyin hücrelerinin gelişimini engelliyor.

Latifundia sahiplerine gelince, onlar Recife'deki saraylarında, düşlerindeki *fazenda*'larında, Rio de Janeiro'da, Ipanema sahilinde denize nazır apartman dairelerinde ya da Paris'te Avenue Foch'ta, saltanat içinde yaşıyorlar.

Brezilya'da 4,8 milyon "topraksız" tarım işçisi var. Bunların çoğu yollarda gezer, sabit bir adresleri yoktur ve göçmen işçi olarak emeklerini kiralarlar. Bir kısmı da köylerde, büyük mülklerin yakınındaki kulübelerde yaşar. Buralarda oturanlar hiç değilse minimum sosyal hizmetlere ulaşabilirler.

Brezilya'nın orta ve kuzeydoğu kesimlerinde *boia frio*'ya rastlanır. Haftanın her günü, sabahın köründe, topraksız işçiler, kasabanın tozlu meydanına doluşurlar. *Feitore*'ler, toprak sahiplerinin kâhyaları gelip bunların arasından, bölgedeki bir mülkte, belirli bir iş için, bir hafta, bir gün için çalışacak adamları seçerler. İşe alınacakların seçileceği meydana gitmek için şafakla kalkan *boia frio*, kulübesinden çıkmadan önce, karısı ona siyah fasulye, pirinç ve birkaç patates doldurduğu sefertasını uzatır. Eğer *feitore* onu işe alacaksa gündelikçi bir "öküz" *(boia)* gibi çalışmak zorunda. Eğer reddedilirse, gününü beklemekle, meydandaki sekoya ağacının gölgesinde beklemekle, beklemek, hep beklemekle geçirecektir... Her iki durumda da yiyeceği "soğuktur" (yani, *frio*).

İşte Lula'nın babası da bir *boia frio*'ydu.

Umutsuzluk canına tak edip de babası ailesini terk ettiğinde Lula 5 yaşındaydı. Adam Sao Paulo'ya, Atlantik'e açılan büyük Santos Limanı'na göç etmiş. Transistoru olan bir komşu, liman yetkililerinin gemilere kahve çuvalları taşıyacak hamallar aradığını söylemiş, parası da düzenliymiş.

Latifundia doymak bilmez bir canavardır. 1952'de Lula, derin bakışlı, siyah kıvırcık saçlı, bodur bir çocuk. Büyük bir toprak sahibinin *pistoleiro*'ları annesini, kulübesini ve biraz manyoka ekili, birkaç cılız muz ağacı olan küçük tarlasını satmaya zorluyorlar. Fiyatı? 100 real, yani o dönemde 50 euro kadar. Dona Lindu, geçmiş iki asır boyunca, yüz binlerce *Nordestino* ailesi kadınının yaptığı gibi çocuklarını alıp, güneye, kocasını aramaya gidiyor.

Tüm servetleri bir matara su ve birkaç manyoka peksimeti. Güneye giden kamyonların tepelerine tırmanıp bedava yolculuk eden kılıksız insanlara *pau de ara* deniyor. Pernambuco'nun içlerinden Sao Paulo'nun kıyı şeridine kadar yolculuk 13 gün sürüyor. *Pau de*

ara "papağan tırnakları" demek. Yolcular, papağanlar gibi, kamyona yüklenmiş, rafine şeker torbalarına ya da tropikal ağaç gövdelerine tırnaklarını geçiriyorlar. Nakliye bedeline gelince, kamyon şöförleri genelde bir ya da birkaç şişe cacheça ya da bir avuç realle yetiniyorlar. Gece molalarında şöförler gibi *pau de ara* yolcular da, kamyonun yanı başında, toprak zeminde, örtülere sarınıp uyuyorlar.

Santos *baixada*'sına gelince Lula ve ağabeyi José Ferreira da Silva, babalarını aramaya koyuluyorlar. Gecekondu mahallelerinde, rıhtımlarda dolaşıp dok işçilerini sorguluyorlar. Sonra baba evini keşfediveriyorlar: İki çocuğuyla genç bir kadın onları karşılıyor. Aristide Inácio da Silva eski defteri kapatmış, yeni bir aile kurmuş. Bundan böyle Lula'yı, Dona Lindu'yu ve eski ailesinin öteki fertlerini görmek bile istemiyor.

Biyografisini yazan Frei Betto şöyle diyor: "Lula bu yaradan kimseye, ama hiç kimseye söz etmedi."(1)

1956'da, Dona Lindu ve çocukları, Sao Paulo'nun berbat bir mahallesindeki bir barın arkasındaki iki karanlık odaya yerleştiler. Sarhoşlarla kiracılar tek tuvaleti paylaşıyorlardı.

Lula anlatıyor: "Mutlu bir çocuktum. Annem beni seviyordu. O benim için her şeydi. Bizi nasıl besledi, hayatta kalabilmemizi nasıl sağladı, bilemiyorum."(2)

Dona Lindu gece gündüz terzilik yapıyordu.

Genç Lula'nın yaşadığı sosyal aşağılanmaya iki anı tanıklık ediyor. Birincisi: "Evimizde gelenleri oturtacak sandalyelerimiz yoktu." İkincisi: "On dört yaşlarındaydım. Bir arkadaş bana ilk sinema biletimi verdi. Ama girmeme izin vermediler. Kılığım uygun değilmiş."(3)

---

(1) Frei Betto, *Lula, um operário na presidência*, Sao Paulo, Casa Amarela, 2003.
(2) Aynı eser.
(3) Aynı eser.

Sefalet her yerde hazır ve nazır. Kronik yetersiz beslenmeden dolayı, zararsız enfeksiyonlar bile iki kız kardeşi için ölümcül oluyor.

Lula on iki yaşındayken bir temizleyicinin yanında işe giriyor. Giysileri yıkıyor, ütülüyor ve müşterilere teslim ediyor. Daha sonra kent merkezindeki bir işyerinde ayak işlerine koşturuyor. On dört yaşında, mucize gerçekleşiyor. Sao Paulo Eyaleti'nin sanayi şehri São Bernardo do Campo'da bir fabrikada işçi olarak çalışan bir diğer ağabeyi José Francisco sayesinde Lula bir metalürji fabrikasında çırak olarak çalışmaya başlıyor. Sabah 7'den akşam 7'ye kadar çalışıyor. Her gün. Pazarları hariç.

1964'te, on dokuz yaşında, São Bernardo do Campo'daki Industria Villares fabrikasında çalışırken bir gün, alüminyum tabakaları kesen bir arkadaşının yerine makineye bakıyor; alet bozuluyor: Lula sol elinin serçeparmağını orada bırakıyor.

Dönem, askeri diktatörlük dönemi.[1] Hükümet tamamen çokuluslu yabancı büyük şirketlerin ve yerel *latifundia* ve finans oligarşilerinin hizmetinde. Generaller, ücret alanında hak arama direnişlerini zalimce bastırıyorlar. Halk tabakalarının yoksulluğu daha da artıyor.

Yasadışı grevler peş peşe patlıyor. Bu grevlerin sağlam bir siyasi dayanağı yok, çünkü tüm demokratik ve sendikal örgütler gizli polis tarafından yok edilmiş. Lula pasif direniş eylemlerine ve grevlere katılıyor.

Olağanüstü organizatörlük yeteneği o dönemde ortaya çıkmaya başlıyor. Sivri zekâsı, hareketliliği, önce Industria Villares, sonra da São Bernardo do Campo'daki bütün fabrikalarda onu metal işçilerinin doğal lideri yapıyor. Derin bir adalet duygusunun harekete geçirdiği Lula, mücadelenin hep ön saflarında yer alıyor.

(1) 1964'ten 1985'e kadar sürdü.

Patronlar grevlere lokavtla karşılık veriyorlar. Çok geçmeden geliri kesilen Lula korkunç bir yoksulluğa düşüyor. İşte o dönemde, Lula'nın hep sözünü etmeyi reddettiği ikinci bir fasıl yaşanıyor.

Frei Betto'ya, bu dramdan birkaç kelimeyle söz etmiş, sonra da hiç temas etmemişti.

Lula evli. Genç karısı 8 aylık hamile, ilk çocukları olacak. Kadın bir enfeksiyona yakalanıyor.

Ateşi epey yükseliyor. Çok ıstırabı var, bütün gece sayıklıyor. Şafakta, yasaklı bir sendika üyesi arkadaşının yardımıyla onu São Bernardo do Campo Hastanesi'ne kaldırıyorlar. Nöbetçi doktor bir miktar para gerektiğini söylüyor. Ne Lula ne de arkadaşında metelik var. Doktor hastaneye kabulü reddediyor. Anne ve bebek bir hastane koridorunda ölüyorlar.

O dönemde Sao Paulo başpiskoposu olan Kardinal Paulo Evaristo Arns, işçileri açıkça koruyor. Arns'ın kurduğu hareketin Lula ve arkadaşları üzerinde derin bir etkisi olacaktır: Pastoral Operária. Bu kuruluş işçilerin, özellikle de *pau de ara*'ların, Nordeste'den göç edip Sao Paulo'nun metropoliten alanına sığınanların zihinsel ve ruhsal eğitimleriyle, onlara okuma yazma öğretmekle uğraşıyordu.

13 Mart 1979, vakit öğleden sonra, São Bernardo do Campo'daki Vila Euclides Stadı'nı grevdeki 80.000 metal işçisi doldurmuş. Diktatörlüğün, yürürlükte olan, kanun hükmündeki kararnamelerine göre bu grev yasadışı. Grevciler yöneticilerini dinliyorlar, özellikle de 24 yaşındaki sakallı genci, Luiz Inácio Lula da Silva'yı. Her an federal polisin şok kıtalarının ortaya çıkıp liderleri tutuklamalarını bekliyorlar.

Beyaz entarili, saçları dökülmüş, narin bir adam, hatiplerin kürsü niyetine üzerinde konuştukları kamyona yaklaşıyor. Dom

Claudio Hummes, São Bernardo piskoposu; durgun bir sesle konuşuyor, sözleri ta stadın dibindekilere kadar öndekilerin tekrarıyla ulaşıyor: "Kilise, grevi adil ve barışçı bulduğu için destekliyor. Özgürce seçilmiş liderlerinizin etrafında kenetleneceğinizi umuyor... Burada, işçilerin ne karar vermeleri gerektiği konusunda konuşacak değilim, ama savunduğunuz dini değerleri desteklemek için buradayım... Buradaki mevcudiyetimle, ailelerinizin grevin olumsuz sonuçlarından etkilenmesini de engellemek istiyorum."[1]

Diktatörlük boyuna Katolik değerlerden söz ettiğinden bu grevi de suç olarak görmesi elbette zorlaşmıştı.

1980'in ocak ayında, Pastoral Operária'nın yasadışı bir toplantısında Lula'nın yolu fevkalade bir adamla kesişiyor: Carlo Alberto Libano Christo. Dinsel adı: Frei Betto. 1944'te Belo Horizonte'de doğan Dominiken rahibi Frei Betto, Latin Amerika'nın özgürleşmesi için mücadele veren belli başlı tanrıbilimcilerden biridir. Kocaman gözlüklü, ince yapılı, muzip bakışlı, hem sivri bir mizah anlayışına hem de demir bir iradeye sahip. Frei Betto, Lula'yla aynı nesilden. İki adam, ilk karşılaşmalarından itibaren dost oluyorlar.

Frei Betto hapisten yeni çıkmış. Lula'nın mensup olduğu halk hareketinde, canlı bir efsane olarak görülüyor. Bunu anlayabilmek için Brezilya'nın, 20'nci yüzyılın son çeyreğindeki hareketli tarihini biraz anımsamakta yarar var.

Askeri diktatörlük döneminde, Rio de Janeiro'da, Hava Kuvvetleri gizli servislerinin işkencecileri, kent merkezindeki Santos-Dumont Hava Üssü'nün hangarlarında görürlerdi pis işlerini. Deniz Kuvvetleri'ninkiler de, Praça Quince'ye birkaç yüz metre me-

---

(1) Aynı eser.

safedeki, sekiz katlı beyaz bir bina olan Deniz Kuvvetleri binasının bodrumlarında ya da Candido Mendes Üniversitesi'nin dersliklerinde gerçekleştirirlerdi işkencelerini. O üniversitede ben de bir ara ders vermiştim.

Her gece, komandolar, askerleri, ellerinde şüpheli listeleriyle, sivil kılıkta, Flamengo, Botafogo, Copacabana ve *Zona Norte*'nin yoksul kesimlerinde ve işçi mahallelerinde cirit atarlardı.

Uruguay sınırında, Amazon'un ağzında, diktatörlüğe direniş epey aktifti. Öğrenciler, rahipler, öğretmenler, sendikacılar, kadın erkek direnişçiler, iki farklı örgütte toplanıyorlardı: Büyük bir cesarete sahip, muhteşem melez Carlos Marighella'nın(1) yönettiği Ulusal Özgürlük İçin Eylem ve Var-Palmarès (Vanguarda Revolucionária-Palmarés).(2) Her iki örgüt de bilhassa güneyde, kent gerillası eylemleri sürdürüyorlardı, Sao Paulo, Belo Horizonte, Porto Alegre ve Rio de Janeiro gibi kalabalık kentlerin insan okyanusunun içine saklanarak faaliyet gösteriyorlar ama çok da kayıp veriyorlardı.

Daha 1969'da, gizli polis Sao Paulo'daki bir Ulusal Özgürlük İçin Eylem ağına sızmayı başarmıştı. Bir delikanlı, işkence altında, Marighella'nın saptadığı toplantı yeri ve saatini itiraf etmek zorunda kalmıştı. 4 Kasım akşamüstü, çevre mahallede 90 DOPS ajanı (federal polis gizli servisi, sosyal ve siyasal düzen bölümü), ellerinde makineliler, pusuya yattılar. Carlos Marighella ve iki yardımcısı kaldırımda kurşunlandılar.

Sao Paulo metropoliten alanı, Marighella savaşçı gruplarına destek ağında dört Dominiken papazı yer alıyordu: Tito, Lorendo,

---

(1) Cristiane Nova ve Jorge Nóvoa, *Carlos Marighella, o homem por trás do mito*, Sao Paulo, Sao Paulo Devlet Üniversitesi Yayınları (UNESP), 1999.

(2) Palmarès, Brezilya'nın kuzeyindeki ünlü bir *quilombo*'nun adı; 18'inci yüzyılda asi kölelerin kurduğu bu cumhuriyet 20 yıl süreyle Portekiz ve sömürgeciler ordusuna kafa tuttu.

Yvo ve Betto. Marighella'nın ölümünün ertesi günü, Sao Paulo'daki Perdice'deki Dominiken papazlarının evi DOPS ajanları tarafından basıldı. Dört papaz tutuklandı, ağır işkencelere uğratıldı ve mahkûm edildiler.

Tito'nun yazgısı acılarla doluydu. Dominikenlerin tutuklanmasından hemen sonra, gerilla savaşçıları Rio de Janeiro'da İsviçre büyükelçisini kaçırdılar. Bırakmak için bazı siyasi tutukluların salıverilmesini istediler, ki bunların arasında Tito da vardı. Tito ve listedeki öteki tutuklular Küba'ya gönderildi. Oradan da Tito Paris'teki Dominikenler Evi'ne aktarıldı. Psikolojik yardım aldı, ama asla Sao Paulo'daki Tiradentes Hapishanesi'nde yaşadığı dehşet dolu zamanları unutamadı. Kâbuslar görüyordu sürekli. Paris'ten ayrılıp Lyon'a gitti. Ama yaşadıkları onu rahat bırakmadı ve intihar etti.[1]

Frei Betto'ya gelince, bugün Brasília'da, Planalto Sarayı'nda, devlet başkanının çalışma odasının bitişiğindeki odada çalışmaktadır.

Paradoks. Güney Amerika Kıtası'nın yarıdan fazlasını kaplayan ve dünyanın en güçlü on birinci ekonomisi olan devletin başkanı, geçmişte hiçbir siyasi aidiyetinin olmadığını söylüyor.

Soruma Lula kahkahalarla cevap veriyor: "Siyasi kökenlerim mi? Hiç mi hiç hatırlamıyorum. Dua etmekten hoşlanırım. Aziz François'nın yazdıklarını okumayı severim... Yemekten önce istavroz çıkarırım. Çok açlık çektim, biliyor musunuz... 1 Mayıs'ta, Matriz de São Bernardo do Campo Kilisesi'ndeki hiçbir Missa do Trabalhador'u kaçırmam... Rahibin kadehi ve ekmeği kalabalığa doğru kaldırdığı-

---

(1) İki kitap bu yazgıya tanıklık eder: *Les pierres crieront*, Tito'nun bıraktığı notlardan yola çıkılarak Dominikenler tarafından yazılmış; Frei Betto, *Les Frères de Tito*, Paris, Éditions du Cerf, 1984.

nı görmek ve söylediklerini dinlemekten hoşlanırım: Bu şarap ve bu ekmek, insanların çalışma ve zahmetlerinin meyvesi... Siyasi teorilere gelince, bunları Marco Aurelio'ya sormak gerek!"

Lula bakışlarıyla karşımızdaki koltukta oturan dışişleri danışmanını işaret ediyor. Acımasızca ekliyor: "Parlak entelektüellerimiz bu teorileri benden çok daha iyi bilirler!" Yükseklerde uçan Marksist, Paris-Vincennes Üniversitesi'nin eski öğretim üyelerinden Profesör Marco Aurelio García tetikte bekliyor.

Neden, ancak 1980'lerin başlarında kurulabilmiştir Brezilya İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores [PT])? Lula'nın cevabı şaşırtıcı: "Çünkü tüm tarihimiz boyunca emekçiler asla emekçilere oy atmamışlardır... Köylü ve işçilerin zihninde, korkunç önyargılar her türlü müşterek özerk eylemi felce uğratıyordu." 2002'de çıkan kitabında Lula bunu şöyle açıklıyor: *"... os preconceitos de classe embutidos nos corações e mentes dos próprios trabalhadores, induzidos a não acreditar en sua capacidade de se assumir como sujeito histórico."* ("...bizzat emekçilerin kafalarında ve yüreklerinde pusuya yatmış sınıfsal önyargılar, tarihin öznesi olup olmadığımız hakkında bizi kuşkuya düşürüyordu.")(1)

Ezilen sınıfların emekçileri Brezilya halkının %80'ini oluşturuyor. Ama yüzyıllarca yönetici sınıfların formüle ettikleri önyargıları içselleştirdiler: Samimi bir biçimde kendi kendilerini yönetecek kapasiteleri olmadığına inandılar.

O dönem bugün aşılmıştır: 27 Ekim 2002, Luiz Inácio Lula da Silva, 52 milyondan fazla oyla Brezilya Federal Cumhuriyeti'nin

---

(1) "O perigo oculto das vanguardas intelectuais" (Entelektüel avangardlardan süzülen karanlık tehlike), Candido Mendes, *Lula, a opçäo mais que o voto, Rio de Janeiro*, Garamond, 2002.

başkanı seçilmiştir. Şimdiye kadar bir Brezilya başkanının aldığı en fazla oyla.[1]

PT bir parti değil bir cephedir. Sosyal hareketler, entelektüel kilise mensupları, sendikalar, her türden temel örgütlenmeler –kadın grupları, bölgesel dernekler, dini cemaatler vb.– bunu oluştururlar. Dikkat çekici bir stratejist, parti içi demokrasinin korunmasına göz kulak olur: Eski gerilla komutanı José Dirceu... 2004'te José Dirceu, *ministro de Casa Civil*'dir, yani Brezilya sisteminde başbakanın karşılığı. Efsanevi direnişçi, siyasi polis tarafından tutuklanmış, sonra gerillanın kaçırdığı Brezilya'nın ABD büyükelçisiyle takas edilmiş. Küba'da estetik operasyonlardan geçmiş. Yeni bir kimlik ve yeni bir yüzle Brezilya'ya geri dönüp Sao Paulo'da silahlı mücadeleye katılmış.

Diktatörlük ve sonradan gelen rüşvetçi ve neoliberal rejimlere dirençten doğan, sivil toplum kaynaklı temel hareketlerin tümü, PT'de kendilerini bulmaktadırlar: CUT (Emekçiler Tek Merkezi), MST (Topraksız Köylüler Hareketi), ANAMPOS (Halk Eylemleri Hareketleri Birliği) ve on milyonlarca üyeyi kapsayan diğer başka örgütler bütünü oluşturmaktadır. Sadece CUT 20 milyon işçi ve köylüyü kapsamaktadır.

Nordestino gerçekçiliği Lula'ya yerleşmiş: "Bizler hükümetteyiz, iktidarda değil, diyor bana. "Bir ülkenin sosyal yapısını değiştirmek için ne başkan ne de parlamento yeterli olur. Halkın kendisi gerektir bunun için." Altta yatan anlam: İç oligarşi ve yabancı vampirleri yenmek demokratik, sosyal halk hareketlerinin kararlılığına ve seferberliğine bağlıdır.

---

(1) Ronald Reagan'dan sonra demokratik yolla seçilmiş, en çok oy almış başkan; ikinci dönemde daha da çok oy almış.

Bakın Luiz Inácio Lula da Silva ölümden nasıl kurtuldu:

18 Nisan 1980 Cuma gecesi, Airton Soares'le birlikte Assuncia de São Bernardo do Campo Hastanesi'ne gitti. Polisin sendikaya yaptığı baskın sırasında yaralanan iki yoldaşlarını ziyaret edeceklerdi.

Lula polisin kendisini izlediğini biliyor, her an tutuklanmayı bekliyordu. Gece 02.30'da eve dönerken Airton onu eski Alfa Romeo'sunun bagajına saklamayı ve uygun bir gizlenme yerinde bırakmayı teklif etti.

Lula bunu reddetti, evine gitti. İkinci eşi Marisa ve iki küçük çocuklarıyla oturdukları iki katlı küçük evde o akşam konuklar da vardı, salondaki halının üstünde Frei Betto ve sendikacı Geraldo Sigueira uyuyorlardı.

Frei Betto anlatıyor: "Sert bir fren sesiyle evin önünde polis arabalarının tipik sesini duydum. Polisler Lula'nın adını sesleniyorlardı. Koşarak üst kat merdivenlerini tırmandım ve yatak odasının kapısına vurmaya başladım: 'Lula, adamlar aşağıda!' Dışarıdaki polisler bağırıyorlardı: 'Senhor Luiz Inácio! Senhor Luiz Inacio! Lei de Segurança Nacional!'

Uykulu Lula kapısını açtı ve bana polislerin yaygaralarıyla ilgilenmememi söyledi. Buna karşılık, Dona Marisa, kalkıp giyinmesi için israr etti. Aşağı indim. Alt kat penceresinden, ellerinde makinelilerle altı sivilin beklediğini gördüm. Kapının önüne dikilmişlerdi. Tekrar yukarı çıkıp Lula'ya, 'Aşağı in ve bu adamlardan polis kimliklerini göstermelerini iste,' dedim.

Lula aşağı inip kapıyı açtı.

Polisler kimliklerini gösterdiler.

Lula karısına ve dostlarına veda etti. Çıkarken şöyle dedi: 'Olhem, cabeça fria... Beni dinleyin, sakin olun ve ailemle ilgilenin. Önemli olan mücadelenin sonuna kadar gidebilmektir.'

Sonra dışarı çıktı.[1]

Aynı gece, Sao Paulo'da kadın erkek yüzlerce sendikalı tutuklandı. Ama polisler büyük bir hata yaptılar: Ne Betto ne de Geraldo'yu tutukladılar. Evdeki telefonu da kesmediler. Bu sayede polis otoları kaybolur kaybolmaz iki arkadaş, hemen Kardinal Arns ve Piskopos Hummes'i aradılar, onlar da yabancı basına haberi uçurdular. Amnesty International Lula'yı ayın tutuklusu ilan etti. Ve mayıs ayından sonra diktatörlük geri adım atmaya başladı: Lula özgürlüğüne kavuştu.[2]

Lula'nın eve gelir gelmez ilk yaptığı şey, salonda asılı duran kafeslerdeki kuşları serbest bırakmak oldu. Büyük bir mutlulukla kanaryaların pencereden uçup gitmelerini izledi.

4 Şubat 2003'te, Planalto'daki kırmızı koltuklu, muazzam çalışma odasında, başkanın karşısında oturuyordum. Bu olaylara değindim. 'Onlar gece beni yakalamaya geldiler,' dedi başkan. 'Onlar' askeri diktatörlüğün en korkulan katillerinden Komiser Romeu Tuma'nın adamları.

'İçim rahatlamıştı,' diye ekledi gülerek. Anlamıyordum: Siyasi tutukluların kısmetine işkence, aşağılanmaların en kötüsü düşmez miydi? 'Evet, evet, rahatlamıştım,' diye ısrar etti Lula. 'Tutuklanacağımı düşünemiyordum, onca yoldaşımız gibi, ölüm mangaları tarafından vurulacağıma inanmıştım.'"[3]

(1) Frei Betto, aynı eser.

(2) 1980'de bir askeri mahkeme onu, "bozgunculuktan" üç buçuk yıla mahkûm etti, ama halkın seferberliği sayesinde cezasını çekmedi.

(3) Aynı eser.

II

Programa Fome Zero

1 Ocak 2003'te, Lula, Planalto Sarayı'na girerken Brezilya halkının sosyal ve ekonomik durumu felaketti: Sadece 53 milyon kişi minimum yaşam standartlarının üstünde yaşıyordu. 80 milyon kişi, her gün en aşağı 1.900 kalori alınması gerektiğini söyleyen Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği standartları tutturamıyordu.

Güney Afrika'yla birlikte, Brezilya dünyanın gelir dağılımı en dengesiz ülkesidir.[1]

Teneke mahallelerde, kırsal göçün kurbanları üst üste yaşarlar, canice bir tarım yapısının ürünüdür bunlar. Bu teneke mahalleler, kentin aralıklarından içeri sızar ve megakentleri çembere alırlar. Oralarda oturanlar açlıktan kırılır.[2] Küçük köylerde, kırsal kesimde yaşayan, nüfusun %42'si ise kwashiorkor, A vitamini eksikliğinden oluşan körlük, anemi, suyun pisliği nedeniyle ölümcül ishallerden her yıl yüz binlerce kurban verirler, özellikle de çocuk yaştakilerden.

---

(1) BM Kalkınma Programı, *Rapport sur le développement*, New York, 2003.

(2) Candido Mendes: *Lula*...

Bütün Brezilya'da yaşayanların %6,5'i teneke ya da karton barınaklarda, tamamen sağlıksız koşullarda yaşarlar. Brezilyalıların %40'ının musluktan akan suyu ve uygun lağımları yoktur.[1]

Brezilya, dünyanın en önde gelen tarım ihracatçısı ülkelerinden biridir. Ama bu ihracatın neredeyse tamamı çoğunlukla yabancı grupların ellerinde olan tarıma dayalı sanayi tröstleri tarafından gerçekleştirilir. Kâğıt üzerinde, ülke gıda açısından kendi kendine yeterlidir, ama gerçekte, milyonlarca yetişkin ve çocuk kronik yetersiz beslenme ve buna bağlı hastalıkları çekerler.

Kaç kişidir bunlar? Federal hükümet ağır (ve sürekli) yetersiz beslenme durumunda olan 22 milyon kişiden söz etmektedir. PT' nin görevlendirdiği araştırmacılar ise, 2002 yılında yaptıkları bağımsız bir anketle 44 milyon rakamına ulaşmışlardır. Rio de Janeiro Eyaleti'ndeki Caxias piskoposu ve Gıda Güvenliği Konseyi Başkanı Dom Mauro Morelli, ağır ve sürekli yetersiz beslenme kurbanlarının sayısını 53 milyon olarak bildirmektedir. Bu rakam Piskoposlar Ulusal Konferansı ve La Pastoral de la Criança tarafından da kullanılmıştır.

Yetersiz beslenmenin dışında kötü beslenme de göçmen işçileri ve ailelerini, sömürülen maden işçilerini, küçük toprak sahiplerini ve güneyin megakentlerinin *favela*'larında yaşayan rengârenk, çok çeşitli halk yığınlarını vurmaktadır. UNICEF'e göre (2007), Brezilya'daki 10 yaş altı çocukların %9,5'i yaşlarına göre çok kavrukturlar. "Stunted growth"tan mustarip oldukları söylenir. A vitamini, demir ve iyot eksikliğinin feci sonuçları görülür: Çocuklar sık sık okulda bayılıyorlar ve belirli bir zaman süresi boyunca kendilerini toparlayamıyorlar. Bu şartlar altında öğrenme kapasiteleri sıfı-

(1) Miloon Kothari'nin *Brésil 2004* raporu, Birleşmiş Milletler barınma hakkı özel raportörü, Cenevre, ONUG, 2004.

ra yakın oluyor. Yetişkinlere gelince, onlar da toprağı işleyemeyecek veya –düşük de olsa– ücretli bir işte düzenli çalışamayacak kadar zayıf oluyorlar.

Rio de Janeiro Garı'nın arkasında –Güney ve Orta Brezilya'nın başka şehirlerinde de olduğu gibi– bir süredir Bethino adlı bir lokanta mevcut. Adını Bethino lakaplı 1982'de açlığa karşı ilk ulusal kampanyanın tertipleyicisi Herberto de Souza'dan almış. Devlet tarafından finanse ediliyor, özel bir şirket işletiyor.

Bina iki kattan oluşuyor, her birinde iç açıcı renklere boyanmış, güzel döşenmiş iki büyük salon var. Maviler giyinmiş garson kızlar sevimli, gelenleri de sıcak karşılıyorlar. Giriş holünde, kasaların yanında, birkaç İncil vaizi dolanıyor. Beyaz gömlekleriyle orada bekleyenlere sevimli gülücükler atıyorlar... ama müşterilerin umurunda değil.

Günde 50 reale (50 sent) bir kişi besleyici üç kap yemek yiyebiliyor. Lokanta haftanın beş günü açık. Bir kişi günde bir kez gelebiliyor. Yemeğini orada, yerinde yemesi gerekiyor.

Sabahın köründe uzun kuyruklar oluşuyor kaldırımda, zorlukla yürüyen, kurşuni benizli, seyrek saçlı orta yaşlı kadınlar gördüm. Çocukların bazılarının kwashiorkor hastalığı ya da kurtlardan karınları şişmişti. Hemen hepsinin dişleri çok kötü durumdaydı. Koyu renk tenli, çiçekbozuğu adamların bazılarının boyu bir elliyi bulmuyordu.

Rio'nun *favela*'larının çoğundaki durum berbattı, ama Recife' deki durum da iyi değildi. Recife'nin il (belediye) sosyal hizmetleri 10.000 *menores carentes* (muhtaç çocuk), ailelerinin terk ettiği, sokakta yaşayan çocuğun kaydını tutuyordu. Belediye bazen onlara giysiler dağıtıyor, haftada üç kez de çorba veriyordu. 2003'ten beri,

vali (belediye başkanı), PT'nin seçilmiş bir görevlisi, eski bir öğretmen; isyankâr, sıcacık, konuya hâkim, ama parasız.

Çalışma odasının penceresinden, usul usul denize akan Capiri görülüyor. Kenarlarında *favela*'lar. "Nüfusumuzun yarısı eğreti yaşıyor, düzenli iş yok, yeterli beslenme yok, düzgün konut yok... İşsizlik, açlık ailelerin çoğunu mahvediyor. Çocukların çoğu dayak yiyip, cinsel tacize uğruyorlar. Evlerinden kaçıyorlar. Sokaklarda dolaşıyor, geceleri kiliselerin yakınında uyuyorlar. Burada, Recife'de, sayıları, kız erkek, en az 50.000'i buluyor. En küçükleri daha 3 yaşında yok. Büyükler bazen onlarla ilgileniyorlar, ama her zaman değil," diyor Lula.

On milyonlarca Brezilyalının düzenli bir işi yok. Gece gündüz, *biscate* –rastlantısal ufak tefek işler– yaparak yaşamaya çalışıyorlar: Güneşli günlerde plajda dondurma satıyorlar, parklarda, kaldırımlarda buldukları boş bira kutularını toplayıp satıyorlar, hurda kâğıt topluyorlar, şık restoranların önünde değnekçilik yapıyorlar, taneyle sigara satıyorlar ve en tehlikelisi, kokain ve eroin baronlarına küçük hizmetlerde bulunuyorlar.

Düzenli gelirleri olanların bile karınları doymuyor. Brezilya'nın yönetici sınıfları emekçileri sonuna kadar sömürüyorlar. Emekçiler hemen her türlü aşağılanmayı sineye çekiyorlar. Sadakatle. Milyonlarca kişiler. Bir isyankârın yerini alacak on kişi hazır bekliyor.

Sao Paulo'nun enerjik belediye başkanı Marta Suplicy,(1) bir *favela*'da yaşayan Sao Pauloluların sayısını dört milyon olarak veriyor. Bu da aşağı yukarı kent nüfusunun %25'i. Polis bu mahallelere çok ender giriyor. Kamu kurumlarının buralara gelmesi de ola-

(1) 2000-2004 arası görev başındaydı.

ğanüstü durumlar gerektiriyor. Hijyen şartları inanılmaz derecede kötü. Tek odada 12 kişinin yaşadığı aileler gördüm. Çocukların cinsel istismarı, aile içi şiddet, bir arada yaşama, sağlığa aykırı şartlar da bu ahlaksızlığa eşlik ediyor.

Kırsalda yaşayan ailelerin %80'den fazlası, Dünya Sağlık Örgütü kriterlerine uygun, içilebilir suya, düzenli ve yeterli bir biçimde ulaşamıyorlar. Kentlerde de ailelerin %10'u aynı durumdalar.

Ama yetersiz ve kötü beslenmenin Brezilya halkını etkilemesi bölgeden bölgeye de değişmektedir. En yoksul yerler Maranhão ve Bahia'dır. Orada, 2003'te 10 yaşın altındaki özürlü çocukların %17,9'u, kronik yetersiz beslenme sonucu sakat kalmışlardır. Güneyde ise bu oran %5,1'dir.

Yoksulluğun bir sınırı, açlığın da bir rengi vardır.

Son nüfus sayımında Brezilyalıların %45'i kendilerini "Afro-Brezilyalı" ya da "siyah" olarak tanımlamışlardır. "En yoksullar" kategorisinde yer alan (yetişkin başına günde 1 dolardan az gelir) siyahların sayısı beyazların iki katıdır.

Okuryazar olmayan siyahların sayısı beyazlarınkinden iki buçuk kat fazla. Ücret istatistiklerine gelince, korkunç bir ırk ayrımcılığı göze çarpıyor: 2003 yılında düzenli bir geliri olan siyahlar aynı durumdaki beyazların %42'si kadar ancak.

Bir başka ayrımcılık da kadınlarda göze çarpıyor – özellikle siyah kadınlarda. Siyah beyaz bir arada kadınların geliri, genelde erkeklerinkinden %37 daha aşağıdadır (2003 rakamları). Ama siyah kadının ortalama geliri kadınlar ortalamasının %60'ı kadardır ancak.

Bugünkü Brezilya'nın *latifundia* yapısı, Lusitanya Genel Valiliği ve 350 yıl süren kölelik rejiminin doğrudan mirasçısıdır. Porte-

kiz krallarının soylulara (*fidalgo*'lar), generallere, dostlarına ve piskoposlara *capitaneria*'lar hediye etmek gibi bir âdeti vardı.

Tüm 16'ncı yüzyıl boyunca ve 17'nci yüzyılın büyük bir kısmında sadece kıyılar haritalarda belirtildi. Onların gerisinde *terra incognita* uzanıyordu. Kral sadık tebaasına kıyılardan belirli bölümleri veriyordu. İşte bu kralın has adamları iç kısımları fethedebilir, işgal edebilir, oralara barış getirebilir, burası ona ait olurdu. Bu fethedilen topraklara *capitaneria* denirdi.

Geópolitique de la Faim (Açlığın Jeopolitiği) adlı eserinde Josué de Castro şöyle diyor: "Brezilyalıların yarısı uyumaz, çünkü açtırlar. Öteki yarısı da uyumaz, çünkü onlar da aç olanlardan korkarlar."

Lula'nın halkın yoksulluğunu yenmek ve güçlülerin kibrini kırmak için uyguladığı stratejinin adı *Programa Fome Zero.* PT'nin yürüttüğü politikanın merkezinde bu var. Brezilya'da sürüp gitmekte olan antikapitalist, halkçı ve demokratik devrimin esası bu.

Fome (açlık) kelimesi en geniş anlamında kullanılmış. İnsanda mevcut tüm açlıkları dindirmek – yiyecek açlığı elbette, ama bilgi, sağlık iş, aile, özgürlük, onura duyulan açlık da. Her türlü baskı yapılarını kırmaya yönelik *Programa Fome Zero* insanların bedensel ve ruhsal özgürlüklerini sağlayacak maddi şartları sağlamak zorunda. Özgürleşmiş insan, özgürlüğünü nasıl kullanacağına özgürce karar verecek. Bu programın bağrında bireysel (ve de toplumsal) sorumluluk yer alıyor. Kurban aktör oluyor. Yoksul kendi özgürlüğünün yaratıcısı oluyor.

Program 41 acil önlemi kapsıyor. Bunun gerçekleştirilmesi için 20 bakanlığa görev verilmiş. Önlemler üç farklı kategoriye dayanıyor:

- açlıkla mücadelenin yapısal politikaları
- açlıkla mücadelenin spesifik politikaları
- açlıkla mücadelenin yerel politikaları

Yapısal politikaların amacı, en yoksul ailelere, uygun beslenmeye kendi imkânlarıyla ulaşabilmelerine imkân sağlamak. Bu yapısal politikalar asgari ücretin yükseltilmesi; istihdamın çoğaltılması ve mevsimlik işçiliğin azaltılması; dayanışmacı mikrokredi kurumlarının yerleştirilmesi; tarım reformuna ağırlık vermek; sosyal öngörünün evrenselleşmesi; yoksul aileler için *bolsa escola* ve *renda mínima*'nın genelleştirilmesi; ve aile tarımının desteklenmesi.

Spesifik politikaların amacı en müşkül durumda olan kişilerin hemen beslenebilmelerini ve uygun beslenmeye ulaşabilecek hiçbir imkânı olmayan kişilerin bir an önce buna erişebilmelerini sağlamak. Bu spesifik politikalar arasında beslenme kartı *(cartão de alimentação)* ve beslenme kuponları *(Programa Cupom de Alimentação)*; ev kadını sepetlerinin dağıtımı *(cestas básicas emergenciais)*; gıda stoklarının temini; gıdaların kalite ve güvenliğinin kontrolü; çalışanların beslenme programında reform *(PAT – Programa de Alimentação du Trabalhador)*; anne ve çocuk yetersiz beslenmesiyle mücadele; beslenme eğitimi prensiplerinin yaygınlaştırılması; ve okulda verilen yemeklerin iyileştirilmesi *(merenda escolar)*.

Yerel politikaların amacı *Fome Zero* programını yaşamın değişik biçimlerine uyarlamaktır, kırsalda, küçük kentlerde ve metropollerde. Bu politikalar, kırsalda ailenin kendi kendini besleyebilecek üretimi yapabilmesine ve aile tarımına destek; yerel pazarların düzenlenmesi ve küçük kentlerde, aynı bölgedeki üretici ve tüketicinin mal takası yapabilme şartlarının iyileştirilmesi; metropoller-

de ise, halk tipi lokantaların, gıda bankalarının kurulması ve yiyecek takas edilen yerlerin ademimerkezileştirilmesi.

Programın uygulanmasına 2003 şubatında, Nordeste bölgesindeki Maranhão, Bahia, Pará ve Pernambuco arasında yer alan Piauí'de başlandı. Ama 2004'ün ikinci yarısının başında sadece 140.000 aile *Programa Fome Zero*'nun bir ya da birkaç tedbirinden yararlanabiliyordu. Şimdilik, başarısızlık. Neden?

İşin gerçeği şu ki, *Programa Fome Zero*'nun yüz milyonlarca dolarlık yatırıma ihtiyacı var. Ama Brezilya'da kasalar bomboş. Borcun amortismanı ve faizler eldeki bütün parayı yutuyor.

III

Salvador Allende'nin Hayaleti

Brezilya bugün, Ruandalıların soykırımcıların ithal ettiği bıçakların bedelini ödediği gibi, Eximbank, Uluslararası Para Fonu ile Avrupalı, Kuzey Amerikalı ve Japon özel bankalarından askeri diktatörler ve rüşvetçi başkanların aldığı astronomik borçları ödemek zorunda. Çünkü diktatörler sadece demokratlara işkence etmek ve halkın özgürlüğünü yok etmekle kalmadılar, ülkenin zenginliklerini de yağmaladılar ve Kuzey Amerikalı vasilerinin finansal çıkarlarına boyun eğerek firavunlara has eserleri finanse ettiler. Daha sonra gelen başkanlarsa (içlerinden pek çoğu) rüşvete, yiyiciliğe göz yumup, yabancı spekülatif sermayenin çıkarı için, kâr getiren kamu kuruluşlarının çoğunu özelleştirdiler.[1]

İşte bugün, Başkan Lula'nın ödemek zorunda olduğu böylesine iğrenç bir borç.

---

(1) Bir istisna: Femando Henrique Cardoso rüşvete karşı kararlılıkla savaştı.

Marcos Arruda, Bir Éric Toussaint'in Brezilyalı kopyasıdır. Araştırmacı zekâsı, derin bilgisi ve inanılmaz enerjisiyle ülkenin gırtlağını sıkan borçlara karşı on yıllardır mücadele veriyor.[1] Sürgün yıllarını Cenevre'de geçirdiğinden (ve İsviçre'ye, Tessin'e alışmış olduğundan) Marcos Arruda sadece ülkesinin borçlanma politikasını yırtıcı bir biçimde eleştirmiyor, Brezilya'nın özel kesim sermayesinin ülkeden kaçmasının sorumluları olan Amerikalı ve Avrupalıların bankacılık stratejilerini de eleştiriyor.

2002'de –Fernando Henrique Cardoso'nun başkanlığının son yılında– sadece borcun faizleri, gayrisafi milli hasılanın %9,5'ini götürüyordu. Bu miktar federal devlet ve onu oluşturan yapıların okul ve sağlık alanlarındaki bütün harcamalarından beş kat yüksekti.[2]

1999 yılı için Arruda şu hesabı yapmış. Federal devlet bütçesinde borç miktarı, kamu sağlığı harcamalarının 5 misli, milli eğitimin 9 misli, INCRA'ya[3] (Tarım Reformu Ulusal Enstitüsü) ayrılan payın 69 misli.

Lula'nın, 1 Ocak 2003'te iktidara geldiği tarihte dış borç (kamu ve özel borçların tutarı) 235 milyar dolara yükselmişti. Üçüncü dünya ülkelerinin dış borçlar sıralamasında ikinci sıradaydı. Brezilya'nın son dört yıllık ihracat gelirlerine eşdeğerdi. *Programa Fome Zero*, eğer şimdiki Brezilya hükümeti bir moratoryum –gerekirse tek taraflı– ilan etmeyi beceremezse, bir kâğıt parçası olarak kalacaktır.

***

---

(1) Marcos Arruda, yayımlanmamış inceleme, Rio de Janeiro, 2004.

(2) Araştırmaları arasında 1999 kriziyle ilgili analizini de görebiliriz, *Eternal Debt, Brazil and the International Financial Crisis*, Londra, Pluto Press, 2000.

(3) INCRA'nın görevi tarım reformu ve yeni toprakların tarıma açılmasıdır.

Nasıl buraya gelindi?

Hükümet darbesi (Nisan 1964) yapıldığı sırada Brezilya'nın dış borcu 2,3 milyar dolardı. Generallerin iktidarının sonunda, yani 21 yıl sonra, 100 milyar dolarlara ulaşmıştı. Neden?

1964 ve 1985 arası, askeri rejimler iki stratejiye dayanıyorlardı: "ulusal güvenlik" ve "entegre kalkınma." Geniş bir gözetim ve baskı ağı kurulmuş, demokrat avcılığına soyunulmuştu. Bunun için önemli yatırımlar yapılmıştı. "Ulusal güvenlik" sağlanması için su gibi para harcanıyordu. Eximbank,[1] büyük özel bankalar, daha sonra da IMF, bunun kurulması ve geliştirilmesi için gerekli milyarlarca dolarlık yatırımı finanse ettiler.

Uygulamaların genişletilmesi, diktatörlüğün kara kuvvetleri, hava kuvvetleri ve deniz kuvvetlerinin modernizasyonu, yeniden organize edilmesi ve yeniden silahlanma, Kuzey Amerika'dan gelen kamu ve özele ait on milyarlarca dolarlık Eximbank, özel bankalar ya da IMF kaynaklı krediyi yuttu.

Öte yandan, "entegre kalkınma" stratejisinin hedefi de karayolu ağları ve yeni kentler açarak Brezilya'nın nüfusu düşük bölgelerini "açmak"tı. İlk hedef: Amazon ormanları, dünyadaki en büyük tropikal orman. Amazon havzası aşağı yukarı 6 milyon kilometrekareyi kapsar.

Askeri diktatörlüğün sürdüğü 21 yıl boyunca, bir milyon kilometrekareye yakın orman yandı, yok edildi. Böylece ağaçsızlaştırılan toprakların %90'ı tarıma dayalı sanayii ve hayvan yetiştiriciliği yapan kıtaötesi şirketlere peşkeş çekildi. Yanık topraklarda, Kuzey Amerikalı tarıma dayalı sanayi tröstleri ve hayvan yetiştiriciliği yapan kıtaötesi şirketler dev boyutlu hevea, kaju fıstığı, buğday plan-

(1) İhracatın finansmanıyla yükümlü ABD kamu bankası.

tasyonları ve kapsamlı büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine uygun çayırlar oluşturdular.

Yüz binlerce *boia frio* ve topraksız tarım işçisi, yarı-köle emekçiler gibi kuzey eyaletlerinin ve Nordeste'nin çorak topraklarından, çalışmak üzere Amazonya'nın, Para'nın, Acre'nin ve Rondonia'nın tarıma dayalı gıda sanayii komplekslerine götürüldüler.

Bütün bu yeni yollar ve kentlerin yapımı, ormanların yok edilmesi, işçi ve ailelerinin göç ettirilip yerleştirilmesi, bütün bu yeni altyapılar, nehirler üzerine kurulan hidroelektrik merkezleri ve dev barajlar, elbette ki yabancılardan alınan borçlarla yapılmıştı. Ama borç, devletin kıtaötesi şirketlere imtiyazlar, kârların dövizle transferi, vergi kolaylıkları vb. tanıdığı son derece elverişli şartlarla daha da büyüdü.

1979 sonunda, Birleşik Devletler birden faiz oranlarını yükseltti. Brezilya iyice borca gömüldü. Eski borcunun anaparasını ve faizlerini ödeyebilmek için askeri rejim, yabancılardan yeni krediler aramaya başlıyor, özellikle de Kuzey Amerika'nın özel bankalarından – başta Citibank.

1979 ila 1985 arası, borç bedeli olarak, generaller yeni aldıkları kredilerden 21 milyar dolar daha fazlasını transfer etmek zorunda kaldılar.

ARENA'nın (askerlerin kurduğu bir siyasi parti) hükmettiği bir parlamento tarafından tayin edilmiş, sivil ama seçilmemiş bir başkan, eski gizli servis şefi, son general-diktatör Figueiredo'nun yerine geliyor. 1985'te. José Sarney, yıllık borç ödemelerini geçici olarak askıya alıyor.

Sonra peş peşe gelen başkanlar, aynı kısırdöngüye düşüyorlar: Borç ödemek için borç almak ve bütün bunları Brezilya için giderek daha beter olan şartlarda gerçekleştirmek.

Ödenen borçların 27 milyar doları Brezilya hazinesinden geliyordu.

Başkan Fernando Henrique Cardoso, ikinci görev süresinde, çok yüksek faiz politikası uygulamaya başladı. Amacı yasal ve anlaşılırdı: Mümkün olduğu kadar çok sermaye çekmek. Ama bunlar dünyadaki en yüksek faiz oranlarıydı, bazen baş döndürücü rakamlara ulaşıyordu.

Tabii bu politikanın içeride yıkıcı ekonomik sonuçları oldu.

Brezilya'da oturan hiçbir orta halli sanayici, tüccar ya da esnaf işyerini geliştirmek, yeni istihdam olanakları yaratmak amacıyla banka kredisi almaya yanaşmıyordu. Zaten daha önce aldıkları borcun ağır yükü altında olan hiçbir girişimci buna yanaşmıyor, faaliyetlerini azaltmak, şirketi küçültmek, işçi ve memurları çıkartmak zorunda kalıyorlardı.

Yüksek faiz politikalarının bir başka ahlakdışı sonucu daha ortaya çıktı: Spekülasyona yol açıyordu. Ulusal ya da yabancı spekülatörler dünya piyasasından %10 ya da %12 faizli kişisel krediler çekiyor, sonra bununla faiz oranları astronomik boyutlardaki Brezilya devlet tahvillerinden alıyorlardı. Borç alabilmek için, ödenmeme durumu için sigorta yaptırmak zorunda olmalarına rağmen, yine de som altından bir yatırımdı bu.

Bugün, Brezilya, dış borcunun karşılığı olarak, karınlarında kurt taşıyan, aile hayatından mahrum, okul sisteminden dışlanmış, geleceksiz ve umutsuz sıska çocuklara sahip.

"Eu tenho cola porque não tenho vida..." ("Kokladığım yapıştırıcıdan –açlığı unutmak için çocukların kokladığı uyuşturucu– başka hayatım yok...") dedi bana küçük bir sokak kızı, Recife'de, Carmo Manastırı'nın merdivenlerinde.

Brezilya ekonomisinin korkunç durumu karşısında IMF, Brezilya'ya 2002 başında, aynı dönemde Arjantin'e vermediğini verdi: *Bail out* (krizden çıkış) diye adlandırılan bir kredi. Bütün IMF tarihi boyunca bir ülkeye verilen en büyük krediydi bu. 30 milyar doları buluyordu. Böyle davranması için IMF'nin iki nedeni vardı.

Brezilya'nın ekonomik durumunun hızla kötüye gitmesi karşısında Wall Street bankacıları kredilerini geri alamamaktan korkuyorlardı. Kozmokratlar, sanayiye, hizmetlere, tarıma dayalı gıda sektörüne ve yerel finans piyasasına yaptıkları yatırımı kaybetme riskiyle karşı karşıyaydılar. Dolayısıyla IMF'ye baskı yaptılar.

Cenevre'deki Villa Barton'un parkında, meşelerin dallarına tünemiş kuşların cıvıltıları arasında, güneşli bir öğleden sonrayı hatırlıyorum. Uluslararası Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nün kafeteryasının üstündeki büyük konferans salonunda çok teknik bir seminer yeni bitmişti. IMF Genel Sekreter Yardımcısı Anne Krueger, ödeme güçlüğündeki devletlere *(failed states)* yönelik IMF'nin gelecekteki uygulamaları hakkında fikirlerini beyan etmişti. Salonda öğrenci, öğretmen, finans şirketlerinin analistleri, özel bankacılar, ulusal banka direktörleri ve Birleşmiş Milletler'in yüksek sorumlularından oluşan kalabalık bir topluluk konuşmasını dinlemişti.

Anne Krueger, pek de zarif sayılmayan, tıknaz yapılı bir kadındı, ama hitabeti rahatlatıcı, bilgi dolu ve direktti. Sevimsiz denemez. Stanford Üniversitesi'nin eski öğretim üyesi, Ronald Reagan'ın başkanlık döneminde Dünya Bankası baş ekonomisti, bugün IMF'nin hangi havadan çalacağına o karar veriyor.

Halkın gündelik yaşamı hakkında hiçbir şeyden haberi yok. Uluslararası finans mekanizmalarına etkileyici bir biçimde hâkim.

Bir başka Reagan dönemi kaçkını Jeane Fitzpatrick ve Condoleezza Rice'la birlikte, bugün Krueger, Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadının en güçlü kadını. George W. Bush'a sık sık danışmanlık yapıyor.

Konferans bitince parkta gezinmek istedi. Gri tayyör, topuksuz ayakkabılar, füme gözlükler, rüzgârın savurduğu boyalı saçlar; hızlı adımlarla göle doğru gidiyor. BM mensupları ve küçük bir bankacı grubu ona refakat ediyorlar. Ben üçüncü sırada yürüyorum. Ama konuşulanları rahatça duyuyorum.

Belli ki biraz sarsılmış. Çünkü az önce Cenevreli bir bankacı, utana sıkıla, nasıl oluyor da IMF yarı müflis bir ülkeye 30 milyarlık bir kredi açıyor, diye sordu. Krueger'in cevabı füze gibi: *"Heavy Wall Street pressure."*[1]

Brezilya'ya bu inanılmaz krediyi açan IMF'nin ikinci nedeni daha kurnazca.

Brezilya, geleneksel olarak, oldukça güçlü, genellikle kârlı bir kamu sektörüne sahiptir. Stratejik denilen sektöre –petrol, elektrik, madenler, iletişim vb.– ait tüm sınai faaliyetler, askeri diktatörlüğe tam bir uyum sağlayan, Getúlio Vargas'ın korporatif diktatörlüğünün mirası. Oysa tamamen neoliberal prensipleri benimseyen Cardoso bu politikayla bağları koparmış –özellikle de ikinci görev döneminde– devlet şirketlerinin çoğunu özelleştirmişti.

Bu hızlandırılmış özelleştirme politikasının uygulanmasıyla milyarlarca dolar esrarengiz bir biçimde ortadan kayboldu, senatörlerin, milletvekillerinin, bakanların (ya da sıradan aracıların) ceplerine girdi. Bir anda, 2001'den itibaren özelleştirme politikası halkın direnişiyle karşılaştı. Kadrolar, memurlar, Petrobas işçileri ör-

(1) "Wall Street'in yoğun baskısı."

neğin grevlerle, çeşitli yasal eylemlerle, şirketlerinin mezada çıkmasına direndiler.

Kıtaötesi kuruluşların efendileri ve öteki yağmacılar bundan hiç memnun kalmadılar. Yağlı parçaları ellerinden kaçıracaklar mıydı? Cardoso, birden, oyuna gelmekten vazgeçti. Ona da bir ders verme zamanı gelmişti. "Ya özelleştirme sürecini hızlandırırsın ya da sana Arjantin muamelesi çekeriz."[1]

Neticede *bail out* kredisi özelleştirmeleri sürdürme şartına bağlandı.

Ekim 2002'de başkanlık seçimlerinin yapılması gerekiyordu.

Brezilya, güvenilir anket kuruluşlarına sahip, çağdaş bir ülkedir. Son aylara doğru bu kuruluşların eğrileri ve rakamları, kamuoyunda hatırı sayılır bir değişiklik olduğunu göstermeye başladı. Eski sağlık bakanı ve Cardoso'nun veliahdı neoliberal aday José Serra anketlerde hızlı bir düşüşe geçti. Kademeli olarak yüksek sanayi, finans çevreleri, orta sınıfın büyük kısmı artı halk tabakalarının desteklediği Luiz Inácio Lula da Silva'nın adı sık duyulmaya başlanmıştı.

Ağustos ayından itibaren yükselişi baş döndürücü bir hıza ulaşmıştı.

Washington'da sirenler çoktan çalmaya başlamıştı. Zürih, New York, Londra, Frankfurt ve Paris'te panik!

Nedeni, yirmi yıldır PT'nin pozisyonunu değiştirmemiş olmasıydı: Borcu yürürlükten kaldıralım. Mümkünse, uluslararası müzakerelerle, olmazsa tek yanlı bir iradeyle.

1979 yılında ilk yazıldığından beri PT programında çok açık bir dille borcun getirdiği zararlar ve buna bağlı olarak ödemele-

(1) Hatırlatma: Aynı dönemde, eş durumdaki Arjantin'e IMF her türlü yeni krediyi reddetmişti.

rin reddedilmesi gerektiği konusunda tahliller, incelemeler vardır. PT'ye göre, borç iptal edilmeden sefaletten kurtulmanın hiçbir yolu yoktur.

Salvador Allende gibi Lula da inat ve ısrarla pek çok başkanlık seçimine katılmıştı. 1989'da az bir farkla Fernando Collor de Mello'ya geçildi. Dört yıl sonra, ilk kez Fernando Henrique Cardoso'yla karşılaştı. Yürekler acısı bir yenilgi. Cardoso ilk turda seçildi. Dört yıl sonra, senaryoda değişiklik: Cardoso tekrar seçilmesi için mücadele veriyordu, Lula ona hayatı zorlaştırıyordu. Yine de ikinci turda Cardoso malı götürdü.

2002 savaşına gelince, José Serra'ya karşı Lula ezici bir çoğunluk sağladı.

Başkanlık kampanyalarının hepsinde Lula programının orta yerine borcun iptali ve bir borçlular karteli kurulmasını koyuyordu. Bu fikir Sosyalist Enternasyonal'de ortaya çıkmıştı. 1976'dan beri Sosyalist Enternasyonal'in başkanlığını yapan Willy Brandt, Eylül 1992'deki ölümüne kadar bu fikrin enerjik savunucusu olmuştu. Ona göre, borçlu ülkelerden bir cephe oluşturmak gerekiyordu. Çünkü borçlu bir ülke, tek başına –Brezilya gibi güçlü bir ülke dahi– ne IMF'ye ne de özel borç verenler koalisyonuna karşı bir şey yapabilirdi. Pazarlık müzakereleri kolektif olmalıydı. Zincirleri kırmak için kölelerin birliğini oluşturmak gerekiyordu. Boyna geçirilen ilmik ancak birlikte hareket ederek gevşetilebilirdi.

PT resmen Ekim 2003'te, Sao Paulo'daki kongresinde Sosyalist Enternasyonal'in üyesi oldu. Ancak ondan önceki 20 yıl boyunca SE ile PT arasında zaten sıkı bağlar kurulmuştu. Bu da parlak ve sıra dışı iki Brezilyalı yöneticinin sıkı çalışmaları sayesinde gerçekleşmişti: PT'nin Sao Paulo senatörü Eduardo Suplicy ve Fransız-

Arjantin kökenli, Troçkist yönetici Luis Favre. Kendisi parti yönetiminin uluslararası siyaset danışmanıydı.

Seçilmeden önce, Éric Toussaint'le bir konuşmasında Lula şöyle söylemişti: "Bizce hiçbir üçüncü dünya ülkesi borcunu ödeyebilecek durumda değil. Bizce, dış borcunu ödemeye devama karar veren her üçüncü dünya hükümeti halkını uçuruma doğru götürmekte. Borç ödeme ile üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma politikaları arasında tam bir kan uyuşmazlığı var. Borç ödemenin derhal askıya alınmasını destekliyoruz."

Neden?

Lula devam ediyor: "Ödenmeyen borç parasıyla bir kalkınma fonu kurulabilir; eğitim, sağlık, tarım reformu, teknolojilerin geliştirilmesi ve araştırmaya yönelik tüm üçüncü dünyayı kapsayacak bir kalkınma projesi oluşturulabilir. Bu fonlar bizzat ülkenin kendisi tarafından kontrol edilir, bunun için bir merci kurulur ve bu da Ulusal Kongre (parlamento), sendikalar, siyasi partilerden oluşturulur; fonların yönetimiyle ilgili bir komisyon kurarlar bunlar da."

Hasma nasıl karşı çıkılacak? Nasıl müzakere edilecek?

İşte Lula'nın cevabı: "Alacaklı ülkelere karşı bir borçlu ülkeler cephesi oluşturulur. Üçüncü dünya ülkelerini birleştirmek gerekli, öyle ki her hükümet kendi problemlerinin diğer üçüncü dünya ülkelerininkilerle eşdeğer olduğunu anlasın. Hiçbir ülke tek başına borçlanmaya bir çözüm bulamaz... Şu da çok önemli tabii, dış borç tartışmaları, hükümetle bankacılar arasında değil, hükümetle hükümet arasında yapılmalı. Borç problemini bir siyasal konu haline getirmeli. Sadece borç problemini (olduğu gibi) tartışmak yetmez, yeni bir ekonomik düzenin (kurulması) gerekliliği tartışılmalı. Bizim hammaddeleri üç kuruşa satarak, mamul maddeleri altın fiyatına alarak bu işi böyle sürdüremeyiz."

Yine Lula: "Bu tedbirler bloku ancak siyasal eylemle olur. Siyasal eylem, sosyal hareketlerin baskısıdır. Borç sorununu halkı kavrayacak bir olaya dönüştürmeliyiz."[1]

2002 ağustosuna kadar Lula bu konudaki tutumunda hiçbir değişiklik yapmadı.

Borç ustalarının en çok tercih ettikleri silah şantajdır. Bunu çok da iyi becerirler. 2002 temmuzunda PT bunun örneğini yaşadı. *Wall Street Journal* uluslararası alacaklıları, sosyalist Lula'nın olası zaferi konusunda uyaran bir haber bombardımanı başlattı.

Bir seçim gecesi sonunda milyarlarca doları kaybetmek olasılığı ufukta belirmişti. Normal bir bankacının görebileceği en korkunç durum. Bretton Woods uzmanları ve Amerikan *think tank*'leri, dünya borsalarının başlıca takas şirketlerinin analistleri, yakın gelecek ekranına, Brezilya'nın *default* felaketini aksettirdiler.

Default bir borçlu tarafından ödemelerin tek taraflı kesilmesini belirten teknik bir terim. Ülkelerin ulusal mevzuatlarında, belli şartlar altında, iflasını ilan eden kişiyi mahkemeye verme hakkı veren yasalar vardır. Ama uluslararası alanda böyle bir mahkeme yoktur.

Ağustos ayının dramatik günleri geçip giderken tehditler de artıyordu. Dünyanın bütün finans piyasalarında real saldırıya uğradı ve değerinin büyük bir kısmını kaybetti.

Şantaj bir kristal parlaklığındaydı: Eğer Brezilya halkı Lula'yı seçmek gibi talihsiz bir fikre kapıldıysa, real tamamen çökecek ve Brezilya diğer ülkelerce dışlanacaktı. Bütün yabancı yatırımcılar o topraklardan çekileceklerdi. En koyu sefalet temelli yerleşecekti.

---

(1) Luiz Inácio Lula da Silva, Éric Toussaint'in kitabı, *La Finance contre les peuples.*

Orta sınıflar daha da özel bir muameleye tabi tutuldular: "Uzmanlar" ilk silineceklerin onlar olduklarını açıkladılar. Harabeye dönmüş bir ekonomide, çok az bir süre sonra *favela*'lardaki proleter kardeşlerinin arasına katılacaklardı. Ülkenin en büyük ve en etkili ulusal televizyon kanalı Rede Globo, diğerleriyle birlikte, Washington kaynaklı bu kıyamet kehanetlerini ülkeye yayıyordu. Çok sayıda güçlü gazete ve sağcı radyo kanalı da bunlara katıldı. Ön safta *O Globo*, *Gazeta Mercantil* ve *Estado de São Paulo.*

PT ve umutlarının simgesi olduğu halk güçleri tepki göstermek zorundaydılar.

Ağustos sonu, PT yönetimi IMF'ye bir mektup yazarak, seçildiği takdirde adayının Başkan Fernando Henrique Cardoso'nun[1] vermiş olduğu bütün mali taahhütlere sadık kalacağını bildirdi.

Lula, 27 Ekim 2002'de ikinci turda seçildi.

Hemen Merkez Bankası'nın özerkliğinden yana olduğunu bildirdi ve başına ülkenin en tutucu adamını getirdi, Henrique de Campos Meireless. Adam o zaman (şimdi de) Brezilya'nın en nefret edilen adamıydı.

Brezilya'nın sistemli bir biçimde, nesilden nesile yağmalanmasını organize eden uluslararası özel bankalar arasında, dünyanın en büyük bankası Citibank'ın bağlı olduğu Citygroup ve Fleet Boston Bank anahtar bir rol oynadılar. Oysa Meireless, Fleet Boston Bank'ın başkanlığını yapmıştı, Citibank'tan sonra dünyanın ikinci büyük Brezilya'ya borç veren bankası. Tabii Lula'nın bu adamı atamasının stratejik bir nedeni vardı: Acilen Wall Street'in endişelerini yatıştırmak gerekiyordu.

(1) Mektup özelleştirmelerin tekrar ele alınması konusunu sessizce geçiştiriyordu.

Brezilya'da ekonomi ve maliye bakanlıkları hükümetin kilit bakanlıklarıdır. Bu mevkilere geçen kişiler diğer bakanların hepsinden daha etkili ve yaygın bir yetkiye sahiptir. Cardoso bunu uluslararası üne sahip bir ekonomiste, IMF eski direktörü Pedro Malán'a bırakmıştı. Lula, Antonio Palocci adında Troçkist bir doktoru getirdi bu mevkiye. Parlak entelektüel Luis Favre bakanlığın beyni oldu. Hükümet mekanizmasının bir başka kilit noktası iletişim bakanlığına da Gushiken adında, IV. Enternasyonal'in yöneticilerinden birini getirdi.

Bana hep itici gelen bir ifade de "piyasaların güveni"dir. Dünya finans kapitali tarafından itilip kakılmamak, önlerinde diz çökmek zorunda kalmamak için bir halkın –ekonomik gidişatıyla– "piyasaların güveni"ni kazanması gerek. Ama nasıl bu "güven"e layık olunuyor? Tek kelimeyle kozmokratların diktasına, bedeni, kafası ve ruhuyla tam teslim olarak. İşte ancak bu şartla ve sadece bu şartla utanç imparatorluğunun efendileri proleter halklara yardımlarını sunarlar.

Latin Amerika'da, Salvador Allende'nin gölgesi hâlâ kolektif bir efsanedir. Hayaleti, Brasília'daki Planalto Başkanlık Sarayı'nda gezinip durur.

Bakır madenlerinin (dünyanın en büyük açık hava madeni Chuquicamata dahil) millileştirilmesi, Halkın Birliği'nin ileri sürdüğü 110 sosyal reform teklifinin çoğunun uygulanması, kıtaötesi şirketlere bir vergi getirilmesi, işte bütün bunlarla, 1970 sonu itibariyle Salvador Allende kozmokratların öfkesini uyandırmıştı.(1)

(1) Başkan Allende'nin Kongre'den güvenoyu aldığı tarih Kasım 1970'tir.

Washington'da, mutlak bir gizlilik içinde Kırklar Komitesi oluşturulmuştu. Dönemin, dünyanın en büyük kıtaötesi kuruluşu olan International Telephone and Telegraph Company'nin (ITT) genel müdürü Green başkanlığındaki komite Şili'de faaliyet gösteren en önemli 40 yabancı şirketi bünyesinde barındırıyordu. Maden tröstleri Anaconda ve Kennecott dışında dünyanın en güçlü tröstleri de bunların arasındaydı.

1970 sonundan itibaren, Nixon, Kissinger ve CIA'in de desteğiyle bu komite Halkın Birliği hükümetine sistematik olarak ekonomik ve mali sabotajlar hazırlamayı organize etti.

11 Eylül 1973'te, Santiago'nun orta yerindeki Moneda'daki başkanlık sarayı Pentagon'un uzaktan kumandasıyla Şili silahlı kuvvetleri tarafından işgal edildi. 14.30'da Salvador Allende, sarayın ikinci katındaki çalışma odasında, başından vurularak öldürüldü. Kanlı bir diktatörlük ülkeye yerleşti. Şili'nin üstüne gece çöktü.

Salvador Allende ve onun Halkın Birliği "piyasaların güveni"ni kazanmasını bilememişlerdi.

2002'de IMF ile Başkan Cardoso arasında imzalanan anlaşma, Brezilya'yı en az %3,75'lik bir bütçe *superavit*'ine zorunlu kılıyordu. Peki nedir bu *superavit*? Kısaca, devlet bütçesine ayrılan paranın hepsinin harcanmayarak bir kısmının artırılması.

Bu *superavit*, borçlu devletin –en azından o bütçe yılı için– borcunu ödeyebilme konusundaki sözünü tutacağının garantisiydi.

Oysa bakanlıktaki ilk yılından itibaren Palocci sadece Cardoso ve Malán'ın taahhütlerini yerine getirmekle kalmayıp –kendi özgür seçimiyle– 2003 yılı için *superavit*'i %4,25'e çıkaracağını ilan etmişti.

"Piyasaların güveni"ni kazanmak için bundan iyisi can sağlığı!

***

Brezilya'daki sessiz ve barışçıl devrim nereye gidiyor? Borcun ortadan kaldırılması savaşının sonucu bunun cevabı olacak. Bu savaşa doğru gidiliyor.

Bu yolda aşılması gereken ilk evre bir denetleme tesisi. Fikir basit: Borç alan ülkenin parlamentosu borcun nasıl oluştuğunu inceleme hakkına sahip olmalı, kompozisyonunu incelemeli ve sonucunda saydamlık ve yasallığa uygun kredilerin hangileri olduğunu, hangilerinin aşırı faturalamanın meyvesi olduğunu, belge sahtekârlığı yapıldığını, hileli anlaşmaları, yani kısacası varsa bir dolandırıcılığı söyleyebilmeli. Çünkü borcu şişirmek, hem borç anlaşmasını yapan rüşvetçi yöneticilerin hem de buna göz yuman yabancı borç verenlerin işine yarar. Rüşvetçi yönetici borç alınan miktar üzerinden komisyonunu alır, borç veren bankacı da faizleri şişirir.

Askeri diktatörlük döneminde olanları örnek olarak alalım.

CIA ve Pentagon, yeşilli grili adamları Brasília'da iktidara oturttu. Ama Amerikan hazinesinin memurları ve Wall Street'in bankacılarının, generallerin zekâ seviyeleri hakkında hiç de parlak düşünceleri yoktu. Dolayısıyla onlara Delfim Neto'yu empoze ettiler.

Geniş yetkileriyle Delfim Neto, Brezilya'nın en genç (muhtemelen de en güçlü) ekonomi ve maliye bakanı oldu. Beraberinde hemen hepsi ABD'de yetişmiş yetkin bir ekonomist grubunu da getirdi. Soğukkanlı, hırslı, açgözlü bu kişiler Brezilya ekonomisini dilim dilim böldüler.

Tayini sırasında otuzundan biraz büyük olan tombul, bebek yüzlü, kocaman miyop gözlüklü Delfim, askerlerin iç karartıcı dünyasında tamamen sıra dışı biriydi. Bu şişko âlemci, Copacabana ve Leblon'un kavurucu kabarelerinin sıcak gecelerini ve solgun sabahlarını seviyordu. Parlak zekâsıyla, bir bukalemun gibi, deği-

şik diktatörlerin ve de kozmokratların söylemlerine uyum sağlayabiliyordu.

Hiçbir kişisel siyasi hırs beslemiyor, bir kumarbaz içgüdüsüyle hareket ediyordu. Keyfine düşkün olduğundan askeri ideolojiden nefret ediyordu.

"Ulusal güvenlik" teorisini "önemsiz bir şey" olarak görüyordu. Ama mega projelerinden birini generallere sunduğu her seferinde de kasıla kasıla bundan söz etmeyi ihmal etmiyordu: Amazon'u aşan yollar, Iguaçu'daki hidroelektrik barajın büyütülmesi, Carajás madenlerinin işletilmesi, Santos'ta dev liman tesisleri, entegre bir telekomünikasyon ağı, Guanabara kıyısında *offshore* petrol arama platformları vb...

Generaller sunduğu önerileri büyük bir şevkle onaylıyorlardı her seferinde. Dünya Bankası bu projelerin "yapılabilirliğini" denetliyor, yabancılar da bunların gerçekleştirilmesi için gereken milyarlarca doları bastırıyordu.

Hesaplamalara gelince, Neto ekibi faturaları sürekli şişiriyordu.

Pek çok generalin, akrabalarının ya da müttefiklerinin Zürih, Londra ve Cenevre'de hesapları vardı (hâlâ da vardır). En uyanıklar Liechtenstein, Jersey ya da Karayipler gibi vergi cennetlerinde *offshore* şirketlerin başlarına geçmişlerdi.

22 yıl boyunca, yabancı borç verenler, bu hesaplara doğrudan astronomik paralar yatırmışlardır: Gizli komisyonlar ve şişirilmiş faturaların ürünleri.

Üç kültürün –Avrupa, Afrika ve Kızılderili– karışımından doğmuş Brezilya hep büyüleyici bir sosyal deneyim ve fikirler laboratuvarı olmuştur. Ve denetimi icat eden de odur. 1932'de ilklerden biri parlamento tarafından gerçekleştirildi. Parlamento pek çok ku-

ral tanımazlığı, üzerinde oynanmış belgelerle alınan devasa borçları ve sözleşmelerdeki ince dalavereleri gün ışığına çıkardı. Dönemin hükümeti, borcun dolandırıcılık kuşkusu taşıyan bölümünü ödemeyi reddetti. Yabancı bankacılar "özgür iradeleriyle" alacaklarının hileyle oluşturulmuş bölümünden vazgeçtiler.

1980'li yılların ortasında, kurucu meclis tartışmalarında denetim konusu yine ele alındı. Yoğun bir tartışma yaşandı, sadece milletvekilleri arasında değil, özellikle de kamuoyunda tartışıldı. 1988 Anayasası'nın 48. maddesi Kongre'ye dış borç denetimi yetkisi veriyordu.

Bu denetim PT'nin en ısrarlı isteklerinden biriydi. 2000'de, partinin Kongre'deki lideri José Dirceu, 645-A Kararnamesi'ni parlamentoya sundu. Bu kararnameyle sağlanmak istenen denetimin gerekçelerini şöyle sıraladı: "İç, dış, kamu, özel borçlanmalar, anlamları ve uygulamaları değişik olsa da topluma birçok yükümlülük getirmektedir.

Bu borçlanmaların şu sonuçları öngörmesi mümkündür: 1) Ülkenin ekonomik bağımsızlığının dışa karşı olan kırılganlığının artması; 2) Dövizle ödenmesi gereken borçların yükselmesi (bugün olduğu gibi yarın da) ve bunun yeni neslin gelişimini sekteye uğratması; 4) Hegemonyacı süpergücün ve finans kapitalin uluslararası stratejilerine boyun eğmenin egemenliğin kaybına yol açması; 5) Bu borçların alındığı dönemlerin iyileştirmelerinden yararlanamayan sıradan halkın bu borç yükünü kaldıramayacak olması...

Bu kanun hükmündeki kararname taslağının amacı, halkımızın yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek olan sorunların tartışılacağı demokratik bir danışma mekanizması kurmaktır."

Brezilya dünyanın en yaratıcı ve faal sivil toplum örgütlerine sahiptir. En yenilikçi sosyal hareketler, MST'den[1] katılımcı bütçeye, Afro-Brezilyalıların açılımı hareketinden kadın eylemlerine kadar, giderek daha geniş bir alanı kapsamakta ve kamunun ilgisini çekmektedir. CUT,[2] MST, PT ve Hıristiyan cemaatleri, Jubilé-Güney 2000'de borçla ilgili geniş bir halka danışma başlattılar. 6 milyondan fazla kişi, %91 oranında denetimin gerçekleştirilmesi lehinde oy verdi.

Teknik olarak, bu denetim büyük sorunlar yaratmıyor. Uluslararası ve Brezilyalı kuruluşlar, "denetçiler" (örneğin Price Waterhouse, Attag, Ernst and Young vb.) her yıl kıtaötesi büyük kuruluşların hesaplarını inceliyor, yüz binlerce sözleşmeyi didik didik ediyor, milyonlarca işlemi gözden geçiriyor, sayısız mali rakamı analiz ediyorlar.

Elbette bu operasyon pahalıya mal olabilir. Ama Brezilya'nın dış borcu dikkate alındığında, kuşkusuz net randımanı daha önemlidir.

Şimdilik Lula denetleme başlatma yürekliliğini göstermedi. Ve dünyadaki bütün antikapitalist cephede korkunç bir kuşku uyanmaya başladı. Çifte stratejiye olan hâkimiyetini kaybetmeye mi başladı yoksa?

%4,25'lik *superavit*, Planalto'dan Allende'nin hayaletini kovdu.

Kozmokratlar Brezilya'yı rahat bırakıyorlar. Hiç değilse şimdilik. Ama aynı zamanda *Programa Foma Zero* da bir türlü oturamadı hâlâ. Binlerce Brezilyalı çocuk, yetersiz beslenmeden, kötü beslenmeden ve açlıktan ölüyor.

Nedenine gelince... Para yok. Dediğim gibi, borçtan adamakıllı bir indirim yapılmazsa *Programa Foma Zero*'ya veda etmeli.

---

(1) Topraksız İşçiler Hareketi.
(2) Merkezi İşçi Birliği.

Éric Toussaint ve Marcos Arruda, Palocci'nin stratejisine ve Lula'nın buna karşı olan toleransına kesinlikle karşılar.

PT'de öfke kabarıyor. Palocci'nin politikasına halk önünde karşı çıktıkları için federal milletvekilleri ve senatörler dışlanıyorlar.

2 Mart 2004 tarihinde, Bern'deki Otel Ambassador'da şaşırtıcı bir deneyim yaşadım: Protestan yardımlaşma örgütü Komşuya Ekmek ve öteki sivil toplum kuruluşları, Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine yardımla ilgili programlarını açıklıyorlardı.

Konuşmacılar arasında Frei Betto ve ben de bulunuyordum.

Frei Betto'yu gördüğüme çok memnun olmuştum. Her zamanki gibi canlı, sakin ve Mesih havasında. Öğle yemeğinden sonra beni bir köşeye çekti. Birden yüzü ciddileşti ve alçak sesle konuşmaya başladı: "Durum kötü... İnsanlar anlayamıyorlar bir türlü... Sen, Lula'yı tanırsın. Seni beğenir... Konuş onunla: Palocci şu lanet *superavit*'ten vazgeçmeli, denetime geçmeli... IMF'ye karşı çıkmalı... İnsanlar aç... Bekleyemezler artık... Yıl sonu son sınır olmalı... İnsanlar sıfırı tüketti."

Frei Betto'ya karşı duyduğum sevgi ve hayranlığı çok az kişiye karşı duyarım. Ne işkence, ne hapishane, ne de sürgün duyarlılığını yitirmesine neden olmuştur.

Ama o 2 Mart günü, Bern'de şaşırdım kaldım: Frei Betto, benim herhangi bir sözümün Brezilya'nın politikasında herhangi bir değişikliğe neden olabileceğini nasıl düşünürdü? Düşüncesi bile saçma geliyordu bana. Üstelik Frei Betto'nun çalışma odası başkanınkine bitişikti. Her gün görüşüp konuşuyorlardı.

Bana bu kadar gerçekdışı bir teklifte bulunması için Frei Betto'nun kafası ne kadar karışık olmalıydı!

Borç savaşı yaklaşmaktaydı. Evet, sonucu Brezilya'da oluşmakta olan sessiz ve barışçıl devrimin kaderini etkileyecekti.

Sonuç henüz belirsiz. Ve bu bağlamda, halkların uluslararası dayanışması –özellikle de Avrupalıların– Brezilya'da borcun iptali ve açlığa karşı sürdürülen savaş için belirleyici olacaktır.

Bu dayanışma için seferber olmaya katkı sağlamak bu kitabın amaçlarından biridir.

Not:

Kitabın bu bölümü ilk görev dönemi sırasında Başkan Lula'nın sosyal faaliyetlerini felce uğratan, boğaza geçirilmiş borç ilmeğini inceliyor.

Lula 2006'da büyük bir oy patlamasıyla yeniden seçildi.

İkinci döneminin hemen başında (Ocak 2007) stratejisini tamamen değiştirdi: On binlerce hektar Amazon ormanı ve Mato Grosso dümdüz edilip soya ekildi. Brezilya dünyanın bir numaralı soya ihracatçısı oldu.

Erwin Wagenhofer'in dediği gibi: "Avrupa'nın inekleri Brezilya ormanını yalayıp yuttular."[1]

Aynı zamanda Brezilya dünyanın bir numaralı biyoyakıt üreticisi oldu: Bundan böyle göz alabildiğine yeşil şekerkamışı okyanusu uzanıyor yiyecek sağlayan tarlalar yerine. Şekerkamışı (ve başka bitkiler) otomobiller için milyonlarca ton yakıta dönüşüyor, özellikle de Kuzey Amerikalı tüketicilere.

Bu yeni politika –Amazon ormanları ve tarla tarımı için bir felaket– muazzam döviz getiriyor.

Brezilya'nın borcunun azalmasını sağlıyor.

Bu arada, *Fome Zero* terk edilip yerine *Bolsa Família* (aile cüzdanı) getirilmiş. Yetişkin üyelerinin ayda 90 realden (45 dolar) az

(1) *We Feed the World* adlı filmde, 2007.

kazandığı ailelere yardım ediliyor. Böylece gıda, tıbbi yardımlar, okul yardımları, hijyenik şartlara kavuşabiliyorlar.

8 milyon aile, 40 milyondan fazla kişi bundan yararlanıyor (2007'de).

Topraksız İşçiler Hareketi (ve daha pek çok halk hareketi) ihanete uğradık diye feryat ediyorlar. Tarım reformunda gelişme yok. Aile tarımı terk edilmiş. Büyük kapitalist şirketler (Brezilyalı ya da yabancı) biyoyakıt, soya ve diğer başka ihracata yönelik tarım ürünleri üretenlere muhteşem vergi ayrıcalıkları sağlanıyor.

Yargılamıyorum: Borç ilmeğini gevşetmek, yetersiz beslenen, içme suyundan mahrum, okuryazarlığı olmayan, salgın hastalık ve aşırı yoksulluğun kasıp kavurduğu on milyonlarca Brezilyalıya yaşama şansı verebilmenin ilk şartı.

En yakın danışmanlarının fikirlerine (Emir Sadr örneğin) ve Pastoral de la Tierra'nın (Katolik Kilisesi) kanaatine karşı Lula etkin bir mücadele metodunu seçmiş: Tarıma dayalı gıda sanayiinin çokuluslu şirketlerinin çıkarlarını ve en yoksul ailelere sosyal yardım sağlayan enerjik tedbirleri bir araya getirip, bunlara kesin öncelik veren liberal-ötesi bir politika.

Bu strateji baskıcı yapıların reformunu dışlamış. Ama yoksulları besliyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Dünyanın Yeniden Feodalleştirilmesi

I

Kapitalist Derebeylikler

Borç ve açlık, açlık ve borç, görünürde çıkışı olmayan ölümcül bir çevrim oluştururlar. Kim başlattı? Kim hareket halinde tutuyor? Kim astronomik yararlar elde ediyor?

Bunlar kapitalist derebeylikler.

Bugün istifçiler, spekülatörler, Jacques Roux, Marat ve Saint-Just'ün eleverdiği hinoğluhinler geri döndüler. Gracchus Babeuf'ün lanetlediği monopolcü ölümcül darbelerini yine vuruyor.

Dünyanın tekrar feodalleşmesini yaşıyoruz. Ve bu yeni feodal güç kıtaötesi özel şirketlerin görünüşüne bürünmüş.

Hatırlatma: Dünyanın en büyük 500 kıtaötesi şirketi, dünyanın gayrisafi iç hasılasının %52'sini kontrol ediyor. Bunların %58'i ABD menşeli. Tümü, dünyadaki el emekçisinin yalnızca %1,8'ini istihdam ediyor. Bu 500 şirket dünyanın en yoksul 133 ülkesinin toplam varlıklarından daha yüksek zenginlikleri kontrol ediyor.[1]

---

(1) UNCTAD (BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı), 85.000 çokuluslu şirketi sıralıyor: Çokuluslu bir şirket en aşağı beş ülkede faaldir.

En ileri bilimsel, elektronik, teknolojik bilgilere sahip dünyanın belli başlı araştırma merkezleri ve laboratuvarlarını ellerinde tutuyorlar; kıtaötesi şirketler, insanlığın maddi kalkınmasının sürecini yönetiyorlar. Hizmetlerine ve ürünlerine güvenenlere getirdikleri fayda tartışılmaz.

Ama doğası gereği müşterek refaha yönelmiş olması gereken bilimsel keşiflerin ve üretimin üzerindeki özel kontrollerinin kötü sonuçları var.

Çünkü yeni feodalleri harekete geçiren tek motor, en kısa zaman sürecinde, mümkün olan en yüksek özel kârları çoğaltmak, iktidarlarının sürekli yayılmasına ve yasalarına karşı çıkan her sosyal engeli yok etmek.

Güney yarıküredeki ülkelerin dış borçlarının sürekli artmasının ilk nedenlerinden biri, o ülkelerde kıtaötesi şirketlerin kârlarını ya da borsada elde ettikleri kârları döviz olarak şirket merkezlerine transfer edebilmeleri.

Buna imtiyaz sistemi de ekleniyor. Nestlé'yi örnek alalım. Kıtaötesi şirketlerin çoğunun yaptığı gibi Nestlé de birbirinden bağımsız *profit center*'lar halinde organize edilmiş. Dünyanın her tarafına dağılmış 511 Nestlé fabrikası ana şirkete, daha doğrusu holdinge ait patentleri kullanıyorlar. Bu patentlere paralar ödeniyor tabii.

Brezilya'ya bakalım. Nestlé muazzam kârlar elde ediyor bu ülkede. Bunların bir kısmı ülkedeki 25 fabrika ve yerel şirketlere yeniden yatırılıyor. Bir kısmı yeni yerel pazarlar oluşturmak ve bunu yaygınlaştırmak için kullanılıyor, örneğin evcil hayvan mamaları. Ama kazanılan paranın en büyük kısmı Nestlé'nin genel merkezine, Vevey'e gönderiliyor.

Bu kan kaybını, Bank Brezilya finanse ediyor. Çünkü Nestlé elbette ki, sabit değişim değeri olmayan real gibi bir parayı transfer etmek istemeyecektir, ama dolar (ya da "sağlam" denilen başka döviz) göndermek isteyecektir merkeze. Neticede o ülkenin parasıyla elde edilen kârların ve patent haklarının transferi için ev sahibi ülkelerin merkez bankalarının döviz rezervlerine başvurulacaktır. Bunlar hemen Atlantik ötesine yollanacak ve ülkenin dış borcu biraz daha yükselecektir.

Olay epey ballı: Nestlé'nin portföyündeki Avrupa, değerini iyice yitirmektedir. 1994'te Avrupa'dan elde ettiği kâr, İsviçreli şirketin cirosunun %45'ini oluşturuyordu, 2004'te ise %33'ünü. Yeni pazarlar hep Asya, Afrika ve Latin Amerika'da açılıyordu.

Elbette yeni prenslerin kişisel gelirleri de bir o kadar artıyordu. Avrupa'nın en büyük bankası Deutsche Bank'ın efendisi Joseph Ackermann yılda 17 milyon euro alıyor. J. P. Morgan Chase Manhattan Bank'ı yöneten meslektaşı bu miktarın üç katını alıyor. Novartis ilaç tröstüne hükmeden Daniel Vasella'nın yıllık kazancı 22 milyon euro. Nestlé'nin başındaki meslektaşı Peter Brabeck de bir o kadar alıyor. Dünyanın en büyük özel servetlerinin bekçisi UBS'nin (United Bank of Switzerland) başkanı, Basel'li Marcel Ospel yılda 26 milyon euro kadar mütevazı bir gelir elde ediyor.[1]

1789 öncesi öncüleri gibi bu yeni prensler de bedavadan saraylarda ikamet ediyor, ziyafet, yemek, yolculuk gibi masrafları, şirketin onlara vermiş olduğu yaldızlı kredi kartlarıyla ödüyor. Aradaki tek fark şu: Şatafatlı faytonların yerini özel uçaklar ve limuzinler almış artık...

***

(1) Hisse senetleri ve satış primleri dahil.

Jean-Paul Marat: "İyi bir prens Tanrı'nın en soylu eseri, insan doğasını onurlandırmaya ve kutsalı temsil etmeye en uygun olandır. Ama iyi bir prense gelene kadar kaç canavar var şu yeryüzünde!"

Hükmedenlerin dünya ölçeğindeki gücünü anlamak için tarıma dayalı gıda endüstrisi tröstlerini örnek alalım. 2004'te 10 kıtaötesi şirket, ki aralarında Aventis, Monsanto, Pioneer, Syngenta da var, dünya tohum piyasasının üçte birine hâkimdiler. Bu pazar 2007'de 31 milyar dolardı.

Şimdi de böcek ilaçları piyasasına bakalım: Yılda 28 milyar dolar civarında getirisi var. Oysa bu pazarın %80'i, 7 kıtaötesi şirketin elinde (aralarında yine Aventis, Monsanto, Pioneer, Syngenta vb. var).

Bangladeş, güney yarıkürenin nüfusu en yoğun olan ülkesidir. 100.000 kilometrekarelik alanda 146 milyon insan yaşar. Bu ülkeyle ilgili olağanüstü anılarım var: Dolaştığım her yerde –gündüz olduğu kadar gece de– Dakka, Çittagong, Brahmaputra ya da Ganj boylarında, köylerde, kırlarda, her an güler yüzlü, sevimli, genellikle çok güzel insanlardan oluşan kalabalıklarla sarıldı etrafım. Oysa BM Kalkınma Programı'nın Human Development Index'ine[1] göre, Bangladeş dünyanın en yoksul üçüncü ülkesi.

Ülke, son derece zor şartlara sahip, tropikal ve ekvator altı iklimin hâkim olduğu bir bölgede yer alıyor: Muson döneminde, yılda iki kez, topraklarının %60'ı su altında kalıyor. Himalayalardan inen dört büyük nehrin binlerce kilometre aşarak getirdikleri mil, toprakları verimli kılıyor. Ama sürekli nemli olan bu iklimde yaşayan her tür haşarat, düzenli bir biçimde buğday, mısır ve öteki tahılların önemli bir kısmını tahrip ediyor.

Dolayısıyla böcek ilaçları milyonlarca Bangladeşli için bir ölüm kalım meselesi haline geliyor. Oysa Bangladeşlilere satılan

(1) İnsani Gelişme Endeksi.

böcek ilaçlarının fiyatını da her yıl yukarıda adlarını andığımız kapitalist derebeyleri saptıyor. Ve bunu kârlarını azamileştirmek kriterine göre yapıyorlar. Hiçbir kamu kontrolü yok.

Bangladeş için geçerli olan Hindistan için de geçerlidir. Ekim 2004'te, *Frontline* dergisi Hindistan Tarım Bakanı Raghuveera Reddy'yle bir söyleşi yayımladı. Hint Birliği'nin önemli eyaletlerinden biri olan Andhra Pradeş'te, tohum ve böcek ilacı satan kıtaötesi şirketlerin yerel şubelerine çok borçlandıklarından, 1998-2004 döneminde 3.000'den fazla köylü canına kıymış.

Şimdi de biraz hububat satıcılarına bakalım. Bunlar dünya çapında taşıma, sigorta, silolar –ve elbette tarımın kalbi olan Chicago Borsası'nı– kontrol ediyorlar. Burada da karar mercilerinin aşırı yoğunluğu söz konusu: 30 şirket dünya hububat ticaretinin tümüne hükmediyor.

Afrika Kıtası ve adalardaki 53 devletten sadece 15'i beslenme açısından kendi kendine yeterli. Geri kalan 37'si halkını besleyebilmek için dünya piyasasına başvurmak zorunda. Bunlar "normal" rekolteler zamanında da böyle, yani hiçbir savaş, hiçbir kuraklık, hiçbir çekirge saldırısı ya da başka bir doğal (ya da insan eliye yapılan) felaket olmadığı zamanlar geçerli. Bu ülkelerin gıda açığının nedeni, kendi topladıkları ürünlerinin "lehim" dönemini karşılayacak yeterlikte olmamasıdır. Bu dönemin uzunluğu ülkeden ülkeye, yıldan yıla değişir; bu, geçmiş hasattan elde edilen erzakın tükenmesiyle yeni ürün hasadı arasındaki zamandır.

Zambiya'da mısır ulusal yemektir. Zambiyalılar sabah, öğle, akşam mısır yerler. Haşlanmışı, kızarmışı, çorbası, patlamışı, püresi. Lehim zamanında beslenmek için Zambiya sık sık dünya piyasasına başvurmak zorundadır. Ama Lusaka hükümetinin mali imkânları çok kısıtlı. Kozmokratların buyurduğu fiyatlar yüksek

olunca, gereken sayıda mısır ithal edemiyorlar ve 2001 ve 2002'de olduğu gibi binlerce Zambiyalı açlıktan ölüyor.

Halkın Dostu'nda Jean-Paul Marat, 26 Temmuz 1790'da, "Halkın Özgür ve Mutlu Olması İçin Gerçek Yollar" başlıklı bir metin yayımladı. Şunları yazıyordu: "Prenslerin özgürlüğe vurdukları ilk darbe, cüretle yasaları iğfal etmek değil, onları unutturmaktır... Halkları zincire vurmak için önce onları uyutmaya başlarlar."[1]

Dünyadaki büyük kıtaötesi kapitalist şirketlerin her birinin bir propaganda bakanlığı vardır, resmi adı Department of Corporate Communication'dır: Görevi, prenslerin kamuya empoze etmek istedikleri şeylerin görünüşünü yasallaştırmak, övmek, açıklamak, savunmak, yaymak ve eklemlendirmektir.

İki yüzyıldan fazla bir süre önceden Jean-Paul Marat çağdaş halkla ilişkiler ve reklam gurularının, şarlatanların faaliyetlerini tanıtıyor: "Kamuoyu cehalete dayanarak oluşuyor ve cehalet despotluğu kayırıyor (...) Çok az insanın olan bitenler hakkında sağlıklı fikirleri var. Çoğu sözcüklere takılıp kalıyor. Romalılar, Sezar'a imparator başlığı altında, kral başlığı altında tanımadıkları gücü vermediler mi? (...) Sözcüklerin kandırdığı insanlar, güzel isimlerle süslenmiş en alçak şeylerden bile dehşet duymuyorlar, iğrenç isimlerle tanıtılan en övülesi şeylerden ise dehşet duyuyorlar. Sözcüklerin anlamını çarpıtarak, halkın yolunu şaşırmasını sağlamak hükümetlerin gündelik oyunlarındandır."[2]

BM beslenme hakkı özel raportörü sıfatımla yeni feodal güçlerle tartışmak zorunda kaldığım oldu. Bazı kararların felaket geti-

---

(1) Jean-Paul Marat, "Hükmetme Sevdası", *Textes choisis*.
(2) Aynı makale.

ren sonuçları ve zayıflıklarıyla yüzleştiklerinde, senyörler şaşmaz bir biçimde şu sihirli argümana sarılırlar: "İletişim eksikliği."

Yeni feodal güçlerin geliştirdiği –hükümetler, parlamentolar, basın ve kamuoyuna yönelik– lobicilik, içeri sızma ve manipülasyon gibi stratejiler son derece ustaca ve –heyhat– etkindir. Marat'nın sayıp döktüğü dükleri, kontları, markileri hasetten çatlatır.

Her kıtaötesi kapitalist şirket sadece kendi propaganda bakanlığını örgütlemekle kalmaz, kendi casusluk ve karşı casusluk ağlarını da kurar – ve elbette kendi fedailer ekibini de. Bu gizli servisler beş kıtada faaliyet gösterirler. Sadece rakip kozmokratların karargâhlarına değil, çeşitli ulusal hükümetlere ve büyük, uluslararası hükümetler seviyesinde veya hükümet dışı organizasyonlara da sızarlar.

Birleşmiş Milletler'e tayin olduğumun ertesi günü ilk öğrendiğim şeylerden biri, Cenevre'deki İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ni New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'ne bağlayan iletişim sistemlerine kuşkuyla yaklaşmak gerektiği oldu. Mahremiyet gerektiren konularda Wilson Sarayı'nın telefonlarını kullanmak ya da e-mail göndermek kesinlikle tavsiye edilmiyordu. Buna karşılık elle yazılan ve ulakla iletilen mektuplar tavsiye ediliyordu. 2002'de iki ay boyunca, Amerikan misyonu genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda beni itham ettiğinde cevaplarımı bu yolla hazırladım. Buna tekrar temas edeceğim.

CIA'in eski yüksek bürokratlarından Robert Baer, kıtaötesi büyük kapitalist şirketlerin, casusluk, karşı casusluk ve eylem servislerinin etkinliği, yetkinliği ve maddi imkânlarından hayranlıkla söz eder.[1]

---

(1) Robert Baer, *La Chute de la CIA*, Paris, Gallimard, 2003.

Bu şirketlerin bazıları BM'nin büyük uzman örgütlerinin bürokrasisine sızmakta son derece ustadırlar. İşte size bir örnek. Dünya Sağlık Örgütü talimatlar yayımlar, kararlar oylar ve çerçeve anlaşmalar hazırlar. İşte bunlar kimya, biyolojik gen, ilaç ve tütünle uğraşan kıtaötesi özel şirketlerin faaliyetlerini (ve dolayısıyla kârlarını) doğrudan etkiler. Dünya Sağlık Örgütü üçüncü dünya ülkelerinde çocuk felcine, sarı hummaya, malaryaya, hepatite karşı aşı kampanyaları düzenler, bunlar yüz milyonlarca kişiyi ilgilendirir. Bu kampanyalar dev finansal girişimlerdir.

Dünya Sağlık Örgütü, bütün dünyada onlarca laboratuvar ve araştırma merkezinin bakımını sağlar. Aynı şekilde AIDS önleme programına da yüz milyonlarca dolar yatırır. Güney yarıkürede, ayrıca doktor ve hemşirelerin eğitimini de örgütler. Örgütün normatif faaliyetleri de vardır; yeni ilaçları kabul veya reddeder, jeneriklerin kullanılmasında mücadele verir, üçüncü dünya halkları için çok önemli bazı ilaçların patent süresinin geçerliliğini kısaltmak, telif haklarının korunmasını sınırlamak gibi çalışmalarda bulunur. Kısacası Dünya Sağlık Örgütü'nün girişimlerinin, yaptıklarının önemli finansal yankıları olur.

2000 yılında olağanüstü bir kadın örgütün başına geçti: Gro Harlem Brundtland. Eski Norveç başbakanı, üstelik de doktor. Hemen Profesör Thomas Zeltner başkanlığında bir soruşturma komisyonu kurdu. Amaç, Dünya Sağlık Örgütü memurlarının arasına sigara üreticilerinin sızdırmış oldukları kişileri ortaya çıkarmaktı. Komisyon, örgütü sıkı bir elekten geçirdi. Ve bir kez bu temizlik harekâtı sona erdikten sonra Brundtland kıtaötesi sigara şirketleriyle, tütünle ilgili yeni çerçeve sözleşmeyi tartışmak üzere masaya oturdu.

İşte Dünya Sağlık Örgütü'ne bir başka sızma örneği. Bu organizasyonun en üst mercii Sağlık Genel Kurulu'dur. Bu her yıl Cenevre'de toplanır. Ama Dünya Sağlık Örgütü devletlerarası bir örgüttür. Kurulu oluşturan delegasyonlar resmi olarak devlet delegasyonlarıdır. İşte bu delegasyonları oluşturan yüksek memur ve diplomatları kandırmak için bazı ilaç sanayii prenslerinin önemli paralar akıtmaları, büyük beceriler göstermeleri de kaçınılmaz elbet. Hemen her seferinde de başarılı olurlar.

Genel Kurul'un kararları sık sık yeni feodal güçlerin iradelerine uygun oluşur – sonra da ilgili halkların ihtiyaçlarına!

2001'de bir grup İskandinav (ve de üçüncü dünya) devleti bir önerge vererek, bundan böyle, her delegasyonun her üyesinin, müzakereler başlamadan önce muhtemel çıkar çatışmalarının bildirilmesini istedi. İşin özü: Kendilerini şu veya bu ilaç firmasına bağlayan ilişkilerini açıklamaları istendi. Oylamadan bir önceki gece, delegelerin kaldığı sol yakadaki otellerde içleri nakit parayla dolu çantalar dolaştı durdu. Ertesi sabah, müzakereler açılır açılmaz ABD delegasyonu söz istedi. Onların nazarında, bu önerge devletlerin egemenliğine kabul edilemez bir zarar verme niteliği taşıyormuş.

İskandinav önergesi büyük bir çoğunlukla reddedildi.

Şimdi de karşı casusluk servislerine bir göz atalım. Yeni feodal güçler, güçlü bir biçimde kendi kendilerini koruyan bürokrasilerdir. Global kapitalizmin orman savaşında kozmokratın temel silahı sürprizdir: Düşmanın –yani karşı tarafın casuslarının– hazırlamakta oldukları saldırı planlarını öğrenmesini engellemek mutlak gerekliliktir. Kıtaötesi şirketlerde, iç karşı casusluk hizmetleri çok güçlüdür. Gary Rivlin metotlarını açıklıyor: Dow Chemical ve Citygroup çalışanları sürekli gözetim altındadırlar, özel hayata gi-

ren faaliyetlerinde bile. Elektroniğin iki büyük devi Microsoft ve Oracle'da, telefon dinleme ve bilgisayarların harddisklerinin kontrolü rutin tedbirlerdendir.[1]

Şimdi de casusluk cephesine bakalım. Casusluk, borsadaki her halka arz ve kâr getirecek birleşmeler için çok gereklidir. Yeni pazarları fethetmek, inatçı bir hükümeti ya da BM'nin (ya da AB) uzman bir örgütünün adamlarını dize getirmek öncelikle ince bir bilgi toplama çalışması gerektirir. Sabırlı ve becerikli. Casusluk hizmetleri olmazsa yeni feodal senyör kör kalır. Ve de savunmasız.

Yeni despotların uyguladıkları casusluk, karşı casusluk ve içeri sızma stratejileri ne olursa olsun, bu faaliyetlerin motoru aynıdır: En kısa zamanda, hangi insani bedele mal olursa olsun, kârı en yükseğe çıkarmak. Kant'ın katıksız açgözlülük, "amaçsız amaç" *(Der zwecklose Zweck)* dediği gibi.

İlaç sanayii kozmokratları örneğine bakalım: Ancak marketing bölümü, alım gücü yüksek bir müşteri potansiyeli olduğunu bildirdiği takdirde şu veya bu ilacı geliştirmeye girişirler.

Merkezi Cenevre'de bulunan, sağlık hakkı için savaşan en güçlü sivil toplum örgütlerinden biri olan Antenna'nın başkanı Denis von der Weid şöyle der: "Malaryanın New York'ta patlamaması ne acı."

Dünya Sağlık Örgütü ilaç tröstlerinin tedavilerini kulak arkası ettiği hastalıklar için *"neglected diseases"* tabirini kullanır. Oysa bunlar epeycedir ve her yıl milyonlarca insanı öldürürler (ya da sakat bırakırlar). Ama bunlarla mücadele için (çok eski ve az etkililer dışında) hiçbir ilaç yoktur.

---

(1) Gary Rivlin, *New York Republic*, Nisan 2003.

Dang humması bir virüs enfeksiyonudur. Yılda ortalama 50 milyon kişiyi hasta eder. Oldukça bulaşıcıdır ve güney yarıkürede hüküm sürer. Semptomları malaryaya benzer ve sivrisineklerce yayılır. Örgüt'e göre aşağı yukarı iki milyar insan hayatında en az bir kere enfekte olmuştur. İlk semptomları güçlü bir gribi andırır, kırk dereceyi geçen yüksek ateş. Yetersiz beslenen kadın ve çocuklar başta olmak üzere oldukça öldürücüdür.

100 ülkede salgını görüldü, özellikle Kara Afrika ve Güneydoğu Asya'da (Brezilya'da da on yıl önce bir salgın patladı). Ama bununla mücadele için yapılan çalışmalar başlangıç safhasında kaldı. Brezilya'da, Endonezya'da, Namibya'da bu virüse yakalanan kişi tek başına mücadele etmek zorunda, kendi bağışıklık sistemine güvenerek; çoğunlukla da korkunç acılardan sonra ölüyorlar.

Yine kozmokratlar, uyku hastalığıyla mücadele için gerçekten etkili bir ilacın araştırma ve uygulamasına da boş veriyorlar. Çünkü bu hastalık da tropikal iklimde, kötü beslenen, yoksul, yeterli sağlık imkânlarından yoksun bir halk arasında yaygın.

Diğer virüslü ve salgın hastalıkları tedavi için bazı etkin ilaçlar mevcut, ama bunlar üçüncü dünyanın yoksulları için dudak uçuklatıcı fiyatlarda. Bu yüzden çoğu çocuk yaşta 21 milyon kişi, 2006'da sıtma ve tüberkülozdan öldü. Bunların %90'ından çoğu, kalkınmakta denilen 122 ülkeden.

Karşıtlık çok çarpıcı. İlaç tröstleri her yıl Kuzey Amerika ve Avrupa pazarlarını yeni ilaç sağanağına tutuyorlar, çoğunluğu da birbirinden karmaşık ilaçlar. Oysa bu ilaçlar hemen hemen hep aynı endikasyonlara sahip. Sadece isimleri, ambalajlarının şekli ve hapların rengi farklı oluyor. Yani iyi beslenmiş beyaz vücutlardaki en ufak aksaklıkları gidermeyi vaat eden sayısız ilaç. Paris veya

Cenevre'deki herhangi bir eczaneyi ziyaret durumun saçmalığını ortaya çıkarır. Bu ilaçların en son –ve de en kâr getiren– jenerasyonu *life style drug*'lar (kırışıklıklar, libido azalması, yaşlanmaya karşı geliştirilen ilaçlar).

Dünya Sağlık Örgütü'nün son bir istatistiğini vereyim: 1975 ila 2000 yıllarında dünyada, yetkili ulusal otoriteler 1.393 yeni ilacın satışına izin vermişler, bunların sadece 16'sı "savsaklanmış hastalıkların" tedavisiyle ilgili. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporu (Cenevre 2004) bu verilerden şu basit sonucu çıkarıyor. Yazıyorum: "İlaç sektöründe, piyasanın düzenleyici fonksiyonu ihtiyaçlara cevap vermekte etkisizdir. Yeni kurallar getirecek tedbirlere ihtiyaç vardır."

Oysa yeni despotlar bunlardan nefret ederler.

Ama durum bazen daha da karmaşıktır. Çünkü bazı kıtaötesi şirketlerde Tanrı ile şeytan sessiz bir mücadeleye girişirler: Yönetimin bir bölümü daha uygun davranma taraftarı olur, diğer taraf ise çok sert bir biçimde kârların artırılmasından başka bir şey düşünmez. İşte bir örnek.

Merkezi Basel'de olan Novartis, hatırlatalım, dünyanın en güçlü ikinci ilaç şirketidir.(1) Başında Fribourg'lu, Katolik, elli yaşlarında, motosiklet tutkunu, konuşkan ve dinamik bir doktor olan Daniel Vasella vardır. Vasella'nın da bir dostu vardır: Klaus Leisinger.

Basel Üniversitesi'nde kalkınma sosyolojisi dersi veren Profeser Leisinger'in belirgin bir bilimsel prestiji vardır. Aynı zamanda, üçüncü dünya halklarıyla dayanışma halindeki hükümetler dışı belli başlı organizasyonların da güvenini kazanmıştır. Dört yıl boyunca ilaç devi Ciba-Geigy'de, Orta ve Doğu Afrika'dan sorumlu mü-

(1) 2004'te net kârı 6 milyar doların üstündeydi. Bir yıl öncesinin %15 fazlası. 28 milyar dolarlık cirosunun %40'ı Amerika'da gerçekleşir.

dürlük yapmış olan Leisinger, deneyimleriyle ilaç tröstlerini iyi tanımaktadır.

Ve işte Daniel Vasella, Klaus Leisinger'le 1990'da, sürdürülebilir kalkınma amaçlı Novartis Vakfı'nı kurmuştur. Leisinger vakfın başkanıdır.

Leisinger sürekli iki uçak yolculuğu arasında yaşamaktadır. Manila'dan Johannesburg'a, Kostarika'dan Pekin'e sıçrar durur. Novartis'in yerel ve bölgesel idarecileri için *corporate governance* (kurumsal yönetişim) ve sürdürülebilir kalkınma seminerleri tertipler.[1] Yöneticilerin terfii için aranan özel nitelikler arasına "çalıştığı ülkede, sürdürülebilir kalkınmanın ilerlemesine katkıda bulunmuş olması" şartını da koydurmuştur. Kısacası, Novartis Vakfı'nın dünyadaki faaliyeti haklı bir itibara sahiptir.

Vakıf, Novartis'ten emekli, dünya çapında üne sahip iki araştırmacıya destek vermiştir: Paul Herrling ve Alex Matter. 2002'de iki bilimadamı, Singapur'da Novartis Institute for Tropical Deseases'i (NITD) kurdular. 2007'de, bu laboratuvarlarda 87 araştırmacı çalışıyordu. Masraflar Novartis ile Singapur hükümeti arasında paylaşılıyordu.

Matter ve Herrling, dang humması ve tüberkülozun çok dirençli iki yeni basiline karşı bir ilaç arayışındalar. Şartname iki önemli hususu öngörüyor. Yeni ilaçlar hap halinde olmalı, ama öyle bir biçimde olmalılar ki sıcak ve nemli tropikal iklime dayanıklı olsun ve etkinliklerini uzun süre korusun. İkinci husus ise, bu ilaçların satış fiyatları tedavi günü başına bir doları aşmasın.

Amaç, bugünden 2008'e kadar iki yeni ilacın klinik test safhasına geçilmesi ve 2013'e kadar piyasaya sürülmesi.

(1) Klaus M. Leisinger, *Unternehmensethik, Globale Verantwortung und modernes Management*, Münih, Verlag C. H. Rock, 1997.

Bernard Pécoul, Sınır Tanımayan Doktorlar'a benzer, savsaklanmış hastalıklar için ilaç üretilmesini sağlamaya çalışan, hükümetler dışı bir örgütü yönetir: Initiative for Drugs for Neglected Diseases. Kafasında pek çok soru vardır. Vasella'nın motivasyonu ne olabilir? Dünyanın en yoksul ülkeleri belki de bir gün ekonomik açıdan yükselişe geçebilecekler. Örneğin São Tomé ve Príncipe ile Ekvator Ginesi'nin, ki beş yıl önce proleter uluslardı, sularında bol miktarda ve mükemmel kalitede *offshore* petrol bulunduğundan dolayı alım güçleri çok yükseldi. Proleter ülkelere maliyet fiyatına temel ilaçları satmakla Novartis geleceğe yatırım yapıyor. Bu ülkeler ekonomik rahatlığa erdiklerinde, Novartis de çoktan oraya yerleşmiş olacak... Pécoul'ün vardığı sonuç: "Vasella'nın motivasyonu ne olursa olsun, Herrling ve Matter'e beş yıl boyunca verilen 120 milyon dolarlık destek pozitif bir yaklaşımdır."[1]

Leisinger'in vakfı ile Matter ve Herrling'in enstitüsü, Novartis'in fiyat tespitini, satış ve iletişim konusundaki stratejilerini etkilemiş olabilir mi? Kozmokratın tercihleri bu üç insan-severe duyduğu dostlukla belirlenmiş olabilir mi?

Sanmıyorum.

Novartis'in efendisinin sınır tanımaz açgözlülüğü ve hayâsızlığının en yakın örneklerinden biri Hindistan ve kanser ilacı Glivec'le olanıdır.

Glivec löseminin çok tehlikeli bir türüne karşı etkilidir. Novartis, Glivec'ten yılda 2,5 milyar dolar kazanır. Hasta ömrü boyunca yılda 50.000 dolarlık ilaç alır.

---

(1) Bernard Pécoul, Birgit Voigt'in "Kampf gegen vergessene Krankheiten"de zikrettiği gibi, *Neue Zürcher*, Zeitung am Sonntag, Zürih, 4 Temmuz 2004.

Glivec lösemiyi tamamen iyileştirmez ama ilerlemesini önemli bir miktarda azaltır.

Hindistan'da, Glivec, jenerik (eşdeğer) şekliyle üretiliyor. Yıllık jenerik kürü 2.100 dolardır.

Glivec daha önce de söz ettiğimiz patentler arasında yer alıyor: *"Me-too-drug"*, kopya ürün.

Patentin korunma süresi sona erdiğinde ilaç şirketi piyasaya aynı ilacı, çok hafif bir değişiklikle sunuyor (yeni ambalaj, ürünün yeni rengi vb.). Şirket ilacı yeni bir "ürün" olarak kayda geçiriyor ve yeni bir patentle koruma altına alıyor.

Böylece 20 yıllık bir koruma süresine sahip patentler sonsuza dek uzatılabiliyor. Üretici firma da tekelini ve keyfine kalmış satış fiyatını da garantilemiş oluyor.

Bu nefret uyandıran stratejiye *"evergreening"* deniyor. İlacı (ve astronomik kârları) jenerik ilaçlara karşı korumayı sağlıyor.

Dünya Ticaret Örgütü bu soruna eğildi. İlaç tröstleriyle üçüncü dünya ülkelerinin hükümetleri arasında yıllarca süren yoğun ve karmaşık pazarlıklar sonucu 2002'de bir anlaşmaya varıldı: Bundan böyle sadece gerçekten yeni ilaçlar evrensel yetenek patentleriyle korunacak. Üstelik Dünya Ticaret Örgütü bir de ayrıcalık maddesi ekledi: "Ulusal aciliyet durumunda" ilgili devlet tarafından patentin evrensel korunmasına karşı çıkılabiliyordu.

2005'te Hindistan patentlerle ilgili yeni bir yasa kabul etti. Bu yasa Dünya Ticaret Örgütü hükümlerini aynen alıyordu.

Aynı yıl Vasella ve krallara layık paralar kazanan uluslararası avukatlar ekibi, bu yasaya karşı Yeni Delhi Federal Mahkemesi'nde dava açtı.

Vasella, Glivec'in jeneriğinin üretimini (ve dünyaya dağıtımını) yasaklamak istiyordu.

Hindistan'da 20.000'den fazla ilaç firması var.

Hindistan en güçlü jenerik ilaç üreticilerinden biri. Ürettiği jenerik ilaçların %70'inden fazlasını ihraç ediyor, özellikle de yoksul ülkelere. Dünyada kansere yakalanmış milyonlarca hasta ancak jenerik ilaçlara para verebiliyorlar.

Vasella'nın saldırısı son derece tehlikeli. Eğer başarılı olursa, yüz binlerce lösemi hastası, ilaca ulaşamadıklarından hayatlarını kaybedecekler.

2007'de Yeni Delhi Mahkemesi'nin ilk hükmü Vasella'nın aleyhineydi. Adam yetinmedi temyize başvurdu. Başvurusu reddedildi.

Vasella gençliğinde Bern Tıp Fakültesi Patoloji Enstitüsü'nde asistandı. Onunla hâlâ dostluklarını sürdüren eski meslektaşlarından bazılarını tanıyorum. Çelişkiler arasında parçalanan bir adam olarak tarif ediyorlar Vasella'yı. O güler yüzlü, kendinden emin motosikletçi belli ki sürekli dramlar yaşayacak.

Vasella misyonuna inanmış. Dünyanın ikinci en güçlü ilaç şirketini yöneterek, çok kaliteli ilaçlar üretiyor. Novartis'in Basel, Alsace ve ABD'deki laboratuvarlarında her yıl milyonlarca insanın hayatını kurtaran, acılarını hafifleten, hayatlarını kolaylaştıran ilaçlar geliştirilmiyor mu? Bu ilaçların temelini oluşturan molekülleri keşfetmek, üretmek, satışa sunmak ve yaygınlaştırmak kutsal bir görevdir.

Ama aynı zamanda, ayakta kalabilmeyi sürdürebilmek de gerek – La Roche'a karşı, Aventis'e karşı, Pfizer'e karşı. Ve dünya pazarında, ilaçlara dudak uçuklatan fiyatları ödeyebileceklerin sayısı da sınırsız değil.

Düşmanlar gaddar. Kozmokratlar arasında hediye alışverişi âdeti yok. Her an savaş içindesin. Cangıl savaşı.

Ne yapmalı?

İşgal ettikleri mevkilerde kalabilmek için kozmokratlar yırtıcı olmalı, hayâsız ve acımasız olmalı, Hümanizma adına, kârların yükselmesi gibi kutsal bir prensipten uzaklaşmak mesleki intiharla eşdeğerdir.

Bu ikilemi çok kozmokrat yaşadı. İşte Peter Brabeck örneği, Nestlé'nin patronu.

Etiyopya'da 7,2 milyon yetişkin ve çocuk, açlıktan ölüm tehlikesiyle karşı karşıya. Önce de söylediğim gibi Etiyopya'nın başlıca ihracat ürünü kahve. Devlete döviz kazandıran işte bu kaynak. Oysa, üç yıldır, onu da söylemiştim, üreticilere ödenen ücretler giderek bozulmakta. Milyonlarca köylü ailesi köyünden kopuyor, kalabalık yerleşim merkezlerinin gecekondu semtlerine sığınıyor, yollarda sürünüyor, usul usul kayboluyor.

Brabeck Etiyopyalı üreticilere kahve çekirdekleri için daha iyi bir fiyat mı ödesin? Oysa dünya piyasası aynı çekirdekleri daha da ucuza bulmasına müsait. Brabeck, Nestlé'nin dünyadaki güçlü yerinin temeli olan kârları en yükseğe çıkarmak prensibinden vaz mı geçsin? Düşmanları Archer Daniels Midland, Unilever ya da Cargill'in onları kahve piyasasından silmesine izin mi versin?

Bir örnek daha. Joseph Ackermann, Avrupa'nın en güçlü bankası Deutsche Bank'ın başkanı. İsviçreli, Lucerne doğumlu bir Katolik. Büyük bir beceriyle idare ettiği borç ilmeğinin Afrika, Asya ve Latin Amerika'yı nasıl boğduğunun bilincinde. Tek taraflı olarak alacaklarından vazgeçecek olsa on milyonlarca kişinin haya-

tı kurtulacak. Ama aynı zamanda, dünya sermaye piyasasında, Deutsche Bank'ın pozisyonunu zayıflatmış olacak. Bundan kim yararlanacak? En kötü düşmanları, Crédit Suisse Group ve J. P. Morgan Chase Manhattan'ın başkanı.

Vahşi kapitalizm düzeninde seçme hakkı çok sınırlıdır. Ya kozmokrat öteki insanlarla dayanışma içindeki bir insan gibi davranır ve imparatorluk çöker ya da, her türlü acıma duygusu, sempati vesaireyi cehennemin dibine yollayıp, hayâsız ve yırtıcı bir yağmacı gibi davranır. Bunun sonucunda yatırımı büyür, kârları tavana vurur ve ayaklarının dibinde içi ölülerle dolu çukurlar açılır.

Başka seçim yok. Prenslerin faaliyetlerinden ötürü sürdürdükleri rahat hayata ve kârlara bakarsak, onlar için, merhamet ve şefkat yolunu tercih edip, oyun dışı kalmayı seçmenin pek de çekici olmadığını görürüz.

II

Cezasız Kalmak

Kozmokratlar hemen hemen hep cezasız kalmışlardır. Vereceğim örnekte de göreceksiniz, ama seferber olan kitlelerin neler yapabileceğini de göreceksiniz bu örnekte.

Kıtaötesi tarımsal ilaç şirketi Union Carbide'in Güney Asya' daki en büyük fabrikası, Yeni Delhi yakınlarındaki Bhopal kentindeydi. Union Carbide, Hindistan'daki böcek ilaçları piyasasının hemen hemen tek hâkimiydi.

3 Aralık 1984 sabahı, fabrikada bir gaz kaçağı meydana geldi. 27 tonluk muazzam bir gaz bulutu oluştu ve kentin üzerini kapladı. Son derece zehirli bir gazdı bu: Metilizosiyanat. Aynı gün içinde 8.000 kişi öldü Bhopal'de.

Gelecek haftalar, aylar, yıllarda da zehir etkisini sürdürecekti: Sonraki üç yıl içinde, usul usul 20.000 kişi öldü. Körler, sakatlar, akut ya da kronik hastalıklara yakalananların sayısı bugün yüz binlere ulaşmıştır.

Bundan sonra olanlar, zarar verdikleri halklar karşısında sorumluluklardan kaçmak için kozmokratların başvurdukları entrika ve yalanların tipik örnekleridir.

İlk muharebe: Union Carbide, kurbanların ailelerinin uğradıkları maddi manevi zarar dilekçelerine bir Hint mahkemesinin bakmasını sağladı.

Union Carbide Amerikan şirketidir. Yürürlükteki yasalara göre, ana şirketin bulunduğu mahaldeki yargının buna bakması gerekirdi. Ama Union Carbide avukatları, Bhopal'deki fabrikanın sahibi olan şirkette Hindistan devletinin de hisselerinin olduğunu bahane ederek, davaya Hint mahkemelerinin bakmasını sağladı.

Sonuç? 1989'da, şirketle kurbanların aileleri arasında yapılan yargı dışı bir anlaşmayla 470 milyon dolar zarar ziyan tazminatı ödenmesine karar verildi. Eğer bu dava Amerikan yargısı önüne çıksaydı hiç kuşkusuz tazminat bedeli milyarlarca doları bulacaktı.

Bu 470 milyon doların kurbanların ailelerine dağıtılması Yeni Delhi merkezi hükümetine bırakılmıştı. Ama memurlar bu paranın büyük kısmını iç ettiler.

Oysa Hindistan'da güçlü sosyal faaliyetler, zeki, canlı ve kararlı bir sivil toplum vardır. Dernekler yargı dışı anlaşmaya karşı harekete geçtiler. Union Carbide'in genel müdürü Warren Anderson'ın ülkeye getirilip Hindistan'da kasıtsız adam öldürmekten hüküm giymesini istediler. Ama bu arada, metilizosiyanat hâlâ adam öldürmeye devam ediyordu. Sakat çocuklar doğuyordu. On binlerce insan kör olmuştu.

Kurban yakınlarının da oluşturduğu dernekler, sivil toplum destekli avukatlarla Bhopal fabrika yönetiminin geçmişini araştırmaya başladılar. İlk bulgular: Atıklar (çok miktarda ve toksik) Hint kanunlarına göre yok edilmemiş, sadece fabrikanın yakınındaki 35 hektarlık araziye gömülmüşlerdi. Atıklar toprağa gömülü sarnıçlarda duruyor ve sızıntı yapıyorlardı. Union Carbide sızıntı olduğunu kabul etmedi.

Oysa bu toksik atıklar, tehlikeli zehirleri, özellikle de cıvayı barındırıyordu. Cıva, yeraltı sularına karışmıştı.

Bölgede yaşayanlar şikâyette bulundular. Sonra şikâyetler daha da çoğaldı: Musluktan akan ya da kuyulardan çekilen sular kirlenmişti! Hastalıkların ve sakat doğan çocukların nedeni buydu. Sonunda çöplüğün bulunduğu Madhya Pradeş Eyaleti arazinin kontrolünü ele aldı. Ama başka da bir şey yapılmadı.

Yeni feodal senyörlerin, dünyanın her tarafında, ama özellikle de güney yarıkürede başvurdukları değişmez kontrol stratejilerinden biri rüşvettir. Bakanlar, hâkimler, bölgesel ya da yerel politikacılar az maaş alırlar. Kozmokratların aracı vasıtasıyla sunacakları bir hediye pek çok şeyin hallolmasına yardımcı olur.

Bugün, Madhya Pradeş'in kirli sularının kullanılmasıyla ilgili yapılan şikâyetler beton bir duvara çarpmaktadır. Hiçbir şey olmuyor. Cıva da hâlâ öldürmeye, sakat bırakmaya devam ediyor.

1999'da Greenpeace kurbanlara yardıma çağrıldı. Örgüt derinlemesine bir inceleme başlattı. Sonuçlar yayımlandı. Rapora göre yeraltı sularında yüksek oranda cıva ve yüksek toksisiteye sahip başka kimyevi ürünler vardı.

Dernekler yine mahkemeye başvurmayı kararlaştırdılar. Ama 1989'daki hezimetlerinden ders aldıklarından bu kez Hindistan mahkemelerine değil, New York yargısına başvurdular. Ve böylece 2001'de Union Carbide'i satın alan kıtaötesi bir şirket olan Dow Chemical'e dava açtılar. (Dow Chemical, Vietnam, Afganistan ve Irak'ta kullanılan napalmleri üreten şirketti. Pentagon'la yakın ilişkileri nedeniyle ABD'nin siyasal, mali ve dolayısıyla adalet çevrelerinde de büyük etkisi vardı.)

New York Mahkemesi Bhopal kurbanlarıyla ilgili davayı reddetti. İleri sürdüğü argüman şuydu: Eğer yargı kurbanlar lehine ka-

rar verecek bile olsa 8.000 km uzaklıktaki bir ülkede bu ceza yerine getirilemezdi.

Bhopal kurbanları temyize başvurdular.

Amerikan Temyiz Mahkemesi'nin kararı üzerinde biraz durmak gerek. Hint hükümeti muhtemel bir New York yargısının kararını uygulanabilir olarak görüyorsa mahkeme dosyası ilk merci olan istinaf mahkemesi tarafından tekrar ele alınabilir.

2004 ocak ayında, beş kıtadan gelen 100.000 kişi, 10.000'e yakın sosyal, sendikal dernek temsilcisi, kiliseler vb. dünyanın pek çok sivil kuruluşu Dünya IV. Sosyal Forumu nedeniyle Bombay'da toplandı. Forumun temaları arasında Dow Chemical'in küstahlığıyla mücadele, Bhopal kurbanlarına tazminat ödenmesi gibi konular da vardı.

Merkezi hükümet ve Madhya Pradeş idaresi de boyun eğdiler. New York'a, muhtemel bir Amerikan kararını ülkelerinde uygulamayı kabul ettiklerini bildirdiler.

2007'de dosya hâlâ New York mahkemelerindeydi. Daha 2004'te Hervé Kempf, ince analizleriyle Bhopal kurbanlarının aileleri ve sağ kurtulanların mücadelesini Avrupa'ya tanıtmıştı. Şöyle yazmıştı: "Eğer yargıç (New York'lu) sorumlu olarak Dow Chemical'i ilan ederse, bu kararın çok önemli bir etkisi olacak: Bundan böyle çokuluslu şirketlerin güney ülkelerinde neden olacakları kirlenme cezasız kalmayacak."(1)

Bir anektod:

BM'de beslenme hakkıyla ilgili görevim sırasında, özel raportör sıfatımla görevli olarak 2005 eylülünde, Hindistan'a, Madhya Pradeş'e gittim. Başkenti Bhopal'dir. Hindistan'ın o çok iyi bildiğim

---

(1) Hervé Kempf, *Le Monde*, 26 Haziran 2004.

yüksek fırın bacalarından kararmış duvarlı, devasa inşaatlar, beton fabrikalarla dolu bir sanayi şehri yerine, tepeler arasında, bir gölün kenarına kurulmuş şipşirin küçük bir kent buldum.

Dev palmiyeler bulvarları süslüyordu. Tepelerde, yeşillikler arasında, İsa'dan önce 3'üncü yüzyıldan kalma, bembeyaz stupalar (Budist tapınakları) yükseliyordu.

Noor-Sabah'ın sarayına bir kilometreden az bir mesafede, bir meyve bahçesinin içinde kimyevi fabrikanın kararmış yıkıntısı yer alıyordu.

İki yorgun polis, bahçenin girişinde duruyorlardı.

Aralık 1984'te, aydınlık göğe sarı bir zehirli gaz bulutunun yükselip, 20.000 kişiyi öldürüp, on binlerce kişiyi kör ettiği yerde bugün sadece birkaç yanmış duvar duruyordu.

Ana duvarın üzerine, Hintçe ve İngilizce yazılar yazılı devasa bir pano yerleştirilmişti. Felaketin canlı anısına, aynı zamanda kimya tröstlerinin efendilerinin küstahlığına ve kibrine Bhopal halkının duyduğu öfkeye tanıklık ediyordu.

Panoda şöyle yazıyordu: *"Hang Warren Anderson!"* ("Warren Anderson'ı asın!")

Dow Chemical –şimdiye kadar başarıyla– sorumluluklarından kaçmasını becerebilen tek çokuluslu özel şirket değildir.

Bir başka örneğe bakalım: Monsanto örneğine.

Vietnam'da, uluslararası yardım dernekleri ve devlet, Agent Orange kurbanlarının oturması için evler yaptırdılar. Bu zehir, ABD Hava Kuvvetleri tarafından on binlerce ton, ülkenin ormanlarına, nehirlerine, pirinç tarlalarına serpilmişti.

Bu evlerden birinde, Anh Kiet'e rastladım. 23 yaşında bir genç. Sakat. Yüzünde dehşet ve acının ifadesi. Kahverengi gözleri, fıldır

fıldır ziyaretçisinin bakışlarını arıyor. Doktorlarına göre Anh Kiet 6 yaşında bir çocuğun zekâ seviyesinde. Konuşamıyor. Yemek saatlerinde, bir yardımcı kadın kaşıkla yediriyor. Periyodik bir şekilde tiz sesler çıkarıyor, hayvan çığlıkları gibi.

Kiet, Cu Çi'de oturuyor, Ho Şi-Min kentinden 45 km uzakta. Agent Orange yüzünden sakat doğmuş 150.000 çocuktan biri.

Hemen hemen 800.000 Vietnamlı dioksin içeren su ya da gıda maddesi yüzünden kronik hastalıklara yakalanmış.

1961-1971 yılları arasında Amerikan Hava Kuvvetleri ülkenin üzerine 79 milyon litre Agent Orange tipi böcek öldürücü püskürtmüş.

Şubat 2004'te, VAVA (Vietnamese Association of Victims of Agent Orange) New York mahkemelerinde Monsanto ve 36 kimyevi zehir üreten fabrikaya karşı toplu dava açmıştı. Amerikan sivil toplum örgütleri ve gönüllü avukatlar VAVA'nın mücadelesini destekliyorlardı.

Amerikan zehri yüzünden sakat kalan çocuklar ve kanser veya benzeri vahim hastalıklara yakalanıp binlerce acı çeken insan için tazminat isteniyordu.

VAVA'nın avukatları ümitliydiler. Bir önceki yıl, 10.000 Vietnam Savaşı gazisi Amerikalı askerin, Agent Orange nedeniyle uğradıkları bedensel ve ruhsal zararlar için başvurdukları toplu dava sonucu New York yargısının bunu kabul edeceği belirtilmişti.

10 Mart 2005, Brooklyn Mahkemesi'nden federal yargıç Jack B. Weinstein kararını verdi. Gerekçeler 233 sayfa tutuyordu. Sonuç: Vietnam'ın başvurusu "yeterli delil olmadığından" kabul edilmemişti.

III

Doğanın "Haksız" Rekabetiyle Baş Etmek

Bir başka türden (domates, patates vb.) bir gen aşılanan pirinç iklimsel koşullara daha dayanıklı başakçıklar geliştirebilir, daha kurak topraklarda büyüyebilir ya da daha çok tane verir, ayrıca tarım ilaçlarına da gerek duymaz. Ama genetiği değiştirilmiş bitkiler, aynı zamanda, insan organizması üzerinde uzun ya da orta vadedeki etkilerini kimsenin bilmediği bir besin maddesi üretirler. Demek ki çok ihtiyatlı olmak gerek. Creutzfeldt-Jakob (deli dana) hastalığını unutmayalım.

Bir bitkiye uygulanacak genetik değişiklik, türe yabancı genlerin yerleştirilmesinin meyvesidir... Oysa genomun nasıl işlediğini hemen hemen hiç bilmiyoruz. Ama genetik değişikliğe uğramış bitki, kozmokratların nazarında astronomik gelirlerin kaynağıdır. Çünkü bir patent tarafından korunur. Üretici köylü, ya geçmiş yılın genetiği değişmiş ürün hasadından elde ettiği tohumların bir kısmını ertesi yıl kullanır ve patent sahibi kıtaötesi şirkete bir ödemedc

bulunur ya da önceki yıldan kalan taneler tekrar üremeyeceği (Terminator Patent) için şirketten yeni tohumlar satın alır.[1]

Genetiği değiştirilmiş organizmaların keşfi ve dağıtımı sayesinde kapitalistlerin eski bir düşü gerçekleşmiştir. Canlının haksız rekabetini elimine etmek. Doğa, hayat, bedavadan bitkiler, insanlar, besinler, hava, su, ışık üretir ve bu üretim hep tekrarlanır. Kapitaliste göre bu kabul edilemez bir durumdur. Ona göre, bedava mal olmaz. Bedava şeylerden dehşete düşer.

Anne tarafımdan büyükbabam ve ailemin bu tarafı, Bern yaylalarında yer alan küçük bir İsviçre köyü olan Bangerten kökenli köylülerdir. Küçücükken, dedemin, ninem, annem ve çiftlik çalışanlarının yardımıyla ekin biçtiklerini, harmanlarını, çuvalları doldurup, kağnılarla (benim gözüme çok büyük gözükürlerdi) değirmene götürdüklerini görürdüm. Her ağustos ayında, Bern kırsalının alev alev yanan yaylalarında, kışın ekmek için buğday tanelerini toplardık. Monsanto kozmokratları için bu fikir, bugün sadece bir kâbustan ibarettir.

Bugün dünyadaki aktif nüfusun %60'ı köylülerdir. Ne yapmalı da, kurtuluşlarının genetiği değiştirilmiş ve patentli tohumlarda olduğuna onları inandırmalı?

Bugün yeni despotların en tartışılır argümanları GDO'nun açlığa karşı kesin silah olduğu iddialarıdır. Açlığın biçtiği insanları kurtarmanın yegâne yolu, bitkilerin, ineklerin, keçilerin, koyunların, tavukların genetik yapılarıyla oynanmasını kabul etmekten geçer, diyorlar.

---

(1) Robert Ali Brac de la Perrière ve Frank Seuret, *Graines suspectes. Plantes transgéniques: une menace pour les moins nantis*, Paris, Éditions de l'Atelier, "Enjeux-Planète", 2002.

Muazzam bir aldatmaca, ama her gün kozmokratların propaganda bakanlıkları, milyar dolarlar eşliğinde dünyanın her tarafında bunu yayıyorlar.

Hatırlatma: FAO'nun *Dünyada Gıda Güvensizliği Üzerine Rapor*'u 2006'da yayımlanmış, rakamlar desteğiyle, dünya tarımı, üretim güçlerinin gelişmesinin bugünkü durumuyla hiç problemsiz (ve özellikle de GDO'suz) 12 milyar kişiyi besleyebilir. "Problemsiz"den kasıt her yetişkin bireye, her gün 2.700 kalorilik bir besinin sağlanması. Oysa bugün yeryüzünde sadece 6,2 milyar kişiyiz.

Genetik olarak değişikliğe uğramış bitkiler, dediğim gibi, patentlerle korunuyor. İşin cazip tarafı da bu zaten. Monsanto yılda on milyarlarca doları cebe atıyor. Yöneticileri olağanüstü bir saldırganlıkla borçlularını kovalıyorlar.

Bu davalardan biri, yakınlarda epey dikkat çekti, Percy Schmeiser davası.

Schmeiser 73 yaşında Kanadalı bir çiftçi, ailesiyle birlikte Saskatchewan Eyaleti'nin Bruno adlı bir köyünde yaşıyor. Yuvarlak, çelik çerçeveli gözlüklü, kır saçları özenle taranmış; kahverengi bir kostüm giymiş, kırmızı kravat takmış. Greenpeace, çıktığı Avrupa'yı bilgilendirme turunda ona eşlik ediyor. Bu gezinin Cenevre etabı Haziran 2004 başlarında gerçekleşti.

Schmeiser ne öfkeli ne de umutsuz. Anlatıyor. 1998'de Monsanto-Kanada'nın avukatları, "kaçak" olarak genleri değiştirilmiş kanola kullandığı için şirkete yüklü bir tazminat ödemesini talep ediyorlar, çünkü patent onlarda. 400.000 dolar. Azı fazlası yok.

Schmeiser reddediyor.

Avukatlar "patent sahtekârlığı" şikâyetiyle mahkemeye başvurdular. Schmeiser'i Roundup Ready marka kanolayı lisansı olmadan alıp satmakla suçluyorlardı. Genetiği değişmiş bu tip kanolanın te-

mel vasfı Roundup marka zararlı bitki ilacına dayanıklı olmasıydı... Onu da üreten Monsanto'ydu.

Monsanto ajanları, tarlalara yaptıkları gece ziyaretleri sırasında tespit ettikleri değişime uğramış kanola bitkilerinin envanterini iftiharla mahkemeye sundular. Schmeiser, tarlasında bitmiş, birkaç geni değişmiş kanola olduğunu inkâr etmiyordu. Nedeni rüzgâr, dedi, tohumları o getirmiş. Gerçekten de yedi komşusu geni değiştirilmiş kanola tohumları kullanıyorlardı. Schmeiser, pasif kirlenme kurbanı olduğunu ileri sürdü.

İlk mahkemenin yargıcı bunlara kulak asmadı. Schmeiser, tarlasına ne yolla düşmüş olurlarsa olsunlar patentli tohumları kullanmamalıydı.

Ama Schmeiser, açıksözlü, namuslu, edepli, gerçek bir Kanada köylüsüydü. Şirket casuslarından önce bizzat kendi, bu tohumların varlığını keşfetmişti. Nasıl? Tarlasına Roundup marka bitki ilacı serptiğinde, tarlasının sınırındaki bir çukurun yanındaki bazı kanolalar buna direnç göstermişlerdi.

İlk hükümden sonra Schmeiser korktu. Zengin değildi. Mahkûm edildiği zarar ziyanı, "geriye giden" patent haklarını nasıl ödeyecekti? "Param yoktu, iflas edecektim. Ailemi ve çiftliğimi kurtarmak istedim," dedi.

Temyize başvurdu.

21 Mayıs 2004'te, altı yıllık bir süreç (ve avukat masrafları) sonunda dava nihayet Yargıtay önüne çıktı. Dörde karşı beş oyla Schmeiser mahkûm oldu. Monsanto kazanmıştı.

Schmeiser şöyle dedi: "Elli yıldır, gelecek yılın ekimi için tarlamdan tohum toplarım... Bir ziraatçı asla tohumlarını tekrar ekme hakkını kaybetmemeli... Tohumlar, tüm dünya çiftçilerinin binlerce

yıllık seleksiyon ve muhafazalarının sonucudur... Mahkeme, yüzlerce yıllık temel bir hakkın kaybını onaylıyor."

Cenevre'ye geldiğinde yanında Amerikalı bir çiftçi olan Tom Wiley de vardı. Binlerce ABD'li meslektaşı gibi Wiley de Monsanto avukatlarının saldırılarına, imalarına, şantajlarına maruz kalıyor.

İzin verirseniz burada kişisel bir anımdan söz etmek istiyorum.

Her yıl, 16 Ekim'de, BM'nin ilan ettiği World Food Day (Dünya Beslenme Günü) kutlanır.[1]

2000 eylülündeki tayinimden beri, BM beslenme hakkı, özel raportörü olarak ben de Cenevre'deki Milletler Sarayı'nda akredite gazetecilerin önünde bir basın konferansına çıkarım.

16 Ekim 2002'de de aynısını yaptım.

Oysa 2002'de, açlık Güney Afrika'nın büyük kısmını kırıp geçiriyordu. Malavi'de, Zambiya'da, Güney Afrika'nın kuzeyinde, Botsvana'da, Lesoto'da, Zimbabve ve Angola'nın bazı bölgelerinde tahıl rekoltesi, özellikle de mısır, felaket düzeydeydi. Kuraklık her yanda kol geziyordu. Angola'da bir de buna içsavaşın acı sonuçları eklenmişti. Kısacası, 14 milyondan fazla yetişkin ve çocuk ölmek üzereydiler.

Dünya Beslenme Programı, felaket bölgelerine, on binlerce ton yiyecek, bilhassa mısır dağıtıyordu. Bu mısırın büyük bir kısmı ABD hükümeti tarafından hibe edilmişti. Hiç kuşkusuz, bunlar GDO'lu ürünlerdi.

12 Ekim 2002, Zambiya cumhurbaşkanı bombayı patlattı: Zambiya halkının büyük bir kısmı beslenme açısından çok zor durumda olmasına rağmen, Amerikan mısırını reddetti. Bunu *"poiso-*

(1) Çünkü FAO (BM Gıda ve Tarım Teşkilatı) 16 Ekim 1945'te kurulmuştur.

ned food" (zehirli yiyecek) ilan etti ve bunların dağıtımına derhal son verilmesini istedi.

Basın toplantımın sonunda, genç bir Afrikalı gazeteci Zambiya cumhurbaşkanının bu davranışı konusunda fikrimi sordu. Tepkim tipik bir İsviçreli ihtiyatlılığı oldu. Şöyle cevap verdim: "GDO'lu gıdaların kamu sağlığına zararlı olup olmadığı konusunda uluslararası bilimadamları topluluğu ikiye bölünmüştür. Bazı bilimadamları hibrid gıdanın tüketimini bir tehlike olarak görmektedir. Ben ne doktorum ne de biyoloji uzmanı. Bu tartışma konusunda fikir beyan edemem. Ama gördüğüm kadarıyla AB ihtiyat yolunu seçmiş ve GDO'lu ürünlerin serbest ticaretini yasaklamış (sadece hayvan yemi olarak hibrid soyayı kabul ediyor). AB, Amerikan hükümetiyle anlaşmazlık içinde. Zaten Amerikan hükümeti Dünya Ticaret Örgütü'nün hukuki mercilerine AB'yi şikâyet ediyor.

Eğer Başkan Jacques Chirac ve Şansölye Gerhard Schröder'in GDO'lu maddelerin zararlı oldukları konusunda kuşkulanma hakları varsa, Zambiya cumhurbaşkanı da aynı hakka sahiptir. Afrika'nın reddini meşru görüyorum."

Bu fikrimi Radio-France Internationale ve BBC mikrofonlarının önünde de tekrarladım.

Birkaç gün sonra Bangladeş'e gittim. Londra'da, Heathrow Havalimanı'nda, British Airways'in salonunda otururken yardımcım Dutima Bhagwandin'in dizüstü bilgisayarına acil bir mesaj geldi. Gönderen insan hakları yüksek komiseri Sergio Vieira de Mello'ydu. Derhal benim kendisiyle temasa geçmemi istiyordu. Mesaj New York'tan geliyordu. Sergio bana Amerika'da kullandığı cep telefonunun numarasını gönderiyordu.

Uçak havalandı. Dakka'ya vardıktan on beş dakika sonra yüksek komiseri aramaya çalıştım. Ama Dakka'yla New York arasında

iletişim kurmak çok zordu. Sonunda Sergio'nun heyecanlı sesini duyabildim. Canı sıkkın gibiydi: "Amerikalılar canına okuyacaklar."

Benim sıradan kişiliğime Amerikalıların saldırısı iki safhada gerçekleşti: Cenevre'de, merkezi Arizona'da olan kıtaötesi bir ilaç şirketinin sahibi ve BM Avrupa Merkezi'nde Amerikan büyükelçiliği görevini yürüten Kevin E. Moley, Wilson Sarayı'na, yüksek komiserliğe bir ziyarette bulundu. Moley, "Ziegler görevinin dışına çıkmış, çizmeyi aşmış. GDO'lar hakkında söz söylemeye yetkisi yok. Görevinden alınması gerek," dedi.

İki gün sonra, New York'taki BM'de görevli Amerikan büyükelçisi aynı isteği Kofi Annan'a iletti.

Sergio Vieira de Mello ve Kofi Anan aynı tepkiyi gösterdiler. "Her özel raportör hükümlerinde tamamen bağımsız ve serbesttir. Eğer görev sınırlarını aşmışsa onu yola getirecek olan İnsan Hakları Komisyonu veya Genel Kurul'dur. Ziegler'i kınamak istiyorsanız bunu yüzüne söyleyin."

Tam bir *Cariocas* (Rio de Janeiro doğumlulara böyle denir) olan Sergio de Vieira de Mello tanıdığım en sempatik insanlardan biridir. Askeri diktanın görevinden azlettiği Brezilyalı bir diplomatın oğludur. Mayıs 1968'de Sorbonne'da öğrenciydi. Öğrencilerin başkaldırısına aktif olarak katılmış, polise yakalanmış ve Fransa'dan sınır dışı edilmişti.

O da Cenevre'ye gelmişti.

Uluslararası Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde öğrenciyken bir yandan da hayatını kazanmak için BM Yüksek Komiserliği hesabına sığınmacılarla ilgili işlere bakıyordu. Kendisiyle aynı pozisyonda olan Kofi Annan'la o zaman tanışmıştı. İşte bizim dostluğumuz da o tarihlere dayanır.

Daha sonraları Sergio, BM'nin en sevilen ve en sözü geçen yöneticilerinden biri oldu: OCHA (İnsani Yardım Koordinasyon Dairesi) genel sekreter yardımcısı, önce Kosova, sonra Doğu Timor'da genel sekreter temsilcisi ve nihayet insan hakları yüksek komiseri... Bu arada ne kararlılığını ne de insani sıcaklığını kaybetti.

İnsanları kurtarmak, adalet için savaşmak söz konusu olduğunda o güler yüzlü *Cariocas* bir anda tavizsiz, sert, güçlü ve acımasız bir savaşçıya dönüşürdü.

19 Ağustos 2003'te, Bağdat'taki Kanal Otel'e yapılan bombalı bir intihar saldırısında 22 yardımcısıyla birlikte hayatını yitirdi. Saldırıyı Usame bin Ladin'in adamı Ebu Musab el-Zerkavi üstlendi. Olayda hiç kimse tutuklanmadı.

Sergio bugün, Cenevre'de, Rue des Rois'daki mezarlığın doğu duvarının dibinde gömülüdür, Jorge Luis Borges'in yanında – komşuları da Jean Calvin.

Kasım 2002 başları, Sergio New York'tan geliyordu, ben de Bangladeş'ten. Beni aradı: "Moley seninle temasa geçti mi?" Hayır, Amerikalı büyükelçiden hiç ses çıkmamıştı.

"Oysa arayacağına söz vermişti bana... Sen telefon et," dedi.

Pregny yolunda, Chambésy'deki Amerikan kalesine üç kez telefon ettim. Başarısız. Moley benim telefonuma çıkmadı.

Sergio kızdı, telefonu alıp o aradı.

Amerikalılarla, tarafsız sahada, Milletler Sarayı, kapı XIV'teki Serpent (Yılan) Barı'nda buluşmaya karar verdik. Bu bar cam duvarlar boyunca yılan gibi kıvrıla kıvrıla uzayıp gider. Parka bakan harika bir manzarası vardır; tavus kuşları, gölün sürekli değişen renkleri ve uzakta Mont-Blanc'ın zirveleri...

Kirpi gibi dik, kır saçlı, mavi çizgileri olan koyu renk bir kostüm giymiş, beyaz gömlekli, gümüş rengi kravatlı, rahatsız tavırlı, ufak tefek bir adam, terli elini uzattı... ve hemen çekiliverdi. Bu Moley'di. Beni endişe verici suratlı, kendilerine "diplomat" diyen irikıyım iki adamla baş başa bıraktı.

Biri, kavgacı tavırlı, etkileyici ve gürültücü bir melez, öteki yaşı başı belli olmayan, soluk benizli, tatsız bir beyaz. Hemen saldırıya geçtiler: *"You are anti-American... You have a hidden agenda... Your reputation is terrible... You should quit this job... Go back to your University."* ("Amerikan karşıtısınız. Bozguncu bir plan peşindesiniz. Namınız çok kötü... Görevinizde kalmamalısınız... Üniversitenize dönün!"

Akıllı uslu bir tartışmaya katılmak amacıyla, koltuğumun altında dosyalarımla randevuya gelmiştim. Karşımda iki mahalle kabadayısı buldum.

Heriflerin bayağılığına şaşıp kaldım.

İlk şaşkınlık anı geçtikten sonra tepkimi göstermeye karar verdim.

Anlaşmazlık kötü zamana denk gelmişti.

Benim özel raportörlük görevim, 2003 ilkbaharında, İnsan Hakları Komisyonu'nun 59. oturumunda, üç yıllık bir dönem için tekrar yenilenecekti. Amerikalıların ne kadar güçlü olduklarını biliyordum. Gerçekten isterlerse, BM sisteminde istedikleri kişiyi alt edebilirlerdi.

Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü'nün kafeteryasında, iki asistan ve dost Sally-Anne Way ve Christophe Golay'le toplandık. O gün ya hep ya hiç demeye karar verdik. GDO'ların zararları ve bunların Afrikalı köylülere yapabilecekleri daha hayatiydi bizim için.

Görevi kaybetmek pahasına, genleriyle oynanmış tohumlar konusundaki pozisyonumuzu savunmaya devam edecektik.

Son savaş 11 Kasım 2002'de New York'ta, Genel Kurul'da verildi. Amerikalı büyükelçi Sichan Siv bana şu sözlerle saldırdı: *"You have called on governments to starve their people right now... You have used your office to challenge the food offered by the American people to avert the scourge of famine and to encourage governments to deny food to their hungry citizens... By ignoring both science and the considered politics of the United Nations, you are responsible for placing millions in greatest peril... Mr. Ziegler, actions have consequences and your actions can cause people to die."* ("Bugün için ulaşabilecekleri tek gıda maddesini reddetmeleri için hükümetleri cesaretlendirerek halklarının açlıktan ölmesini teşvik ettiniz... Amerikan halkının açlığın yayılmasıyla mücadele için sunduğu gıdayı karalamak için mevkinizi kullandınız ve hükümetleri aç vatandaşlarına bu gıdayı vermemeleri için yüreklendirdiniz... Hem BM'nin değişmez politikasını hem de bilimi görmezden geldiniz, milyonlarca insan hayatının tehlikeye düşmesinin sorumlususunuz. Bay Ziegler, sizin eylemleriniz insanların hayatına mal olabilir...")[1]

Sichan Siv'in saldırısına rağmen raporum Genel Kurul'un büyük çoğunluğu tarafından kabul edildi. Altı ay sonra, İnsan Hakları Komisyonu görev süremi 50 olumlu, 1 olumsuz (ABD) ve 1 çekimser (Avustralya) oyla yeniledi.

***

(1) Büyükelçinin müdahalesi BM nezdindeki ABD misyonu servisleri tarafından bir basın bildirisi olarak sunulmuştur. Ben de bu bildiri metnini aktarıyorum. *United States Mission to the United Nations, Press-release*, no:189, 2002.

Kozmokratların hile ve entrikalarına yabancı olan okuyucularım Amerikalı diplomatların bana karşı sürdürdükleri bu garip savaşa şaşabilirler.

Mesleğimi seviyorum, özel raportörlük çok tutkulu bir iş. Ama benim etkim oldukça mütevazıdır, bunu da çok iyi biliyorum. O zaman bu şartlar altında, niye, güçlü State Department ve daha da güçlü CIA yaptıklarımı böyle yakından gözleyip, engellemek gereğini hissettiler ki?

Zarif büyükelçi Sichan Siv'in, 11 Kasım 2002 tarihli konuşmasında, bana yönelttiği boş laflara bir an bile inanmadığına eminim. Alt kademeler ona bu saçma metni yazmışlardır. O da gür sesiyle, ara sıra gözlüklerinin üzerinden bana korkutucu olduğunu sandığı bakışlar atarak okumuştu. Acınacak bir komedi. Ama neden saldırı?

GDO çatışmasında büyük paralar söz konusu. Amerikan tarıma dayalı gıda endüstrisi tröstleri, hibrid tohum ve ürünlerini Amerika'nın dışında satmakta büyük zorluk çekiyorlar. Pek çok Afrika ve Latin Amerika ülkesinde genleriyle oynanmış tohumların dağıtım yasağının etrafından dolanabilmek için her şeye razılar.

İlk sırada Monsanto var, Beyaz Saray'da da epey etkili. Dünya pazarlarını GDO'lu tohum (ve ürünlere) açmak öncelikleri. Monsanto dünyanın en büyük GDO kuruluşudur: Dünyadaki GDO'lu bitkilerin ekildiği 70 milyon hektarın %90'ı onun tohumlarını kullanmaktadır.

***

Bir yanda kozmokratlar ve onların Amerikalı diplomat uşakları, öte yanda Zambiya devlet başkanı ve BM'li müttefikleri arasında gelişen savaş nasıl bitti? Monsanto'nun açık hedefi Amerikan gıda yardımını kullanarak bu tohumları yasaklayan ülkelere sızmaktı.

Zambiya'da, Dünya Gıda Programı genleri değiştirilmiş Amerikan fazlasının dağıtılmasından vazgeçti. PAM dağıtımdan önce mısır tanelerinin öğütülmesi kararını aldı. Ve sonunda öğütülmüş mısır Zambiyalıları açlıktan kurtardı. Bir başka deyişle: Monsanto başarısızlığa uğradı. Tane değil un aldıklarından Zambiyalı köylüler, dağıtılan gıdadan, gelecek yılın rekoltesi için ihtiyaçları olan tohumları ayıramadılar. Genetiği değişikliğe uğramış mısır tohumları da Zambiya'dan içeri giremedi.

Ama Monsanto pes etmedi.

21-23 Haziran 2004'te "uzmanları" Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou'da bir konferans tertiplediler. Bu toplantıya Mali, Burkina Faso, Nijer ve Gana'nın devlet başkanlarıyla bütün Sahel ülkelerinden 300 bakan ve yüksek memur katıldı. Konu: Batı Afrika tarımına biyoteknolojinin girmesi.

Yüzlerce bilimadamı, geni değiştirilmiş tohumların inanmış (ve/veya cebi şişirilmiş) taraftarları, ABD'den Ouagadougou'ya taşınmışlardı. ABD Tarım Bakanı Ann Venneman da bu yolculuğa katılmıştı. Dev ekrana yansıtılan açılış konuşmasında, devlet başkanlarına, bakanlara ve diğer Afrikalı yetkililere şu parlak sözleri söyledi: "Yeşil devrimi kaçırdınız, sanayi devrimini de kaçırdınız, gen devrimini kaçırmamanız lazım."(1)

Ann Venneman'ın çağrısı nasıl yankı buldu? Sadece Burkina Faso piyasasını bu tohumlara açmayı kabul etti. Ama şu da bilinmeli ki, bu ülkenin başkanı Blaise Campaoré zaten gözü kara ve ulus-

(1) Ouagadougou Konferansi'ndaki Swissaid gözlemcisi Catherine Morand'ın anlattıkları. *Tribune de Genève* gazetesi, Cenevre, 3 ve 4 Temmuz 2004 baskıları. Bir önceki konferans Sahel ülkeleri başkanları için düzenlenmiş olup ABD'de Sacramento'da, 2003'te toplanmıştır.

lararası finans kulislerine sızmayı çok iyi bilen bir adamdı. Ondan önceki Thomas Sankara reddetmişti, öldürüldü.

Her halükârda, yeni despotların hükmetme stratejileri hemen hemen hep başarılı oluyordu.

Monsanto yöneticilerinin Afrika ülkelerine girip, onlara boyun eğdirme girişimleri geçici bir başarısızlığa uğramıştı, şimdilik bu bir istisnaydı.

Not:

Yaşamı patentlere bağlamak tarım ürünleri gıda sanayii şirketlerinin ayrıcalığı değildi. Dünyadaki ilaç senyörleri de aynı usulde hareket ederlerdi.

Bir örnek. Ciddi solunum zorlukları yaşayan bebekler geleneksel olarak, doğada bulunan Stickoxid adlı özel bir gazla tedavi edilirler. Böyle bir tedavi dört beş gün sürer ve aşağı yukarı 100 euroya mal olur. Gazın hızlı ve tatmin edici bir tedavi edici etkisi vardır. İsviçre'de yılda aşağı yukarı 150 bebeğin bu yolla hayatı kurtulur.

Ama 2004'te, Alman kökenli kıtaötesi bir şirket olan Inotherapeutics bu gazı patente bağladı. Inomax adı altında piyasaya sürdü. Inomax bundan böyle Avrupa patentiyle korunan bir ilaç oldu. Hiçbir çocuk doktorunun bu doğal gazı verme hakkı yok. İsviçre'deki çocuk hastanelerinde bundan böyle nefes alma sorunları olan bebekler ortalama 20.000 euroya tedavi oluyorlar...[1]

(1) *Die Sonntagszeitung*, Zürih, 29 Ağustos 2004; *Der Blick*, Zürih, 28 Ağustos 2004.

IV

Vevey'in Ahtapotu

Nestlé, gıda ve içme suyu sektörlerinin en güçlü kıtaötesi şirketidir. 1843'te kurulmuş olup, merkezi İsviçre, Vevey'de Leman Gölü kıyısında yer alır. Bugün cirosu 65,4 milyar dolar, net kârı da 5 milyar dolar civarındadır. Borsa kapitalizasyonu 107 milyar dolardır. Çok çeşitli milletlerden 275.000'den fazla çalışanı vardır, 86 ülkede 511 fabrika işletir. İnsan ve hayvan gıdaları ile içme suyu sektörlerinde 8.000'den fazla marka kontrolü altındadır. Dünyanın en büyük işletmeleri sırasında 27'ncidir.

Düşüncelerim beni otuz yıl evveline götürdü. İngiliz araştırmacılar, süt çocuklarının büyümesi konusunda, anne sütünün Nestlé'nin süttozundan çok daha yararlı olduğunu keşfetmişlerdi. Hükümetler dışı bir kuruluş olan Oxfam araştırmasının sonucunu yayımlamış ve şöyle bir sonuca varmıştı: Dünya kadınlarını –ve özellikle de üçüncü dünya– annenin emzirmesinden vazgeçirip Nestlé ürünlerini satın almaya yöneltmek, süt çocuklarının sağlığı, huzuru, fiziki ve ruhsal gelişimleri için zararlıdır.

Bizim, Bern'deki, üçüncü dünya halklarıyla dayanışma grubumuz, İngilizlerin bu rakamlarını aldı ve bir broşür halinde yayımladı: *Nestlé Bebekleri Öldürüyor*'du bu broşürün başlığı. Nestlé hemen bize dava açtı ve biz de kaybettik.[1] Broşürler toplatıldı, kampanyamız durduruldu, yüksek tazminat ve mahkeme masrafları ödemek zorunda kaldık.

Ama İsviçre dışında hareket giderek yerleşiyordu.

1979'da 150 sivil toplum kuruluşu IBFAN'ı (International Baby Food Action Network) kurdular. Amacı, dünyanın her yanında, Nestlé'nin çıkarcı iletişim ve ticaret stratejisiyle mücadele etmekti. Aynı yıl, BM'nin iki ana uzman örgütü Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF "süt çocuklarının beslenmesi" üzerine dünya çapında bir konferans düzenledi. Hükümetler dışı organizasyonların temel başvurularını imzaladılar.

ABD'de 30 sivil toplum kuruluşu ve kiliseler, International Nestlé Boycott Committee'yi kurdular ve tüketicileri Nestlé'nin temel ürünlerini (sadece süt çocuklarına verilen süttozunu değil) boykot etmeye çağırdılar. Eylem, kitlesel katılımla, İngiltere, İsveç ve Almanya'da benimsendi.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yıllık genel kurulu Mayıs 1981'de Cenevre'de olağanüstü toplandı.

Süt çocukları için anne sütünün yerini tutabilecek ürünlerin satışıyla ilgili uluslararası bir kuralı oyladılar. ABD hariç, tüm üye ülkeler lehte oy kullandı. Oldukça detaylı bu kurala göre anneleri, çocuklarını kendileri emzirmek yerine süttozu kullanmaya teşvik edecek her türlü reklam yasaklandı. Avrupa Birliği'nin bir yönergesiy-

(1) Davayla ilgili olarak bkz. Rodolphe A. Strahm, *Exportinteressen gegen Muttermilch, Der toedliche Forschritt durch Babynahrung, Arbeitsgruppe Dritte Welt, Hamburg*, Rowohlt, 1976.

le (o devirde Avrupa Ekonomik Topluluğu) özellikle Avrupa'da birçok ülkenin ulusal mevzuatına da girdi.

1984'te Nestlé bu uluslararası kuralı imzaladı. Uluslararası hareket boykotu kesti. Ama Afrika, Asya ve Latin Amerika'da, eleştirilere bakılırsa, şirket, anne gıdası yerini tutacak bu besinin reklam kampanyasını sürdürmeye devam etti.

Nestlé bugün, altmışlı yaşlarda, Willach (Kärnten) doğumlu bir Avusturyalı tarafından yönetiliyor: Peter Brabeck-Lemathe. Ateşli ve becerikli bir adam. Profesyonel dağcı, sürekli bronz tenli, görülmemiş bir enerjiye sahip. Parlak zekâlı, zarif bir baştan çıkarıcı; insanlara hitap etmeyi iyi biliyor. Yumuşak davranışlı, hep güler yüzlü; "Piskopos" diye isim takmışlar.

Brabeck yıllar yılı Nestlé'nin Güney Amerika'daki despotuydu. Çok dil bilen, bir Şililiyle evli olan bu adam Rio Branco'nun güneyindeki bütün değişik oligarşilerin sırlarına vâkıftı. Devir, CIA'le ortak çokuluslu şirketlerin kıtadaki ilerici hükümetlere müdahale devri, özellikle de Şili'de.[1]

2002 yazında, Dünya Sağlık Genel Kurulu ikinci bir kuralı onayladı, adı: Küçük Çocuk ve Süt Çocuğunun Beslenmesinde Global Strateji. Bunun 44. maddesinde, süt çocukları ve küçük çocuklara yönelik besinlerin üretici ve dağıtıcılarının yükümlülük ve sorumlulukları tanımlanıyordu.

Bu yeni kurallar dizisi (uygulama alanı ana sütü yerine geçen tüm ürünleri kapsıyordu) bütün devletler ve üreticileri kapsıyordu. Önemli nokta: Devletlerin tutumu ne olursa olsun, şirketler bu ku-

(1) *Multinational Corporations and United States Foreign Policy, Hearings before the Committee on Foreign Relations US Senate, 39th Congress*, Washington, US Printing Office, 1973, 2 cilt.

rallara ve daha sonra devamında alınacak kararlara uymak zorundaydılar. Kısacası, hiçbir gıda üreticisi şirket (Güney Asya ya da Afrika'da) yerel hükümetlerin hareketsizliğine sığınamaz (bu hareketsizliği kozmokratlar bazen rüşvetle sağlıyorlardı) ve uluslararası kuralların etrafından dolanamazlardı.

Oysa bugün geldiğimiz nokta nedir? Maalesef yoksullar, özellikle de bebekleri için bir felaket.

UNICEF'e göre, kirli biberonlar, sağlıksız sulara karıştırılan süttozları sonucu her gün 4.000 bebek ölmektedir. Anne sütü emselerdi yaşayacaklardı.

Batı Afrika'da ve Orta Amerika'da yapılan bazı incelemeler sonucu kıtaötesi şirketlerin ürünlerini pazarlamak için ne gibi metotlara başvurdukları saptanmıştır.[1] Togo, Benin, Burkina Faso'nun kavşaklarına muazzam panolar dikilmiş, bunlarda kucaklarında bebekleriyle siyah kadınlar görülüyor. "Çocuğunun iyiliği için ona süttozu ver" yazıyor afişte. Çoğunlukla arkada da beyaz bir kadın gülümsüyor, beyaz annelerin çocuklarına süttozu verdiklerini sanmaları için.

Kara Afrika'da, beyazların tüketim biçimlerinin ne kadar prestijli olduğunu düşünürsek (ve de ürünlerinin güvenilir olduğunu sanmaları), tamamen sağlıklı pek çok Afrikalı kadının, bu tip kışkırtmalar sonucu, bebeklerini kendi sütleriyle beslemeyi kesip, üç kuruşlarıyla piyasadan süttozu almaya başlayacaklarını tahmin etmek zor olmasa gerek.

Teneke barakalarda yaşayan bu kadınların bir kutu süttozu almaya paralarının yetmeyeceği de besbelli.

---

(1) *British Medical Journal*, 18 Ocak 2003 Afrika incelemeleriyle ilgili; UNICEF Ulusal Komitesi, İtalya, Orta Amerika araştırmaları için.

Toz daha sonra suya karıştırılacak. Ama vakaların %80'inde bu su mikropludur.

Böylelikle bebek anne sütünün bağışıklık sağlayan etkilerinden yararlanamayacağı ve yeterli süt ememeyeceği gibi, çoğu ölümle biten ishale yakalanacağı da açıktır.

Afrika ve Latin Amerika'da yapılan araştırmalarda hastane ve doğumevlerinde çalışan doktor ve hemşirelerden çoğunun bazı süttozu üreticilerinin adamlarının yakın takibinde olduğu tespit edilmiştir. Sonuç: Pek çok hastanede bebek doğar doğmaz biberonla beslenmeye başlanmıştır.

Afrika'daki bazı doğumevlerinde biberon bedava dağıtılmaktadır. Anne evine çıktığında, yine parasız bir iki kutu süttozu hediye almaktadır. Sonra birden bu dağıtım durur.

Bebeği memeyle beslemek de imkânsız hâle gelmiştir. Annenin sütü kalmamıştır. Paniğe kapılan kadın sağdan soldan borç alır, para toplar... ve sokak pazarlarından birkaç kaşık süttozu almak gibi o çıkmaz yola girer... O birkaç kaşık toz da kuyudan alınan veya depodaki suda eritilir.

Anladınız, UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütü ile diğer sivil toplum kuruluşlarının süttozu üreticilerinin iletişim ve pazarlama stratejileriyle olan mücadelelerinde içilebilir suya erişmek konusu hayati bir önem taşımaktadır. Annenin süttozunu suyla eritip biberonla bebeğine verdiği durumlarda öldürücü olan sudur, toz değil.

Şimdi burada suya bir parantez açalım.

Gezegenimizde, her yerde içme suyu az bulunur. Üç insandan biri kirli su içmektedir. 10 yaşından küçük 9.000 çocuk her gün içilmeye uygun olmayan sular nedeniyle can vermektedir.

Dünyada, her yıl kayda geçen 4 milyar ishal vakasından 2,5 milyonu ölümle sonuçlanır. Bunlar genelde süt bebekleri ve çocuklardır. Kötü vasıflı suyun neden olduğu hastalıklar sadece ishalle sınırlı değildir, kolera, trakom, tifo, hepatit, sıtma, bilharziosis, dizanteri de bunlardandır. Bu hastalıkların pek çoğunun nedeni suda patojen organizmaların mevcut olmasıdır (bakteriler, virüsler, kurtlar). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kalkınmakta olan ülkelerde hastalıkların %80'i ve ölümlerin üçte biri mikroplu su tüketimi yüzündendir.

Riccardo Petrella ve Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünya nüfusunun üçte biri halen sağlıklı ve makul bedelli bir suya ulaşamamaktadır ve yine dünya nüfusunun yarısı da temizlik için gerekli şartlara ulaşamamıştır. Afrika'da, Sahra'nın güneyinde 285 milyona yakın insan yaşamakta ve bunlar düzenli olarak içilebilir suya ulaşamamaktadırlar. Doğu Asya'da 398 milyon, Güneydoğu Asya'da ve Pasifik'te 180 milyon, Latin Amerika ve Karayiplerde 92 milyon, Arap ülkelerinde de 67 milyon insan aynı durumdadır.

Ve elbette susuzluktan en çok yakınan da en yoksullardır.

Batı Şeria bilindiği gibi 1967'den beri İsrail'in işgali altındadır. 2007'de, bu bölgenin sularının %85'i (yeraltı suları, dereler ve kaynaklar) işgalci güç tarafından İsrail ve yeni kolonilerine yönlendirilmiştir. On binlerce Filistinli aile günlük ihtiyaçları olan suyu, genelde uçuk fiyatlarla özel İsrail şirketlerinden satın almakta ve bunlar işgal edilmiş topraklardaki kentlere, köylere kamyonlarla taşınmaktadır.

Ülkelerin içinde de sağlıklı içme suyuna ulaşma şartları oldukça eşitsizdir. Örneğin Güney Afrika'da, 2006'da, 600.000 beyaz çiftçi sulama için ülke kaynaklarının %60'tan fazlasını kullanıyordu, oysa 15 milyon siyah içme suyuna doğrudan ulaşamıyor-

du. Hindistan'ın en yoksul aileleri gelirlerinin %25'ini suya harcıyorlar. Peru'da, Lima'nın uygunsuz şartlar altındaki halkı, belediyenin su dağıtım sistemine ulaşamayıp özel satıcılardan kovayla satın almakta ve genelde mikroplu olan bu suyun metreküpüne 3 dolara yakın para ödemektedirler. Ama Lima'nın burjuva semtlerinde, varsıllar, belediyenin dağıtımını yaptığı sağlıklı suyun metreküpüne 30 sent ödemektedirler.[1]

***

Nestlé, ne 1981'de çıkan süt çocuklarının ürünlerinin satışı konusundaki uluslararası kurallar dizisine, ne de 2002'deki yeni kurallara saygı gösterdiğinden International Nestlé Boycott Committee, Amerika'da harekete geçti. Avrupa'da da birçok eylem hazırlanmaktadır, İtalya'da olduğu gibi.

Bu ülkede çok kararlı ve canlı bir sivil toplum vardır, etkileyici örgütlenmeleri, eylem kapasiteleri de bunun tanığıdır. Bütün büyük kentlerdeki süpermarketlerin önüne devasa afişler asılmış ve Nestlé ürünleri gözler önüne serilmiştir. Her ürün ait olduğu kategoriye göre tanımlanmıştır. İşte listeden bazı örnekler:

Dolciari (şekerli ürünler): Perugina, Baci, KitKat, Smarties, After Eight, Fruit Jory, Ora Liete, Galak, Emozini.

Dolci da forno (bisküviler): Motta, Alemagna, Tartufone Motta.

Caffè: Nesquik, Nescafé, Orzoro.

Pasta, Condimenti (hamur işleri ve tatlandırıcılar): Maggi, Buitoni, Belle Napoli, La Rasagnole.

---

(1) Riccardo Petrella, *Le Manifeste de l'eau, Lausanne*, Éditions Page Deux, 1999. Bkz. BM Kalkınma Programı, İnsani Kalkınma Yıllık Raporu, 2006. Bu rapor tamamen insanın suya ulaşma hakkıyla ilgilidir.

Daha sonra da aşağıdaki yiyecek türlerinin markaları geliyordu: Dondurulmuş gıdalar, dondurmalar, *fitness* içecekleri, süt çocukları için besinler, sütlü mamuller vb.

Pek çok eylemin de müttefiki olan UNICEF Ulusal İtalyan Komitesi bütün bu ürünleri boykot etme çağrısında bulundu.

2004 yazında belli başlı İtalyan kentlerinin duvarlarına şu afişler yapıştırıldı. Aynen yazıyorum:

"Vi ringraziamo per questo gesto concreto di solidarieta, anche a nome di tutti quei bambini sacrificati ogni anno sull'altare del profito, di poche imprese dai comportamenti eticamente inaccetabili e scandalosi."[1] (Bazı ender şirketlerin, çok sayıda olmasalar da, kabul edilemez ve rezil davranışlarla, her yıl kâr sunağına yatırıp kurban ettikleri çocuklar adına bu somut dayanışma (boykot) jestinizden dolayı sizlere teşekkür ederiz.")

Kim yazdı bunu? Tehlikeli solcular mı? Yorulmak bilmez, şahane Sandro Bertinotti'nin Yeniden Komünizm Partisi mi? Hayır.

Bu metnin yazarları beyaz entarili Katolik misyonerler, Comboniano'lar.[2]

(1) Comboniano'ların dergisi *Nigrizia*'da yayımlanan metin, Verona, Haziran 2004.

(2) Comboniano'lar, İtalya'nın en önemli misyoner tarikatıdır. Yüz yıldan uzun zamandır Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde faaliyettedirler. Merkezleri Verona'dadır.

V

Grevleri Kırmak

"Hergelelerin kurnazlıklarına karşı ne yapmalı?" diye soruyor Jacques Roux. Cevabı: "Bir araya gelmek."[1]

Sendikal özgürlük Fransız Devrimi'nin en önemli sonuçlarından biridir. Kıtaötesi büyük şirketlerin çoğunda olduğu gibi, sendika ne derse desin, Nestlé hemen buna itiraz ediyordu.

Brabeck, bütün dünyadaki 275.000 Nestlé çalışanının okuyup içine sindirmesi gereken şirket kutsal kitabının yazarıdır. Kitabın adı: Nestlé'nin Sevki-İdaresinin Temel Prensipleri.[2] Yazar, kitabına ilham veren ilk kaynak olarak 1862'de Vevey'e göç eden bir Alman eczacı olan Henri Nestlé'yi gösteriyor. Vaud yöresi çocuklarının yoksulluk ve iyi beslenememelerinin heyecana getirdiği adam, söylendiğine göre "Henri Nestlé'nin sütlü unu" diye bir mucize ürün geliştirmiş.

---

(1) Jacques Roux, *Manifeste des Enragés.*

(2) *Die grundlegenden Management-und Führungsprinzipien von Nestlé.*

Brabeck'in söylediğine göre, 275.000 çalışanı Nestlé'nin en değerli hazinesiymiş. Ve Nestlé'de herkes yaptıklarından sorumluymuş.

Nestlé 86 ülkede faal durumda, değişik ülkelerde değişik şirketler (ve her şirketin de değişik şubeleri) yarı özerk olarak çalışıyorlar. Yine de Vevey İncili, bütün yöneticilere rehberlik ediyor, Beytlehem yıldızının müneccimlere yol gösterdiği gibi.

Yolculuğun amacı olan bebek İsa ise som altından.

İşte Nestlé kadın ve erkeklerinin edindikleri vasıflar: Cesaret; öğrenme, meslektaşlarını motive etme ve amaçlarını iletme kapasitesi; enerjik bir çalışma ortamı yaratma yetisi; olayları bütün halinde görebilme yeteneği; inanç; gerekli değişiklikleri kabullenip bu değişikliği yönetme kudreti; uluslararası deneyim; akıl ve beden sağlığı.

Ama bilhassa Nestlé şirketlerinde çalışanların dünya kültürlerine, özellikle de kendileri için çalıştıkları halklarınkine duyarlı olmaları gerekir, diye yazıyor Brabeck büyük bir şevkle.

Diğer taraftan, 2003'te Porto Alegre'de toplanan III. Dünya Sosyal Forumu bir karar aldı ve bu daha sonra 2004'teki Bombay Dünya Sosyal Forumu'nda da onaylandı: Dünyadaki sosyal adalet savaşçıları, kıtaötesi şirketlerin uygulama ve stratejilerini sürekli izlemeye davet edilmektedirler. ATTAC, Greenpeace, IBFAN ve daha başka sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle İsviçre'de bir topluluk kuruldu, amacı Vevey ahtapotu diye adlandırılan şirketin bütün dünyadaki mali, sınai, ticari ve siyasi uygulamalarını gözlem altına almaktı. 12 Haziran 2004'te Vevey'de bir forum düzenlendi. Başlığı: "Nestlé İmparatorluğuna Direnmek."[1]

---

(1) Bkz. ATTAC, Résister à l'empire Nestlé, Susan George'un önsözü, Lozan, Éditions ATTAC, 2004.

Bu forum vesilesiyle hepsi bir Nestlé fabrikasında çalışan, dünyanın her yanından gelen işçiler hayret verici şeyler anlattılar.

Üretim birimlerinden herhangi birinde bir sendika çekirdeği oluşmaya başladığında, bir hak arama eylemine karar verildiğinde veya bir grev tehdidi oluştuğunda, şirkette çalışan sendikalılar korkutuluyor, saldırıya uğruyor ya da öldürülüyorlardı, polis veya yarı askeri milisler tarafından. Kolombiyalı bir sendikacı, Carlos Olaya, kendi deneyimlerini anlattı ve bu anlattıkları Mindanao'dan Eca Olaer Feraren ya da Brezilya'dan Franklin Frederick'in anlattıklarıyla pek çok noktada kesişiyordu.

Kolombiya'da, Sinaltrainal'in (1980'lerin başlarında kurulmuş tarıma dayalı gıda sanayii sendikası) Nestlé fabrikalarında çalışan yedi üyesi, açıklanmamış şartlar altında öldürülmüşlerdi. Nestlé elbette bu ölümlere bulaşmamıştı, fabrikalarındaki tüm sosyal orgütlenmelere karşı olan saldırgan tutumu da herkes tarafından bilinmekteydi; Carlos Olaya bu şiddet olaylarını çevreleyen genel havada onun da sorumluluğu olduğunu eklemekten çekinmedi.[1]

2001 sonlarında, Nestlé'nin yavru şirketlerinden biri olan Comestibles La Rosa'nın[2] müdürü Sinaltrainal'e üye ücretlileri işten atmakla tehdit etti. Nestlé'ye bağlı bir başka Kolombiya şirketi olan Cicolac'ta, Nestlé, 400 işçinin yararlandığı bir toplu sözleşmeyi kırmayı başardı, içlerinden 96'sını işten kovdu, 58'inin de sözleşmesini iptal etti. 2002 kasımında, 13 işçi bir sendikaya bağlı oldukları gerekçesiyle işten çıkarıldılar. CISL'ye göre (Özgür Sendikalar

(1) Felipe Rodriguez ve Barbara Rimml, "Nestlé in Kolumbien", *Widerspruch*, Sayı: 47, Zürih, 2004.

(2) 1984'ten beri Nestlé, Comestibles La Rosa Colombia'nın %100 hissesine sahiptir.

Uluslararası Konfederasyonu) Nestlé'nin Tayland'daki bir taşeronu olan Tedaram'da 15 işçi, haklarını birlikte savunmak için bir sendika kurdular. Nestlé bu ülkeye yerleştikten beri ilk kez oluyordu bu. Bunun bir yağ lekesi gibi yayılacağından korkan Brabeck harekete geçti. Sendikacılara göre, Vevey'deki Nestlé merkezi eğer belirsiz bir süre için 22 ücretliyi askıya almazsa yatırımlarını kısacağını söyleyerek Tedaram'ı tehdit etti. Yine aynı kaynaklara göre, hedefteki 22 ücretlinin içinde elbette ki sendika kurmaya kalkışan 15 işçi de vardı. Tedaram yönetimi onları işten çıkardı.

Filipinlerde, Pamantik-KMU sendikası personel temsilcilerini hedef alan benzer uygulamalardan yakındı. Yine sendikacıların ifadesine göre, Nestlé, Cabuyaon fabrikasında çalışan 67 memuru da işten çıkarmakta tereddüt etmemişti. Yeniden yapılanma planı çerçevesinde sunulan tedbir, aslında bu üretim ünitesinde çalışanların sosyal avantajlarını ve ücretlerini indirerek ve onları daha kötü şartlar altında çalışan Cagayan fabrikasındakilerin seviyesine çekmekti.

En önemli açıklamalardan biri de Brezilya CUT üyesi (Merkezi İşçi Birliği) Franklin Frederick'ten geldi. Bu ülkede, Nestlé ürünlerinin hedefi, alım gücü sağlam ama kısıtlı bir pazar olan yüksek sınıfları ve oligarşiyi tatmin etmekti.

Ülkenin kuzeyinde ve ortasında muazzam çiftliklere sahip olan şirket, tamamen ihracata dönük bir tarım modelinin canlı örneğiydi.

Bu, Nestlé'nin teşvik ettiği ihracatçı-tarımcı model, küçük ve orta boy aile çiftliklerinin, dolayısıyla ülkenin gıda egemenliğinin ölüm ilanı demekti. Bu arada, ihracata yönelik, ekstansif tarımın çevreyi mahvettiğini de unutmayalım. Oysa Vevey'li efendi,

"yönetim prensiplerinde" en büyük kaygılarından birinin –herkese sağlıklı beslenmeyle birlikte– çevreyi korumak olduğunu bildiriyordu. Doğrusu ya, Brabeck'in fırsatçı sezgilerine diyecek yok! Nestlé-Brezilya, bugün Başkan Lula'nın *Fome Zero Programı*'nın belli başlı katılımcılarından biri değil mi?

Muhteşem bir ikili oyun!

Eğer Brabeck, sürekli ve ciddi yetersiz beslenme kurbanı 44 milyon Brezilyalıya acımış olsaydı Brezilya süpermarketlerinde satılan 839 çeşit ürününün fiyatını indirirdi.

İsviçreli bir gazeteci, Jean-Claude Péclet, Vevey ahtapotunun Brezilya stratejisini böyle analiz ediyor. Pusulası kârları zirveye çıkarmak. Oysa Brezilya'da, Ekonomik Savunma Konseyi'nin uyguladığı karmaşık bir fiyat sınırlama sistemi var. İnsan gıdalarının kâr marjında belli bir kontrol mevcut. Oysa evcil hayvanlara yönelik yiyeceklerde böyle bir şey yok. Brabeck de bir süredir evcil hayvan gıdalarının marka araştırması, imali ve ticaretini yapmak için önemli yatırımlar yapıyor. Ve Jean-Claude Péclet analizini şöyle bitiriyor: "En dinamik sektör insan gıdaları değil, onlara eşlik eden hayvanlarınki."[1]

Sendikaları zayıflatmak için Brabeck, Avrupa'da, özellikle de Fransa'da, radikal metotlara başvuruyor.

2002'de, Beauvais'deki bir dondurulmuş gıda ünitesinin, tabir edildiği gibi, "yağını azaltmaya" karar veriyor. Bir yeniden yapılanma planı uygulamaya koyuluyor. *L'Humanité* gazetesinin de yazdığı gibi bu plan "hasta ücretliler ile çetin ceviz olmalarıyla tanınan

(1) Jean-Claude Péclet, *Le Temps* gazetesi, Cenevre, 6 Şubat 2004.

ücretlileri" ayıklamaya dayanıyor. Listede elbette CGT'nin[1] yedi delegesi de var. İşten çıkarılan bir işçi anlatıyor: "Bir çarşamba günüydü, saat 13.00'e doğru mesaimi bitirmiştim. Adım ertesi günkü planlamada yer alıyordu. Müdür beni çağırdı. Ertesi gün gelmeme gerek olmadığını bildirip, iki aylık ihbar tazminatımı vereceğini söyledi. Yirmi bir yıllık kıdemimle böyle bir muameleye tabi olmak..." Erken emekliliği daha verimli hale getirselerdi bu işten çıkarmalara gerek kalmayacaktı. Müdüriyet bu insanlardan kurtulmaya karar vermişti. İşten çıkarıldığına dair mektuplar geldiğinde, iş bırakma eylemine personelin %70'i katıldı. Ama yönetim buna grevcilerin yarısını açığa alarak karşılık verdi.

"5 Ekim'de kentte ve fabrikanın önünde eylem yaptık," diye anlatıyor sendikacılardan biri. "150 kişi katıldı, hiç de fena değil, hele de müdürün grevcileri işten çıkarmakla tehdit etmesine rağmen... 17 Ekim'de Nestlé-France'ın merkezi önünde Noisiel'da (Seine-et-Marne) tehdit altında bulunan ücretlilerin gösterisine bizden de bir delegasyon katıldı."

"Nestlé kendini güçlü hissediyor, usullere de riayet etmiyor," diyor Maryse Treton, bir kadın işçi. Şimdi iki dava açılacak, biri usule uyulmadığından yeniden yapılanma planının iptali için, diğeri de geçersiz nedenlerden dolayı işten atılanların yeniden işe alınmaları için."

"İşten çıkarmalara karşı bir bildiri şirket içinde dolanıyor. İşçiler imzalamadan önce sağa sola bakınıyorlar," diye sızlanıyor Jocelyne Onésime, CGT personel delegesi. Kimileri, imzalayanı işten

(1) Confédération Générale du Travail (Genel İş Konfederasyonu).

atacaklar, diyor. Bir korku iklimi hâkim. Çalışanlar arasında da güven kalmamış.

"Nestlé'ye karşı çıkmak zor," diyor sendikacı Joël Deliens. "Sendikacı olduğumuz için dayak yiyoruz. Şirket komitesinde de bize kötü davranıyorlar, en ufak bir bahaneyle ihtarı yapıştırıyorlar, işçileri de bize karşı dolduruyorlar. CGT'ye üye olanlar endişeye kapılıyorlar.. Toplantılarımızı cumartesileri şirket dışında yapmak zorunda kalıyoruz. Nestlé CGT'yi sevmiyor, bu kesin.'"[1]

Vevey prensi, dünyanın her bir tarafındaki sendikalara karşı yürüttüğü yorulmaz mücadelesinde, müthiş bir stratejik yetenek sergiliyor. İş hukukunu hor görmesi hiç değişmiyor. Kararlığı hayranlık uyandırıyor.

Fransa örneğine dönelim. Perrier (madensuları) işçilerinin enerjik direnişi yeni bir organizasyonu geciktirdiğinden, dolayısıyla şirketin kapanması da aksadığından, Brabeck Meksika'dan yeni bir zorba getirtti. Adamın adı Eugenio Mivielle. Onu Nestlé-France'ın genel müdürü yaptı.

Meksika sendikalarıyla da çatışmış olan Mivielle cepheyi değiştirdi. Perrier çalışanlarıyla didişmek yerine CGT'nin Marsilya şubesine saldırdı.

Marseille-Saint-Menet kahve fabrikasında 427 kişi çalışıyordu. Kâr getiriyordu ama Vevey prensinin istediği kadar değil.

1 Temmuz 2005, zorba Mivielle fabrikayı kapattı.

İşçiler fabrikayı işgal etti.

Mivielle polis çağırdı.

---

(1) ATTAC, *Résister à l'empire Nestlé.*

Bu savaş bir kitapta anlatılıyor: *Café Amer* (Acı Kahve). Yazarı Patrice Pedregno.[1]

Pedregno direnişin belli başlı yöneticilerinden biriydi.

Café Amer fevkalade bir kitap. Hem de Avrupa'daki işçi hareketlerinin yakın tarihi hakkında yeri doldurulmaz bir belge.

Patrice Pedregno zoru başardı: Tarihin kavurucu sıcaklığının da hissedildiği yerel, ayrıntılı, ama çok kişisel bir anlatı.

Patrice Pedregno'nun kitabı direnişçilerin sesini veriyor. Tamamen otantik, tüm kadın ve erkeklerin ta derinlerinde uyuklayan sevgi, dayanışma gibi sınırsız güçlere tanıklık ediyor.

İşçilerin direnişi 643 gün sürdü. Çoğu, kat edilen yol boyunca ışıktan varlıklara dönüşen, sıradan erkekler ve kadınlardı bu direnişçiler.

Savaş 2006 şubatında, Vevey prensi ve zorbasının zaferiyle sonuçlandı. Marseille-Saint-Menet satıldı, çözüldü, işçilere yol verildi.

Brabeck stratejisinden asla sapmadı. Amaç: Hangi insani bedel karşılığı olursa olsun kârın yükselmesi, sendikaların direncinin kırılması.

14 Kasım 2006, Nestlé-France'ın 35 şirketinin işçi komisyonlarının CGT delegeleri Toulouse'da toplandılar.

2006'da, Nestlé-France'ın 17.500 çalışanı vardı. Bilançodaki kümülatif tutar 5,2 milyar euroydu.

2006'da, Nestlé'nin 35 şirketinin 15'inde az ya da çok süren grevler meydana geldi.

---

(1) *Café Amer: 643 jours pour l'emploi*, Éditions du Cerisier, Mons, 2006.

Bu şirketlerin hiçbirinde Vevey prensi sendikalarla pazarlıklara girişmedi. Sadece kesin tehditlerini savurdu: Şirketlerin kapanması ve Polonya'ya taşınılması.

Grevlerin nedeni bu tehditler oldu.

Gelecekten ne haber? İşçiler için gelecek karanlık. Toulouse' daki sendika konferansının kapanış bildirisinde şöyle deniliyor: "Bizi bekleyen, işyerinin başka ülkeye taşınması, kitlesel iş kayıpları, sosyal kazanımların tekrar gözden geçirilmesi ve sosyal kırılma."[1]

İşçilik giderlerini kısmak sonucu ürünlerin esirler ya da siyasi tutuklular tarafından imal edilmesi riski de ortaya çıkıyor. İşte bir örnek, Jennifer Zeng (35 yaşında) Falun Gong örgütü üyesi, Pekin'deki totaliter iktidarın işkencesine uğramış, şimdi sığınmacı olarak Avustralya'da yaşıyor, 1999'da Laogai'deki kampta tutuklu olarak kaldığı 12 ay boyunca Nesquik maskotu olan mavi pelüşten küçük tavşanlar yapmak zorunda kaldığını söylüyor.

Bu itham elbette Vevey'deki yönetim tarafından reddediliyor, ama yine de, geçmişte, Çinli bir oyuncak fabrikası olan MiQi Toys Company'ye 100.000 pelüş sipariş ettiklerini kabul ediyorlar.

---

(1) *Le Courrier* gazetesi, Cenevre, 25 Kasım 2006.

VI

Yağlı İnekler Ölümsüzdür

Nestlé'nin kârı durmadan artıyor. Aynı şekilde, borsadaki hisse senetlerinin değeri de. Vevey'de yağlı inekler ölmezler. Örnek: 14 Ağustos 2007, Vevey prensi 2007 yılının ilk yarı bilançosunu açıklıyor. Bu dönemde kâr %14,2 artmış, ciro %8,2, borsadaki hisse senetlerinin değeri de %9,5.

Bu veriler insanı hayranlık duymaya zorluyor ve ben de bunu hiç alaya sapmadan söylüyorum. Nasıl yapıyor Nestlé bunu?

Yerel yetkililerden, insani bedeli ne olursa olsun, maliyetin hep indirilmesi isteniyor. Bu nedenle sendikal direnişe hep aynı şiddetle karşılık veriliyor; güney yarıkürede gördüğümüz gibi, Fransa'da, Nestlé-Waters-France'ın 2004'te Eaux Perrier-Vittel grubu çalışanlarına uyguladıkları gibi.

Kârlardaki patlamanın bir başka nedeni de şu: Brabeck dünya piyasaları cangılında, tarım hammaddeleri fiyatları konusunda deneyimli bir cengâver. Maliyet masraflarını azaltmak için piyasalara ağırlığını koymasını biliyor, ama bu indirimleri ürünlerinin satış fi-

yatlarına yansıtmıyor kuşkusuz. Örnek: Etiyopya'da, kahve üreticisi, beş yıl içinde çekirdek satış fiyatının en aşağı üçte ikisinin eridiğini gördü. Aynı dönemde, Cenevre'deki bistrolarda bir fincan kahvenin fiyatı ise ikiye katlandı.

Tüm dünyadaki özelleştirme, ama özellikle de borçlu üçüncü dünya ülkelerinde, kamuya ait içme suyu ikmal şebekeleri, Vevey ahtapotuna beklenmedik bir başka kâr kaynağı teşkil etti.(1) Daha 1990'da, su temini için dünyada 51 milyon kişi özel şirketlere bağlı bulunuyordu. O zamandan bugüne özelleştirme dev adımlarla ilerledi. Ülkelerde, giderek yükselen bir sayıda, borcu olan yerel yönetimler su kaynaklarını özel şirketlere satmaya başladılar. Bilhassa Nestlé'ye.

Bolivya örneğini ele alalım. Dünya Bankası'nın(2) baskısıyla hükümet kamuya ait su kaynaklarını özel şirketlere sattı. Bunlar da hemen fiyatları iki misline çıkardılar, sonunda Bolivyalılar yiyecekten daha pahalı bir su satın almaya başladılar.(3)

Su tekelinin özel imtiyaz sahiplerine verilmesi elbette bundan böyle insanların izinsiz suya ulaşmalarını engelledi –kuyu suyu dahil– köylüler ve küçük çiftçiler bile kendi mülklerinde yağmur suyu biriktirebilmek için bir permi satın almak zorunda kaldılar.

Bolivyalılar –bilhassa Evo Morales'in örgütlediği Kızılderili halk– buna karşı çıktı.

---

(1) 10 kıtaötesi şirket içme suyu kaynaklarının %90'ını paylaşıyorlar. İçlerinden en güçlüsü Nestlé.

(2) Gil Yaron, *The Final Frontier: a Working Paper on the Big 10 Global Water Corporations and the Privatization and Corporization of the World's Last Public Resource*, Toronto, Polaris Institute, 2000.

(3) Maude Barlow, "Desperate Bolivians fought street battles, the World Bank must realize water is a basic human right", *Globe and Mail*, Toronto, 9 Mayıs 2000.

Hükümet sıkıyönetim ilan etti. Ama halkın direnişi karşısında, özelleştirmeyle ilgili yasayı yürürlükten kaldırmak zorunda kaldı. (En şiddetli başkaldırı Cochabamba kentinde olmuştu. Bu kentte içme suyu imtiyazını kıtaötesi Amerikan şirketi Bechtel almıştı.)[1]

Söylediğim gibi, Nestlé yalnızca en büyük içme suyu üreticisi değil, şişelemecisidir de. Pakistan örneğini ele alalım.

Birkaç yıl önce, bu ülkede bir basın kampanyası başlatıldı. Nestlé bununla hiç ilgisi olmadığını söylüyordu. Bu "koruma kampanyası", Karaçi, Multan, Lahor, İslamabad, Ravalpindi gibi büyük kentlerin su şebekelerinin dağıttığı suyun tehlikeleriyle, sağlığa aykırı oluşuyla mücadele amacı taşıdığını iddia ediyordu. Oysa bu su, Dünya Sağlık Örgütü'nün normlarına tamamen uygundu.

Kısa bir süre sonra Nestlé, Pakistan'da şişe suyunu lanse etti. Nestlé'nin pazarlama guruları bu kurtarıcı suya bir de çarpıcı isim bulmuşlardı: *Pure Life* (Saf Hayat).

Nils Rosemann, yazdığı *Drinking Water Crisis in Pakistan, the Issue of Bottled Water. The Case of Nestlé's Pure Life* denemelerinde Nestlé-Pakistan'ın astronomik kârları ve şirketin kural tanımaz stratejisine değiniyor (2005'te İslamabad'da yayımlanmış).

İstikrarlı bir pazar, malların herkese dürüstçe dağıtımı, adil fiyatlar ve insan emeğinin hakça değerlendirilmesi, bütün bunlar Brabeck'in "yönetim prensiplerinin" örneklerinden birkaçı. "Pazar baskısı" gelince bu güzel prensiplere neler oluyor?

Etiyopya'daki Sidamo felaketinden daha önce söz ettik; beş yıldır, yüz binlerce aile kahve çekirdeği alım fiyatlarındaki çöküşün

---

(1) Michael Acreman, "Principles of water management for people and environment", *Water and Population Dynamics: Case Studies and Policy Implications*, American Association for the Advancement of Science yayını, Washington, 1998, s. 38.

zararlarını çekiyorlar, nedeni, tarım ürünü gıda endüstrisi tröstlerinin maliyet fiyatlarındaki uluslararası spekülasyonlar.

Fildişi Sahili'nde, Brezilya'da, aynı kozmokratlar kakao üreticilerinin alım fiyatlarında baskı uyguluyorlar. Bu fiyat indirmeleri üç kıtada bölgeleri altüst ediyor.

Ama Vevey kozmokratının başka tasaları var.

Kârların maksimizasyonu –kendi eliyle yazdığı İncil'de sessizce geçiştirilmiş prensip– Piskopos'un saf ruhunun onaylamayacağı uygulamalar gerektirirdi. Üreticilerle alıcılar arasındaki dünya çapındaki sözleşmeler (kahve, çay, kakao ve diğer tarım hammaddeleriyle ilgili) Soğuk Savaş zamanında uygulamaya konulmuştu ve amaç sert fiyat düşüşlerini önlemekti – üreticileri komünistlerin kucağına düşürmekten korkuluyordu. Bugün ise, Dünya Ticaret Örgütü bu sözleşmeleri birer birer ortadan kaldırmakta.

Zaten Brabeck, Dünya Ticaret Örgütü metotlarının ateşli bir taraftarıdır.[1]

(1) Peter Brabeck, "Hier schreibt der Chef: Ungerechte Zustände", *Bilanz*, Zürih, Şubat 2004.

VII

Küstahlık

Devlet ve onun yasalarına karşı, dünyanın her tarafında yeni despotlar soğuk bir küstahlık sergilerler.

Kuzey'in sanayileşmiş ülkelerinde, işyerini başka ülkeye taşıma şantajına başvururlar. En yüksek kâr marjlarını sağlama almak için, hükümetleri ve sendikaları başka yere taşınmakla tehdit ederler.

Siemens örneğine bakalım.

Siemens, pek çok sektörde faaldir – tıbbi teknoloji, ulaşım, telekomünikasyon, enerji, telefon vb. 2004 temmuzuna kadar, patronu Heinrich von Pieren, dünyanın her tarafına dağılmış 417.000 çalışanına hükmediyordu.(1) 2003'te, Siemens'in cirosu 74,2 milyar euroya ulaşmıştı, net kârları ise 2,4 milyar euro.

Avrupa'nın birinci, dünyanın dördüncü ekonomik gücü Almanya, haftalık çalışma saatlerini 35 saat olarak kabul eden ilk ülkedir. Oysa bu tedbir, Münihli kozmokratların hiç hoşuna gitmedi. Yine 40 saate çıkarılmasını istediler.

---

(1) Von Pieren Temmuz 2004'te istifa etti.

24 Haziran 2004 tarihinde Siemens zafere ulaştı: Dünya çapındaki metalürji tröstü, IG-Metall sendikasıyla iki sözleşme imzaladı; işçiler, memurlar ve Alman kadrolar haftada 40 saat çalışacaklardı – ve böylece "gönüllü" olarak haftada 35 saatten vazgeçildi, ayrıca saat başı ücretlerinde hafif bir indirimi de kabul ettiler.

Olaylar nasıl gelişti? 2004 başında, kozmokratlar Almanya'daki fabrikaların ücret maliyetlerinde köklü bir kısıntı istediler. Siemens, 5.000 kişinin çalıştığı bir bölümü Doğu Avrupa ve Çin'e taşımaya karar verdiğini söyledi.

Von Pieren'de daha başka formüller de vardı.

Tröstün Almanya'da 170.000 çalışanı vardı, yani dünya çapındaki Siemens çalışanlarının %41'i. Ama toplam cironun ancak %23'ünü Almanya cirosu teşkil ediyordu. Münih kozmokratları rakamlar arasında uyum sağlamak gerektiğini bildirdiler: Yani toplam dünya istihdamında, Alman istihdamının yeri de %41'den %23'e indirilmeliydi. Bunun sonucu Alman topraklarında 74.000 kişinin işinden olmasıydı.

18 Haziran 2004, IG-Metall sendikasının çağrısıyla 25.000 kişi kozmokratların şantaj ve küstahlıklarını protesto amacıyla sokağa döküldü. Şansölye Gerhard Schröder, işyerini taşıma planlarını "vatanseverlikten uzak" olarak niteledi.

Boşuna! Kozmokratlar sendikaları dize getirecek ve onlara iki sözleşmeyi imzalatacaktı. Birincisi gelecekteki toplu sözleşmeler için bir çerçeve-sözleşme. Burada yine de Siemens'in "istihdamı muhafaza ve rekabeti, inovasyonu ve istihdamı geliştirme" vaatlerinden söz ediliyordu.

İkinci sözleşme yerel kapsamlıydı ve Rheinland-Westfalen Eyaleti'ndeki Bochoit ve Kamp-Lintfort'taki cep telefonu üretilen tesislerdeki istihdamla ilgiliydi. Siemens hemen 2.000 kişilik işgü-

cünün Macaristan'a transferinden vazgeçiyor ve her iki tesis için de 2 yıllık bir istihdam garantisi veriyordu.

Bu iki sözleşmenin karşılığı olarak IG-Metall sendikası da ücret artırımı olmadan haftada 40 saatlik mesaiye geri dönülmesini kabul ediyordu. Üstelik, Noel ve tatil primleri kaldırılıyor, yerine bir yetenek primi getiriliyordu.

Şantaj karşılığını aldı: Siemens'in ücret giderleri %30 düştü.

Münih merkezi sözcüsü, Rheinland-Westfalen'deki iki fabrikaya atıfta bulunarak, oldukça alaycı bir tavırla, "Bu tesisler bundan böyle Macaristan'dakiler kadar rekabetçi olacaklar, üretkenlikle ilgili boşlukları doldurduk,"(1) diyecek.

Fabrikayı taşıma şantajı istihdam piyasasında epey etkili oluyordu –son yıllardaki elektronik ve teknolojik devrimler sayesinde– dünyada işe alma epey azalmıştı.

2001-2003 yılları arasında Siemens, dünya genelinde 30.000 çalışanına yol vermişti.

Adam sayısını azaltmak dünya çapında genel bir eğilimdi. Bütün kıtaötesi şirketlerin stratejileri bundan esinleniyordu.

UNCTAD her yıl bir *World Investment Report* (Dünya Yatırım Raporu)(2) yayımlar. Ortaya şöyle bir tablo çıkıyor. 1993'te dünyadaki 100 en güçlü kıtaötesi topluluk 3 trilyon 335 milyar dolar karşılığı mal, hizmet vb. satmışlar (o zaman 11.869.000 ücretli çalışanları mevcut), 2000'de 100 en büyük topluluğun (kompozisyonları kısmen değişmiş olabilir) satışları 4 trilyon 797 milyar dolara yükselmiş (çalışanlarının sayısı 14.257.000 olmuş).

---

(1) Adrien Tricome, "Pour éviter les délocalisations, IG-Metall accepte que Siemens abandonne les 35 heures", *Le Monde* gazetesi, 26 Haziran 2004.

(2) *World Investment Report*, UNCTAD yayını, Milletler Sarayı, Cenevre, 2002.

Yani, yedi yılda 100 en güçlü kıtaötesi şirket satış rakamlarını %44 artırmışlar ama personel sayısı sadece %21 artmış.

Siemens stratejisi, Almanya'da Opel ve Volkswagen tarafından da taklit edilmiş. Hem de başarıyla.

Ama daha az güçlü şirketlerin patronları da benzer metotlara başvurmuşlardır. İşte bir örnek.

Ronal SA, Moselle'de, Saint-Avoid yakınlarında alüminyum jant üretmektedir. Bu fabrika Ronal AG şirketine aittir. Şirketin merkezi İsviçre'de, Soleure Kantonu'ndaki Härkingen'de bulunmaktadır. Bern'li iki güçlü özel bankanın kontrolü altındadır. Ronal AG, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da başka fabrikalara ve Aşağı Silezya'da 1.000 işçinin çalıştığı bir fabrikaya sahiptir.

15 Mayıs 2004'te grup yönetimi 40 kalıbın kaçak yolla Doğu'ya götürülmesi emrini veriyor. 8 Haziran 2004, Ronal SA ödeme yapamaz durumda olduğunu bildiriyor. İşçilere yol veriliyor. Yönetim "ekonomik zorlukları" ileri sürüyor.

Çalışanlar tepki gösteriyorlar. İş hukuku alanında büyük bir üne sahip Avukat Ralph Blindauer'e başvuruyorlar. Blindauer, Ronal SA yöneticilerine karşı "hileli bilanço verdiklerinden" dolayı ceza davası açıyor. Açıklaması şöyle: "En küçük bir tazminatı bile ödememek amacıyla A'dan Z'ye organize edilmiş bir iflas."[1] Elbette Ronal SA buna karşı çıkıyor. Bütün masraflar Fransız devletine ait ve yüzlerce işten çıkarılanın ailesi endişe içinde bekliyor.

Bugün, Ronal'ın Doğu'daki işleri epey gelişmekte.

---

(1) Ralph Blindauer, *Tribune de Genève* gazetesi, 2 Temmuz 2004.

VIII

İnsan Hakları İyidir, Ama Piyasa Daha da İyi!

Bunları akıl yoluna getiremeyeceğini, BM prensiplerine saygı göstermelerini sağlayamayacağını tahmin eden Kofi Annan, kozmokratlarla bir uzlaşma pazarlığına girişiyor. Bu nedenle *Global Compact*'ı hazırlıyor, Birleşmiş Milletler ve belli başlı kıtaötesi kapitalist şirketle yapılacak genel bir sözleşme.

31 Ocak 1999'da, Davos Dünya Ekonomi Zirvesi'nde bu tekliflerini halka açıklıyor. Bu zirveye her yıl en güçlü kıtaötesi şirketlerin 1.000 yöneticisi katılıyor. "1000'ler Kulübü"ne (bu onların resmi adı) katılabilmek için kıtaötesi bir banka, sanayi ya da hizmetler imparatorluğunu yönetmek gerek. Bu şirketlerin yıllık cirolarının milyar dolarları aşması gerekiyor.

Küresel sözleşmenin 9 prensibi var. Genel Sekreterlik tarafından hazırlanan resmi belgede bu prensiplerin her birine açıklamalar getiriliyor.

1 ve 2 numaralı prensipler insan haklarıyla ilgili: "(Aşağıda imzaları bulunanlar) kendi etki alanlarında insan haklarını uygulamayı ve saygı göstermeyi (...) kendi şirketlerinin herhangi bir insan hakkı ihlalinde suç ortağı konumunda olmamayı taahüt ederler."

3'ten 6'ya kadar olan prensipler çalışma piyasasıyla ilgili: ("Şirketler) dernekleşme özgürlüğüne saygı göstermeyi, çalışanların toplu pazarlık haklarını tanımayı (...) her türlü zorla çalıştırma ve köle çalıştırmayı reddeder (...) çocuk işçi çalıştırmayı iptal eder (...) istihdam ve iş açısından ayrımcılığı kaldırır."

Çevrenin ve doğanın korunmasına 7'den 9'a kadar olan prensiplerde değiniliyor: "(İmzaları bulunan şirketler) doğal çevreyi değiştirebilecek her türlü faaliyete dikkat ve ihtiyatla yaklaşırlar (...) çevre ve doğaya karşı daha sorumlu davranmayı destekleyen girişimlerde bulunurlar (...) çevrenin korunmasıyla uyumlu teknolojilerin keşif ve yaygınlaşmasını desteklerler."

1999 yılının buzlu ocak ayında küçük İsviçre kenti Davos'un ortasındaki kongre bunkerinde Kofi Annan yeni feodal güçlerden bu küresel sözleşmeyi "kabul ve uygulamalarını"[(1)] istiyordu. Adamlar Kofi Annan'ı beş dakika ayakta alkışladılar. Teklifi oybirliğiyle kabul edildi.

1999 haziranında, Cenevre'de, Milletler Sarayı'nda, 170 devlet ve 500 sivil toplum kuruluşunun katıldığı yoksullukla mücadele konusundaki ikinci dünya konferansı toplandı. Kofi Annan "Herkes İçin Daha İyi Bir Dünya" başlıklı bir düşünce platformunu sundu, imzalayanlar arasında Dünya Bankası, IMF ve OECD de vardı. Bu platform sözleşmeyi tamamlıyordu.

---

(1) İngilizce metin daha ısrarcı: *"to embrace and to enhance."*

Ama küresel sözleşme ve eki yeni feodallerin ekmeğine yağ sürüyordu. Ne BM Genel Sekreterliği ne de başka bir kurum, katılan kıtaötesi şirketler vasıtasıyla yayımlanan prensiplerin uygulaması hakkında en ufak bir kontrole sahiptiler. Efendiler imzayı bastılar – ve bu tur da oynanmış oldu!

Onlara göre bu imza altın değerindeydi. Halkla ilişkiler ve "imaj" deyimiyle kazanç şahaneydi. Kofi Annan reklam giderlerine on milyarlarca dolarlık tasarruf yaptırmıştı. Bundan böyle imzayı basan her şirket Sözleşme'ye katılmış olduğunu prospektüslerde, tanıtım belgelerinde belirtecek, BM logosundan yararlanabilecekti.

13 Nisan 2001, genel sekreter ve yakınları Zürih'te İsviçre hükümeti ve belli başlı İsviçreli kıtaötesi şirketlerin çatısı, İsviçre ekonomisinin konuklarıydılar. Önümde Reuters Ajansı'nın çektiği *Die Berner Zeitung* gazetesinde yayımlanmış bir fotoğraf var, sırıtan bir Lukas Muehlemann, düşünceli bir Kofi Annan'ın elini sıkıyor.[1] Muehlemann o dönemde Crédit Suisse-First-Boston'un en tepedeki adamıydı. Milyarderler takımadalarının hatırı sayılırlarındandı. Muehlemann mutlu bir adamdı: Küresel sözleşmenin altına hızlıca çiziktiriverilmiş bir imzayla bankası bundan böyle insanlık topluluğunun en kutsal prensiplerine örnek bir sadakat göstermekle övünebilecekti.

Aynı şey Goeran Lindahl için de geçerliydi: Dünyanın bir numaralı kıtaötesi metalürji şirketi ABB'nin patronu; Marcel Ospel için de, United Bank of Switzerland'ın başkanı; Daniel Vasella için de, Novartis'in prensi; Royal Dutch Shell'in Ceo'su; Nike'ın başkanı, Deutsche Bank'ınki; otomobil devleri Mitsubishi, Nissan, Daimler, Chrysler, Toyota başkanları için de.

---

(1) *Die Berner Zeitung*, Bem, 14 Nisan 2001.

Crédit Suisse, uzun bir süre diktatör Joseph Désiré Mobutu'nun ganimetinin büyük kısmını mevduatında tuttu. 4 milyar dolardan fazla bir tutar. Banka, geçmişte, Güney Afrika'daki ırkçı rejime verdiği aktif ve ısrarlı destekle de tanınır, Kolombiya'dan gelen milyonlarca narko-doları piyasada eritmekle de (birçok ahlaken iğrenç ama getirisi bol operasyondan gelenleri de). Bugün dünyanın en güçlü bankaları arasındadır.

United Bank of Switzerland, sözleşmeyi imzalayanlardan bir başkası, üçüncü dünya ülkelerinden kaçan sermayelerde oynadığı pasif rollerle dünyanın gündemindedir. 1998'de ölen Nijerya'nın general-başkanı Sani Abacha'nın ganimetinin büyük kısmı UBS'de işletilen hesaplarında bulundu.

Nike, Amerikalı sivil toplum örgütleri tarafından spor ayakkabılarını Güney Asya ülkelerinde sömürülen çocuk emekçiler tarafından üretmekle suçlandı.

Küresel sözleşmenin bir başka teşvikçisi İsveçli Goeran Lindahl, Çin'in kızıl milyarderleri, Pekin ilkbaharının katliamcıları ve Ankara'nın kıyıcı generalleriyle kişisel ilişkilerini sürdürür. Sendikaların, köylülerin, STÖ'lerin muhalefetine rağmen, şirketi ABB, Çin'de ve Türkiye'de devasa barajlar yapar ve yüz binlerce ailenin oradan oraya göçüne (ve genelde mahvına) sebep olur. Bu yolla ABB, Yangtze Nehri üzerindeki "Üç Boğaz" denilen mega barajın inşasını gerçekleştirir.

Bu baraj 2009 yılında faaliyete geçecek. O tarihte 2 milyon köylü topraklarını kaybedecek. Uygun bir tazminat bile almadan, tüm hakları ihlal ediliyor. Şanghay, Pekin ve Kanton'daki iğrenç teneke mahallelere gidecekler.

Amnesty International'a göre, Royal Dutch Shell Company, neden olduğu kontrolsüz kirlilikle Nijer Nehri deltasını mahvediyor ve

Ogoni halkının ekonomisini çökertiyor. Üstelik peş peşe gelen Nijerya askeri diktatörlerinin en sağlam mali destekçilerinden.(1)

Mitsubishi, Toyota ve Nissan'a gelince, genel müdürleri –"tasarruf" nedeniyle– onlarca işçi kantinini, fabrika hastanesini ve okulu Japonya ve başka ülkelerde kapatmış.

24 Haziran 2004'te New York'ta BM merkezinde, Kofi Annan'ın başkanlığında, küresel paktı imzalayan belli başlı kıtaötesi şirketin temsilcileri toplandılar. Gündem son beş yılın bilançosunu çıkarmaktı.

Hükümetler dışı organizasyonların baskısıyla, Kofi Annan bir teklifte bulundu: Acaba uluslararası bir *monitoring* mekanizması, imza sahiplerinin imzalarına sadık kalıp kalmadıklarını incelemekle görevli bir otorite mercii kurmak iyi olmayacak mıydı?

Dehşet dolu titremeler! Kamu kontrolü mü? Baskıcı bir denetleme aracı mı? Aklınızdan bile geçirmeyin!

Teklif oybirliğiyle reddedildi.

Kozmokratlar, insan haklarını, halkları ezme, halkları sömürme çarklarına çomak sokmadığı sürece severler.

---

(1) Petrol şirketi düzenli olarak Amnesty International raporunda yer alıyor. Bkz. *Amnesty International année 2000*, 30 Mayıs 2001'de Londra'da yayımlanan rapor.

SON SÖZ

Yeniden Başlamak

Emmanuel Kant Fransız Devrimi'ne katılmadı. Doğduğu Königsberg'den hiç ayrılmadı zaten. Ama ona göre Devrim, Aydınlanma fikirlerinin somut uygulaması, ete kemiğe bürünmesiydi. İnsanın özgürleşmesine doğru kararlı bir adımdı.

Kraliyet muhbirlerinin keskin bakışları altında, otokratik bir rejimde yaşayan Prusyalı bir memurdu alt tarafı. Kamuda ve özelde Devrim ve aktörlerini savunarak fazlasıyla risk altına girmişti.

Temmuz 1789'dan itibaren Paris'ten *L'Ami du peuple* ve diğer bazı devrimci gazetelerin kendisine gönderilmelerini sağladı. Bunlar, muhbirlerin bilgisi ve bakışları altında düzenli olarak postayla geliyordu.

Öğle yemeklerini bir handa dostlarıyla birlikte yiyordu, bu yemekler birden Devrim sempatizanlarının Prusya topraklarındaki buluşma yeri haline dönüştü. Kant her gün, genelde heyecanla, Paris olaylarını yorumluyordu. Daha sonraları, pek çok konuğuyla bir-

likte, gizli polis ajanlarının özenle güncelleştirdiği "kara deftere", II. Friedrich düşmanları listesine girdiği keşfedildi.(1)

Robespierre Terör'ü başlattığında Kant 70 yaşındaydı. Handa, onun şerefine kadeh kaldırdı. Bunların kayıtları Prusya polisinin arşivlerinde mevcut. Sandalyesine tırmanıp (Kant 1,52 boyundaydı) Ren şarabı dolu kadehini kaldırarak konuştu: "Burjuva devrimi fikrinden kuşku duymayı bırakalım! Ahlaksızlık patlamaları kafamızı bulandırmamalı."

O devirde Königsberg (bugünkü Kaliningrad) 50.000 nüfuslu, halkının yaşamı genelde Kuzey Denizi'ndeki limana bağlı bir kentti. Halklar, karışık bir mozaik oluşturuyorlardı: Litvanyalılar, Estonyalılar, Letonyalılar, Polonyalılar, Ruslar, güçlü bir Yahudi cemaati, İngiliz ve Hollandalı tüccarlar, Fransa'dan kaçmış Kalvenciler, 16'ncı yüzyılda Hollanda'dan gelmiş Mennonitler.(2) Her türlü siyasal haklardan ve düzgün bir gelirden uzak bu halklar, yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Sosyal adaletsizliğin isyan ettirdiği Kant, Devrim'de yoksulların özgürleşebileceği vaadini görüyordu.

Emmanuel Kant, Devrim'in tarihsel anlamıyla ilgili olarak 1789'da şunları yazıyordu: "Dünya tarihinde böylesine bir fenomen asla unutulmayacak, çünkü insan doğasının temelinde, şimdiye kadar hiç kimsenin kuşku duymadığı bir ahlaki gelişme imkânı olabileceğini ortaya koydu. İzlenen amaca ulaşılmadıysa bile (...) Özgürlüğün bu ilk saatleri değerlerinden hiçbir şey yitirmezler. Çünkü bu olay muazzam, insanlığın çıkarlarıyla çok iç içe ve dünyanın her tarafında çok büyük bir etki yarattı, halklar, başka şartlar altın-

(1) Manfred Geier, *Kant's Welt*, Éditions Rowohlt, Reinbek, 2004.
(2) Kant'ın döneminde Königsberg'in sosyal kompozisyonu için bkz. Manfred Kuehn, *Kant, eine Biographie*, Münih, Verlag C. H. Beck, 2004.

da da, bunu anımsamazlık edemez ve bu deneyime yeniden başlamaktan kaçınamaz.[1]"

Yeniden başlamak. Evet, yeniden başlamak!

Siyasal demokrasiye doğru uzun yürüyüş, Fransız Devrimi'nden doğmuştur. Sanayi devrimine ve sömürgelerin yayılmasına eşlik eden, ulus devletleri pekiştiren bir yürüyüştür bu.

20'nci yüzyıldaki Milletler Cemiyeti, daha sonra Birleşmiş Milletler örgütü evrensel barışı sağlamayı denediler. 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi, 1789 Deklarasyonu'nun bazı açıklamalarını aynen almıştır.

20'nci yüzyılın sonuna doğru ve 21'inci yüzyılın başlarında başka gelişmeler de kaydedildi. Siyasal demokrasi Avrupa'da ve güney yarıkürenin bazı ülkelerinde pekiştirildi. Sömürgelikten kurtuluş gelişti. Dünyada kültür eşitliği ilan edildi. Kadın ayrımcılığı geriledi. Dünyanın pek çok bölgesinde, üretim güçleri büyük gelişmeler gösterdi...

Ya şimdi?

Beş yıl önce kimsenin hayal bile edemeyeceği korkunç bir saldırıyla karşı karşıyayız.

Hiçbir ulus devlet, hiçbir uluslar üstü organizasyon, hiçbir demokratik hareket bu saldırıya karşı duramıyor.

Ekonomik savaşın efendileri dünyayı dilim dilim kesiyorlar. Devletlere ve onların kural koyma gücüne saldırıyorlar, halkın egemenliğine karşı çıkıyorlar, demokrasiyi çarpıtıyorlar, doğayı mahvediyorlar ve insanlar ile onların özgürlüklerini yok ediyorlar.

---

(1) Emmanuel Kant, "Le Conflit des Facultés", *Oeuvres Philosophiques, II, Les derniers écrits*, Ferdinand Alquié yönetiminde, Paris, Gallimard, coll. "Bibliothèque de la Pléiade", 1986.

Mutluluğu arayan insanın hakkına radikal bir biçimde karşı çıkıyorlar.

Oluşturulmuş hiçbir karşı-güç (ne devlet ne de sendikalar) onların mutlak kudretine karşı duracak güçte değil. Yeni Delhi sokaklarında, Bhopal bulutunun kör ettiği kadın ve çocuklar gelen geçenden sadaka dileniyorlar. Dow Chemical'in üstatlarına gelince, Michigan'daki, Midland gök-tırmalayanlarına kapanmışlar.

Saint-Just: "Halkla düşmanları arasında müşterek hiçbir şey yoktur, sadece iki ağzı keskin kılıç." Ayıran ve kesen kılıç... Mutluluk, onur, beslenme, özgürlük hakları insan için aynı tözdendir. İnsanı insan kılarlar. Bu konuda, Kant'ın şöyle bir ifadesi vardır: *"Das einzige ursprüngliche, dem Menschen Kraft seiner Menschheit zustehende Recht."* ("İnsanın sırf insan olduğu için sahip olması gereken yegâne temel hak.")

Aynı şeyi Saint-Just daha şairane söylüyor:

"Bağımsızlık ve eşitlik
Yönetmeli insanı, doğanın çocuğu,
Ve saf varlığıyla
Özgürlük ve fazilete yönelmiş."[1]

Tarihin tek konusu: İnsan. Yeni feodaller, utanç imparatorluğunun ustaları, generalleri, propagandacıları ve uşakları, Aydınlanma'dan doğmuş uygarlaştırıcı normları reddederek piyasanın mutlak güç olduğunu ilan ediyorlar.

Senegal Nehri'nin ağzında doğmuş bir Wolof atasözü fikrimi özetliyor: *"Nit nit ay garabam."* ("İnsan insanın ilacıdır.")

---

(1) Louis Antoine de Saint-Just, *Oeuvres Complètes.*

İnsan ancak başka insanların yardımıyla var olabilir, kendini yetiştirebilir ve üreyebilir. Toplumsuz, tarihsiz ve merhametsiz insan olmaz. Karşılıklılık, tamamlayıcılık ve dayanışma insan denen varlığı oluşturur.

Kozmokratların kibrine, zincirden boşanmış bekçi köpeklerinin şiddetine, mutluluğu arama hakkına duyulan horgörüye karşı ne yapmalı? Kant'ı dinlemeli ve tekrar devrime başlamalı. Çünkü evrendeki sosyal adalet ile hangi türden olursa olsun feodal güç arasındaki savaş sürekli ve çatışkı radikaldir.

İnsanlık elbette ki ölümü yenemeyecektir, yalnızlığı, umutsuzluğu ya da insanın sayısız acılarından herhangi birini de. Ama alt edilemez bir sancı için insan ne kadar acılar çekiyor.

Doğumun tesadüfiliği ölümün tesadüfiliğinden de gizemli. Neden Avrupa'da doğdum. Beyazım? İyi besleniyorum? Haklara sahibim? İşkenceden korunan, kısmen özerk, özgür bir yaşamım var? Neden ben de, karnı kurtçuk dolu Kolombiyalı madenci, Pernambuco'lu *caboclo*, yüzü kısmen asitten yanmış Şittagonglu kadın değilim?

Bu kitabın baskısının yapıldığı yıl sona ermeden, 36 milyon insan tarifsiz acılar içinde, açlıktan ya da doğumuyla başına gelen hastalıklar sonucu ölmüş olacaklar. İlaç yokluğundan, on milyonlarca kişi, tıbbın çoktan yendiği salgın hastalıklara yakalanacaklar. Kirli su 10 yaşından küçük 9 milyon çocuğun canını alacak.

Sağlıksız meskenler, fareler, umutsuzluk, pislik milyonlarca ev kadınını, anneyi canından bezdirecek. Manila'nın *smokey mountains*'inden Lima'nın *Callampas*'ına, Dakka'nın teneke mahallelerinden Rio de Janeiro'nun Baixada Fluminense'sindeki *favela*'lara kadar.

Ulan Batur'dan Soveto'ya yüz binlerce aile babası, sürekli işsizlik ve yarın endişesiyle yaşayacak.

Neden onlar da ben değil?

Bu kurbanların her biri eşim, oğlum, annem, bir dostum, hayatımı var eden, sevdiğim biri olabilirdi.

Her yıl katliama uğrayan on milyonlarca kişi, Babeuf'ün "üstünkörü yasalar" dediklerinin kurbanlarıdır.

Ve doğumumdaki raslantı dışında hiçbir şey beni bu çarmıha gerilmişlerden ayırmıyor.

Marat yazıyor: "Kamuoyu cehalete dayanır ve cehalet de despotizmi adamakıllı kayırır."(1)

Bilgilendirmek, üstatların uygulamalarını saydam hale getirmek aydının ilk görevidir. Vampirler gün ışığından çok korkarlar.

Yine Marat: "İnsan sevgisi, adalet sevgisinin temelidir, çünkü adil olma fikri sadece akılla değil duyguyla da gelişir."(2)

Ulan Batur tünellerindeki çocukların gündelik yaşamı, Brezilyalı *caboclo*'ların, Bengalli ortakçıların ya da Tigre'nin dullarının mücadele ve acılarından söz etmek okuyucuda adalet duygusunun patlamasına yardımcı olur. Bu uyanıştan da belki bir gün Kuzey ülkelerindeki vicdanların isyanı doğar.

Vila Euclides'teki muazzam futbol stadyumunda São Bernardo metal işçileri sendikasının çağrısı üzerine 80.000 grevci 13 Mart 1979 günü öğleden sonra toplandı. Brezilya'ya ayırdığım bölümde buna atıfta bulundum. Karanlık gökte, alçak irtifada, sağır edici bir

(1) Jean-Paul Marat, *Textes choisis.*

(2) Aynı eser.

gürültüyle askeri polisin siyah helikopterleri dönenip duruyorlardı. Kalabalığı ürkütmeye çalışıyorlardı.

Yağmur yağıyordu.

Lula, stadın ortasında, çimenlerin üzerine park etmiş bir kamyonun tepesinde ayakta duruyordu. Etrafında sımsıkı sıralar halinde grevciler, karıları ve çocukları yer alıyorlardı. Onlar da yağmur altında ayakta duruyor, üzerlerinden yağmur damlaları süzülüyor, giysileri tenlerine yapışıyordu. Öylesine dikkatli, ciddi ve gergindiler ki...

Siyasi polis görevlileri hoparlörlerine el koymuştu.

Frei Betto anlatıyor: "Lula konuşuyordu. Sesini duyan yakındakiler, arkalarına dönüp koro halinde sözlerini arkalarındakilere aktarıyorlardı. Peş peşe her sıra bir öncekinden duyduklarını arkalarındakilere aktarıyordu. Ve bu, koskoca stadın ta dibine kadar gidiyordu."[1]

Ben bir sendika ya da bir kurtuluş hareketi lideri değilim, etkileme imkânları sınırlı bir entelektüelim.

Kitabım tanıyı koyuyor.

Dünyadaki yamyam düzenin ortadan kaldırılması halkların işi. Evrendeki sosyal adalet savaşı yaklaşıyor.

Zaferler neden ibaret olacak? Ya bozgunlar? Bu son savaşın çıkışı nasıl olacak? Bugün kimse bunların cevabını bilemez.

Yine de benim bir inancım var.

Bütün bu beklenen mücadeleler, Eşitler Bildirgesi ihanetinin şefi, kanlar içinde 27 Mayıs 1797'de[2] idama götürülen Gracchus

(1) Frei Betto, *Lula, um operário na presidência.*

(1) Eşitler girişimi başarısızlığa uğradığından Babeuf ve arkadaşları Direktuvar yönetimi tarafından ölüme mahkûm edildiler. 16 Mayıs'ta Babeuf kendini öldürmeye kalkıştı.

Babeuf'ün çağrısına yankı yapacak. "Savaş şu ünlü mülkiyet ve eşitlik bahsinde çıksın! Halk bütün bu eski barbar kurumları yıksın! Yoksula karşı zengin savaşında bir yanda tüm cesaret öte yanda tüm korkaklık yer almasın! (...) Evet yineliyorum, bütün kötülükler zirveye ulaştı, daha beteri olamaz. Ancak toptan bir yıkımla onarılabilirler (...)

Toplumun amacını görelim. Ortak mutluluğu görelim ve 1.000 yıl sonra gelip bu üstünkörü yasaları değiştirelim."[1]

(1) Gracchus Babeuf, *Manuscrits et imprimés.*

Teşekkür

Olivier Bétourné derin bilgisi, dostluğu ve vazgeçilmez tavsiyeleriyle bu kitabın doğuşuna eşlik etti. Érica Deuber Ziegler, Christophe Golay, Sally-Anne Way, Dominique Ziegler ve Karl Heinz Bittel basılmadan önce okudular ve gözlemlerinden yararlandım. Arlette Sallin ve Camille Marchaut şeklini almasını sağladılar. Sabine Ibach ve Mary Kling değerli tavsiyelerde bulundular. Ayrıca Olivier Etcheverry, Janine Jay, Claudine La Gourriérec ve Caroline Mathieu'nün işbirliği ve yetkileri benim için son derece gerekliydi.

Onlara derin şükranlarımı sunarım.

Yazar Üzerine

Prof. Jean Ziegler, 1934 yılında İsviçre'de doğdu. Cenevre ve Sorbonne üniversitelerinde sosyoloji dersleri verdi. Yıllarca Birleşmiş Milletler'in birçok kademesinde görev aldı. Ayrıca İsviçre Parlamentosu'nda Sosyal Demokratların temsilciliğini yaptı. Fransa'nın en önemli nişanı olan Ordre des Arts et des Lettres'a ve İtalya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Madalyası'na layık görüldü. 2002 yılında kendisine verilen Kaddafi İnsan Hakları Ödülü'nü reddetti. Che Guevara, Jean-Paul Sartre ve Simon de Beauvoir yakın arkadaşlarıydı. Üçüncü dünya ülkeleri üzerine yazdığı kitaplar uluslararası alanda büyük yankılar uyandırdı.